

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

REVISTA

DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (160)
2012

Chișinău, 2012

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, membru corespondent al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Juc, doctor habilitat în politologie

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria C

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Ludmila Iliin**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

CUPRINS

FILOSOFIE

Lidia Troianowski	Emergența culturilor tradiționale în procesul de uniformizare globală	7
Andrei Perciun	Relațiile de analogie și recunoașterea semnului iconic	18

SOCIOLOGIE

Toader Toma	Educația și violența în mediul școlar din perspectiva sociologică	31
Елена Бобкова	Синергетический подход как методология изучения социального развития в условиях постконфликта	45

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon Varzari	Guvernarea democratică și unele <i>aporii</i> în contextul crizei politice din RM	52
Elena Balan	Identitatea etnică și conștiința etnică în condițiile consolidării societății civile	63
Галина Роговая	Институты гражданского общества в Республике Молдова и возможности их морального воздействия на политическую власть	74
Valeriu Capcelea	Tranziția de la societatea totalitară spre societatea democratică: esența, conținutul, tendințele și tipologia ei	87

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor Juc, Larisa Patlis	Fenomenul devoluției: repere teoretico-metodologice de investigație	98
Yuri Josanu	Lustrația în europa postcomunistă	114

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

Victor Moraru, Mariana Tacu	Comunicarea politică în condițiile democratizării societății moldovenești: abordări paradigmatică	128
--	---	-----

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Vasile Croitoru	Minoritățile: factor de interes și influență geopolitică	138
Maria Diacon	Activități programatice de politică externă ale partidelor politice din Republica Moldova	151
Vladislav Șaran	Problemele migrației și managementul frontierelor prin prisma Planului de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova privind liberalizarea regimului de vize	169
Vladimir Garștea	Managementul funcției publice în unele state membre ale Uniunii Europene	180
Ion Mocanu	Caracteristicile social-economice ale modului de viață al populației Republicii Moldova și influența lor asupra campaniilor electorale	196
Ludmila Barbă	Tranziția la televiziunea digitală – un test pentru democrația Republicii Moldova	207

MOȘTENIRE

Gheorghe Bobână	Valențe ale științei filosofice în Republica Moldova (a doua jumătate a secolului al XX-lea)	212
------------------------	--	-----

FELICITĂRI

Petru Berlinschi, Alexandru Roșca	Doctorul habilitat în științe filosofice, profesorul universitar Teodor N. Țirdea la 75 de ani	222
Gheorghe Bobână	Doctor habilitat Ana Pascaru la 60 de ani	231

CONTENTS

PHILOSOPHY

- Lidia Troianowski** The Emergence of Traditional Cultures in the Process of Global Uniformization 7
- Andrei Perciun** Relations of analogy and the recognition of the iconic SIGN 18

SOCIOLOGY

- Toader Toma** Education and violence in the school environment from the perspective of Sociolinguistic 31
- Елена Бобкова** Synergistic approach as methodology of social development studing in conditions of the post-conflict 45

POLITICAL SCIENCES

- Pantelimon Varzari** Democratic governance and some *aporii* in the context of the political crisis in Moldova 52
- Elena Balan** Ethnic identity and ethnic consciousness în terms of strengthening civil society 63
- Галина Роговая** Institutions of the civil society in the Republic of Moldova and possibilities of their moral influence on political authority 75
- Valeriu Capcelea** The transition from totalitarian societies to democratic society: the essence, the content, trends and typology 87

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Victor Juc,
Larisa Patlis** The phenomenon of devolution: the theoretical-
metodological references of investigation 98
- Yuri Josanu** Lustration in postcommunist Europe 114

MASS-MEDIA AND POLITICAL COMUNICATION

- Victor Moraru,
Mariana Tacu** Communication policy in terms of democrati-
zation of the Republic of Moldova: pragmatic
approaches 128

RESEARCH PAPERS

Vasile Croitoru	The minorities: the element of interest and geopolitical influence	138
Maria Diacon	Programmatic activities of foreign policy of the political parties of the Republic of Moldova	151
Vladislav Șaran	Migration and border management issues through the Action Plan European Union – Republic of Moldova Visa Liberalization	169
Vladimir Garștea	The management of the public function in some member-states of the European Union	180
Ion Mocanu	The social-economic characteristics of the Republic of Moldova population lifestyle and their influence on the electoral campaigns	196
Ludmila Barbă	Switchover – a test for democracy for the Republic of Moldova	207

HERETIGE

Gheorghe Bobână	Aspects of Philosophy in the Republic of Moldova (second half of the XXth century)	212
------------------------	--	-----

FELICITĂRI

Petru Berlinschi, Alexandru Roșca	PhD in Philosophy, professor Teodor N. Țirdea at 75 years	222
Gheorghe Bobână	PhD Ana Pascaru at 60 years	231

EMERGENȚA CULTURILOR TRADIȚIONALE ÎN PROCESUL DE UNIFORMIZARE GLOBALĂ

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In the article, it is stated that the process of globalization becomes a dominant one in directing and disseminating ideas when the necessity appears to interpret the manifest transformation of the contemporary society; the pleas regarding the designated phenomenon are, paradoxically, diametrically opposed. Thus, the complex analyses persuade us of the ambiguous character of the particularities and effects of the globalization, both for the contemporary culture in general and for the traditional one, in particular. The ambivalent character of the globalization shows the evident presence of the danger of decentralization of values, cultural disorientation and alienation, whose effects are easily imaginable, especially for the traditional cultures' valency specifics.

 lături de tendința evidentă și explicită a ascendentului proces de interacțiune și corelare a statelor, a zonelor geopolitice, de integrare a lor într-un sistem unic cu norme, principii, legi economice, politice și culturale comune, anticipată de estomparea barierelor administrative și secundată de unificarea în plan mondial a piețelor financiare și informaționale, cât și formarea la nivel planetar nu atât a pieței financiare și informaționale, cât organizarea și instaurarea spațiului financiar informațional în care determinată se proclamă nu doar sfera comercială, ci întreaga activitate umană, globalizarea devine din ce în ce mai evidentă, dacă nu mai agresivă, prin orientarea de modificare a valorilor tradiționale și naționale și, bineînțeles, a celor estetice. Desemnată ca un fenomen care alimentează o serie de modificări neomogene, fixate empiric, însă subordonate logicii de transformare a lumii într-un tot întreg, ea adoptă un spectru larg de tendințe care la prima vedere deconspiră apariția și prosperarea unor corporații transnaționale; creșterea randamentului comerțului extern; migrarea în masă; crearea de concerne mass-media cu rază de acoperire planetară; dezvoltarea ideologiilor cu caracter universal; diminuarea suveranității statelor; „imperialismul cultural” și tendința de unificare a culturilor etc. În linii mari, toate cele elucidate mai sus sunt substituite unui numitor comun, mai precis unui scop general – motivarea – omul să accepte procesul de integrare.

Conform interpretărilor sociologului german U. Bech, de altfel și simultan a autorului concepțiilor despre „modernizarea reflexivă” și societății riscului, globalizarea pentru care n-a servit doar subiectul unei simple curiozități, [1] prosperă în special datorită tehnologiilor de comunicare și promovare (reclamă, publicitate, PR), [2] astfel, are loc amestecul dintre culturi, identități și, bineînțeles, interacțiunea dintre ele.

Având în calitate de catalizator revoluția informațională capabilă să influențeze în exclusivitate toate sferile de activitate umană, globalizarea influențează apariția unor noi perspective în conturarea spațiului transnațional și transcultural, formarea la indivizi a unui nou comportament moral, subpolitic și subcultural, acceptarea de către aceștia cu dezinvoltură a unor valori, principii străine propriilor tradiții și idealuri. În mod cert, aceste aspecte deconspiră caracterul ambivalent al globalizării, or, pe lângă momentele elucidate, sesizăm evidenta prezență a pericolului dezorientării și înstrăinării culturale și descentralizării axiologice, efectele cărora nu este dificil să ni-l imaginăm. În același context sesizăm transformări manifeste și în spațiul social – estomparea echilibrului dintre momentul social și cel particular.

Oportună mențiunea că, pentru o bună parte a secolului XX și, cu certitudine, primul deceniu al secolului XXI, concepția globalizării devine dominantă în regizarea și desemnarea ideilor, atunci când apare necesitatea interpretării evenimentelor, caracterului lor dinamic, cât privește pledoariile vizavi de însuși fenomenul consemnat, ele sunt, cum n-ar fi de paradoxal, diametral opuse. Astfel, în grila opiniilor înregistrăm de la critici acerbe până la elogiul foarte emoțional. Intenția firească de a face lumină în situația acestor atitudini duale suferă eșec, or analizele complexe și competența dezvăluie, mai precis, ne conving de caracterul ambiguu al particularităților și efectelor globalizării pentru cultura contemporană în general și cele tradiționale în particular.

Cu certitudine, globalizarea a suscitată rămânând în continuare să provoace interesul nevoalat al cercetătorilor, astfel înregistrăm un număr impresionant de exegeze despre particularitățile, rolul, efectele și luările de poziție semnificative. Tot în acest context nu întârzie nici sintezele cu adevărat complexe și recuperatoare, doar un lucru rămâne clar până la urmă – atitudinea cercetătorilor față de fenomenul dat nu numai că poartă un caracter dublu, dar și, în linii mari, de cele mai multe ori este de un caracter apreciativ, absolvit în majoritatea cazurilor de o analiză din mai multe perspective.

Reflecțiile pe marginea problemei fenomenului dat ca particularitate indubitabilă a „modernității lichide”[3], capabilă să influențeze valorile în general și cele estetice în particular, or dezintegrarea rețelelor sociale, a familiei, fluidizarea educației, tradițiilor, responsabilităților și legăturilor so-

ciale generate de relativismul estetic, moral, religios și cognitiv ce-l atestăm la această fază a postmodernității ne determină să medităm serios în special asupra impactului ei vizavi de valorile tradiționale. *Sine dubio*, deși se prezintă ca un fenomen original în istoria umanității, globalizarea nu se înscrie în simpla ecuație a tendințelor integraționiste mondiale, lucrul acesta, constatăm, nu suscită nici un fel de demonstrații suplimentare, pe simplul motiv că ea se profilează cu preponderență ca un proces dominant al culturii și realității contemporane.

Probabil, explicație la mai multe întrebări despre caracterul și efectele globalizării poate fi sesizat în însăși maniera de elucidare a esenței ei, care, de multe ori, este identificată cu o strategie de speță occidentală, orientată spre „cucerirea” și asimilarea a tot ce nu are numitor comun cu cultura americană, ca fenomen ce se conturează manifest prin promovarea și altoirea de valori, norme și principii menite ca în perspectivă să devină legi sau cel puțin stereotipuri indispensabile cotidianului. Experiența ne demonstrează că pentru unele spații culturale tot ce nu-i de proveniență occidentală nu este în trend, și, bineînțeles, e dificil să mizeze pe un loc de frunte în contextul grilei valorilor contemporane, în special a celor estetice. Valorile tradiționale pot să se resemneze, remarcăm, pe un loc mai mult decât modest în această situație.

Concepută ca un proces natural și în același timp pozitiv, globalizarea oferă șanse nelimitate, la prima impresie egale, pentru toate statele prin posibilitatea de a se integra în comunitatea mondială, deoarece ea „obține un caracter corect și atotcuprinzător numai prin intermediul eforturilor orientate și perseverente în direcția construirii viitorului comun fundamentat pe ideea comunității a tuturor oamenilor”. [4] Asociată cu expansiunea culturii occidentale, care în calitate de elemente probatorii are tendința de vesternizare, uniformizare și creolizare a culturilor tradiționale, globalizarea nu este decât parțial tangențială cu politica de vesternizare, și aceea având la bază simplul considerent că izvoarele ei își au rădăcinile în Occident. Prin urmare, această particularitate a culturii și cotidianului contemporan constituie nu altceva decât rezultatul natural al evoluției sociale, reprezentând spiritul general uman particular vremii.

Subliniem, efervescența polemicilor incitante despre tendințele de uniformizare și creolizare a culturilor, în special a statelor subdezvoltate, nu sunt absolvite de substratul logic, ce-și alimentează discursul din esența ideatică a proceselor ce se derulează în societatea globală, în acest sens nu trebuie să facem abstracție de așa momente ca:

1. dezvoltarea ascendentă a tehnologiilor informaționale, care fac accesibile și familiale tradiții, valori, practici, concepții, moravuri, culte etc.;

2. perpetuarea conștiinței globale, care este susținută și suportată de procesele economice, politice și, cu siguranță, culturale;
3. elementele cotidianului al diferitor popoare, care devin asemănătoare datorită acceptării și asimilării clișeelelor, stereotipurilor, a anumitor forme ce au expresie în tradițiile, comportamentul și comunicarea tirajate prin intermediul mass-mediei și tehnologiilor informaționale.

Cele trei momente enunțate mai sus au capacitatea de a facilita impresii eronate despre faptul că unele particularități originale proprii anumitor tezaure culturale sunt cu prisosință negate, neglijate, sau, în cel mai bun caz, sunt modificate în procesul de uniformizare, astfel în urma acestor ciocniri barbare apar cvasi-valori/principii/tradiții, în esența cărora prevalează doar exoticul absolvit de profunzimea și complexitatea ideatică acumulată în decursul istoriei unui neam sau popor, în consecință, senzația că procesele globale universalizează lumea devine clară.

Dincolo de aspectele punctuale desemnate în text, subliniem că atât globalizarea, cât și manifestările ei în cultură (unificarea, difuzia, standardizarea, creolizarea, expansiunea, stereotipizarea) devin mijloc de omogenizare a culturilor, în loc să se găsească metode eficiente de a le antrena într-un dialog armonios. Tehnologiile informaționale creează doar o impresie aparentă despre capacitatea de integrare culturală și participare bilaterală, echitabilă și armonioasă la dialogul cultural. De fapt, constatăm, ele catalizează procesul de omogenizare și unificare, fără antrenarea momentului cantitativ, paradoxal, dar în acest context și aspectul calitativ devine discutabil. Fără îndoială, „lumea globală trebuie fundamentată în contextul dialogului civilizațional ca pe un spațiu al spiritualității pluridimensionale în permanență deschisă ca un proces continuu de perfecțiune a colaborării și înțelegerii a celorlalți” [5], astfel actualitatea impetuoasă a unei integrări echitabile dintre unitate și diversitate, dintre binele social și libertatea individuală rămâne în continuare valabilă.

Încă un element care cere să fie menționat: cultura în nicio situație nu poate și nu trebuie să fie abordată global, unilateral și nediferențiat, după cum, de altfel, este inadmisibil să o cercetăm ca pe o amplasare fixă, rigidă, protejată de influențele exterioare. În acest sens are perfectă dreptate sociologul englez A. Giddens, când consemnează cu nonșalanță în meditațiile sale că, indiferent că „lumea fenomenală” a pământenilor poartă un explicit caracter local, până la urmă ea “este în cea mai mare parte cu adevărat globală” [6].

Procesul de integrare a umanității, de cele mai multe ori interpretat fără exagerare ca fiind unilateral, în mod cert nu numai că provoacă nedumerirea, dar și nemulțumirea multora, motivul rămânând a fi întemeiat – lipsa

unui dialog echilibrat din aspect valoric cultural, național, politic sau social, care pur și simplu se reliefează ca o expansiune a normelor, principiilor, standardelor, stereotipurilor, modelelor importate și implementate sau acomodată la tradițiile naționale.

Reflecțiile cu privire la dramatica situație a valorilor tradiționale în contextul procesului de globalizare determină nu numai o stare de pesimism, dar și de intoleranță pentru tot ce este străin, fiindcă „valoarea își păstrează ființa și unitatea în propria distribuție... numai că europenismul intrat în expansiune riscă să strivească sensurile tradiționale, aparținând acelor configurații în izolarea lor”[7].

Rămânând în limitele momentului abordat, consemnăm în același context că dintre cele trei forme de schimb cultural, atestate la ziua de azi: contacte culturale formale, contacte culturale de parteneriat și relațiile de expansiune culturală, sesizăm fără vicisitudine că cel mai popular, mai precis, cel mai operant pentru epoca contemporană rămâne a fi ultimul. Cu siguranță, procesul integrării globale, pe de o parte, conduce la modificarea valorilor morale, naționale, a tradițiilor și obiceiurilor, pe de altă parte, implică atitudini negative, ușor explicabile față de tot ce este străin. Chiar și în sânul unei societăți atestăm preferințe împărțite vizavi de importul agresiv, nominalizat și ca imperialism cultural, fie spiritual, fie material.

Plauzibil să decelăm că, din moment ce ne pronunțăm pe marginea expresiei imperialism cultural, subliniem că, de fapt, aceasta nu este o simplă metaforă la care se apelează pentru decorul stilistic, ci mai degrabă ea desemnează modelul de politică proprie epocii globale. În sens univoc, remarcăm că imperialismul cultural, în linii mari, nu se deosebește de tacticile și principiile adoptate ale celui similar, gen economic sau miliar, care este legat de dominația capitalului monopolist și exploatarea acestuia în alte țări decât cea natală.

Apariția, mai exact utilizarea acestei expresii, care, în parte, este sinonimică cu geocultura, a fost provocată de tendințele manifeste de integrare și dialog din ultimele decenii. Indubitabil că, în cadrul de manifestare ascendentă a celor două tendințe reliefate, și anume – de integrare și dialog, care, *re vera*, nu pot miza pe un final fericit, una fără susținerea alteia, devine tot mai actuală problema comunicării și percepției adecvate între membrii diferitor grupuri sociale, politice și culturale. În ce măsură imperialismul cultural susține procesele enunțate, vin să ne demonstreze înseși particularitățile acestui tip de politică culturală, care, în linii mari, deconspiră un caracter agresiv, unilateral:

- tentativa de impunere a schimbului cultural între diferite nații și popoare care reflectă o aureolă bine dirijată;

- intenția monopolurilor transnaționale de a ține sub control întreaga cultură;
- tendința de poziționare a unei culturi cu statutul de dominantă și universală;
- exportarea valorilor și standardelor culturale din țările avansate economic, politic în cele slab dezvoltate;
- inițiative prost voalate, ca prin intermediul culturii să se atingă scopuri anume, ideologice sau politice;
- concentrarea politicii culturale în mâinile monopolurilor transnaționale, care aspiră la dirijarea culturii în format global.

O reconstituire a particularităților proprii imperialismului cultural, în special a consecințelor acestuia pentru societatea contemporană, ne determină să evidențiem o politică bine ajustată, chiar agresivă, de promovare de către anumite structuri sociale menite, la rândul lor, să formeze opinia publică și valorile politice, la fel cât și poziționarea și mediatizarea unui model unic de comportament și consum. Chemat să substituie termenul de „imperialism informațional”, noțiunea de imperialism cultural se înrădăcează în discursul postmodern recent, adică dacă ar fi să-l atestăm ca moment de debut, atunci acesta e la respectabila vârstă balzaciană, or începe să fie utilizat din 1992, când la Conferința UNESCO s-au dezbătut probleme cu privire la politicile culturale.

Istoria ne oferă cu generozitate tentative de creare a unor imperii culturale (clar că nu la nivel global). În toate timpurile, imperialismul cultural a trezit și va provoca disensiuni conceptuale atât la nivel individual, cât și social, deoarece, *ut supra*, ne referim nu la un simplu export de valori, ci, *ad hoc*, de valențe capabile să provoace conflictul dintre identități, volens nolens, problema neperceperii, neacceptării unor aspecte spiritual-morale, naționale, religioase, străine tradițiilor, în permanență vor fi la ordinea de zi în cazul unor expansiuni culturale.

Deși globalizarea determină o evidentă criză a tradițiilor și valorilor, cât și o atitudine de negare a noilor standarde și stereotipuri proprii erei consumerismului, constatăm că atunci când ne referim la cultura unei țări, dorim noi sau nu, ea nu poate fi izolată sau cel puțin pusă sub control de securitate vizavi de procesele ce periclitează lumea, de fluxul informațional, de influențele tehnologiilor avansate, cât și de alte forme de intercomunicare ce le putem subscrie la paragraful contacte culturale. Dacă izolarea nu este o soluție, un impediment pentru complexe forme de manifestare și promovare a imperialismului cultural în spațiile transnaționale, considerăm că o cultură, chiar și una proprie unui stat mai puțin dezvoltat, e necesar să se adapteze modelelor de viață globală, tendințelor integraționiste, pentru

acest scop este nevoie să „operăm schimbări interne radicale, să creăm și să controlăm structuri noi, ce le raportează la economia și societatea mondială” [8], în același context să luăm aminte că în permanență „principala armă de luptă pentru existență a fost cultura, iar cultura este un produs social” [9].

Nu ni se pare discutabil, în acest sens, nici faptul că, spre deosebire de culturile naționale, cea identificată ca globală nu posedă un tezaur în care și-ar găsi reflectare principiile, valorile, aspirațiile concrete ale unei nații sau popor, adică ea, dacă e să operăm cu opiniile specialistului în naționalism și etnicitate, a Profesorului Emerit al Școlii de Studii Economice din Londra, fondatorul studiilor interdisciplinare pe probleme de naționalism, A. D. Smith [10], este absolută de memorie. Conform aceluiași cercetător, cultura globală, fiind lipsită de memorie, nici nu-și propune să-și ducă aportul la formarea identității culturale umane.

Impactul pe care îl are globalizarea asupra culturii permite s-o analizăm ca pe o formă de:

1. *heterogenizare culturală* (creșterea varietății și diversității produselor culturale, „consumatorul este rege” etc.);

2. *hibridizare culturală* (amestecul de culturi ce are ca rezultat un „mélange” global);

3. *omogenizare culturală* (amenințarea culturilor locale de către modelele vestice/americane – fenomenul McDonald-izării). Reprezentând în egală măsură atât o oportunitate de dezvoltare, îmbogățire și diversificare a vieții culturale, cât și o amenințare la adresa identităților culturale, naționale sau comunitare, globalizarea onest își îndreptățește atributul de „distrugerea creatoare” [11].

În centrul culturii moderne se află globalizarea, iar în miezul acesteia găsim practicile culturale, „transformări care modifică textura experienței culturale și afectează modul în care înțelegem ce înseamnă, de fapt, lumea modernă” – specula cu maximum de efecte cercetătorul britanic J. Tomlinson, care susținea cu pregnanță că aceste „impresionante schimbări cer atitudini destul de serioase atât din aspect metodologic, cât și conceptual” [12].

Notabil, globalizarea, materializată prin toate particularitățile ei manifeste, atât în cultură, cât și în celelalte domenii de activitate umană, nu poate și nici nu trebuie să fie interpretată ca un simplu proces care are doar reverberații, reminiscențe negative, azi mai mult ca oricând devine reală posibilitatea de integrare a anumitor țări în Uniunea Europeană, deși pentru țara noastră această oportunitate rămâne încă destul de iluzorie, pe poziții întotdeauna fiind statele care posedă un potențial major de concurență. Provocările impuse de globalizare devin din ce în ce mai palpabile, unul dintre elementele cele mai reprezentative rămâne a fi democratizarea tehnologiei,

condiție *sinequanone* care „oferă unui număr tot mai mare de oameni spectrul cel mai larg de tehnologii și posibilități”, grație ei „acum toți putem avea acasă la noi o bancă, un birou, un ziar, o librărie, o firmă de brokeri, o fabrică, o firmă de investiții, o școală”[13].

Fără a eluda latura emoțională, editoriaștii publicației *The New York Times*, autorul mai multor cărți pe tema afacerilor externe și globalizării, câștigătorul a trei premii Pulitzer, T.L. Friedman afirmă peremptoriu, mișcat de provocările și impactul globalizării asupra imaginii epocii, că aceasta este asemenea „unui fluviu”[14] care a inundat toate țările, în rezultat avem schimbări sensibile, fie gen pozitiv, fie negativ. Consemnăm că, alături de posibilitățile nelimitate oferite cu dezinvoltură de tehnologiile informaționale pe care le atestăm ca efecte pozitive ale globalizării, nu putem face abstracție și de așa momente ca dispariția hotarelor dintre țări; politicilor economice gen național (care nu țineau cont de necesitățile cotidiene ale populației); regimurilor politice totalitare. Rămâne ineluctabil că provocările impuse de globalizare devin din ce în ce mai evidente, în special pentru culturile naționale, de exemplu: limba engleză devine prioritară în calitate de instrument de comunicare; modelul liberal-democratic este acceptat de marea majoritate a țărilor; se dezvoltă conerne și asociații internaționale capabile să acopere ample spații teritoriale etc.

La momentul actual, problema identității naționale, culturale, a originalității și caracterului unicitar rămâne a fi o problemă majoră, la fel ca și cea a păcii, ecologiei, sărăciei sau sănătății. O retrospectivă asupra tendințelor de integrare a culturilor naționale, mai ales a statelor slab dezvoltate, în spațiul global factorul primordial trebuie să rămână nu simpla dorință de a fi în rând cu statele bogate, ci capacitatea de promovare a propriilor valori, cât și potențialul de a-și păstra tezaurul spiritual în întreaga complexitate, suplinind de intenția consecventă de colaborare și schimb de experiență în cele mai diverse domenii. Actualmente, culturile naționale nu numai că pot, dar și trebuie să beneficieze de largile posibilități pe care le oferă proiectul global pentru a-și tiraia valorile specific tradiționale, iar în cazul când acestea nu vor suscita destul interes în cadrul altor spații culturale, situația dată nu trebuie interpretată ca o tragedie, fiindcă, până la urmă, o cultură rămâne specifică și-și păstrează importanța în special pentru propriul popor. Sistematizarea datelor despre efectele impactului imperialismului cultural asupra valorilor tradiționale specifice impune necesitatea a unor investigații ce ar permite elaborarea unor principii, metode și mecanisme menite a facilita, pe de o parte, păstrarea originalității și integrității culturilor respective, pe de altă parte, ar fortifica procesul unor colaborări fructuoase cu caracter pluri-dimensional.

Analiza, abordată fie și din punct de vedere teoretic, a pericolelor și prejudecăților ce amenință culturile mici, în contextul procesului de integrare globală, remarcăm, evidențiază mai multe momente de care trebuie să luăm caz, atunci când elaborăm anumite strategii de durată ce prevăd securitatea identității culturale a unei nații. În acest sens, capcana care trebuie evitată este legată nu numai de situația de reticență sau abjurare, neacceptare sau neînțelegere a valorilor tradiționale a culturii în cauză de către reprezentanții altor popoare, ci, în special, a abandonului sau negării valențelor naționale de înșiși purtătorii acestei culturi. Oportună mențiunea că, o cultură națională liber poate tinde spre idealurile promovate de cea globală, la fel ca și faptul de a asimila valorile străine importate în spațiul propriu în urma expansiunii de integrare, condiție care, inevitabil, va deteriora, imaginea tradițională a tezaurului spiritual al poporului dat. Pe de altă parte, și o izolare totală culturală nu poate fi o alternativă viabilă sau, dimpotrivă, o barieră în fața imperialismului cultural. Izolarea, la fel ca și tendința de asimilare nedirijată și necontrolată, poate afecta serios orice orizont valențial național. Fără îndoială, situația ilustrată cere o atitudine calculată și prudentă, fiindcă este lesne să ne pomenim ca tot ce constituie mândria de ani și specificul unei nații să fie neglijat și, în consecință, pierdut, finalmente să înregistrăm că ne mândrim cu niște valori străine care în niciun fel nu ne reprezintă identitatea, aspirațiile și idealurile. Acceptarea onestă, în acest sens, a realității și realităților societății contemporane cere atenție de la noi și pentru a nu ne pomeni într-o altă dilemă de ordin cultural – a fi interesant numai pentru tine și neinteresant pentru ceilalți.

Eforturile pentru evitarea cu succes a provocărilor pe care, cu generozitate, ni le plasează globalizarea cere atitudine nu numai serioasă, dar și destul de flexibilă, deoarece elaborarea, implementarea unor politici culturale ce ar satisface cerințele tuturor, adică pe de o parte, integrarea rapidă în spațiul global, pe de alta, păstrarea, mai precis, neafectarea identității culturale solicită maleabilitate intelectuală în elaborarea, implementarea și promovarea unor strategii durabile în care să-și găsească reflecție întreaga gamă problematică. Excluzând posibilele lacune de interpretare a contextului de integrare contemporană a umanității, constatăm că lumea bipolară are nevoie de un dialog cultural care ar purta ca excepție un caracter dialectic, adică o comunicare ce ar promova cu pregnanță ideea unor principii de colaborare și schimb cultural polivalențial și echitabil. În cazul invocat, poate fi ușor justificată și posibilitatea păstrării, protejării culturilor național-tradiționale, moment care derivă constant nuanțe suplimentare de tensiuni ideatice, cu condiția că ele ar satisface următoarele condiții:

- cultura dată să fie cunoscută, apreciată de întreaga comunitate mondială;

- valorile ei să fie ușor percepute și asimilate;
- să fie bogată ca esență și concept;
- conținutul ei să fie util în aspect social-moral și originală în aspect estetic-artistic;
- caracterul autohton al ei să nu depășească formele specifice de reprezentare general-umane.

Ținem să precizăm, că intenția de conturare a efectelor globalizării asupra culturilor tradiționale cere să mai menționăm încă un moment menit să faciliteze nu numai procesul de percepere adecvată a procesului dat, dar și să evităm inconveniențele care pot apărea la interpretarea lui, pe acest temei, subliniem că atestăm două poziții de definirea ei, și anume:

1. această cultură a lumii este creată prin intermediul unei interconexiuni în creștere a diferitelor culturi locale, ca și prin intermediul dezvoltării culturale, fără o ancorare clară în teritoriul nici uneia dintre aceste culturi [15];

2. ea este suma proceselor prin care o societate este adusă într-un modern sistem mondial, iar modalitățile prin care pătura sa dominantă este atrasă ori presată să restructureze instituțiile locale sunt astfel încât acestea să corespundă cu valorile și structurile centrului dominant al sistemului [16].

Altfel spus, în primul caz globalizarea este poziționată ca o cultură globală însă fără a se face referințe la vreo sursă identificabilă (SUA, Occidentul), în al doilea caz este identificată cu imperialismul cultural.

Evitând o poziție tradiționalistă de interpretare a proceselor ce marchează societatea contemporană, putem risca afirmația că posibilitatea unei singure societăți umane mondiale a existat dintotdeauna, însă această șansă reală a apărut tocmai acum, în debut de Mileniu III, când relațiile în ascendență de colaborare economice, politice, sociale și culturale rup hotarele dintre țări, condiționând astfel, în mod pregnant, destinul celor care trăiesc în fiecare din ele. Simptomatic faptul că e timpul să abordăm globalizarea nu ca pe o simplă expansiune gen politic, economic, ci mai degrabă ca pe o orientată reorganizare a timpului și distanței în viața socială, inclusiv a culturilor tradiționale.

Non dubitandum, efectele globalizării sunt din categoria celor cu acțiune pe termen lung, astfel, alături de dimensiunile economică, socială, politică și informațională cea culturală rămâne a fi una dintre cele mai imperioase. Plecând de la aceste premise, subliniem că este de datoria fiecărui stat național să se preocupe de dirijarea nu numai a fluxului economic, informațional, de securitatea hotarelor și teritoriului propriu, dar, în special, și de cel cultural-tradițional, și cu siguranță de aspectul uman. Azi asistăm la emergența unei culturi globale, a unei identități globale, unde valorile și tradițiile naționale pot rămâne valabile și viabile cu condiția elaborării și implementării unor

politici culturale coerente și durabile care ar favoriza păstrarea și protejarea a tot ce ține de tezaurul specific al unui neam.

Referințe bibliografice

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва: Прогресс-Традиция, 2000; Что такое глобализация? Москва: Прогресс-Традиция, 2001; Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. Москва: Прогресс-Традиция, 2007.
2. Бек У. Op. cit., p. 43.
3. Bauman Z. Modernitatea lichidă. București: Editura Antet, 2000.
4. Декларация тысячелетия ООН. În: Экология – XXI век. V. 1-2, 2002, p. 24.
5. Василенко И. Диалог цивилизаций. Москва: Эдиториал УРСС, 1995, p. 19
6. Giddens A. Consecințele modernității. București: Editura Univers, 2000, p. 187.
7. Noica C. Modelul cultural european. București: Editura Humanitas, 1993, p. 30.
8. Lupu C. România sub presiunea Războiului rece și a dorinței de integrare euro-atlantică. Sibiu: Editura Alma Mater, 2001, p. 62.
9. Lenski G.E. Putere și privilegiu. O teorie a stratificării sociale. Timișoara: Editura Amarcord, 2002, p. 46.
10. Smith A.D. Towards a Global Culture in Featherstone. London: Global Culture, 1990.
11. Joseph Schumpeter, care o dezvoltă în lucrarea sa *Capitalism, Socialism și Democrație*.
12. Tomlinson J. Globalizare și cultură. Timișoara: Editura Amarcord, 2002, p. 9.
13. Friedman T.L. Lexus și măslinul. București: Editura Fundația Pro, 2001, p. 68.
14. Ibidem, p.16.
15. Hannerz U. Cosmopolitans and Locals in World Culture. În: Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. London, 1990, p.237.
16. Schiller H. J. 1976. Communication and Cultural Domination. New York: Sharpe, 1976, p.9.

RELAȚIILE DE ANALOGIE ȘI RECUNOAȘTEREA SEMNLUI ICONIC

Andrei PERCIUN, *cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

The article's thesis is that the totality of cultural expectations show a reverse continuity of the semiotic interpretation, by predicting, judging and assessing the quality of a sign not by its referent but starting from the norms imposed by a convention. The convention, together with the artifice of codified expectations, presents itself as a warrant needed to establish if a thing or a sign is valid or not.

Problema condiționării semnului iconic este prezentată de o explica-re convențională și, totodată, de o explica-re analogică ce privește percepere-a și recunoașterea lui. În articolul *Convenționalitatea semnului iconic în concepția lui Umberto Eco*¹ am analizat aspectul convențional al semnului iconic și am descris concepția lui Eco ce se referă la definirea iconicității ca consecință a unei motivări culturale ce predispune către recunoașterea semnului, reieșind din selectarea anumitor însușirea pertinente.

Totalitatea așteptărilor culturale dezvăluie o continuitate inversă a demersului semiotic, anticipând, judecând și apreciind calitatea unui semn nu după referentul său, ci după normele impuse de o convenție. Convenția împreună cu artificiul așteptărilor codificate se prezintă ca un garant pentru a stabili dacă un lucru sau un semn este valabil sau nu.

Despre aceeași răsturnare ce are loc între denotat și semnificat ne vorbește și Thomas Sebeok: „... să presupunem că un personaj contemporan renumit, să zicem Papa, îmi este cunoscut – așa cum le și este majorității catolicilor – doar după fotografia lui sau după altă reprezentare plastică, dar că, într-o bună zi, ajung să-l văd în carne și oase; cu acel prilej, Papa în carne și oase ar deveni pentru mine „semnul iconic” în raport cu imaginea sa de mult familiară, denotatul său fotografic sau litografic.” [1, p. 75] Urmărim o osmoză semiotică, despre care am menționat deja, și anume pansemnificarea, unde orice și oricine semnifică și poate devine semn al altui semn. În exemplul lui Sebeok îl avem pe denotatul lui Papa (persoana fizică), care devine semn iconic al imaginii sale percepută cronologic mai devreme decât însăși persoana sa. Demersul semiotic, în așa mod, este scutit de ireversibila direcționare platonice către un ultim denotat spre care totul provine și în

¹ Perciun Andrei, *Convenționalitatea semnului iconic în concepția lui Umberto Eco*. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2012, nr. 2, p. 19-29.

care totul revine. Totodată putem conchide faptul că imaginea lui Papa pare mai credibilă decât însuși Papa, deoarece imaginea sa rămâne cronologic mai veche, deci mai familiară. Imaginea este construită în conformitate cu anumite norme și convenții, care, în consecință, pot prelua locul referentului, iar referentul poate primi statutul de semn iconic.

Paralel exemplului lui Sebeok, Eco invocă cazul analizat de Ernest Gombrich în *Art and illusion*, unde peisajul *Wivenhoe Park* de sub pensula lui John Constable redat într-o manieră fotografică fusese interpretat ca fiind înstrăinat de realitate, insinuându-i autorului un soi de libertate bizară. Deși încercase o reprezentare întocmai, Constable a reușit un alt mod de codificare, diferit de cel obișnuit. În iconografia zoomorfă a Evului Mediu, Villard de Honnecourt, arhitect medieval, reproduce leul din realitate, însă din aceleași considerente rămâne fidel convențiilor heraldice ale epocii. Nu mai puțin relevant pare a fi cazul rinocerului lui Albrecht Dürer. Eco ne relatează că acesta a reprezentat un rinocer acoperit cu plăci „tectonice” și solzi pentru a-i reda rugozitatea. Această reprezentare a fost preluată ca un model de frunte pentru alte imagini ale rinocerului, în continuare fiind folosită în manualele de specialitate. Deși era bine cunoscut faptul că armurile gravate de Dürer nu sunt proprii rinocerului veritabil, totuși obișnuința de a-l reprezenta anume în felul acesta s-a păstrat câteva secole la rând. În loc de a forma o percepție proastă, acest relict al acoperământului cu plăci a făcut salubră și verosimilă imaginea rinocerului trimițând spre rugozitatea pielii, care vizual pare netedă și subțire. Abordată astfel, reprezentarea rinocerului nu are prea mult de pierdut, deoarece semnele grafice convenționale, adică plăcile și solzii, reflectă anumite condiții perceptive ale pielii de rinocer, care este aspră la atingere. Sinestezia arătată în desenul lui Dürer excede reprezentarea întocmai oferită, de pildă, de o imagine fotografică, datorită codurilor grafice ce insistă să pună accent maxim sau să exagereze anumite elemente ce ar contribui la crearea unei orientări perceptive aproape de realitate și recunoașterea ei. Această percepție culturală a rinocerului pare a fi mai inteligibilă pentru o percepție comună.

De remarcat este faptul că atribuțiile proprietăților comune expuse prin similaritate nu valorifică o definiție riguroasă și amplă pentru conceptul semnului iconic. În continuare vom atrage atenția asupra elementelor ce se potrivesc mai bine decât altele în procesul recunoașterii și înțelegerii unui semn iconic. Fiecare semn iconic conține anumiți factori de bază prin care se diferențiază și prin care trimit la obiectul denotat. Acești factori nu doar deosebesc un semn de altul, ci îi elaborează o definiție clară și o noțiune. Trierea acestor factori distinși are loc sub tutela unor pregătiri culturale. Odată ce au fost stabilite și selectate prioritățile unui anumit factor de diferențiere, are loc echivalarea acestora cu un procedeu grafic.

Să urmărim această desfășurare: perceperea unui obiect este succedată de selecția trăsăturilor pertinente ale acestui obiect, apoi ajustarea acestor trăsături într-un artificiu grafic, în final are loc recunoașterea semnului iconic înzestrat cu o anumită trăsătură distinctă sustrasă din obiect. Recunoașterea este atașată percepției, iar această percepție deține antecedentul unei convenționalități culturale.

Aflați în vizorul a cel puțin două paradigme culturale, vom observa că unul și același obiect dispune în fiecare din acestea două a câte un set particular de trăsături pertinente ce ar caracteriza respectivul obiect. De exemplu, trăsăturile pertinente din codul de recunoaștere a unei zebre sunt dungile ce constituie aspectele fundamentale ale percepției. Însă factorul de diferențiere a zebrei variază odată cu schimbarea culturii care o percepe. Cea mai particulară trăsătură este imitată și apoi preluată de un cod grafic. Nu întotdeauna este posibil de a transpune o trăsătură pertinentă într-un cod grafic, din cauza lipsei unei norme, convenții sau algoritm care ar permite acest lucru. recunoașterea poate reuși de îndată ce suntem învățați să transpunem particularitatea unui obiect într-un desen. Elementele particulare contribuie la recunoașterea și perceperea unui obiect și, respectiv, a unui semn iconic.

Eco intimă societatea unui oarecare trib african în care singurele animale patrupede cunoscute sunt hienele și zebrele. Valoarea experimentală a acestui exemplu constă în decuparea particularităților ce ar diferenția hiena de zebra. În orice caz, dungile nu vor avea un rol decisiv, deoarece ambele patrupede sunt tigrate. Din această cauză, vor ieși în evidență alte caracteristici figurative, ce vor diferenția trăsăturile specifice ale hienei sau ale zebrei.

În vecinătatea acestui caz, putem pune în vedere joncțiunile endemice ale unui alt exemplu, în care se declanșează un florilegiu compus din trei mijloace de transport bine cunoscute, precum ar fi: autobuzul, troleibuzul și tramvaiul. Să pornim de la supoziția ce ne descrie un tablou în care două din aceste trei mijloace de transport sunt prezente, iar recunoașterea semnelor iconice ale acestora are loc după proprietățile care se văd și care se știu.

Așadar, primul caz în care se repercutează trăsăturile particulare ale autobuzului, alături de celălalt vehicul urban precum troleibuzul, vor fi forma sa general dreptunghiulară (văzută) și modul de alimentare prin motorină (știută). Respectiv, pe lângă forma dreptunghiulară, troleibuzului îi vor fi atribuite particularitățile troleelor montate la capătul unor tije metalice conectate la două fire aeriene ce fac posibilă propulsarea electrică a motorului. Deci, confluența diferențierilor iconice ale acestor două vehicule se reduce la lipsa și prezența tijelor cu trole și la modul deosebit de alimentare. Neimportante, însă, rămân roțile din cauciuc prezente la ambele vehicule.

Dacă vom desena un alt tablou în care vor figura doar troleibuzul și tramvaiul, atunci particularitățile, credem noi, vor fi selectate în felul următor: la troleibuz cele două tije cu trolee conectate la două fire vor rămâne, însă modul de alimentare electric va deveni futil alături de figurația tramvaiului, care se alimentează într-un mod identic. Totodată tramvaiul se va particulariza prin specificul său feroviar, adică prin prezența căii ferate și a numărului variat de roți metalice. Insignifiante pentru raportul dintre autobuz și troleibuz roțile din cauciuc devin pertinente pentru raportul dintre troleibuz și tramvai. Iar dacă vom analiza exclusiv raportul semiologic dintre autobuz și tramvai, vom observa că și modul de alimentare devine o particularitate pertinentă.

În concluzie putem spune că, selectarea elementelor particulare pentru un semn iconic variază în dependență de contextul social și, respectiv, cel cultural, din care acesta face parte. Prezența mai multor semne contigue generează pluralismul atomar, adică cât mai propriu, al semnificațiilor sale.

Aceste elemente particulare coincid cu divergența diferențelor care este produsă de platonicele concepte khôra. Divergența realizată de khôra funcționează după formula prin care se produce identitatea, sau teoretic vorbind – identicul, invocând anumite diferențe, care în final coincid cu specificul individual ce acordă recunoașterea și percepția obiectelor și semnelor. Prin urmare, elementele particulare menționate se suprapun cu diferențierea ajustată de khôra.

Eco raționează aspectul prin care aceste trăsături specifice sunt selectate în urma unei convenții culturale. Demersul către identitate pornește de la o convenție, apoi traversează selectarea elementelor particulare, ca în final să se localizeze într-o percepție și recunoaștere proprie. Identitatea se atribuie obiectelor în așa fel încât acestea să încapă într-un set de trăsături pertinente selectate de fiecare cultură în parte. Asta pe lângă faptul că obiectele se conduc după semiologia identificării cu propriile structuri specifice, însă acest cadru se plasează pe un plan secund, pe prim-plan vine acordul alcătuit pentru selectarea trăsăturilor pertinente prin care se identifică un obiect, iar această selecție rămâne una culturală.

Acest travaliu este confirmat și de numeroasele mitologii populare, în bestiarele cărora sunt stipulate variate florilegii de semnificare, ce scot în evidență precizarea anumitor trăsături particulare. Să luăm ca exemplu calul din mitologia populară românească. Acestuia îi este proprie o structură particulară cu valențe antinomice, uneori chiar contradictorii. Semnul complex al calului este interpretat din perspectiva mai multor coduri, cum ar fi: codul economic, ce determină criteriul utilității, consumului de hrană și al randamentului specific; codul mitologic, ce reflectă sacralitatea, beneficul și

maleficul; codul magic, ce constă în administrarea demonicului; codul epic, ce reprezintă rolul narativ în calitate de catalizator al implicării unor puteri fermecătoare. [2 p. 36] Se vede că semnul calului este relevat dintr-un peisaj mitico-simbolic destul de complex. Acest polimorfism al calului se datorează amănunțirii perspectivei sale semantice prin construirea șirului de coduri menționate. Aceste coduri generează trăsăturile particulare ale calului în mitologia populară românească. Respectivul coduri sunt amorsate nu de o echivalență naturală, ci de convenționalitate caracteristică culturii românești.

În natură există coduri ce declanșează mecanisme normative de reacții la un anumit semn iconic. Ideea anticipării și prevenirii unei reacții ce este provocată de anumiți stimuli exogeni se întâlnește și în corpusul ontologic al societăților umane. Totuși, în acest caz este consemnată o abatere în ceea ce privește intransigența acestor coduri, care pot fi maleabile și interșanjabile în corespundere cu mecenatul societății din care fac parte. În virtutea diverselor culturi, se pot formula mai multe tipuri de educări susceptibile la o realitate comună din cadrul căreia sunt captate și valorificate elemente relevante pentru un comportament specific și natal. Convențiile prin care sunt selectate aceste elemente indicate ale unui semn iconic se supun unui regim de educare culturală.

Ceea ce am ales până în acest moment poate fi sprijinit și de cercetările remarcabilului explorator al imaginarului Gilbert Durand: „... consecința acestei lente neotenie (a omului – n. a.) este dublă: ea face necesară educarea „regimurilor” simbolizării, dar face și ca această educație să fie foarte variabilă în funcție de culturi.” [3 p. 154] Deci, mediul social are un rol decisiv în formarea unui tablou semiologic și, firește, simbolic al lumii pentru fiecare individ în parte.

Proprietățile comune ale semnului și ale denotatului său pot coincide cu acele trăsături pertinente (atât natural, cât și social) ce definesc și identifică un semn iconic, deoarece proprietățile comune și trăsăturile pertinente sunt fundamentate de o convenție culturală. Randamentul semiologic al proprietăților comune, ale căror obiectiv este de a consfinți raportul dintre semnul iconic și denotatul său, poate fi descris de o amplasare într-o dublă fragmentare a reprezentării unui obiect. Eco ne sugerează că, atunci când ne confruntăm cu necesitatea de a interpreta un semn iconic, dispunem de o paletă de elemente și proprietăți care se văd și care se știu. Vom vedea că imaginea este mai mult decât un cuvânt și poate să corespundă unei propoziții sau fraze, întrucât scoate în scenă un artificiu de acțiuni ce poate fi ușor vizualizat concordându-se cu un cod grafic consimțit și știut datorită unei educări simbolice. În acest context nu putem să nu fim de acord cu

considerațiile lui Durand referitoare la imagine, care, după el, este mai mult decât un semn, adică un simbol. Mai deslușit acest lucru se poate observa în modul în care arta europeană din Antichitate până în contemporaneitate a transpus realitatea în opere. De exemplu, maniera realistă din Renaștere a preluat amploarea codului după care se conducea antichitatea greco-romană, adică de a aduce, prin diverse mijloace artistice, mai aproape imaginea vizuală de realitatea pe care o reprezintă. Nu este lipsită Renașterea nici de o altă manieră de redare a realității, și anume cavalcadele iconografice prezente în opera pictorului olandez Hieronymus Bosch, care pe lângă opulența vizuală a tablourilor sale ne mai descoperă unele zone imuabile despre existența cărora *se știe* mai mult decât *se vede*.

În general, formula semiologică văzut/știut este întâlnită practic în fiecare operă de artă, întrucât acestea dețin obiectivul de a comunica, de a deschide sau, mai bine zis, de a face vizibil, uneori chiar previzibil, invizibilul. Cu toate acestea, gradualitatea acestui vizibil diferă de la o paradigmă culturală la alta. Paradigmele culturale formează ansamblu de acorduri și convenții invocate și educate și care au drept scop descrierea unui conținut amplu și amănunțit al unui tablou clar al lumii. Acest tablou nu are un caracter progresist, dar nici unul izolat. Totodată nu poate fi trecut și nici printr-o gradație a unui cântar, ce ar verifica validitatea sau proximitatea față de realitate. Mai degrabă, acestui tablou i se poate atribui calificativul de aparte, în sens de diferit. Din această cauză, cel ce vine cu o educare și o pregătire renascentistă nu înțelege bine și nici nu interpretează bine un tablou a cărui autor este dedicat cubismului. Iar din moment ce am vorbit despre semnul ce posedă în comun cu obiectul său anumite proprietăți care se văd și/sau care se știu, împreună cu Eco, vom putea distinge omul Renașterii, care „reproduce proprietățile pe care le vede”, de omul contemporan, adorator al desfigurării abstracte, care dislocă proprietățile „pe care le știe.” [4, p. 294] Ceea ce se vede se află la mai îndemână decât ceea ce se știe. Din deprindere, majoritatea oamenilor recunoaște numai doar ce se vede, dar nu și ceea ce se știe.

Ajunși până aici, vom descrie, în concluzie, clasificarea proprietăților pe care semnul iconic le preia în corespundere cu obiectul său. Eco ne prezintă în acest sens „proprietăți optice (vizibile), ontologice (presupuse) și convenționalizate.”[4, idem] Proprietățile convenționalizate sunt atribuite în virtutea unei reprezentări noi create pe fundalul unui material empiric expus de o percepție anterioară care își asumă locul acesteia. Această adaptare a percepției originale suprimă raportul direct între percepție, semn și obiect. Raportul este mediat de un model abstract convertit printr-o convenție, care își asumă construcția unei reprezentări mai exhaustive a conținutului la care se referă.

Procesul copulativ ce are loc în cadrul unui raport semiologic este desfășurat între un element pertinent etalat de un sistem grafic și un element pertinent selectat printr-o convenție de un ansamblu semantic edificat pe baza unei percepții anterioare.

Ne rămâne să acceptăm ipoteza susținută de Eco cu privire la dificultatea întemeierii semnului iconic pe baza unei relații motivate natural de o asemănare. În definitiv, acesta prinde înțeleas atunci când e trecut printr-un acord simbolic realizat la un nivel social.

Să rezumăm câteva puncte importante pentru ideea de iconism și semn iconic în concepția lui Eco. Scepticismul lui Eco e stabilit pe un puternic postament, care se opune unei concepții generale asupra semnului iconic. Definit de un raport natural de asemănare, semnul iconic este, în mare măsură, produs convențional. Pretinsa asemănare se trage dintr-o însușire, proprietate pe care semnul o posedă împreună cu obiectul său. Pertinența acestei însușiri este anticipată de o convenție pentru o percepție integrală. În așa condiții semnul iconic poate imita o largă paletă perceptuală, ce cu mult depășește sfera vizibilului. Se dovedește că semnul iconic este un construct complex prin care transpunerea realității are loc în urma unor menajări socioculturale.

Merită atenție și ideea semnificării inverse. Am văzut că referentul, la rândul său, poate prelua statutul semnului iconic (fotografia lui Papa, pansemnificarea). Aceasta ne sugerează specificul semnului iconic care înlocuiește obiectul reprezentat. Această înlocuire nu ne deplasează de realitate, ci, mai mult, ne face să ne adaptăm mediului în care coabităm. Semnul iconic, deci, ia locul obiectului real formând un întreg tablou convențional al lumii. Prospectul convențional al semnului iconic modifică regimul realității, însă această modificare nu trebuie extrapolată asupra esenței semnului iconic.

Asemănarea naturală proprie semnului iconic însumată într-o însușire comună își păstrează dreptul la recunoașterea și definirea acestui tip de semn.

Înlocuirea realizată cuprinde atât diferența, cât și asemănarea produsă între semn și obiect. Prin urmare, diferenței și asemănării îi revin modul de raportare convențional. Totuși, asemănarea acoperă și o parte naturală a interacțiunii dintre semn și realitate. Din această cauză, nu-i putem atribui într-un mod absolut un caracter arbitrar semnului iconic.

Prin însăși natura sa, semnul iconic nu confundă relația de similitudine cu relația de congruență, simetrie sau egalitate. Acest lucru trebuie precizat odată ce calitatea distinctă a semnului iconic este de a poseda un minimum de însușiri comune cu referentul său, astfel încât să-l poată înlocui sau, mai bine zis, să poată sta în schimbul obiectului pe care îl reprezintă. Dispune-

rea maximă a acestor însușiri duce la anularea semnului iconic. Din cele menționate, asemănarea totală nu poate servi drept pretext pentru definirea semnului iconic. Deliberat, semnul iconic se diferențiază de referent, justificând astfel implicația sa convențională. În caz contrar, semnul iconic va avea o motivație total naturală și se va asemui întru totul cu referentul, ceea ce îl va scoate din uz. Ne confruntăm aici cu bine cunoscutul caz al celor doi Cratyloși, în care nu există nici măcar un element distinct pentru a fi identificat semnul iconic al veritabilului Cratylos printr-un statut ontologic aparte. Condiționarea semnului iconic renunță la posibilitatea asemănării totale în favoarea întreținerii sale conceptuale. Tot așa, acestei idei i se alătură și Flusser, atunci când opinează idolatria în care ajunge imaginea referindu-se în permanență la ea însăși, astfel blocând accesul către realitate și către transparența pe care trebuie să o presteze. Finalitatea epistemică atribuită semnului iconic se rezumă la o unitate aporetică, fiindcă o dată realizată descalifică subiectul său din procedeu semnificării. Semnul iconic degajează o combinație perpetuă cu un număr nedeterminat de variante libere prin care se stabilesc relevanța elementelor de conectare, în așa fel asociind arbitraritatea diferențierii cu naturalitatea asemănării. Însă, indicat este, pentru o bună funcționare a semnului iconic, ca nici diferențierea și nici asemănarea să nu fie extrapolate. De altfel, în cazul diferențierii, vom fi de față cu o închistare în care semnul iconic se va reduce la un arbitrar ce va șterge orice legătură motivată în care s-ar regăsi cel puțin o proprietate comună cu obiectul referit din realitate. Iar în cazul asemănării, la fel vom asista la o desființare a semnului iconic prin oglindirea masivă a obiectului vizat.

Cu această ocazie, vom relata câteva fenomene pseudoiconice descrise de Eco. Reflexele speculare sunt fenomene de acest gen. Acestea se definesc prin lichidarea totală a diferenței între semn și referent. Am menționat de mai multe ori că factorul diferenței este necesar pentru a preciza statutul ontologic al semnului. În caz contrar s-ar pierde criteriul care asigură transparența înțelegerii și capacitatea de a distinge fictivul de autentic și minciuna de adevăr. Un exemplu ar fi camera obscură care reflectă și reproduce simultan obiectul căzut în vizorul său. Construită prin analogie cu ochiul omenesc, camera obscură primește pe traiect imagini ce se întâlnesc și în cazul reflexiilor din oglindă. Niciunul din ambele cazuri nu oferă vreun suport de imprimare ce ar fundamenta, cel puțin, *material*, semnul iconic. Atât reflexia camerei obscure, cât și reflexiile din oglindă rămân în faza producerii sau, mai bine zis, proiectării imaginii. La fel, se implică aici și dimensiunea temporală a sincronizării și a simultaneității. Din cauza lipsei unei imprimări materiale, reflexul va exista atâta timp, cât sursa ei va fi abordată în oglindă sau în camera obscură. Veritabilul semn iconic își păstrează existența autonomă și

după dispariția sursei care l-a produs. Reflexele speculare, însă, dispar odată cu sursa sa. Virtualitatea prohibește reflexelor speculare de calificativul imaginii, respectiv, semnului iconic. Eco ne sugerează că dacă imaginea există în schimbul și ține locul altui lucru, atunci reflexele speculare există din cauza prezenței a ceva.

Din cele descrise aici rezultă că o componentă necesară a semnului iconic este statutul său autonom de semn aparte, de simbol, care îi este oferită de o existență aparte de obiectul pe care îl înlocuiește și spre care trimite. Scopul asumat al semnului iconic este acela de a dezvălui sursa din care provine. Această sursă, însă, nu este prezentă în mod obligatoriu odată cu semnul iconic. Este momentul în care o imagine poate fi folosită pentru a constitui unul dintre criteriile după care se poate depista dacă un semn este iconic sau nu. În așa fel, imaginea speculară nu poate fi folosită în acest scop, deoarece obiectul la care se referă este prezent în mod simultan cu ea. Existența semnului iconic este îndreptățită de absența temporală a obiectului, care este înlocuit de un semn iconic. Această substituție acumulează suficiente resurse pentru a folosi o imagine drept interimară obiectului concediat și totodată, intenționat sau nu, ea poate servi nu doar la depistarea obiectului, ci și la voalarea sa.

În pofida celor susținute aici, nu trebuie să extrapolăm rolul convenționalității în evocarea și perceperea semnului iconic. Cert este că convenționalitatea constituie o componentă indispensabilă a acestui proces, însă ea rămâne doar componentă în așa fel încât metodologic nu se poate angaja în explicarea iconicității în întregime. Absolutizarea convenției este redusă la absurd chiar prin definiția și statutul ontologic al semnului iconic. În așa fel vom prelua eticheta prudenței epistemice cu care trebuie abordat semnul iconic. Cât n-ar fi de contestată, definiția lui Peirce despre semnul iconic este justificabilă cu prilejul intercalării naturale ce are loc între semn și obiect. Să ne amintim că Peirce elucidează semnul iconic referindu-se la anumite însușiri pe care le posedă semnul împreună cu obiectul său. Astfel, asemănarea este fixată de o conectare naturală a semnului la obiect.

În urma combinațiilor ce au loc între aspectele naturale și cele convenționale se formează structura semiotică a semnului iconic. Cert este că semnul iconic nu trebuie evocat strict dintr-un singur punct de vedere – fie el natural sau convențional.

La acest capitol Eco invocă prezența unor asemănări minime ce alcătuiesc acțiunea constitutivă a semnului iconic. Aceste mărci elementare ale iconicității corespund unei funcții comune prezente atât la semn, cât și la obiect. Vom vedea că asemănarea poate avea loc în urma unei corelări vizuale sau în urma unei corelări funcționale ce se referă la utilizarea aceleiași

funcții atât cu privire la obiect, cât și la semn. Pentru a se face mai clar, Eco ia ca exemplu întrebuintărea ludică a copilului care înlocuiește calul cu o coadă de mătură. Ușor ne putem da seama că între coada de mătură și cal nu există vreo asemănare formală. Se pot sustrage doar unele dimensiuni proprii atât bățului cozii, cât și calului. Așadar, liniaritatea cu care este înzestrat bățul este prezentă și la cal. În așa fel, liniaritatea poate fi luată ca o trăsătură pertinentă pentru semioza calului cu bățul. Aceeași trăsătură poate fi preluată și în cazul în care bățul înlocuiește o spadă. Deci, liniaritatea verticală sau orizontală este comună și aceeași în cadrul semiozei între cal și băț sau paloș și băț. Toate aceste obiecte posedă trăsătura liniarității și din această cauză nu este corect de spus că bățul *imită* verticalitatea paloșului sau orizontalitatea calului. Toate aceste obiecte posedă o aceeași liniaritate. Acest gen de referire semiotică Eco îl numește act intrinsec codificat din care reiese *utilizarea unei părți a referentului* cu scopul semnificării a ceva. Acest nivel al liniarității creează, totuși, o vagă imagine vizuală despre similitudinea bățului cu calul.

Însușirea ce are pretenția de a fi mai pertinentă decât liniaritatea reiese dintr-o funcție specifică a calului, și anume aceea de a fi încălecat. Bățul, la rândul său, și el poate fi supus încălecării. Astfel, funcția încălecării este una de sinteză pentru fixarea unei asemănări. În opinia lui Eco, bățul cozii de mătură este o înlocuire – un *Ersatz* – a calului. Înlocuirea realizată nu este una de ordin figurativ. Mai mult ca atât, legătura ce unifică semiotic calul cu bățul este justificată printr-o funcție analogă ce permite bățului să fie folosit în același scop ca și calul. Se face vizibilă una dintre funcțiile calului, și anume aceea de a fi încălecat. Criteriul asemănării minime este stabilit în baza unei funcții comune. Prin urmare, în lumina unei funcții analogice între semn și referent are loc o intercalare naturală. Pe lângă asta, îndeplinind *aceeași* funcție, semnul se identifică cu obiectul. Punctul de interacțiune și asemănare este situat în cadrul unui teren comun predeterminat de prezența aceleiași funcții. În consecință, semnul iconic poate înlocui întru totul obiectul.

Un alt exemplu ce ar fortifica aceste idei este acel ce se referă la similaritatea culorii de pe un steag real și unul imprimat. Prin urmare, culoarea roșie este aceeași, indiferent dacă aparține steagului real sau celui imprimat. Din această perspectivă, semnul iconic operează cu anumite caracteristici ce îi aparțin, în virtutea cărora se referă la obiect. Cum rămâne cu forma pătrată a steagului imprimat, dacă culoarea rămâne și este aceeași? Opinia lui Eco ne sugerează că *pătratul* steagului imprimat nu este același cu bucată de pânză roșie a steagului real. În așa fel, Eco înaintează ideea conform căreia trăsătura geometrică – pătratul – nu aparține steagului real (referentului) în așa măsura în care îi aparține culoarea. Trăsăturile geometrice sunt

construite arbitrar și din această cauză ocupă un alt nivel de abstractizare. Ajuns până aici, Eco se întreabă din ce cauză însușiri precum orizontalitatea și verticalitatea se pot atribui cu ușurință rapoartelor iconice (coada de mătură și calul), fiind etichetate ca naturale, iar însușirile geometrice – nu. Înseamnă oare că natura pătrată a steagului imprimat nu este aceeași cu cea a steagului real? Recursul asupra concepției lui Kant [5] despre spațiu și timp ne va ajuta să înțelegem această chestiune, ce ține diferitele nivele de abstractizare ale spațiului. Spațiul e limitat ca condiție a priori doar la fenomene externe, și din această cauză liniaritatea, verticalitatea, orizontalitatea, ca dimensiuni spațiale, nu sunt abstracții intelectuale, ci moduri în care sunt încadrate percepțiile într-o intuiție. Pătratul, însă, este o figură deja construită în spațiu, în asamblarea căruia au fost implicate în mod direct categoriile intelectului. Cert este că pătratul se află la o altă treaptă, mai superioară, de abstractizare, unde poate fi subiect a mai multor teoreme geometrice. Din această cauză, vom vorbi despre același roșu al steagului, iar formei lui spațiale îi vom conferi o figură geometrică care îi corespunde, cum ar fi pătratul sau dreptunghiul. Liniaritatea, care la fel este aceeași în gândire și la obiect, nu este un construct, cum ar fi pătratul, ci o condiție a oricărei alte construcții posibile, chiar și a pătratului însuși. Aceste condiții reprezintă o constelație intuitivă care determină un spațiu. Obiectul cozii de mătură sau bățului funcțional servește la impunerea unor condiții necesare pentru realizarea unui act intrinsec codificat. Substituirea cu care vine bățul pentru cal sau sabie nu este redusă doar la prezența unui obiect liniar, ci și la prezența unui corp călare, cum am mai spus – încălecarea, sau a unei mâini ce apucă presupusul mâner al sabiei sau al revolverului. Linearitatea plus prezența gestului fundamentează imitarea unui complex comportament și nu numai a unui singur obiect. Acest lucru îi permite copilului să imite calul călărind fără nimic între picioare sau să strângă mâna în pumn fandând fără sabie. Insistăm să mai remarcăm o dată faptul că nu este vorba de imitarea unui gest, ci chiar folosirea aceluiași gest real, care ar fi fost realizat dacă obiectul real ar fi fost prezent.

În concluzie, argumentele ce susțin iconicitatea bățului pot fi înșirate în felul următor: dimensiunea liniară proprie bățului a fost selectată ca trăsătură expresivă pentru a înlocui liniaritatea ce reprezintă, într-un mod mai vast, calul ca atare; interpretat ca parte a unui întreg model comportamental, asemenea unui act intrinsec codificat, bățul este preluat ca un artificiu de expresie pentru a vehicula ideea că el este calul.

Eco rămâne tributar trebuinței de a deosebi în mod clar trăsăturile de expresie de trăsăturile de conținut. Cu alte cuvinte, cum poate fi vorba despre un semn atunci când expresia sa, fiind aceeași, face parte din trăsăturile

componente ale obiectului? Iar dacă aceeași trăsătură apare și ca vehiculant și ca vehiculat, cum poate fi analizat semnul? Prin urmare, trebuie diferențiat mai bine ceea ce înlocuiește ceva de înlocuit.

Complementaritatea intervenită între variantele libere de expresie și elementele pertinente din care se relevă recognoscibilitatea semnului iconic coincid odată ce se ia drept icon o condiție constitutivă a spațiului, de exemplu, cum ar fi liniaritatea, verticalitatea și orizontalitatea. O trăsătură pertinentă, care poate fi obținută convențional, devine și este sustrasă din variantele libere ce presupun un minimum de analogie.

Extremele ce duc la dogmatism și la reduționism trebuie eliminate odată ce sunt incapabile să producă o definiție amplă asupra iconului. Nu poate fi explicat totul printr-un apel la convenție, mai ales dacă ne referim la icon care într-un mod intrinsec nu poate fi total arbitrar, dar nici totala perspectivă a analogiei la fel nu dă soluții satisfăcătoare. Astfel, analogie subzistă la un nivel primar și chiar dacă comunul, care este același sau există atât la icon, cât și la obiectul referit, este ales în baza unor conjuncturi culturale, adică convenții, analogia, similitudinea și motivarea naturală rămâneau valabile pentru constituirea unui semn iconic.

Traiectul semnului iconic oscilează între analog, motivat natural și convențional, arbitrar, cultural, digital.

Și dacă tot găsim elemente de convenționalitate în imagini, atunci ar fi firesc să ne întrebăm dacă există propoziții și foneme iconice. Cu alte cuvinte, există în imagine unități de expresie care corespund cu anumite unități de conținut? Verbalizarea, adică nararea unui conținut vehiculat de o imagine, se regăsește în unități semantice recognoscibile. De exemplu, textualizarea și povestirea unei scene dintr-un tablou. Odată ce sunt codificate, sunt și recunoscute, iar dacă nu, cum pot fi ele recunoscute?

Specificul semnului iconic constă dintr-o condiție constitutivă care deține rolul unei legări între icon și obiect; această condiție constitutivă se prezintă ca un element pertinent, iar alegerea și selectarea condițiilor constitutive ca elemente pertinente este înfăptuită în baza unor variante libere și nu în urma unei cunoștințe a unor coduri cum e limba sau alfabetul Morse. Variantele libere prevalează asupra codurilor ce au o definiție strictă, necesară și suficientă. Variantele libere de constituire și recunoaștere caracterizează anumite coduri slabe ce sunt flexibile și în continuă schimbare. Din această cauză, se pot folosi infinite modalități care să reprezinte un obiect. Însă cuvintele din diferitele limbi sunt înregistrate și codificate, astfel fiind aceleași de fiecare dată când sunt utilizate. Cu toate că sunt recunoscute și înțelese ușor, apariția imaginilor este imprevizibilă: „... deși putem avea impresia că înțelegem un text, nu știm cum să-l decodificăm într-un text ico-

nic, sunt implicate relații contextuale atât de complexe, încât pare greu să separăm unitățile pertinente de variantele libere.” [4, p. 304] Felul în care sunt reprezentați eroii unui roman va fi diferit, deoarece este pusă la dispoziție o gamă vastă de interpretări ce permite vizualizarea acestora. Chiar dacă vor fi niște descrieri amănunțite, oricum iconicitatea lor va fi diferită, dar recognoscibilă, trimitând la unul și același referent. Contextul devine hotărâtor pentru inițierea unor stări de lucruri. Ideea condițiilor contextualizării este regăsită și în jocurile limbajului descrise de Wittgenstein. Dacă ne vom propune să formulăm întreaga problemă ontică a unui obiect și i-am căuta esența recognoscibilității identității sale, vom vedea că fiecare parte nu poate opera cu generalul atât de suficient încât să poată determina obiectul.

Coordonarea ce are loc între variantele libere de constituire și elementele pertinente formulează percepția care se referă la un obiect sau semnul acestuia. Primordialitatea conjuncturală opozant complică separarea unităților pertinente de variantele libere de expresie a unui semn iconic.

În loc de constatare, putem spune că, convenționalitatea contribuie la recunoașterea și fixarea identicului unui semn iconic. Doar că această fixare se petrece în amploarea unor configurații conjuncturale.

Referințe bibliografice

1. Sebeok Thomas A. *Semnele: o introducere în semiotică*. București: Editura Humanitas, 2002.
2. Coman Mihai. *Mitologie populară românească*. Vol. I. *Viețuitoarele pământului și ale apei*. București: Minerva, 1986.
3. Durand Gilbert. *Aventurile imaginarii, imaginația simbolică, imaginarul*. București: Nemira, 1999.
4. Eco Umberto. *O teorie a semioticii*. București: Editura Trei, 2008.
5. Kant Immanuel. *Critica rațiunii pure*. Ediția a III-a. București: Editura Univers Enciclopedic Golg, 2009.
6. Dufrenne Mikel. *Fenomenologia experienței estetice*. Vol. 1. București: Editura Meridiane, 1976.
7. Peirce Charles Sanders. *Semnificație și acțiune*. București: Editura Humanitas, 1990.

EDUCAȚIA ȘI VIOLENȚA ÎN MEDIUL ȘCOLAR DIN PERSPECTIVA SOCIOLOGICĂ

Toader TOMA, *doctor în drept,*
Universitatea din Bacău, România

Summary

School education and violence are issues which have been and are the subject of studies and sociological, psychological theories. Irrespective of their point of view, the education is regarded as the foundation of human personality training and preventive factor or risk of violence. Family education starts by guiding children in the spirit of tradition, culture, religion etc., continued by pupils in the school and other institutions and in the case of adults. This paper examines a number of theories and concepts about education and highlights the obvious fact that although violence is inherent in the school environment, the shares reached are worrying, which means they are great deficiencies in the school, on the education of students, from causes and social context and context.

Teorii sociologice asupra educației se deosebesc, prin nivelul la care își propun să analizeze faptele, grupându-se în trei categorii:

- la nivel macrosocial – teoria funcționalității și teoria conflictului;
- la nivel microsocal – teoria interacționistă.

Teoria funcționalismului este o orientare majoră în sociologie, ce apare și sub denumirea de „*teoria consensului*”, a echilibrului sau „*teoria funcționalismului structural*”. Această orientare pornește de la teza că societatea și instituțiile din interior, cum ar fi educația, sunt compuse din părți interdependente, ce funcționează împreună, fiecare jucând un anumit rol necesar în cadrul societății. Sub multe aspecte, o astfel de concepție se apropie de funcționarea biologică a corpului uman, potrivit căreia fiecare parte îndeplinește un rol în ansamblul sistemului și depind toate, unele de altele, pentru a supraviețui. Supraviețuirea oricărei societăți este de neconceput, în absența unui sistem educațional, tot așa cum nu se poate concepe supraviețuirea omului fără inimă sau creier.

În spiritul acestei orientări, se înscriu și primele teorii sociologice ale educației. Astfel, teoria lui Durkheim cu privire la funcția educației în societate pleacă de la premisa că individul are o dublă măsură, deoarece poate fi privit ca *ființă individuală, cu stările sale psihice, și ca ființă socială, adică*

morală. Individul ajunge pe lume ca o *ființă biologică asocială*, iar pentru a se umaniza trebuie să-și însușească anumite comportamente, considerate *normale*, respectiv cele ce pot fi întâlnite la toți ceilalți oameni. Procesul de transformare a individului din *ființă biologică asocială* în *ființă morală* include două componente: interiorizarea și socializarea.

Interiorizarea comportamentelor „*normale*”, inițial exterioare individului, constituie deplasarea valorilor dinspre societate spre individ, dinspre exterior spre interiorul lui, devenind treptat trebuințe personale (interioare) de comportare a acestuia.

Socializarea reprezintă efortul individului de a-și însuși comportamentele pe care le vede la ceilalți oameni, pentru a fi în rândul lor și a fi acceptat. Spre deosebire de interiorizare, socializarea constituie un proces ce se derulează în sens invers, de la individ spre societate. Prin interiorizarea acestor comportamente „*normale*”, individul devine *ființă socială*, respectiv o *ființă morală*, cum o numește Durkheim. Astfel, *ființa umană* își însușește, prin educație, anumite trăsături ale moralei: spiritul de disciplină (respectul față de norme), atașamentul față de grup (altruismul) și autonomia voinței.

Prin educație se realizează socializarea tineretului.

Aceasta presupune o „*acțiune exercitată a generațiilor adulte asupra celor ce sunt necoapte pentru viața socială și are ca obiectiv să provoace și să dezvolte la un copil un număr oarecare de stări fizice, intelectuale și morale, pe care le reclamă de la el atât societatea politică în ansamblul ei, cât și mediul special, căruia îi este cu deosebire destinat*” [1, p. 39].

Subliniind că educația „*este un fapt social*”, Durkheim [1, p. 39] arată că aceasta are un caracter istoric și se manifestă ca unitate în diversitate.

Caracterul istoric este dat de faptul că practicile și instituțiile educative au fost diferite, în funcție de epoca în care a funcționat și chiar în cadrul unei societăți se poate constata că educația nu este aceeași, ci diferă pentru diversele grupuri sociale mai mici, clase sociale sau grupuri profesionale.

Fiecare societate, considerată într-un moment determinat al dezvoltării ei, are un sistem de educație ce se impune indivizilor cu o forță irezistibilă. Nu putem să creștem cum vrem copiii, întrucât există norme ce ne obligă să ne conformăm. Dacă nu ținem seama de acest lucru, ele se vor răzbuna pe copiii noștri, care, odată adulți, se regăsesc nepregătiți să trăiască în mediul contemporanilor lor, cu care sunt în armonie. Dacă au fost crescuți după idei prea învechite sau prea noi, nu importă, în ambele cazuri „*ei nu aparțin vremii lor, ca atare, nu sunt în condiții de viață normală*” [1, p. 36].

Manifestarea educației ca unitate în diversitate presupune că în orice sistem educativ există o bază comună, având menirea de a asigura „*omogenitatea spirituală*” între membrii societății respective (idei, sentimente, practici),

ce se transmite tuturor copiilor, fără deosebire de categoria socială de care aparțin și o diversificare a educației, în raport cu „*diversitatea morală a profesunilor, care asigură fiecărui copil o pregătire în vederea funcției pe care va fi chemat să o îndeplinească*”. Prin urmare, „*educația de la o anumită vârstă nu mai poate rămâne aceeași pentru toți cei cărora li se adresează*” [1, p.37]

Concepția lui Durkheim cu privire la existența unei educații valabile pentru toți trebuie primită cu multă rezervă, deoarece societatea contemporană se confruntă cu existența multiplelor și diverselor subgrupe, familii, ocupații etc., ce atrag o diversitate de interese, priorități, proiecte. Fiecare subgrup poate avea propriile sale priorități și proiecte legate de școală, de natură să sprijine propriile interese.

Un exemplu concludent este cazul UDMR-lui, care, pe bună dreptate, vrea școli în limba maghiară, instituții, folosirea limbii materne în administrația publică, probleme pe care le-a rezolvat statul, în conformitate cu standardele europene și internaționale, dar când aceasta urmărește și autonomie teritorială, propunerile nu pot fi permise, întrucât contravin istoriei românilor pe acest pământ și ordinii constituționale .

Aceste tensiuni existente în societate, create prin confruntarea unor interese individuale sau de grup, ca obiectul **teoriilor conflictualiste**, au două orientări: orientarea neoweberiană și orientarea neomarxistă.

Începuturile acestor orientări se află în scrierile lui Max Weber și Karl Marx.

Lucrările sociologice ale lui Max Weber se remarcă prin faptul că au contribuit la abordarea de sociologii moderni, a școlii ca organizație, a cărei funcționare se întemeiază pe principiile ce stau la baza oricărei organizații birocratice și la o mai bună înțelegere a unor aspecte ale educației.

Max Weber a evidențiat o serie de principii ce sunt valabile pentru orice tip de organizație birocratică, inclusiv pentru școală: principiul ierarhiei; principiul competenței; principiul separării activității profesionale de cea personală ș.a. ce contribuie la o înțelegere mai clară a unor aspecte ale educației.

În interiorul școlii sunt „preferați”, cei al căror status cultural a fost favorizat, și „*marginalizați*”, cei cărora li s-au pus diverse bariere, observație ce este valabilă și astăzi, când avem de a face cu o discriminare prin educație a elevilor proveniți din mediile sărace sau minoritari. De asemenea, a constatat existența unui conflict continuu, a unor tendințe de dominație și a luptei între diferitele grupuri sociale, pentru a obține bunăstare, putere și status în societate. Educația a fost totdeauna utilizată ca una dintre mijloacele de dobândire a drepturilor și pozițiilor sociale râvnite sau de a le conserva pe cele existente.

În societatea industrială, arată Weber, educația a fost folosită pentru a înlesni mobilitatea membrilor societății, în sensul ocupării de cei capabili a unor poziții mai înalte în sistemul economic, aceasta având sarcina de a dezvolta „*tipul de om specialist*” și mai puțin „*tipul vechi de om mai cultivat*” [2, p.56].

Teoria conflictelor de orientare newberiană. Pornind de la tezele lui M.Weber, J. Collins s-a oprit mai mult asupra problemei egalității și oportunităților de urcare, prin educație, pe scară socială, considerând că educația impune elevilor o anumită cultură, bazată pe un sistem de valori, care sunt de natură să legitimizeze poziția în societate a grupurilor sociale ce dețin puterea. Accesul la nivelele superioare este dobândit de persoanele care se conformează și corespund categoriei sociale ce deține puterea politică asupra sistemului școlar, nu de persoanele cele mai capabile, în plan cognitiv. Ridicarea pe scara socială este permisă celor ce se evidențiază prin acceptarea și aderarea la valorile grupului social dominant și fac dovada că au asimilat un „*stil de comportament*” social, specific acestui grup ce deține puterea. Diplomele obținute de un individ confirmă faptul că e capabil de adoptarea, asimilarea și acceptarea sistemului de valori al grupului dominant și, din acest motiv, ele devin un criteriu esențial de alocare a funcțiilor și statutelor în societate.

Teoria conflictelor de orientare neomarxistă. Cercetările din această perspectivă tind să se concentreze asupra tensiunilor create de putere, ce conduc, inevitabil, la schimbări ale sistemului. Majoritatea tensiunilor sunt determinate de intenția celor ce dețin puterea, de a controla accesul la nivelele superioare de educație prin funcțiile de selecție ale școlii, de alocare și utilizare a educației în scopul manipulării opiniei publice.

În sensul acestei orientări se înscriu lucrările lui Samuel Bowles [3], a căror idee centrală susține că educația publică contemporană a evoluat în strânsă legătură și ca o consecință a capitalismului.

Referindu-se la pericolul pe care îl reprezintă pentru ordinea socială, pierderea influenței familiei, bisericii și emigranții, Bowles a sugerat că rezolvarea acestor probleme ar consta în instituirea unui sistem al educației de masă (învățământul general obligatoriu al maselor, pregătirea muncitorilor ce posedă calități indispensabile unei activități productive și învățarea în cadrul școlii a loialității și supunerii elevilor față de legi). Cultivarea loialității va fi posibilă dacă vor fi convinși copiii că sistemul este bun și just. Actualul sistem de educație a maselor, considera Bowles, se caracterizează prin aceea că oferă muncitorii calificați de care e nevoie și legitimează inechitatea existentă în diviziunea socială a muncii, sugerând oamenilor că aceste inegalități s-ar datora meritelor, nu coerciției. Sistemul educativ este prezentat ca un

sistem deschis, de natură să recompenseze oamenii, în funcție de abilitățile și disponibilitățile de a munci, probate de fiecare. A învăța pe copii că fiecare are șanse egale de a-și dovedi valoarea, de a urma forme prestigioase de educație și de a ocupa poziții sociale și obține putere în societate este un mit, arăta Bowles. Copiii săraci vor rămâne săraci, iar copiii ce provin din familii ce aparțin elitei vor deveni elita generației viitoare. Celor săraci li se inoculează ideea că au ajuns în această stare pentru că sunt leneși și needucați, iar celor ce fac parte din clasele dominante, că au ajuns pe această treaptă datorită superiorității lor umane. De la o generație la alta va rămâne aceeași diviziune socială a muncii. Actualul sistem e opresiv, dar lumea e orbită, pentru a nu sesiza acest caracter. Puterea folosește instituțiile societății, cum ar fi școala, pentru a justifica și menține sistemul care, în esența lui, este coercitiv și exploator.

În esență, Bowles a considerat că există un conflict de interese între grupurile sociale și aceste modalități, pe care le folosește puterea, pentru a-și menține influența și poziția.

Oricum, dacă ar fi să analizăm aceste stări de lucruri din România, se pare, că lucrurile așa stau, prin urmare, în parte, teoriile lui Bowles sunt viabile. Toate partidele (coaliziile) care s-au succedat la putere după *Lovitura de stat din Decembrie 1989* au încercat să-și justifice și să-și mențină privilegiile utilizând pârgurile și instituțiile statului, minciuna, corupția politică, demagogia, corupția electorală etc. Cei din opoziție au criticat vehement aceste practici, dar când au ajuns la putere au procedat la fel. Pe măsură ce societatea se „așează” și va intra pe făgașul normal al unei vieți sociale normale, democratice, unde educației, culturii li se vor acorda atenția și locul cuvenit în cadrul celorlalte subsisteme de stat și ale autorităților locale, vom asista la limitarea unor astfel de inechități, dar nu și la eliminarea lor.

Villard Waller a emis o teorie privind aplicarea paradigmei conflictului în analiza intersancțiunilor aplicate în școală. Astfel, școala este văzută [4, p. 45] ca o instituție coercitivă, în vârful căreia se află profesorii, a căror autoritate este dată de comunitatea din exteriorul școlii, iar în partea de jos sunt copiii, relativ neajutorați sub jugul pe care-l poartă. Relația profesor-elev constituie o formă instituționalizată de dominare și subordonare.

Mecanismele de control social utilizate de profesor încep cu comanda, continuă cu pedeapsa, managementul, manifestarea afectuoasă și apelul la sentimente. Alte mecanisme importante ale coerciției sunt examinarea și promovarea. Ordinea în sălile de clasă este fundamentată mai degrabă pe coerciție, decât pe consensul valoric. De asemenea, el consideră că există un conflict continuu de interese între profesori și elevi, ce îi angajează, permanent, în lupta pentru putere. Ordinea din clasele cu elevi poate dispărea

oricând, dar întotdeauna va fi restabilă. Copiii nu au nici o speranță că vor învinge vreodată.

O altă problemă tratată prin prisma teoriilor conflictualiste este „*criza mondială a educației*”: această problemă a început să fie abordată din 1970, a fost pusă pe seama incapacității sistemelor contemporane de educație și învățământ de a-i ajuta pe toți oamenii să se ridice la autentică lor condiție umană. Aceste deficiențe ale educației sunt explicate prin trei modele teoretice: modelul reproducerii culturale; modelul represiunii instituționale; modelul sănătății mintale. [5, p.124]

Modelul reproducerii culturale este promovat de sociologii francezi Pierre Bourdieu și J. Claude Passeron [5, p.21]. În analizele pe care le-am făcut cu privire la influența politicului asupra educației, acesta din urmă este acuzat de faptul că se constituie într-un factor de reproducere a unor raporturi de putere existente în societate, prin discriminarea accesului la cultura înaltă a copiilor ce provin din mediile sociale dezavantajoase sociocultural și favorizarea copiilor ce provin din clasele sociale, cu rol conducător în societate.

Sociologul englez Basil Bernstein [6, p.87-97], analizând mecanismele procesului reproducției culturale, a ajuns la concluzia că discriminarea este legată de condiționarea reușitei școlare, *de capacitatea de a utiliza cu ușurință anumite coduri lingvistice*, pe care copiii din familiile privilegiate și-l însușesc înainte de a intra în școală, pe când copiii ce provin din familii socio-culturale modeste vin la școală cu un „*cod restrâns*”, „*care nu este al școlii*”. Astfel, numai copiii care dețin din familie un „*cod elaborat*”, caracterizat printr-un grad înalt de elaborare și abstractizare, prin bogăție lexicală și sintactică, vor avea succes școlar.

Sociologul francez Louis Althusser este autorul unor lucrări [7, pp.173-186] ce au constituit sursa de inspirație a **modelului represiunii sociale**, prin acesta încercându-se să se demonstreze că sistemele de învățământ contemporane, prin organizarea birocratică și modul intern de funcționare sunt concepute pentru a menține stabil un raport de putere existent, pentru a contribui la autentică emancipare culturală a oamenilor. Prin modul de organizate și diversele mecanisme de suprimare, îngrădire a spontaneității și creativității copiilor, aceste sisteme induc conduite de conformitate a indivizilor și conduc, în final, la crearea unor importante premise psihologice ale conservării unor raporturi de clasă și putere existente. Școala contemporană e concepută și organizată astfel încât să conducă la eliminarea treptată din sistem a copiilor din categoriile defavorizate, pentru a reproduce raporturile capitaliste a muncii și pregăti, discriminatoriu, pentru diferite trepte ale ierarhiei sociale.

În fine, alt sociolog ale cărui lucrări stau la originea *modelul sănătății mintale* este Sylvain de Coster [8, p. 27], a cărui teză principală este că sistemele contemporane de educație și învățământ nu se preocupă suficient de problema sănătății individului aflat în mediul școlar.

Teoriile interacționiste au apărut și s-au dezvoltat ca reacție la abordările macro-sociologice, ce acordau prea multă atenție interacțiunii reale dintre indivizi. Aceste teorii pornesc de la a considera viața socială o sumă de relații obiective (nepsihologice) între indivizi, opinînd că, în ultima instanță, relațiile sociale sunt relații interindividuale sau interpersonale [9, p. 43].

Dezvoltînd teoria interacționismului simbolic, G.H. Mead, în lucrarea *Mind Self and Society*, pornește de la premisa că viața socială se constituie prin limbaj, comunicarea este principiul vieții sociale. Numele teoriei vine de la cercetarea de către Mead a modului în care se realizează, în interiorul activităților colective, înrîurirea reciprocă a indivizilor, semnificații și interpretări. Această teorie, considera Herseni [10, p.170], „*pune în evidență rolul comunicației, în special al limbajului, dar și al gesturilor, expresiilor faciale, al privirilor etc, în formarea spiritului uman, a eu-lui și societății*”. Ideile lui Meid au condus la apariția unor importante teorii sociologice ale educației, ce au impus o analiză microsociologică de tip constructivist, ce diferă de teoriile de tip funcționalist (potrivit acestor teorii, orice societate, pentru a supraviețui, trebuie să-și pregătească membrii să fie productivi, să-și îndeplinească rolurile ce le revin) prin modul în care încearcă să explice ordinea socială și schimbarea socială. Astfel, Harold Garfinel, în lucrarea *Studies Ethnometodology*, și Aaron Cicourel, în *Cognitive Socyology*, conform lui A. Ibrîș și-au exprimat punctul de vedere potrivit căruia conformitatea normativă a conduitei membrilor unei organizații se construiește în interacțiune, prin efortul concertat al acestora de a face mulțimea acțiunilor lor cotidiene comprehensibile, pentru ei înșiși și pentru ceilalți.

Altă orientare de tip interacționist este abordarea ecologică a mediului școlar a sociologilor francezi G. Chaveau, E. Rogovas, P. Perrenoud, B. Charlot și alții [apud 9, p.46], care au cercetat interacțiunile dintre principalii actori ai școlii pentru a surprinde caracteristicile mediilor educative școlare, dacă sunt stimulative pentru elevi sau, dimpotrivă, generează fenomenul eșecului școlar. Astfel, relația profesor-elev este exprimată prin prisma teoriei etichetării și teoriei schimbului. Cu alte cuvinte, un elev se va comporta așa cum este etichetat de profesor, prost sau deștept, cuminte sau obraznic etc., și respectiv există plată și răsplată (schimbul), în sensul că dacă profesorul se va simți răsplătit pentru munca depusă și rezultatele bune, acesta va depune toate diligențele, în caz contrar, nu-și va mai depune toată energia și abnegația în activitatea didactică. Potrivit teoriei schimbului,

se vor comporta și elevii. Unele probleme apar din cauza limbajului practicat în școală. Dacă se folosește un limbaj familiar, vor putea fi angrenați la discuții și copiii ce provin din familii defavorizate, dacă se va folosi un limbaj mai puțin familiar, vor fi angrenați la discuții doar cei ce provin din familii favorizate sociocultural, care vor avea succes școlar.

Într-adevăr, aceste teorii vin să reliefeze ceea ce se petrece în mediul școlar și o serie de probleme sociale, „care sunt abordate din perspectivă interacționistă și îndeosebi din cea a etno-metodologiei, cum ar fi: organizarea instituției școlare, a clasei, raporturile școlii cu comunitatea, familia ș.a.; selectarea elevilor și orientarea acestora” [9, p. 48].

O altă problemă pe care o abordăm succint este cea a funcțiilor sociale a educației.

Din punct de vedere sociologic, educația în societățile contemporane îndeplinește următoarele funcții:

- ◆ socializarea: pregătirea de membru productiv al societății și integrarea în cultură;
- ◆ transmiterea culturii;
- ◆ disciplinarizarea și dezvoltarea personală;
- ◆ selectarea, pregătirea și plasarea indivizilor în societate;
- ◆ schimbare și dezvoltare.

Învățământul, ca varietate de organizație a sistemului instituțional al educației, îndeplinește funcții generale, proprii fiecărui proces educativ, astfel:

- exercită funcția de formare a tinerilor, în raport cu o cultură socială dată, „proces de inițiere”, în modele de comportare acceptate de societate, a membrilor săi, fixate în statusurile și rolurile sociale ale indivizilor;
- îndeplinește funcția inovatoare în societate, contribuind la generalizarea de modele comportamentale adecvate noilor moduri de acțiune și muncă;
- îndeplinește funcția de inducere a mobilității structurilor sociale ale societății;
- poate oferi individului tipuri de experiențe „într-o gamă largă de roluri de adulți și într-un cadru mai puțin emoțional”, decât alt sistem de educație, ca familia, de exemplu [11, p.126].

Prin aceasta, școala îndeplinește o importantă funcție „de deschidere a lumii către copil”, asigură trecerea de la copilărie la statutul de adult printr-un proces tipic numit de sociologi „controlul adolescentului”.

Învățământul transmite sistemul de valori naționale ce asigură coerența

și consensul întregii societăți. În cadrul acestor valori, trei tipuri sau complexe de valori au o poziție centrală:

- ◆ valoarea muncii;
- ◆ valorile egalității și echității;
- ◆ valorile schimbării și „edificării” unui nou tip de societate [12, p.212].

Integrarea României în Uniunea Europeană nu presupune abandonarea unor valori românești, renunțarea la tot ce e caracteristic și pozitiv învățământului. Adoptarea și aplicarea unui program de integrare presupune transformarea școlilor, pentru a fi posibil fluxul continuu între învățământ, cercetare și producție, unirea organică a învățământului cu cercetarea și producția [12, p.214].

Realizarea integrării sociale a membrilor societății este o funcție a educației. Un sistem educațional bun presupune o integrare socială bună a membrilor societății. Când sistemul educațional nu e viabil, societatea accentuează rolul sistemului de control social prin pârgurile informaționale (grupul social, opinia publică), prin cele formale, instituțiile juridice implicate.

Selecția talentului este altă funcție a educației. Școala e cea ce identifică școlarizații talentați, îi formează, pentru a îndeplini ulterior poziții sociale corespunzătoare. Omul potrivit la locul potrivit ar fi ideal și prea frumos ca să fie așa în realitate.

Din păcate, fostul regim și cel actual nu au reușit performanța asta. Astfel, unor tineri nu li se recunosc talentele și performanțele, iar cei ce ajung în vârful piramidei nu sunt răsplățiți pe măsură, din acest motiv pleacă în străinătate, unde sunt plătiți corespunzător muncii, capacităților profesionale.

Altă funcție a educației este „*echiparea*” indivizilor cu acele capacități, abilități socioprofesionale necesare participării la viața societăților moderne [12, p. 216].

Școala este instituția ce ajută copiii să iasă din lumea privată a familiei, cu regulile sale, intime și personalizate, pentru a-i introduce, cu succes, în lumea publică, în care regulile impersonale și statutul social înlocuiesc relațiile personale din lumea copilăriei. Această funcție se realizează prin așa-numitul „*curriculum ascuns*” – un set de reguli nescrise de comportare care îl pregătesc pe copil pentru lumea externă.

O sarcină importantă a școlii este cea de socializare a copilului cu dizabilități, ce trebuie considerat ca făcând parte din societate. Nu putem să-l ascundem, nu are nevoie de mila noastră, ci de sprijinul nostru, de permisiunea noastră, pentru a trăi alături de ceilalți copii, ca parte integrantă a comunității. Școala și familia, ca agenți ai socializării, au un rol extrem de important în integrarea copiilor cu dizabilități în învățământul de masă.

Dar problemele cele mai importante sunt generate de cei care, disponi-

bilizați din industrie, în care au ajuns luați de valul „revoluționar” al epocii trecute și în care nu sunt de neînlocuit, nu mai văd calea reîntoarcerii firești în satele din care au plecat în urmă cu niște ani.

Pentru aceștia, în lume sunt organizate instituții specializate sub patronajul statului.

Socotite *Școli rurale* (uneori numite Superioare), *Seminarii* (exemplul scandinav e edificator), *Programe pentru locuitorii satelor* (America de Sud) sau chiar *Universități rurale* (Germania, Anglia, Israel), aceste instituții își propun să învețe adulții tineri din comunitățile rurale ce înseamnă agricultura modernă, cum pot fi conduse eficient afacerile agricole, depanate aparatele electrocasnice, cum pot fi îmbunătățite soiurile de plante etc. Suntem de părere că astfel de instituții pot fi organizate și în satele românești, mai ales că avem o tradiție în domeniul educării adulților, în perioada interbelică au fost unele realizări de prestigiu: *Școala superioară țărănească* de la Târgul Fierbinți, *Universitatea țărănească* de la Ungureni-Botoșani ș.a.

Conchidem prin a arăta că învățământul pentru adulții din mediul rural din România este o necesitate.

În alte țări, educarea adulților este organizată de stat, ca de exemplu: în Belgia există o *Lege pentru înființarea Universităților rurale*; în Anglia este o *Cartă regală* etc.

Din analiza celor prezentate, rezultă necesitatea inițierii și aprobării de Parlamentul României a *Legii pentru educarea adulților*. Elaborarea și punerea în practică a legii impune colaborarea ministerelor și organizațiilor sociale interesate.

Violența în instituțiile școlare este un alt subiect pe care îl supunem atenției, cu toate că acest fenomen social nu este nou, întotdeauna școala a fost asociată cu violența. Acest lucru este evidențiat de istoria educației și praxisului educațional.

Nobert Elias [13, p.34] afirmă că brutalitatea a fost o temă recurentă a climatului școlar, devenind temă de reflexie și dezbateră odată cu dezvoltarea standardelor civilizației. Încă din Antichitate până nu demult, în școlile din vechea Europă se practica brutalitatea, o brutalitate tolerată, considerată necesară pentru disciplinarea elevilor. El a oferit un model teoretic numit proces civilizator, ce se referea la dinamica socială de lungă durată și schimbările în trăsăturile psihologice tipice, susținând că, în cursul istoriei a început să prevaleze un tip de personalitate caracterizat prin creșterea controlului afectelor, descreșterea impulsivității și moduri raționale de viață la nivelele superioare de control de sine. Treptat, acestea au dus la pacificarea graduală a interacțiunilor cotidiene, ce devine evidentă prin nivele mai scăzute de comportament violent.

Studiind efectul interacțiunilor complexe între diferite forțe culturale,

politice și economice, Gerhard Oestreich a introdus conceptul de disciplinare socială (social disciplining), pentru a modela personalitatea umană, astfel încât riscul violenței, inerentă condiției umane, să aibă temperanță. Disciplina socială era înfăptuită de profesori prin metode brutale, cărora le corespunde o agresivitate a elevilor mult mai puternică.

În România, înainte de Regulamentul școlar din 1758, apar o serie de reglementări ce prevedeau obligația elevilor de a asculta de director, profesor, nu le era permis să se considere absolviți de nici o pedeapsă la care profesorul este îndreptățit să recurgă, inclusiv cea corporală.

De asemenea, elevul nu avea voie să „dăuneze” colegilor săi prin aplicarea violenței sau „răspândirea prin cuvinte a sămânței „discordiei”.

În acest curs al istoriei s-au înscris reprezentarea copilăriei și „pedagogia neagră”, cu anumite principii și metode disciplinare, diferite de viziunea modernă a educației, afirmă Manuel Einser [14, pp. 68-638]. Astăzi violența este interzisă ca procedeu de socializare juvenilă, fiind incriminate pedepsele corporale și tratamentele vexatorii (amenințarea, indiferența, neglijența, derâderea, umilirea) ca sancțiuni morale.

Violența școlară trebuie abordată, ca formă aparte a violenței, cu luarea în considerare a trei concepte-cheie: violența, școala și vârsta.

Violența școlară trebuie asociată cu delincvența juvenilă, în măsura în care faptele penale ale tinerilor cu statut de elev au loc în perimetrul școlii sau cel mult în vecinătatea acesteia.

Actele violente, de natură penală, ale elevilor îmbracă forma violenței instituționale juvenile, iar acest tip de violență poate fi integrat în criminalitatea minorilor.

Violența școlară, potrivit unor studii [15, p.10], este un tip particular de violență în instituții ce poate îmbrăca următoarele forme: pedeapsa fizică; restricția fizică; constrângerea solitară și orice forme de izolare; obligația de a purta vestimentație distinctivă; restricții alimentare; restricții sau refuzul de a avea contacte cu membrii familiei sau cu prietenii; abuzul verbal și sarcasmul.

Studiile asupra minorilor delincvenți pun în evidența faptul că, în majoritatea cazurilor, se poate vorbi de inadaptare școlară sau eșec școlar. Acesta vizează un cumul de probleme intercorelate, legate de procesul de învățământ, cum ar fi: abilități de scris-citit deficitare; un nivel de pregătire școlară sub cel așteptat pentru vârsta respectivă; performanțe școlare slabe; repetenții; exmatriculare; abandon școlar; atitudini de indiferență sau repulsie față de școală; devieri comportamentale în raport cu cerințele mediului școlar (nerespectarea normelor și regulilor școlare, agresivitate față de colegi/ cadre didactice).

Aceste probleme se datorează atitudinii negative a adolescenților față de

școală și altor factori de inadaptare școlară, ca:

- disfuncții cognitive și deficite aptitudinale, ce interferă cu viața școlară (ce se asociază cu performanțe școlare scăzute, sentimente de frustrare și umilință și pot conduce la refuzul de a mai frecventa școala);
- situația materială precară a familiei (eșecul școlar e frecvent asociat mediilor sociale defavorizate;
- atitudinea negativă a părinților față de evoluția școlară a copilului;
- lipsa de comunicare școală-familie;
- slaba pregătire psihopedagogică a unor profesori;
- dezinteresul profesorilor față de problemele copiilor;
- etichetarea negativă a copiilor cu probleme de adaptare școlară „*drept copii problemă*” și refuzul de a lucra cu ei, preferând exmatricularea lor, etc.

Problema violenței școlare e cunoscută la nivel global și național. Statisticile și studiile realizate în unele țări au ajuns la următoarele concluzii:

S.U.A.: În 1997, 14% dintre profesori au sesizat că au fost amenințați de elevi cu arma;

- între 1992-1996, 4 profesori la mia de locuitori au fost victimele crimelor cu violență;
- între 1996-1997, 10% din totalul școlilor publice au raportat cel puțin o crimă violentă, în incinta lor.

Anglia: În anul 2003 au fost raportate 7.000 de fapte de violență școlară, din care 6.899 în timpul orelor de curs;

Franța: Între anii 1994-2000, din ancheta realizată asupra unui eșantion de 35.000 elevi, în opinia lor, rezultă că violența școlară a crescut, mai ales în zonele de mare excludere socială.

Studiind fenomenul delincvenței juvenile din unele țări, Cristian Pfeiffer a constatat că acesta este în creștere:

- ♦ în 1984, în Germania, numărul copiilor și adolescenților între 14-18 ani suspecți de infracțiuni violente era de 300 la 100.000 locuitori, iar în 1995 era de 760 la 100.000 locuitori;
- ♦ în 1986, în Anglia și Țara Galilor, aproximativ 360 de copii între 14-16 ani au fost condamnați sau supravegheați pentru comiterea unor infracțiuni cu violență, numărul era de 580 la 100.000 locuitori.

Școala românească se confruntă cu o serie de probleme, printre care și violența, ce îi afectează profund funcțiile sociale.

Studiul nostru relevă faptul că societatea civilă a devenit tot mai conștientă de pericolul extinderii acestui fenomen de violență (92%), dar că există mai multe modalități în care situațiile conflictuale pot fi combătute, iar școala, respectiv educația, este una din cele mai importante.

Factorii de risc de context social ale violenței școlare, în opinia directorilor de școli, ar fi:

- timpul acordat de părinți copiilor este insuficient sau absent (47%);
- starea de sărăcie în care se află familia (37,7%);
- influența nefastă a mass-mediei (7,9%);
- autoritatea redusă a părinților (3,4%) ș.a.

În opinia consilierilor, între factorii ce contribuie la crearea unui context favorabil violenței, cel mai vehiculat este anturajul, urmate de programele TV, jocurile video și mediul de rezidență. Sondajul relevă că, majoritar, actele de violență pot fi puse pe seama unui anturaj nepotrivit, generator de comportamente deviante. Dacă în educația unui adolescent se găsesc lacune, acesta devine influențabil și, de multe ori, aceasta se transformă în violență.

Referindu-se la profesori, direcțiunea unui colegiu nu iartă comportamentul colegilor de breaslă, considerând că nu au nici o justificare referitoare la atitudinea adoptată față de cei pe care ar trebui să-i pregătească pentru viață. Copilul nu trebuie judecat de profesori pentru ceea ce fac părinții. Legal, nu au voie să-i marginalizeze. Vina e, în primul rând, a dirigintelui, ce și-a uitat menirea de dascăl.

Copiii cu părinți aflați la muncă în Italia, Spania și alte țări trăiesc o dramă, pentru că sunt singuri. Drama e că mulți se amuză, fără să intervină, spune un alt factor educațional. Există un consilier școlar ce ar trebui consultat. În asemenea cazuri, consilierii trebuie să se sesizeze, iar dacă nu o fac, înseamnă că și-au uitat fișa postului.

În concluzie se impun unele observații. Contribuția școlii la prevenirea criminalității este incontestabilă, prin intermediul ei individul are acces la realitatea socială.

Școala românească se confruntă cu profunde schimbări, determinate de mutațiile politice, sociale, economice, interne și internaționale.

Globalizarea și integrarea europeană constituie factori determinanți în restructurarea și reorganizarea învățământului tradițional românesc. Aceste mutații sunt justificate până la abandonarea și contestarea unor valori sociale, culturale și istorice românești.

Mergând pe ideea că la porțile Școlii, Bisericii și Armatei se oprește democrația și temeiul așa-zisei democrații, au fost contestați, pe nedrept, unii profesori exigenți, incoruptibili, care și – au făcut datoria de dascăl cu profesionalism. Acest fapt nu înseamnă că instituțiile respective nu se bucură de încredere în rândul populației. Școala are susținerea populației și se bucură de încredere, în contrast cu autoritățile statale și comunitare, care, sub pretextul lipsei de fonduri bănești, au marginalizat instituția școlii deosebit de importantă în educarea și formarea tinerei generații. La toate acestea se

adaugă sărăcia, migrația, dezinteresul unor familii în pregătirea și educația copiilor, carențele în educație și pregătire a unor dascăli și părinți au determinat scăderea nivelului de instruire și educare. Așa se face că la un sondaj în rândul tinerilor din învățământul superior cu privire la personalitățile culturii române aceștia au enumerat poeți, muzicieni, actori, sportivi, politicieni, maneliști. Faptul că unii studenți confundă un om de cultură cu un sportiv, politician sau manelist este de-a dreptul straniu.

Această realitate, confirmată de studiile realizate, reclamă o abordare realistă a factorilor de risc ai violenței în școală. Rezultatele obținute ne arată că școala reprezintă un mediu ce poate corecta și preveni fenomenul violenței prin utilizarea mijloacelor informatice, pentru atragerea elevilor spre educație, cultură și îndepărtarea de factorii posibili generatori de violență.

Referințe bibliografice

1. Durckheim E. Educație și sociologie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1980. 359 p.
2. Weber M. Raționalizarea Educației și a Pregătirii (The Rationalisation of Education and Trauning). Dalloz, 1957. 370 p.
3. Bowles S. Unequal Education and the Reproduction of the Social Divisions of Labor. 1972. 430 p.
4. Waller V. The Sociology of Teaching. London: Rotledge, 1961. 466 p.
5. Bourdieu, Pierre; Passeron Jean – Claude. Les heritiers, les etudiants et la culture. Les Editions de Minuit, Paris, 1970. 230 p.
6. Bernstein Basil. Sociologia educației și sociolincvistica. În Fred Mahler (coord.). Sociologia educației și învățământului. Antologie de texte contemporane de peste hotare. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977. 213 p.
7. Althusser Louis. Sisteme de învățământ și societatea. În: Fred Mahler (coord.).
8. Sylvain de Coster. Hotyat F. La Sociologie de l'education. Editions de l Institut de Sociologie de l Universite Libre de Bruxelles, 1970, 487 p.
9. Diaconu Mihai. Sociologia educației. București: Editura ASE, 2004. 279 p.
10. Herseni T. Sociologie, Teoria generală a vieții sociale. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982. 322 p.
11. Ibrîș Adrian. Influența factorilor de socializare (familia, școala, grupul de referințe) asupra comportamentului predelinvent al elevilor. București: Editura Pansofia, 2001. 213 p.
12. Bandrea Aurelian. Sociologia culturii. București: Editura Fundația România de Măine, 1993. 37 p.
13. N Robert Elias. The civilizing process. Vol I și II, Oxford: University Press, 1978. 376 p.
14. Eisner Manuel. Modernization, self – control and lethal violence. Long term dynamics of European Homicide rates in theoretical. Brit, J Criminol, 2001, p. 618–638.
15. Innocenti Digest. Children and Violence, UNICEF, 1997, nr. 2, p. 10.

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЯ ИЗУЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ПОСТКОНФЛИКТА

Елена БОБКОВА, *зав. кафедрой теории и
методологии социологии, к.с.н.,
ПГУ им. Т.И.Шевченко*

Summary

The article deals with the problems of the synergistic approach in improving the post-conflict situation in the country.

Становление синергетики как науки о самоорганизации началось в период осознания сообществом состояния кризиса науки и не востребованности ее социумом в том виде, в каком она существовала до начала кризисных процессов. В этом смысле синергетика стала своеобразной экспериментальной формой научного знания в современных условиях трансформирующихся обществ.

В шестидесятые годы XX века инновационная практика неустойчивости, невозможности прогноза деятельности простых динамических систем с тремя степенями свободы, стала переворотом в определении сложности мира, выявив миры динамического хаоса, хаотических аттракторов и фрактальных структур. На современном этапе развития социологической науки мы наблюдаем активное формирование синергетической парадигмы, истоки которой прослеживаются в попытках выработать принципы научного понимания и управления обществом, понять суть его инновационных изменений.

Синергетика возникла и развивается в рамках различных научных школ. Наиболее известными из них являются: брюссельская школа И. Пригожина, где рассматривается самоорганизация в физических и химических процессах; школа Г.Хакена, изучающая лазеры; советская школа В.И. Арнольда и Р.Тома, разрабатывающая математический аппарат для описания катастрофических процессов; школа А.А. Самарского и С.П. Курдюмова, строящая теорию самоорганизации на основе вычислительного эксперимента; биофизическая школа М.В. Волькенштейна и Д.С. Чернявского и др. Странники этих научных подходов основной своей задачей считали необходимость синтезировать явления самоорганизации, происходящие на всех уровнях существования материального мира[1].

Объектом синергетики являются системы, состоящие из большого числа взаимодействующих индивидов, анализ закономерностей раз-

вития которых опирается на нелинейные математические модели. Как метод познания, синергетический подход даёт возможность проанализировать воздействия случайных факторов на эволюцию социальных процессов.

Эффективно развивающаяся синергетическая парадигма довольно осторожно применяется в отношении исследования социума. Данный подход в изучении социальных процессов может быть реализован в рамках междисциплинарной методологии и проявляется в трех направлениях:

- ◆ первое связано с познанием закономерностей и механизмов самоорганизации, регулирования в сфере социальных отношений;
- ◆ второе направление ориентирует исследователя на анализ культурных и социальных изменений, учёт значения духовных основ культуры;
- ◆ третье предполагает перенесение в философское измерение отдельных принципов синергетики, обеспечивающих общее направление, а синергетических схем из различных отраслей естественнонаучного знания.

Таким образом, синергетическое мировидение позволяет социологам рассматривать нормативно-ценностную реальность социума в парадигме категорий порядка и хаоса. В контексте нашего исследования, порядок (социальный) связывается с наличием устойчивых законов и закономерностей жизни социума, тогда как хаос определяется преобладанием непредсказуемых случайностей. Приверженцы синергетики понимают модель социальной реальности как своеобразную и динамичную систему, обладающую специфическими способностями к самоорганизации, саморазвитию, самоуправлению, наличием внутренних управляющих центров. По их мнению, современное общество устремлено к сверхсложности, а протекающие в нем процессы характеризуются преобладанием личного над общественным, высоким уровнем развития общества и свобод личности, высоким проявлением ее индивидуальности.

Сложность сложившихся социальных практик в экономической, политической, правовой, культурной и технической сферах жизни общества влечет за собой (наряду с неравномерностью развития одних сфер за счет других) к увеличению их взаимозависимости.

Одним из ключевых понятий теоретического дискурса синергетики является «бифуркация» – особое состояние системы, переход ее к новому качеству. Вот как его интерпретирует Э.Ласло: «В современной научной терминологии этот термин служит названием фунда-

ментальной особенности поведения сложных систем, подверженных сильным воздействиям и напряжениям... В неравновесной термодинамике (естественной науке, занимающейся изучением динамики и эволюции систем в окружающем нас мире) термин «бифуркация» относится к поведению сложных систем в сильно неравновесных состояниях и условиях»[2].

Точку неустойчивости (бифуркации), выбора, рубежа между новым и старым наглядно иллюстрирует перевернутый маятник, который готов упасть вправо или влево в зависимости от малейших воздействий извне, или случайных тепловых колебаний материала маятника. В этой точке система тонко улавливает колебания различных уровней бытия и накапливает новую информацию. «В эволюции человечества начало каждого события – это создание новой информации, а значит, шаг в развитии; далее следует адаптация – этап повышения ценности информации, сопровождающийся потерей ее новизны и увеличением сложности, уходом от равновесия к бифуркации, что приводит к обострению чувствительности систем к внутренним и внешним флуктуациям, разрушающим организацию системы, переводящим ее в хаотическое состояние. Затем снова выход из хаоса из-за нового события-информации, запоминаемого системой»[3].

Методы синергетической парадигмы позволяют рассматривать социальную реальность с точки зрения бесчисленного множества неопределенностей неподдающихся прогнозу и контролю, выступающих в роли случайных факторов. По справедливому замечанию В.А. Бачинина: «Синергетика неопровержимо доказывает, что мечты об обществе, которое было бы полностью подконтрольно властям и существовало бы исключительно в русле однозначных управленческих воздействий, – это утопические иллюзии. Но поскольку тотальный контроль и абсолютный социальный порядок в принципе невозможны и локальные ареалы свободы всегда будут существовать в различных социальных «нишах», то можно предполагать, что в этих не контролируемых законом «нишах» будут существовать и очаги не только слабых девиаций, но и масштабных проявлений аномии...» [4].

Синергетики понимают аномию как бифуркацию в развитии социальной реальности. Разнонаправленные социальные процессы оказывают разрушительное воздействие на ценностную систему, ее содержимое и структуру. Подобный бифуркационный период сейчас определяет ценностно-нормативную среду как Молдовы в целом, так и отдельных ее регионов.

В то же время, помимо тотальной аномии, в любой социальной системе присутствует аномия очаговая. Абсолютный порядок пони-

жает сопротивляемость системы перед деструктивным воздействием извне. В этом случае важнейшим элементом поддержания жизнеспособности системы становится локальная бифуркация. Очаговый хаос, характеризуясь разнонаправленными девиациями, формирует поле социальной свободы для деятельности социальных акторов. (Например, Приднестровье)

Локальная бифуркация являясь формой сохранения свободы в «закрытых» системах, одновременно способна привести к распаду социальных структур, неся в себе возможность перехода системы в иное состояние. Государство стремится ограничить проявления свободы (в контексте нашего исследования речь идет о «закрытых» системах), причем, чем тотальнее социальный контроль, тем активнее аномальная деятельность внутри локальной бифуркации. Структурой социальных институтов и их механизмом, позволяющим сдерживать государственную машину в аномальном функционировании, является гражданское общество. Деятельность его институтов приобретает особую значимость, например, в разрешении социальных конфликтов, и в частности постконфликтной ситуации молдо-приднестровского конфликта и построения здорового и полноценного общественного миропорядка.

В контексте нашего исследования важно обратиться к предложенной Э.Ласло градации бифуркаций. Так, по его мнению, нестабильность системы может возникнуть в условиях недостаточной ассимиляции или неудовлетворительного использования технологических инноваций (Т-бифуркации);

- ♦ влияния внешних и внутренних факторов (С-бифуркации) (в границах нашего исследования к таким факторам можно отнести распад СССР и молдо-приднестровский конфликт);
- ♦ разрушения локального экономического и социального уклада под воздействием учащающихся кризисов (Е-бифуркация).

Таким образом, согласно предложенной градации Э.Ласло, конфликт являясь формой нестабильности, относится к частным случаям бифуркации (С-бифуркации). Однако следуя его логике, можно сделать вывод и о том, что порожденная конфликтом С-бифуркация, в дальнейшем несколько трансформируется и включает в себя комбинации Т- и Е-бифуркации.

Конфликтное и постконфликтное состояние общества можно отнести к системам, в которых неустойчивые точки встречаются практически повсеместно. Важным является постулат синергетики о том, что в точке неустойчивости можно не силовыми, а слабыми (информа-

ционными) способами повлиять на судьбу системы. Следовательно, в условиях постконфликтного развития Молдовы социальная система, находясь в точке бифуркации, может изменить ход своего развития от малейших колебаний.

Таким же образом мы можем зафиксировать и отражение другого вывода синергетиков об учащении бифуркаций и сокращении времени адаптации системы. В точке бифуркации формируется новая система ценностей, влияющая на дальнейшее развитие общества, определяющая социальные ориентации и установки населения. Особую роль начинает играть система политических, моральных и социальных ценностей общества. Дело в том, что в синергетической парадигме сознание является главным регулятором поступков и поведения человека. А «ценность» рассматривается нами в контексте способности человека к сознательному творчеству по организации мира, возможности направленного воздействия на него. В.П.Казначеев справедливо утверждает, что живое, в том числе и человек, только в том случае может прогрессивно развиваться, когда своей жизнедеятельностью увеличивает упорядоченность среды своего обитания. Это значит, что экономические процессы, гносеологические, политические формы и культурные связи социального процесса опираются на ценностные установки, взаимозависимые от других элементов общества. Социальные метаморфозы в большей степени находят свое отражение в ходе активных и творческих взаимодействиях людей, при этом, возникают новые социальные отношения. Таким образом, видится логичным выявление особенностей этих процессов проходящих в условиях постконфликтного общества, именно в социальных отношениях. Изменения в них могут носить как случайный (хаотичный), так и упорядоченный характер. Действия аттракторов, как части механизма самоорганизации и самоуправления во многом «корректирует» и состояние социума, и процессы становления личности.

По мнению Анри Пуанкаре аттракторы выступают базисными элементами теории самоорганизации. Они характеризуют состояние динамического равновесия или, другими словами, такой режим развития системы, когда энтропия в течение времени существенно не меняется.

В условиях постконфликтного развития нашей страны аттракторами, способными придать системе дополнительные импульсы неравновесия и нестабильности, могут выступать некоторые идеи общественного переустройства, политические лидеры, партии, общественные неправительственные организации и т.д. Особая роль по

мнению О.В. Митина и В.Ф. Петренко, отводится партиям. Они «как магнит, притягивая к себе сторонников – индивидов, имеющих близкие ценностно-политические позиции (участвующих в работе партии или просто голосующих за нее на выборах), играют роль своеобразных аттракторов»⁵. Значит, задача политиков и экспертного сообщества конфликтующих сторон создать такую модель постконфликтного развития, которая будет являться аттрактором – регулятором для максимального числа жителей региона.

Необходимо отметить, что метод переключения внимания населения с одного аттрактора на другой (более «активный») очень часто используется современными политиками в решении проблем постконфликтной ситуации в стране (регулярные мелкие инциденты между силовыми структурами, срывы переговорных инициатив и т.д.). Переход к новому аттрактору через точку неустойчивости (внутреннюю дестабилизацию политической обстановки на обоих берегах Днестра), становится одним из «механизмов» их успешного пока решения острых проблем.

Адаптация системы к новому аттрактору ведет к возникновению ранее неизвестных процессов и явлений. Так, после точки бифуркации распада сверхдержавы СССР в 1990–1992 г. появились новые государственные образования (признанные и непризнанные), изменились центры политического влияния в мировом масштабе, политический ландшафт трансформировался из биполярного в полиполярный. Это свидетельствует о том, что адаптация системы сопровождается не только изменениями внутри нее, но и во вне т.е. глобализационными влияниями внешней среды, что часто порождает социальный конфликт.

Необходимо также учитывать текущее состояние системы, выявить к ареалу каких аттракторов она тяготеет. В разных исходных условиях одна и та же система может выявить разные или даже противоположные тренды, тяготеть к разным аттракторам. В данном контексте очевидна неэффективность и бессмысленность аналогий, в связи с чем справедлив вывод М.Г. Саврасова о недопустимости переноса неадаптированного опыта постконфликтных практик западных стран в молдо-приднестровскую «среду», так как значительно различаются исходные условия (а возможно и сами среды)⁶.

Очевидно что при значительной однородности экономических проблем, возникает существенная разница в политической и партийной системе Молдовы и Приднестровского региона. Вместе с тем, в определенный период времени довольно привлекательными виделись

аттракторы в роли сильных политических личностей В.Воронина – В.Филата, И.Смирнова. К сожалению, их роль оказалась не очень эффективной в разрешении постконфликтных проблем.

В данном контексте адекватным кажется вывод о том, что постконфликтное развитие Молдовы является бифуркационным по своей сути. Значительное число планов урегулирования (Примакова, Козака, Ющенко, ОБСЕ и др.) различных двусторонних соглашений не однократно подводили систему к точке неопределенности. И по всей вероятности стратегии направленного развития возможно только в условиях изменения методов воздействия на социальное развитие страны. Таким образом, в точке бифуркации сформируется новая система ценностей влияющих на дальнейшее развитие общества. Ведь в условиях постконфликтного развития общества с особой остротой встает проблема ценностных ориентаций социума. Для изучения постконфликтного развития важен анализ локальной бифуркации, ее ценностей как пространства социальной свободы, где возникают нестандартные жизненные модели и социальные инновации. Без учета этих особенностей успешное решение острейших проблем нашего региона, на наш взгляд, мало успешно.

Примечания

1. См.: Философия. Энциклопедический словарь/Под ред. А.А. Ивина. Москва: Изд-во «Гардарики», 1999 г.; Хакен Г. Синергетика. Москва: 1980; Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Москва: 1986.
2. Ласло Э. Век бифуркации. Постигание изменяющегося мира. В Москва.: Путь, 1995, № 7, с. 12.
3. Мелик-Гайказян И.В. Информационные процессы и реальность. Москва: Наука. Физматлит, 1997. www.synergetic.ru/society/index.php?article=hc03
4. Бачинин В.А. Синергетическая методология и социология права. Москва: 2001, с.35.
5. Саврасова М.Г. Синергетический подход к политическому анализу и управления социально-политическими системами <http://www.sitnikov.com/books/work2.phtml>
6. Там же.

GUVERNAREA DEMOCRATICĂ ȘI UNELE APORII ÎN CONTEXTUL CRIZEI POLITICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Pantelimon VARZARI, *doctor în filosofie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

This article analyzes the interdependence between the government process and political crisis in the Republic of Moldova. A special attention is given to the democratic deficit as one of the main problems faced by the „new democracies” and by the European Community. The article shows that the difficulties faced by our country come from the lack of strategic concepts regarding modernization and democratization of society in all its fundamental aspects (political, economic and social). It concludes that democracy, in essence, must be seen not as a consumer’s good, but as a mean by which the rule of law works and the human rights are respected.

Sub aspect teoretic, dar și practic, politic, problemele democrației sunt strâns legate de procesul guvernării, pentru că guvernarea, din perspectivă politologică, constituie acțiunea de conducere, de dirijare social-politică și de control asupra afacerilor publice. De vreme ce în mod funcțional democrația oferă o legitimare vieții politice în ansamblu, ea a devenit, în același timp, un exercițiu critic al rațiunii politice și, deci, o problemă veșnică în teoria politică și în practica democratică a societăților contemporane. Marea majoritate a gânditorilor politici, din Grecia antică (Platon și Aristotel) pînă în ziua de azi (Fr. Hayek, spre exemplu) [1, p. 34-41; 2], s-au arătat extrem de critici la adresa teoriei și practicii democratice. Democrația, arată David Held, profesor de științe politice și sociologie la *Open University*, este o formă de guvernare foarte greu de realizat și de susținut [3, p. 13] chiar și în zilele noastre. Exemplul istoriei sec. XX ne oferă o multitudine de exemple antidemocratice – fascismul, nazismul, stalinismul, maoismul, castrismul ș.a. Începînd cu epoca modernă și pînă în prezent, democrația întâmpină diferite amenințări, dificultăți, riscuri și vulnerabilități. Nu este întîmplător faptul că fenomenul democrației, ca și cuvîntul democrație, a fost reflectat, cu diverse conotații, de către teoreticienii clasici ai elitelor (Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca și Robert Michels), dar și de unii politicieni de marcă (Tomáš Masaryk, Winston Churchill ș.a.) ai sec. XX [4, p. 98; 5, p. 51-59; 6, p. 12-20]. Astăzi nu există vreo mișcare social-politică importantă care nu ar pretinde la înfăptuirea democrației sau nu ar folosi acest termen în reali-

zarea scopurilor sale programatice, adesea foarte îndepărtate de democrație ca fenomen și ca proces.

Unii autori occidentali argumentează necesitatea unei „perspective de guvernanță” la nivelul UE, mai ales datorită caracterului non-ierarhic sau „de rețea” al elaborării politicilor, implicând actori subnaționali, naționali și supranaționali, precum și o preocupare normativă cu privire la „deficitul democratic” din UE, în sensul potențialului Uniunii de a fi o democrație deliberativă. Dintr-o perspectivă funcțională, anume procesul deliberativ ar putea crește eficiența actului de guvernare prin așezarea la masa negocierilor a actorilor non-statali, organizații non-guvernamentale, rețele și comunități de elaborare a politicilor și schimbarea rolului statului prin reconfigurarea granițelor dintre sectoarele public, privat și voluntar [7, p. 33].

Pentru ca în mod real societatea să se bazeze pe o organizare și conducere politică democratică, în mod obligatoriu trebuie să se respecte anumite reguli sau principii de bază, luate ca un tot unitar, care pot să îmbrace forme concrete, iar drept urmare orice guvern ar înregistra o performanță instituțională. Performanța instituțională, măsurându-se prin capacitatea guvernanților de a răspunde cerințelor cetățenilor, trebuie să îndeplinească, după cunoscutul politolog american D. Putnam, patru funcții: 1) să fie cuprinzătoare, astfel încât acțiunile de adaptare la cerințele societății trebuie să vizeze atât operațiunile instituționalizate, rutinare, cât și cele inovatoare în toate domeniile: sănătate, agricultură, educație, lucrări publice, servicii sociale, dezvoltare economică ș.a.; 2) să fie intern consistente, astfel încât, să cuprindă toate domeniile vieții publice și sociale (consistența arată cazul guvernelor complete din punctul de vedere al acțiunilor administrative care dezvoltă cu prioritate toate domeniile de cercetare: agricultură, educație, sănătate, asistență socială ș.a.m.d.); 3) să fie solide în sensul în care performanța instituțională este de durată, nefiind relative sau limitate de conjuncturi politice, și 4) să fie democratice și responsabile față de toate cererile societății fără a impune „criterii străine, neconforme cu acești cetățeni”, rezultând o instituționalizare specifică regiunilor și nu o instituționalizare de gen global. În funcție de analiza performanțelor instituționale, este explicabilă modernitatea socioeconomică și comunitatea civică – de implicare și de solidaritate socială, de dezvoltare economică și de moștenire culturală [8, p. 78-79, 181]. Din această perspectivă, buna funcționare a unui sistem democratic necesită structuri și forme adecvate de guvernare: participarea cât mai multor cetățeni la alegeri; partide politice cu simțul răspunderii; un electorat bine informat; oficialități competente, a căror atribuție este să delibereze tot timpul în cunoștință de cauză și de posibilități; forțe politice capabile a depăși pasiunile partizane, care resping compromisurile

și blochează funcționarea sistemului pluralist, ducând la instabilitate de toate felurile. Guvernarea, exercitarea puterii se înfăptuiesc prin intermediul unor forme și structuri organizate, legal constituite și consemnate ca atare în legi fundamentale (constituții), iar tradiția, cutumele, antecedentele istorice, dar și reformele constituționale având rolul lor specific de reglementare a vieții politice a unei societăți în sensul sporirii eficienței guvernării societății și funcționării instituțiilor publice ale statului.

Reieșind din aceste considerente, regimurile politice, formele de guvernare și democratizare au fost și sunt diferite în statele spațiului postsovietic. Astfel, Republica Moldova stă prost la capitolul democrație. Cel puțin asta reiese din clasamentul realizat de revista britanică „The Economist”, în care experții au evaluat indicele de democrație în 167 de state ale lumii. Țara noastră este pe locul 64 sau cu două poziții mai sus față de clasamentul de anul 2010, rămânând însă cu același scor de 6,33. Astfel, Moldova se află pe aceeași poziție cu Serbia, având în față state ca Mali, Paraguay sau El Salvador. Imediat după țara noastră, în top intră Papua Noua Guinee. Totodată, stăm cel mai bine printre țările din spațiul CSI. La rîndul ei, România ocupă locul 59 în top, în timp ce Ucraina este pe 79. Statele Unite și Rusia sunt la diferite extreme. Dacă SUA se plasează pe locul 19, atunci Rusia este abia pe 117. La executarea acestui top s-au studiat cinci parametri primordiali pentru o țară democrată: procesul electoral și pluralismul, activitatea guvernului, participarea politică, cultura politică și libertățile civile. Cel mai interesant lucru este că în întreaga lume sunt doar 30 de state complet democratice, printre care nu figurează nici un stat din CSI [9].

Este de remarcat faptul că „noile democrații” (sintagma aparține unor autori precum A. Cioabă, N. Frigioiu ș.a. [10]) din regiunea de Est a Europei sunt democrațiile pe cale de a se edifica în contextul politic al unui proces de tranziție și care conțin elemente importante ale unui trecut autoritar. Ele se constituie și într-un climat de criză (continuă) economică și socială, care accentuează și mai mult impactul unor mari inegalități ce apar pe fundalul tranziției democratice. Aceste democrații capătă o formă instituționalizată particulară care pune accentul pe delegare mai mult decît pe reprezentare sau participare. Mai mult chiar, „noile democrații” sunt „regimuri hibride”, de un gen particular, majoritatea regimurilor politice fiind compus, cel puțin într-o anumită măsură, din elemente eterogene, dispartate. De fapt, și unele din sistemele reprezentative occidentale cele mai moderne sunt combinate cu mecanisme de participare directă și/sau mecanisme corporatiste.

O trăsătură specifică aparte pentru Republica Moldova la capitolul modernizare, democratizare și participare în spiritul valorilor și principiilor europene mai rezidă și în criza politică (de guvernare) și drept urmare a

ei – criza constituțională (de nealegere a șefului statului). Cea de-a doua criză politico-constituțională din anii 2009–2012 (prima în anii 1999–2000 și consumată parțial prin modificarea Constituției la 5 iulie 2000) a lăsat în umbră nerezolvarea multor altor probleme de interes public pentru societate, a afectat și derutat populația țării în contextul promovării unor reforme democratice viabile (respectarea drepturilor omului, problema exercitării justiției și cea a corupției, edificarea statului de drept etc.) și, deci, a creării unui mod de viață decent pentru populația țării.

Drept exemplu sunt datele *Barometrului de Opinie Publică (BOP)*, realizat de Centrul de Investigații Sociologice și Marketing „CBS-AXA” în perioada 22 octombrie – 6 noiembrie 2011, care confirmă supozițiile noastre. Astfel, aproximativ 87% din respondenții sondajului cred că viața cetățenilor de rînd este afectată de faptul că în Republica Moldova nu este ales președintele statului [11]. Un alt sondaj, lansat la începutul anului 2012 de către *Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova*, arată că majoritatea cetățenilor consideră cel mai important eveniment politic al anului 2011 faptul că nu a fost ales președintele țării. Pe locul doi și trei în clasamentul evenimentelor importante sunt alegerile locale și schimbările pe dimensiunea transnistreană din același an [12].

Este de menționat, însă, că alegerea de către Parlamentul țării a Președintelui statului la 16 martie 2012 a condus doar la rezolvarea primei faze a reformei constituționale în sensul instalării tuturor componentelor verticalei puterii de stat [13] și a existenței unei arhitecturi instituționale complete, permițînd astfel depășirea impasului instituțional generat în ultimii circa trei ani. Chestiunea mai constă și în aceea că trebuie de dus pînă la un bun sfîrșit această reformă prin „readucerea la normalitate” a art. 78 din Constituția țării privind procedura de alegere a șefului statului, precum și alte articole ce necesită unele modificări. Faptul că criza constituțională nu a fost consumată este menționat de mai mulți autori. Chiar dacă șeful statului va fi ales, subliniază analistul politic I. Tăbârță, oricum va trebui de efectuat modificări constituționale: fie se va reveni la republica semiprezidențială (din perioada anilor 1994–2000), cu alegerea directă a șefului statului, ceea ce mai bine se potrivește culturii politice moldovenești, fie reforma parlamentară din 2000 va fi dusă pînă la capăt, modificîndu-se nu numai art. 78 al Constituției, ci și alte articole, în urma căreia Moldova se va transforma într-o veritabilă republică parlamentară, șeful statului avînd mai mult funcții simbolice [14]. Însă, pe bună dreptate, menționează Președintele Curții Constituționale A. Tănase, este nevoie de o revizuire sistemică a Constituției, care să fie ajustată la spiritul timpului: „Este necesar ca clasa politică să vină cu modificări în actuala Constituție pentru a înlătura acest

nucleu de contradicții. Însă, nu trebuie de operat cu modificări în funcție de interesele actuale al politicianilor” [15]. De altfel, modificări constituționale, mai mult sau mai puțin semnificative, au loc în mai multe state ale lumii [16], inclusiv în țările membre ale UE și în cele care aspiră să se integreze în UE (spre exemplu, seriile de modificări aduse Constituției României în toamna lui 2003, Constituției Ucrainei – la 8 decembrie 2004, dar și eforturile de reformare a Constituției Turciei după Referendumul din 12 septembrie 2010 privind reforma constituțională). Consecința este una importantă, căci nu există legi fundamentale care să fie bune în mod abstract, ci doar constituții adecvate realităților societale. Din perspectiva sistemică, se poate afirma că înțelegerea modului în care se pregătește sistemul (politic) față de o potențială criză (în cazul nostru, criză politico-constituțională) echivalează cu înțelegerea sistemului însuși.

Ceea ce putem adăuga în urma celor expuse este că adecvarea normelor constituționale la o anumită realitate socială privește atât configurația instituțională, cât și mecanismele de depășire a crizei apărute, a consecințelor acesteia. Făcînd o mică precizare, vom arăta că criza constituțională din anii 2009-2012 din Republica Moldova a apărut drept urmare a modificării Constituției din 5 iulie 2000 [17; 18, p. 122-124], dar și a crizei politice (de guvernare) propriu-zise din țara noastră. Aceasta din urmă se ține „lanț”, practic, de la proclamarea independenței țării noastre și va domina, probabil, pînă la atingerea unui nivel adecvat al unei democrații consolidate, căci astăzi noi ne aflăm la nivelul unei democrații electorale. Prin urmare, aceste două tipuri de crize (criza politică și criza constituțională, de nealergie a șefului statului), în pofida faptului că sunt relaționale (prima a generat-o pe cea de-a doua), nu trebuie confundate, așa cum poate fi observată la unii analiști politici naționali și internaționali, precum și la unii politicieni [19].

Cu alte cuvinte, un impediment asupra aprofundării proceselor democratice, consolidării societății civile și asupra procesului de integrare europeană rămîne a fi criza politică. În opinia noastră, procesele de apropiere a țării noastre de spațiul comunitar, de modernizare și democratizare a societății în spiritul valorilor și principiilor europene se întîlnesc iminent cu o serie întregă de dificultăți și probleme de ordin obiectiv, precum și de ordin subiectiv greu de rezolvat, care pot fi numite *aporii*, o trăsătură specifică ale cărora constă în aceea că judecățile logice și datele empirice se contrazic reciproc [20]. În cazul nostru, este vorba nu numai de criza politică, dar și de absența tradițiilor democratice și a unei culturi politice democratice (participative, neconflictuale, nesegmentate și, deci, consensuale), de tergiversarea reformelor democratice (pe plan economic, social, politic ș.a.m.d.), de mărirea rolului statului în dirijarea economiei, iar de aici existența unei gu-

vernări ineficiente, a unei societăți civile non-active, a polarizării societății, a lipsei așa-numitei „clasă de mijloc” în Republica Moldova, care în țările cu tradiții democratice este constituită dintr-o parte semnificativă a cetățenilor și care asigură, de fapt, stabilitatea politică și alternanța democratică la putere a forțelor politice. Vom mai adăuga aici și alte *aporii*, precum blocajul decizional, birocrăția extinsă și disfuncțională, tehnocrația nerelevantă etc.

Însă situația descrisă mai sus explică, de altfel, incidența destul de mare a manifestărilor care caracterizează o altă *aporie* – deficitul democratic (apatie politică, absentism, neîncredere în clasa politică, individualism exacerbant, intoleranță față de altă opinie, rata scăzută a participării civice și excluderea de la viața politică și socială). Aceste și alte manifestări ale fenomenului dat au efecte nefaste asupra coeziunii sociale și pun sub semnul întrebării însăși legitimitatea proiectului democratic lansat de prima generație a clasei politice moldovenești la începutul anilor '90 ai secolului trecut. Fără cetățeni activi, fără participare în activitatea instituțiilor politice și fără un minimum de încredere în clasa politică, guvernarea democratică și însăși democrația ca regim politic nu sunt eficiente. Cu alte cuvinte, fără susținerea civică adecvată indicatorii deficitului democratic se pot agrava și mai mult în țara noastră.

În cazul Republicii Moldova se pot remarca două percepții asupra fenomenului de deficit democratic: prima – situată la nivelul local și cel regional (în UTA Găgăuzia „Gagauz-Yeri” și în raioanele de est ale țării), iar cea de-a doua se poate evidenția la nivel național-statal, amândouă fiind puse în lumină prin apatie și alienare politică, prin intermediul slabei reprezentări a voinței cetățeanului în cadrul instituțiilor locale, regionale, dar și naționale. În cazul celui de-al doilea nivel, național, conform unor estimări, doar o mică parte din tineri fac parte din organizații obștești, iar rata absentismului electoral rămâne a fi în creștere, ceea ce vorbește despre o excludere de la viața politică și socială a cetățenilor țării noastre [21].

În linii generale, lipsa implicării active a cetățenilor în procesele politice poate fi pusă pe seama mai multor factori: deziluzionarea în procesul de tranziție, care a adus beneficii economice doar unui număr limitat de persoane, atitudinea tradițională sovietică de pasivitate politică și paternalism de stat și opinia că elitele guvernante controlează procesele politice, iar implicarea cetățenilor nu ar schimba nimic. În același timp, agravarea deficitului democratic este datorată, în special, apropierea democrației ca bun de consum, fără o susținere civică adecvată. Reducerea progresivă a ratei de participare la alegeri sau la dezbaterile civice, apatia și neîncrederea în forța democrației ca liant social sunt definatorii pentru disfuncționalitatea societății civile, aceasta din urmă având, la rândul său, mai multe probleme (lipsa de încredere existentă între structurile puterii și sectorul asociativ și a

unui dialog social constructiv; Guvernul vede în continuare ONG-urile ca un releu prin care poate difuza informații convenabile lui, avînd tendința să minimalizeze efortul constructiv al societății civile, pe care îl percepe deseori ca o interferență în propriile politici; numărul redus de tineri în cadrul ONG-urilor; majoritatea lor activează în baza granturilor din străinătate; existența unor curenți în legislația națională referitoare la activitatea sectorului „trei” al societății etc.).

Fenomenul deficitului democratic poate fi privită și ca un rezultat al disfuncționalității procesului de guvernare în țara noastră. De altfel, conform acelorași date ale *BOP*, circa 78% din cei chestionați sunt de părere că Moldova nu este guvernată conform voinței poporului. Părerile sunt împărțite și la capitolul guvernare: circa 47% din respondenți consideră că AIE nu este capabilă să guverneze țara, în timp ce 44 % se pronunță pentru readucerea la guvernare a opoziției parlamentare (a PCRM). De asemenea, sociologii care au efectuat sondajul mai constată că în ultimii doi ani a scăzut nivelul încrederii în instituțiile statului, ajungînd în noiembrie 2011 la doar 19% încredere pentru Guvern, 15% – pentru Președinte și 14% – pentru Parlament. În schimb, a crescut interesul populației pentru politică – de la 14% în 2008 la 29% în prezent. Însă cel mai „curios” și îngrijorător este faptul că majoritatea populației (83,5%) consideră că direcția în care merg lucrurile în Republica Moldova este o direcție greșită. Ponderea persoanelor care sunt de această părere a crescut cu 19% față de studiul din mai 2011 [22], atingînd cel mai înalt nivel al nemulțumirii înregistrat vreodată în măsurările în cadrul Barometrului (începînd cu anul 1998).

Sociologii atestă și faptul că atitudinea publică față de eventuala aderare a Moldovei la UE este scăzută în continuare. Așa arată sondajul „Bilanțul Socio-Politic 2011”, prezentat de Compania sociologică „IMAS-INC” la 29 decembrie 2011, care atestă tendințe negative pentru sprijinul vectorului european de către populație. Potrivit sondajului, doar 50% din respondenți pledează pentru aderarea la UE, contra se pronunță 22%, iar indecizii acumulează 16%. Comparativ cu sondajele precedente realizate, indicatorul este în descreștere. Totodată, 45% din cei intervievați vor ca Republica Moldova să adere la Uniunea Rusia-Belarus-Kazahstan. Opțiunea dată nu este împărțită de 13% din respondenți, iar cei nedeterminați numără 20% [23].

Eurooptimismul populației țării noastre scade cu mult în ultimii ani de zile din motive bine cunoscute – criza economico-financiară și bancară din lume, criza zonei euro, incoerența reformelor democratice promovate în țara noastră, criza politică și alte probleme nu mai puțin importante nesoluționate de către decidenții politici. Datele prezentate mai sus arată că procesul europenizării și aderării Moldovei la UE și vectorul dezvoltării

Republicii Moldova de la modelul csi-ist, etatist, la modelul european de tip liberal-democratic, considerat prioritate națională (noi am zice și idee națională), în jurul căreia ar putea fi coagulate toate forțele sociale și politice sănătoase, ar avea loc coeziunea socială și ar putea fi consolidată întreaga noastră societate pe făgașul modernizării și democratizării țării în spiritul valorilor și principiilor europene, pare-se că este pus la îndoială de către populație. La drept vorbind, populația contestă nu valorile democrației propriu-zise, ci democrația formală, de vitrină, modul de realizare concretă a valorilor inerente unei democrații funcționale. Prin urmare, deși aceste atitudini pot afecta însuși proiectul democratic prin lipsa de susținere cetățenească, nesupunerea civică este o formă naturală de protest și contestare publică, inerentă democrației contemporane (cazul Referendumului constituțional eșuat din 5 septembrie 2010).

Fenomenul deficitului democratic poate fi întâlnit și în spațiul european. Democrația în unele țări ale UE suferă de deficiențe de reprezentare, reprezentativitate, responsabilitate și susținere. Printre particularitățile ce sporesc deficitul democratic se numără responsabilitatea redusă a decidenților politici, participarea scăzută la vot în cadrul alegerilor naționale și europene, absența unor intermediari democrațici puternici (precum partidele politice, societatea civilă, caracterul inaccesibil și obscur al procedurilor decizionale din UE ș.a. – slăbiciunea Parlamentului European și altor structuri politice comunitare). Mai mult chiar, unii analiști politici occidentali pun în evidență o întrebare deloc retorică: Dar nu cumva de mai multă democrație are nevoie Europa spre a se salva pe sine? Teoretic, răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Concret, însă, Europa a intrat deja în faza postdemocrației, exemplul cel mai flagrant în contextul crizelor de tot felul, oferindu-i numirea unor lideri tehnocrați în fruntea guvernelor din Italia și Grecia, fără ca poporul să mai fie consultat. Europa este periclitată în existența ei nu doar de criza monedei comune, ci și de deficitul de democrație, în sensul etimologic al noțiunii (puterea, suveranitatea poporului), ca și de renunțarea la valori comune în schimbul supralicitării unor interese, egoisme și vanități naționale (cazul Ungariei sau cel al Belgiei sunt grăitoare în acest sens). Deși criza monedei comune euro se datorează și unor erori politice, primatul piețelor financiare, al băncilor asupra politicii, flagrant la ora actuală, este unul din principalele simptome ale postdemocrației, așa încât riscul ca tehnocrația să îngroape democrația este unul real [24].

Probabil, are dreptate politologul american Alvin Toffler în cunoscuta sa lucrare *Al Treilea Val* [25], care menționează că incompetența deciziilor politice și guvernamentale de astăzi se explică prin faptul că trebuie adoptate prea multe decizii, într-un timp prea scurt, soluționate prea multe probleme, instituțiile noastre fiind zguduite de o implozie decizională. Pentru că se

lucrează cu o tehnologie politică învechită, capacitatea decizională la nivel guvernamental se deteriorează. Mai mult, un sistem politic trebuie să fie capabil nu numai de a elabora decizii, ci și de a le aplica. „Gaura neagră” în societate este un tot mai mare vid al puterii, înregistrat în toate țările celui de *al Treilea Val* al schimbării. Mesajul lui Toffler este edificarea unor noi structuri de guvernare, prin considerarea a trei principii-cheie: principiul „puterii minorităților”, principiul „democrației semidirecte” și principiul „împărțirii deciziei”.

Alți experți occidentali atrag atenția asupra unor probleme referitoare la practica democratică, probleme specifice îndeosebi pentru „noile democrații” din spațiul postsovietic. Astfel, cunoscutul politolog italian Domenico Fisichella vorbește despre responsabilitate și competență, despre provocările și riscurile în care este antrenată democrația contemporană [26, p. 263-267, 333-341]. Iar renumitul politolog american Robert Dahl, pornind de la raportul dintre ideal și real în democrație, de la anumite inconsecvențe în funcționalitatea democrației în societățile contemporane, arată că ea implică anumite „paradoxuri ale democrației” [27, p. 444-470; 28, p. 113-126]. În explicația lui, asemenea paradoxuri, de fapt, contradicții interne ale mecanismului democratic, provin din faptul că societățile umane îi sunt specifice tensiuni, stări conflictuale latente, a căror „activizare” slăbește și erodează democrația, putând deschide calea regimului politic autoritar. Este vorba despre contradicții relativ permanente, normale între diferite laturi sau moduri de manifestare a vieții democratice. Asemenea contradicții sunt lesne sesizabile în raporturile dintre consens și conflict, reprezentativitate și guvernabilitate, legitimitate și eficiență, performanță socială.

Din cele relevate, se impun trei concluzii: 1. Există o interdependență între democrație și guvernabilitate, ultima fiind un termen prin care se definește abilitatea instituțiilor politice ale unui stat de a conduce economia și societatea, asigurând astfel condițiile de stabilitate și securitate necesare desfășurării normale a politicilor publice. Criza politică, care dăinuie în țara noastră de mai mult timp, atrage atenția asupra relației defectuoase dintre democrație și mecanismele de exercitare a puterii în stat, dintre guvernare și scopurile asumate. 2. *Aporiile* enunțate mai sus, devenite, se pare, cronice pentru țara noastră și după 20 de ani de independență, vin din lipsa unei concepții strategice de modernizare și democratizare a societății pe toate coordonatele ei fundamentale, din ignorarea cauzelor ce stau la baza disfuncționalităților evidențiate, în greșita identificare a acestora și în refuzul guvernanților de a-și asuma anumite responsabilități în depășirea lor, a *aporiilor*. 3. Democrația moldovenească poate fi caracterizată la moment ca o democrație electorală (aceasta presupune alegeri libere, dar care, din punctul de vedere al aplicării legislației și al drepturilor individuale, sunt

insuficient dezvoltate), iar pînă la democrația consolidată mai este încă o lungă cale de parcurs. Democrația, în esența ei, trebuie să fie văzută nu ca un bun consum, ci ca un mijloc în care funcționează regula statului de drept, sunt garantate și respectate drepturile și libertățile fundamentale, există o separare a puterilor în stat, precum și egalitatea de șanse a tuturor indivizilor. Ea, democrația, nu trebuie considerată ca fiind un „dat”, ci un mijloc de atingere a unor obiective în folosul cetățeanului și a întregii comunități prin implicarea activă a oamenilor în treburile publice.

Referințe bibliografice și note

1. A se vedea: Varzari P. Istoria gîndirii politice (*Note de curs*). Chișinău, 2011. – 286 p.
2. Vezi: Hayek Fr.A. Drumul către servitute. București, 1993. În: <http://www.scribd.com/doc/75481761/Friedrich-Hayek-drumul-Catre-Servitute> (vizitat 11.04.2012); <http://dictionary.sensagent.com/drumul+c%C4%83tre+servitute/ro-ro/> (vizitat 11.04.2012).
3. A se vedea: Held D. Democrația și ordinea globală. De la statul modern la guvernarea cosmopolită. București, 2000. – 324 p.; Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Transformări globale. Politică, economie și cultură. București, 2004. În: <http://www.scribd.com/doc/78530176/Transformari-Globale-David-Held> (vizitat 11.04.2012).
4. Vezi, spre exemplu: Varzari P. Democrația și birocrăția: problema corelației. În: *Revista de filozofie, sociologie și științe politice*, 2009, nr. 2, p. 97-109.
5. Varzari P. Introducere în elitologie (*Studiu*). Chișinău, 2003. – 175 p.
6. Varzari P. Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective. Chișinău. 2008. – 135 p.
7. Vezi mai detaliat: Munteanu M. Guvernanța europeană și dinamica formulării politicilor publice în România. În: *Sfera politicii*, 2006, nr. 125, p. 30-37.
8. A se vedea: Putnam R.D., Leonardi R., Nanatti R.Y. Cum funcționează democrația? Iași, 2001. – 280 p.
9. Vezi: Moldova ocupă locul 64 din 167 la capitolul democrație. În: <http://www.al-moldova.com/ro/moldova-news/1249059869.html> (vizitat 21.12.2011); Rotaru A. Indicele democrației în 2011: Republica Moldova ocupă locul 67. În: http://www.arena.md/?go=news&n=9927&t=Indicele_democrației_în_2011_Republica_Moldova_ocupă_locul_67_ (vizitat 21.12.2011); Nicolaev M. Unde îi este locul Moldovei în topul democrației? În: <http://social.moldova.org/news/unde-ii-este-locul-moldovei-in-topul-democraiei-227872-rom.html> (vizitat 21.01.2012).
10. Vezi mai detaliat: Cioabă A. Consolidarea democratică în România: incertitudini și tentații regresive. În: *Revista de științe politice și relații internaționale*, București, 2010, vol. VII, nr. 3. În: <http://www.scribd.com/doc/47400877/5-36-Aristide-Cioaba-The-Democratic-Consolidation-in-Romania-Uncertainties-and-Regressive-Temptations> (vizitat 12.11.2011); Frigoiu N. Politologie și doctrine politice. Vol. 1. Introducere în științele politice. București, 2007. În: <http://www.scribd.com/doc/12408178/introducere-in-stiinte-politice> (vizitat 14.05.2011).
11. A se vedea: Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2011 / Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2011. – 92 p.; Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2011. În: <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=580&parent=0> (vizitat 10.12.2011).

12. Vezi: Cel mai important eveniment politic pentru moldoveni este că nu s-a ales președintele, sondaj. În: <http://www.info-prim.md/?x=&y=43983> (vizitat 23.01.2012).
13. De altfel, unii autori nejustificat afirmau faptul că demontarea verticalei puterii vechi de stat, a PCR, s-a produs tocmai la începutul lunii martie 2010, odată cu demiterea Președintelui Curții Supreme de Justiție I. Muruianu. Vezi: Interviu cu Igor Boțanu. Căderea ultimului bastion al verticalei puterii. În: <http://politicom.moldova.org/news/interviu-el-igor-boan-cderea-ultimului-bastion-al-verticalei-puterii-207016-rom.html> (vizitat 09.03.2010).
14. Vezi: Tăbârță I. Actualul sistem politic nu se potrivește caracterului clasei politice moldovenești. În: <http://www.info-prim.md/?x=&y=42048> (vizitat 25.10.2011).
15. A se vedea: Tănase despre alegerea președintelui: Clasa politică este cheia, nu Constituția. În: <http://unimedia.md/?mod=news&id=41358> (vizitat 19.11.2011).
16. Despre „harta” crizei în constituțiile a 28 de state vezi: Carpinski A., Ilas D.A. Criza politică și construcția instituțională democratică. O analiză comparată a douăzeci și opt de constituții. În: http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_7/anton-carpinski-articol.htm (**vizitat 13.04.2012**).
17. Unele detalii privind criza constituțională din 2000 vezi: Gurin C. Criza politico-constituțională se trage de la modificarea Constituției în 2000. În: <http://www.info-prim.md/?x=&y=40589> (vizitat 16.08.2011).
18. A se vedea: Colațchi A. Criza politică și consolidarea democrației în Republica Moldova. În: *Moldoscopia* (probleme de analiză politică), 2011, nr. 1 (LII), p. 115-124.
19. Vezi, spre exemplu: Marian Lupu: Dacă era vot uninominal, nu aveam criza politică. În: <http://www.info-prim.md/?x=&y=44846> (vizitat 02.03.2012); Diacov: Scenariile pentru depășirea crizei politice nu s-au epuizat, s-au epuizat nervii. În: http://www.publika.md/diacov-scenariile-pentru-depasirea-crizei-politice-nu-s-au-epuizat-s-au-epuizat-nervii_730201.html (vizitat 02.03.2012).
20. Din gr. *aporia* – „cale fără ieșire, impas, dificultate” – exerciții de gândire logică, la baza cărora stă absurditatea, adică imposibilitatea de soluționare. Primele dialoguri ale lui *Platon* sunt adesea numite dialoguri aporetice, deoarece se termină, de regulă, cu aporii; *Socrate* descrie efectul aducerii cuiva la aporie; *Zenon* din *Elea* (filosof grec presocratic, cca 490 î.Hr. – cca 430 î.Hr., care nu trebuie confundat cu *Zenon* din *Citium*, stoic, cca 334-262 î.Hr.), a rămas vestit în filosofie datorită *aporiilor* sale.
21. Mai multe detalii la acest subiect vezi: Raportul Național de Dezvoltare Umană 2010/2011: Republica Moldova de la excluziune socială la o dezvoltare umană incluzivă / D. Vaculovschi, M. Vremeș, V. Craevschi-Toartă. Chișinău, 2011. În: http://www.undp.md/presscentre/2011/NHDR2010_2011/NHDRreport_2010_ROM_26-04-11_web.pdf (vizitat 03.03.2012).
22. A se vedea: Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2011.
23. Vezi: Doar 50% dintre moldoveni pledează pentru aderarea la UE. În: <http://www.europa.md/stiri/show/10670/doar-50-dintre-moldoveni-pledeaza-pentru-aderarea-la-ue> (vizitat 06.02.2012).
24. Vezi: Europa se autodesființează. În: http://www.publika.md/europa-se-autodesfiinteaza_683361.html (vizitat 01.02.2012).
25. A se vedea: Toffler A. Al Treilea Val. București, 1983. – 682 p. În: <http://www.scribd.com/doc/22812965/Toffler-Alvin-Al-Treilea-Val> (vizitat 10.12.2011).
26. Vezi: Fisichella D. Știința politică (probleme, concepte, teorii). Iași, 2007. – 406 p.
27. A se vedea: Dahl R.A. Democrația și criticii ei. Iași, 2002. – 289 p.
28. Dahl R.A. Despre democrație. Iași, 2003. – 189 p.

IDENTITATEA ETNICĂ ȘI CONȘTIINȚA ETNICĂ ÎN CONDIȚIILE CONSOLIDĂRII SOCIETĂȚII CIVILE

Elena BALAN, *doctor în politologie,*
Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In the article the author accentuates the fact that ethnic consciousness and ethnic identity are two allied but not at all identical notions. Ethnic identity is a primordial factor in formation of self-consciousness, an ethnic subject, a one of basic levels of development of ethnic consciousness.

European Union eastward enlargement and belonging to this so wide community in essence is a proof of peaceful coexistence in Europe of some multi-identical space with a pronounced idea of European unity in general. European integration of our country finally presupposes affirmation of its identity via the adjustment of all spheres of social life to the level of the European community standards.

The information, in particular, the contribution of civil society in the development of consciousness and becoming identity in terms of ethnic under the conditions of democratic reforms.

In literatura contemporană de profil noțiunea de „conștiință etnică” uneori este înlocuită cu noțiunea de „identitate etnică”. Deși aceste două noțiuni sunt foarte apropiate prin conținut, totuși ele nu sunt similare întocmai.

Identitatea etnică reprezintă sentimentul de apartenență la o anumită comunitate etnică după anumiți parametri ai etnogenezei: biologici, de rasă (rădăcinile de neam), teritorial-climaterici (teritoriul istoric) și socioculturali (istoria poporului său, simbolurile etnice ale culturii și religiei etc.) care s-au constituit pe parcursul dezvoltării istorico-culturale a comunității în cauză.

Conștiința etnică se constituie ca rezultat al identificării largi, care include în sine atât identitatea etnică, cât și alte forme de identitate (teritorială, culturală, de limbă, religioasă, de ritual, de rasă, antropologică, psihologică ș.a.), care corespund obiectivelor mediului sociocultural polimorf existent și care întruchipează în sine semnificații etnice proprii.

Din cele relatate mai sus, rezultă că *identitatea etnică* și *conștiința etnică* sunt două noțiuni înrudite, dar nu pe deplin identice. Totodată individul nu numai că percepe apartenența față de o anumită seminție etnică, dar și este conștient de atașamentul său subiectiv social-psihologic față de componentele realității etnice, existente în mod obiectiv, determinându-și, în consecință, locul său în spațiul etnicului și formându-și astfel imaginea „eului său – a subiectului etnic”, reprezentant al unei anumite comunități etnice.

Așadar, *identitatea etnică* se prezintă ca un factor primordial în consti-

tuirea *conștiinței de sine*, ca subiect etnic, ca unul din nivelurile de bază în devenirea *conștiinței etnice* [1]. E de menționat aici atitudinea individului față de etnia sa și față de apartenența sa etnică, care poate fi atât pozitivă, cât și negativă. În cazul *atitudinii pozitive sunt posibile astfel de fenomene ca etnocentrismul, etnofanatismul*, în forme excesive – *naționalismul și fascismul*. În acest context nu poate fi ocolită luarea în cont a atitudinii față de alte etnii. Pentru *atitudinea negativă* față de etnia în cauză este utilizat termenul „*etnonegativism*”.

Un loc aparte în problematica ce ține de domeniul conștiinței etnice și identității etnice îl ocupă așa-numitul *conflict cultural*, în cadrul căruia individul este expus concomitent sau succesiv unei influențe ce provine din partea mai multor etnii. În acest caz sunt posibile astfel de consecințe precum: *segregația* (separația, discriminarea rasială), *asimilarea, marginalizarea* și altele.

Conștiința etnică și identificarea poartă un pronunțat caracter social, fiind, însă, legate indisolubil și cu alte aspecte ale identificării individuale și de grup. De aceea este atât de anevoioasă încercarea de a da o definiție mai completă acestor noțiuni, cât și factorului etnic în general.

De menționat că majoritatea cercetătorilor evidențiază îndeosebi aspectele culturale ale *identității etnice*, și anume – limba, tradițiile culturale, religia, specificul comportamentului, cunoașterea istoriei etniei sale. În plus, se menționează în special rolul activ al individului în constituirea identității etnice. Antrenarea individului în viața socială și în practica culturală a grupului propriu etnic reprezintă un indicator al *identității etnice*, utilizat mai frecvent. Se indică, de asemenea, și rolul deosebit al așa-numitului *caracter național*, precum și trăsăturile asemănătoare ale *chipului exterior*. Totuși, *caracterul național (mentalitatea)* nu este inclus întotdeauna în componența particularităților de bază ale *etnicității*. Cercetătorii V.A.Viatkin și V.Iu. Hotineț evidențiază în această ordine de idei *temperamentul național*, particularitățile specifice ale orientărilor personalității (convingerile morale, orientările valorice, concepțiile, idealurile etc.), capacitățile specifice etniei în cauză. Latura dinamică a particularităților etnopsihologice se dezvăluie în starea de spirit, în sentimente, interese, obiective interetnice, autostereotipuri, eterostereotipuri ș.a. [2]. Actualmente factori consolidatori ai etniilor devin în special statul, țara în care locuim, limba, modul de viață, confesiunea, tradițiile și obiceiurile populare.

E necesar să menționăm în continuare că în viziunea cercetătoarei române Maria Cobianu-Băcanu există două tipuri de identitate: identitate etnică și identitate națională. *Identitatea etnică*, opinează cercetătoarea este conștiința apartenenței la un grup etnic, care se relevă atât în relațiile interindi-

viduale, cât și în propriul for interior al celor care aparțin grupului. Este un proces ontogenetic ce presupune construirea individuală a identității etnice de-a lungul formării sale umane și culturale, și un proces istoric, pentru că implică ideea că fiecare generație preia din trăsăturile comune trunchiului din care provine și, la rândul ei, adaugă altele noi.

Păstrarea identității în evoluția evenimentelor, subliniază cercetătoarea, semnifică menținerea *unității de sine, a integrității personalității* pe fondul celor mai profunde schimbări, având ca suport sau ax central *valorile general umane*, ce au asigurat și asigură perpetuarea speciei umane dincolo de vitregiile la care au expus-o împrejurările istorice.

Identitatea etnică, consideră autoarea, nu este un proces încheiat o dată și pentru totdeauna, ci este un proces deschis, ce continuă cu fiecare individ și generație; aceasta sugerează interacțiunea dintre identitatea individuală și cea colectivă, într-un proces psihosocial ce conservă trăsături esențiale din ambele procese.

În raport cu *identitatea etnică, identitatea națională*, în viziunea M.Cobianu-Băcanu, *semnifică conștiința apartenenței la o națiune* și deopotrivă adoptarea, împărtășirea și manifestarea unor trăsături comune cu membrii acesteia, exprimate în cultură, limbă, religie, obiceiuri și tradiții. Având în centru *națiunea, statul-națiune și sentimentul național, identitatea națională este puternic legată de un teritoriu și are o conotație politică*. Se construiește pe matricea câmpului de valori și modele culturale specifice conduitelor colective de-a lungul istoriei. Conceptul de identitate națională are un conținut mai nou decât cel de identitate etnică, pentru că el a apărut odată cu națiunea – *realitate socioistorică* a secolului al XIX-lea, corelată cu existența statului pe un teritoriu delimitat politic.

Ca atribut al individului, conchide cercetătoarea, identitatea națională este o opțiune, în sensul că individul are dreptul să opteze pentru o identitate națională ce nu decurge automat din identitatea etnică [3].

Din cele relatate mai sus rezultă că în tratarea problematicii în cauză, în literatura de specialitate există mai multe puncte de vedere, deși, de regulă, diferă mai mult modul, maniera de a trata aceste noțiuni, iar conceptul propriu-zis rămâne, în fond, cam același, cu excepția unor nuanțe mai mult sau mai puțin importante.

Bunăoară, în perioada sovietică, în literatura de domeniu erau mai frecvente noțiunile de „*conștiință națională*”, „*identitate națională*”. În timpul de față autorii ruși utilizează noțiunea de „*conștiință etnică*”, „*identitate etnică*”, iar aceasta din urmă nu este divizată în „*identitate etnică*” și „*identitate națională*”, iar autorii români separă și definesc noțiunea de „*identitate etnică*” și „*identitate națională*”.

Este un lucru firesc că în calea spre explorarea adevărului există diverse opinii, pe care, comparându-le, contrapunându-le, integrându-le, vom constata, în consecință, că fiecare din ele merită atenția cuvenită, deși unele teze sau viziuni în ansamblu pot fi contrar opuse.

Noi, după cum rezultă din text, operăm cu noțiunile de „conștiință etnică” și „identitate etnică”, căci ele includ în sine atât „etnicul”, care e mai străvechi, cât și „naționalul”, care e mai nou, mai tânăr, din punct de vedere istoric.

Important în acest caz este faptul că atât *conștiința etnică*, cât și *identitatea etnică*, într-un fel sau altul, se includ vădit și simțitor în realitățile existente, ca și în actualitatea de ultimă oră, prin intermediul activismului uman, aducând cu sine în existența socială coloritul irepetabil al „eului” național, care dăinuie peste timpuri, vorbindu-i lumii despre cutare sau cutare personalitate, popor, civilizație.

Dezbaterile politice actuale privind structurarea unor mari ansambluri sociopolitice și culturale, menționează cercetătoarea română Gabriela Stoltz, ridică semnificative probleme privind *raportul național-universal în cultură*, de exemplu. Riscul pierderii specificului cultural al statelor naționale în procesul integrării în structurile suprastatale activează problematica identităților naționale, consideră autoarea.

Conflictele ideologice și economice sunt însoțite în prezent și de conflicte culturale. Autoarea română împărtășește, și, probabil, pe bună dreptate, opiniile expuse la temă de către politologul american S.P.Hungtington, care consideră că acest tip de conflicte va defini politica mondială în anii următori.

Soluția propusă de S.P.Hungtington constă tocmai în recunoașterea și menținerea identităților naționale. Occidentul va trebui să ajungă la o mai bună înțelegere a convingerilor religioase și filosofice fundamentale care constituie substratul altor civilizații și, totodată, la o mai bună înțelegere a modului în care membrii acestor civilizații își concep propriile interese. Ceea ce viitorul ne rezervă, scrie S.P.Hungtington, nu este o civilizație universală, ci o lume alcătuită din civilizații diferite, în care fiecare trebuie să învețe să coexiste cu celelalte [4].

Profundele schimbări social-politice au adus în atenție problema identităților religioase, etnice, culturale. Studiul identităților culturale, etnice, naționale se centreează pe asemănările de grup și, implicit, pe diferențierile dintre grupurile sociale, tocmai pentru a facilita comunicarea inter-culturală, realizată prin respectarea particularităților culturale de grup, clase sociale, popoare, națiuni, civilizații etc. [5].

În această ordine de idei, extinderea spre Orient a Uniunii Europene pre-

supune nu numai o colaborare fructuoasă și multilaterală în cele mai diverse domenii de activitate cu statele membre ale Uniunii (cum va fi, probabil, în viitor și Republica Moldova), dar, în același timp, în acest proces ar fi necesar să fie ocolite tendințele unificatoare ale globalizării. Ar fi cazul de a nu se admite o sinteză deplină și asimilare în modul de viață al oamenilor, de a nu se neglija cultura națională a popoarelor, identitatea lor etnică, de a nu fi știrbită conștiința lor etnică și demnitatea națională. Este important, luându-se în cont condițiile și specificul mediului social al țărilor, de a determina o configurație proprie a noilor relații, reieșind din interesele geopolitice ale fiecărui stat și popor.

A crea în comun, în cadrul Uniunii Europene și în spațiul învecinat cu ea, o unitate armonioasă a vieții, care ar străluci în bogate și variate culori ale diferitelor culturi naționale, ar fi posibil doar în cazul dacă ne vom familiariza cu alte culturi, dacă vom pătrunde în sensul lor cu compasiune și le vom accepta ca pe ale noastre, educând astfel în noi capacitatea de a ne completa unii pe alții prin creația noastră.

Integrarea europeană a țării noastre presupune în consecință afirmarea identității sale europene prin ajustarea tuturor sferelor vieții sociale la nivelul standardelor Comunității Europene. Declararea opțiunii europene a Republicii Moldova, ca și cea a altor țări, ar însemna, „de altfel, poate că este mai puțin vorba să sperăm într-un transfer complet, cât să obținem trezirea unei duble apartenențe, la propria Națiune și la Europa, așa cum ne putem simți în același timp cetățeni ai unui stat și îndrăgostiți (atașați) de regiunea în care locuim [6].

Dar care sunt, totuși, cauzele esențiale ale formării unei conștiințe și identități europene? În opinia cercetătorului francez René Girault, trei factori majori au contribuit pentru a se ajunge la o conștientizare și identificare a unei părți a Europei ca un tot întreg, guvernabil în mod unitar, atât în domeniul economic, cât și social și politic. Este vorba mai întâi de *existența unei veritabile societăți vest-europene* coerente, în ciuda nuanțelor regionale. O idee-forță i-a marcat pe locuitorii Europei Occidentale: realizând unificarea pieței vest-europene (Piața comună), responsabilii construcției europene au deschis calea unei ameliorări (sau accelerări) a creșterii economice. Identitatea Europei occidentale se definește, așadar, printr-o dezvoltare rapidă, datorată eficacității, productivității sectoarelor de producție și de distribuție, tehnologiei de vârf. Acest ansamblu distinct își bazează reușita pe o cultură economică aparte.

În al treilea rând, crearea Europei unite a permis asigurarea păcii între popoare, care au fost istovite secole de-a rândul de războaie interne [7]. Anume acești factori decisivi au condus în mod radical la o conștientiza-

re europeană propriu-zisă, la constituirea identității europene, a conștiinței europene și a idealului european unitar.

Sub un alt unghi de vedere se întrezărește aici și o identitate europeană difuză, care în anumite circumstanțe îi cuprinde pe indivizi aproape fără voia lor, în cadrul unei conștiințe europene, care, dimpotrivă, nu poate fi decât rezultatul și produsul unui demers voluntar. E de menționat și faptul că în ce privește identitatea europeană este vorba, mai întâi, de niște trăsături ale unei civilizații specifice, clădite în timp, de un patrimoniu cultural care se exprimă prin intermediul unor referințe comune la Antichitatea clasică greco-romană, la creștinătatea medievală sau la „Europa Luminilor”, cu tot ceea ce aceste referințe poartă în ele ca valori, îndeosebi în termeni de drepturi civice.

Și totuși, nivelul național și cel european nu se pot exclude reciproc. Eruptia regiunilor pe scena europeană apare poate ca o garanție a unei Europe care-și respectă propria diversitate. Ea ne îndeamnă, în orice caz, să nu ocolim problema identităților multiple [8].

În consecință, același autor francez René Girault vine cu o constatare: „Fără nici o îndoială, la această oră, conștiința europeană rămâne încă fragilă și fragmentară. Trebuie, deci, să o încurajăm, să o dezvoltăm, dacă vrem să consolidăm cel puțin beneficiile reale, pe care le putem trage de pe urma Uniunii Europene, ca, de pildă, creșterea economică și pacea intereuropeană [9].

În același context, autorii autohtoni Nicolae Enciu și Valentina Enciu afirmă că Uniunea Europeană pare a fi o astfel de entitate care are ca obiectiv constituirea caracterului supranațional al Europei, pornind de la acel adevăr că un prim document asupra identității europene a fost adoptat în decembrie 1973 de către miniștrii de Externe ai Comunității Europene, în care se menționa despre necesitatea elaborării unei viitoare definiții a identității europene pentru desfășurarea relațiilor cu alte țări ale lumii.

Cu douăzeci de ani mai târziu, Tratatul de la Maastricht a definit și a introdus în circuit conceptul de *identitate europeană*. Astfel, Uniunea Europeană se impune ca o entitate diferențiată în cadrul relațiilor internaționale. Același Tratat, fiind completat în anul 1997 prin cel de la Amsterdam, încearcă crearea *identității europene* la nivel individual prin acordarea *cetățeniei europene* tuturor cetățenilor statelor membre ale UE [10].

Însă, precum s-a menționat și mai sus, integrarea politică, economică sau socială se desfășoară într-un alt mod decât cea culturală, dat fiind faptul că aceasta din urmă nu poate fi efectuată printr-o simplă decizie politică, deoarece în cazul identităților naționale populația rămâne în mod firesc mai atașată de ceea ce consideră a fi sistemul ei preferențial principal. Așadar, în măsura previzibilului, nu se pune problema dispariției statului național,

acesta rămânând unul dintre instrumentele principale de asigurare a identității [11].

Și totuși, dacă ne referim, bunăoară, la fenomenul migrației, oricât de puternice ar fi fost rezistențele manifestate de factorul național – fie că e vorba de atașamentul îndelungat al migrantului față de pământul natal sau de entuziasta lui convertire la valorile noii patrii – se pare că pentru un anumit număr de indivizi experiența migrației a favorizat dezvoltarea unui sentiment de apartenență la o entitate ce transcende frontierele, și anume - *identitatea europeană și conștiința europeană* fondate pe adeziunea la același sistem de valori, contopind, într-o perspectivă transnațională, democrația, drepturile omului și preocupările sociale, conturându-se în profunzime un „europenism” de o cu totul altă esență, de o cu totul altă coloratură, bazate, la rândul său, pe o cultură comună a popoarelor Europei, dar privilegiind, în consecință, alte valori specifice anumitor popoare, precum sunt tradițiile naționale, religia, rasa etc. [12]

Așadar, apartenența la o comunitate atât de largă, precum este Uniunea Europeană, este, în fond, o mărturie a coexistenței pașnice în Europa a unui spațiu multiidentitar, a câtorva varietăți de *identitate și conștiință: general-europeană, vest-europeană, est-europeană, regională, autohtonă, cu o pronunțată idee a unității europene în ansamblu și a unității în diversitate*, fapt care merită atenție și o apreciere aparte la ora actuală și în perspectivă.

Un rol considerabil în devenirea identității etnice și conștiinței în condițiile actuale de desfășurare a reformelor democratice în Republica Moldova îi revine societății civile.

Societatea civilă dispune de diverse modalități de a influența deciziile politice, economice sau de interes public, având rolul de a monitoriza activitatea instituțiilor statului și de a lua atitudine față de acele politici care vin în contradicție cu interesele cetățenilor sau în caz de abuzuri de putere. Rolul principal al societății civile este de a asigura o corectă supraveghere a modului în care factorii politici sau economici respectă interesele majorității.

Astfel, consolidarea societății civile în Republica Moldova poate deveni ireversibilă doar în coordonatele abordării ei integratoare. Experiența celor două decenii, urmate după proclamarea independenței Republicii Moldova, ne demonstrează în mod elocvent despre necesitatea promovării unei strategii deosebite de edificare a societății civile, capabile să scoată cetățeanul din anonimatul politic și social. Devine extrem de imperioasă necesitatea instituționalizării democratice a tuturor sferelor vieții sociale, întronarea supremației legii, deetatizarea corpului societal și, fără îndoială, respectarea drepturilor și libertăților omului [13], inclusiv și ocrotirea drepturilor etniilor conlocuitoare.

Prin urmare, Republica Moldova construiește o societate democratică, bazată pe principiul democrației participative, în care cetățeanul activează în calitate de subiect al noilor procese sociale și politice. Este deosebit de greu de imaginat societatea civilă fără consultările respective cu cetățenii și participarea lor (prin intermediul formelor organizate ale societății civile) în procesul determinării, elaborării, monitoringului, aprecierii și realizării politicilor publice [14].

În linii generale, noțiunea de „societate civilă” concentrează totalitatea relațiilor din societate, și anume a celor politice, economice, moral-spirituale, religioase, naționale și a altor relații. Societatea civilă este sfera unei automanifestări a indivizilor liberi din punct de vedere politic / și economic / uniți benevol în diverse organizații formate de cetățeni, apărută prin legi respective de intervenția directă și reglementarea arbitrară a activității acestora din partea organelor puterii de stat [15].

În condițiile actuale, cristalizarea societății civile este legată de ireversibilitatea primenirilor democratice și se manifestă în calitate de pilon portant al transformărilor atotcuprinzătoare din Republica Moldova. În ultimă instanță, soarta democrației în țară se determină prin afirmarea stării de maturitate a societății civile. Anume de aceea problema creării unor instituții respective ar garanta determinarea liberă a individului. Astfel se recunoaște primatul drepturilor și libertăților omului în raport cu orice structuri politico-statale și stratificări sociale [16].

În această ordine de idei, în art. 18 al Legii Republicii Moldova cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor se menționează că reprezentanții minorităților etice au dreptul legitim să-și realizeze interesele și aspirațiile sale nu numai în mod individual, dar și de a se uni, conform legii, în diverse organizații obștești culturale, religioase, de binefacere ș.a. [17], care se bucură de sprijinul multilateral al statului, inclusiv și cel financiar în realizarea unui șir de programe și proiecte naționale și internaționale în bază de concurs.

Conform Legii în cauză, organizațiile obștești ale reprezentanților minorităților etnice au dreptul de a primi diverse donații, efectuate de persoane juridice și fizice, precum și de a colabora cu organizații și departamente din alte țări, în competența cărora sunt incluse programe, care prezintă interes nemijlocit pentru organizațiile obștești ale minorităților etnice din țara noastră [18].

În plan extern, consolidarea în continuare a instituțiilor democratice și a statului de drept, crearea și dezvoltarea societății civile va fortifica încrederea față de țara noastră din partea societății mondiale progresiste, va facilita integrarea Republicii Moldova în structurile europene și, în ultimă instanță, va accelera încadrarea ei în Uniunea Europeană [19].

E de menționat, în componența Biroului Relații Interetnice activează în calitate de organ consultativ un Consiliu coordonator, în cadrul căruia sunt incluși conducătorii asociațiilor etnoculturale. În competența Biroului Relații Interetnice se află Casa Naționalităților, care activează în calitate de centru cultural și organizatoric al organizațiilor etnoculturale din republică. Conform datelor înregistrate, în aprilie 2010 existau peste optzeci de organizații ale minorităților etnice din Republica Moldova acreditate pe lângă Biroul Relații Interetnice. Concomitent activează un număr considerabil de organizații etnoculturale în raioanele Republicii Moldova în ansamblu și în Găgăuzia. În paralel cu organizațiile etnoculturale ale minorităților etnice din republică, pe lângă Biroul Relații Interetnice sunt acreditate un șir de alte organizații obștești care elaborează diverse proiecte în cadrul republicii și în afara hotarelor ei în domeniul învățământului, științei, medicinei, carității, istoriei meleagului natal, de ocrotire a drepturilor personalității etc.

O componență firească a societății civile o constituie asociațiile obștești ale cetățenilor, cărora le revine un rol considerabil și o importanță semnificativă în consolidarea relațiilor cu structurile de stat, aplicând realmente dreptul inalienabil la asociere benevolă. Gradul de interacțiune dintre puterea legală și cea obștească dezvăluie nivelul real al participării politice a cetățenilor în general și acțiunii politice în particular. Organizațiile obștești favorizează formarea unor diverse necesități individuale, a unor interese personale și prin intermediul asociațiilor benevole ale cetățenilor aceste necesități și interese sunt realizate. Concomitent se creează autoadministrarea în sens de autoorganizare și începe participarea cercurilor largi ale populației la conducerea treburilor de stat prin participare la alegeri libere, la ședințele colegiilor ministeriale și departamentale, expertiza actelor juridice, reprezentanțe, foruri regionale și naționale etc. [20]

În plus, la desfășurarea pe larg a activității organizațiilor obștești contribuie și forurile naționale sistematice, conferințele, rezultatele sondajelor sociologice, proiectele fondurilor naționale și străine ș.a.

La dezvoltarea în continuare a societății civile și ameliorarea atmosferei social-economice, politice și în special a celei interetnice au contribuit perfectarea în continuare a legislației, a activității Biroului Relații Interetnice, consolidarea societății civile în autonomia "Gagauz Eri", inițiativele permanente în vederea soluționării prin compromis a conflictului transnistrean etc.[21]

În total pe republică, în 2009 erau înregistrate peste opt mii de organizații neguvernamentale de diferit profil (nu numai în aspect etnic), fapt ce ne demonstrează nivelul înalt al activismului cetățenilor în soluționarea problemelor de ordin general ce țin de destinele țării și a celor de ordin local, particular [22].

În fond, organizația neguvernamentală reprezintă o formațiune benevolă, independentă, autonomă, creată în baza manifestării voinței libere a cetățenilor, uniți în baza comunității de interese întru realizarea colectivă și ocrotirea drepturilor civile, economice, sociale, culturale [23], inclusiv și a celor naționale.

Din cele relatate mai sus, reiese că societatea civilă din Republica Moldova se află în procesul de trecere spre o prezență instituțională trainică la nivel național și local. Organizațiile societății civile se manifestă tot mai sigur în calitate de parteneri activi ai autorităților publice de toate nivelurile în soluționarea multiplelor probleme ale societății contemporane moldovenești, precum și în promovarea și aplicarea standardelor europene în luarea de atitudine și decizii privind soluționarea problemelor stringente ale societății contemporane în dezvoltare [24], inclusiv și a celor legate de cimentarea și consolidarea conștiinței și identității etnice a tuturor etniilor conlocuitoare din republică.

Așadar, fiind deopotrivă produs și factor al schimbărilor sociale în derulare, fenomenul etnic și componentele sale - conștiința și identitatea etnică, este antrenat nemijlocit și multilateral în procesele integrative, pe care le traversează Republica Moldova în aspirațiile sale de aderare la Comunitatea Europeană. Iar pe parcurs se reliefează perspectivele, efectele și semnificațiile, șansele egale și potențialul multilateral de încadrare atât a etniei titulare, cât și a reprezentanților minorităților etnice în procesul complex de dezvoltare și consolidare a societății civile, care își aduce aportul zi de zi la consolidarea coeziunii interetnice a etniilor conlocuitoare din țară, dar și la cristalizarea și dezvoltarea în continuare a conștiinței și identității lor etnice, fapt care contribuie evident la propășirea societății moldovenești în ansamblu.

Referințe bibliografice

1. A se vedea: Хотинец В.Ю. О содержании соотношений понятий этническая самоидентификация и этническое самосознание. Социологические исследования. Москва, 1999, № 9, p. 73 ș. a.
2. Вяткин, В.А., Хотинец В.Ю. Этническое самосознание как фактор развития индивидуальности. În: Психологический журнал. Т.17, Москва, 1996. nr. №5, p.71.
3. A se vedea: Cobianu-Băcanu Maria. Românii minoritari din Covasna și Harghita. Despre o posibilă strategie a păstrării propriei lor identități naționale. În: Revistă Română de sociologie. București, №3-4, 1999, p.313-314.
4. A se vedea: Huntington Samuel. Șocul civilizațiilor? În: Revista 22, p. 256-264.
5. A se vedea: Stolz Gabriela. Etnotipuri în viziune relațională. Români – alți etnici. În: Revistă Română de sociologie. București, 1999, nr. 3-4, p. 299-300.
6. Girault René. Rațiunile unei cercetări istorice asupra identității și conștiinței europene în secolul al XX-lea. Introducere // Girault René (coordonator). Identitate și con-

- știință europeană în secolul al XX-lea. (Trad. Burcea Dan). București: Curtea Veche Publishing, 2004, p.12.
7. A se vedea: René, Girault. Cele trei izvoare ale identității și conștiinței europene în secolul al XX-lea. *Ibidem*, p. 205-206.
 8. A se vedea: Sinteză de Rémy Boyer, Dzovinar Kénovian și Jean-David Mizrahi. *Ibidem*, p.233.
 9. Girault René. Postfață. *Op. cit.*, p.217.
 10. A se vedea: Enciu Nicolae, Enciu Valentina. Construcția Europeană (1945-2007). Ediția I-a. Curs universitar. Chișinău: Civitas, 2007, p.314-315.
 11. A se vedea: Mihailescu Ioan. Universitățile și integrarea europeană // Geopolitica integrării europene / Coord.: Bădescu Ilie, Mihailescu Ioan, Zamfir Elena. București: Editura Universității din București, 2003, p. 347-348. Cit. după: Enciu Nicolae, Enciu Valentina. Construcția Europeană (1945-2007), p.318.
 12. A se vedea: Pierre Milza. Rolul migranților în formarea identității europene. În: Identitate și conștiință europeană în secolul al XX-lea. Coordonator René Girault. (Trad. Dan Burcea). București: Curtea Veche Publishing, 2004, p.57 și 64.
 13. Anikin Vladimir, Solomon Constantin. Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă. Chișinău: Tipografia „Sirius” SRL, 2011, p. 109.
 14. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova despre aprobarea Strategiei dezvoltării societății civile pentru anii 2009-2011, nr. 267 din 11.12.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 1-2.
 15. Anikin Vladimir. Procesul devenirii societății civile în Republica Moldova în perioada postsovietică (general și particular). Autoreferat al tezei de doctor habilitat în științe politice. Specialitatea: 23.00.01 – Teoria și istoria politologiei; instituții și procese politice. Chișinău, 2003, p. 3.
 16. *Ibidem*, p. 4.
 17. Legea Republicii Moldova cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, N 382-XV din 19.07.2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 107.
 18. Иванов Владимир, Боршевский Андрей. Правовая регламентация и характеристика неправительственных организаций национальных меньшинств в Молдове. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы. Международная научно-практическая конференция, Комрат, 2011, p. 55, 57.
 19. Anikin Vladimir. Procesul devenirii societății civile în Republica Moldova în perioada postsovietică (general și particular), p 5.
 20. *Ibidem*, p 22.
 21. *Ibidem*, p. 24.
 22. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova despre aprobarea Strategiei dezvoltării societății civile pentru anii 2009-2011, N 267 din 11.12.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 1-2.
 23. Боршевский Андрей. Гражданское общество Молдовы как фактор защиты и продвижения прав этнических меньшинств. În: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы. Международная научно-практическая конференция, Комрат. 2011, p. 185.
 24. *Ibidem*, p. 183.

ИНСТИТУТЫ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ МОРАЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКУЮ ВЛАСТЬ

Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Европейской Интеграции и Политических наук АНМ

Summary

Based on scientific evidence author describes the institutions of civil society in the Republic of Moldova and specifies the path to improve the mechanisms for their moral influence on government structures. Drawn attention to the conditions that create a state for improvement of civil society in Republic of Moldova.

Период демократических преобразований в Республике Молдова является одновременно и периодом становления, активности и развития гражданского общества. Освобождение Молдовы от признаков тоталитарного строя в экономике, политике и идеологии и движения к демократическому бытию делает возможной и насущной закладку фундамента демократического государства – гражданского общества. Развитое же гражданское общество одновременно становится и движителем демократического процесса. Как атрибут демократии гражданское общество в своей деятельности ведет поиски наиболее справедливых, наиболее гуманных, наиболее демократичных способов организации социальных отношений. Процессы демократического реформирования общественно-политических систем, какие бы страны они ни затрагивали, всегда с необходимостью находят свое проявление в целом ряде характерных, свидетельствующих о глубине и качестве демократических преобразований показателей. Одним из таких показателей, как нельзя лучше демонстрирующих жизнеспособность демократических реформ, является согласованная модель взаимодействия между государством и гражданским обществом, которая предполагает оптимальное сочетание индивидуальной свободы, активности и инициативы личности с принципом ограниченного правления государства. Формирование подобной модели, по сути, являющей собой идеал демократического развития, которое невозможно без зрелого гражданского общества, поскольку лишь сознательные свободные граждане способны создавать наиболее гармоничные формы человеческого общежития. В этой связи, зрелость гражданского общества – это одно из ключевых условий успешности демократического реформирования.

В самом названии «гражданское общество» обнаруживается определенность через «гражданина», а под этим имеется в виду «человеческий индивид, обладающий необходимыми правами для свободного использования своих сил и способностей и несущий полную ответственность перед законом и другими гражданами за свои действия» [1,213]. Само это понятие – *civil society* – было введено в обиход одним из первых историков буржуазного общества А. Фергюсоном и от него перешло к Г.Гегелю»[2,38]. Введенное в обиход Великой французской революцией, понятие «гражданин» подчеркивало пренебрежение к сословной принадлежности, уничтожало неравенство сословий и закрепляло равенство всех членов общества – в их правах и обязанностях. Если до этого понятие «*господин*» и его аналоги на всех языках этимологически выражали отношения «*господство-подчинение*», то «гражданин» и его эквиваленты во всех языках (к примеру, *sitoyen, citizen, burger*) обозначали всего лишь «*житель града*», т.е. лицо *равное* всем другим жителям, горожанам.

Уже по этому определению гражданское общество, утверждая равенство, является воплощением моральных отношений, поскольку равенство есть категория морали. Это подчеркивали еще представители античной философии: мораль, считали они, присуща только человеку «равно относящемуся ко всем людям»[3,83]. Со времен античных история становления гражданского общества – это путь к утверждению моральных отношений, путь, сопряженный с демократией. Лозунги гражданского общества «свобода, равенство, братство», впервые прозвучавшие в период Великой французской революции, остаются востребованными до времен нынешних, оставаясь привлекательными и ценностными, «как бесконечный прогресс осуществления добра»[4,320].

В структуру гражданского общества включаются *экономические* (основанные на различных формах собственности), *социокультурные* (национальные, религиозные, культурные) и *убежденческие* (термин условный-Г.Р.т.е. обусловленные индивидуальным выбором человека) отношения. Вся эта структура в той или иной мере пронизывается атмосферой морали. Моральные императивы являются основными принципами и механизмами воздействия гражданского общества на ход общественного развития. Моральные ценности свободы, равенства, братства (в понимании толерантности, сотрудничества, общей ответственности) восходят к понятию справедливости – высшего мерила моральных общественных отношений. «Любовь к равенству и любовь к справедливости изначально являлись одним и тем же. Для

воцарения в обществе некоторой политической свободы, пожалуй, достаточно, чтобы члены этого общества, либо поодиночке, либо как участники различных организаций отстаивали свои права. В условиях республики гражданам надлежит либо настойчиво утверждать принципы равенства, либо умерять притязания прочих граждан, налагая на них некоторые ограничения», - считал Фергюсон, положивший начало понятию «гражданское общество» [2,122-123]. Позволяет же *добиться* утверждения политических свобод – морально-этическая основа общества и закон. Мораль является последующей ступенью конкретизации права (4, 321). Гражданское общество и правовое государство логически предполагают друг друга – одно немыслимо без другого, в понимании (в идеале – Г.Р.) первичности гражданского общества: оно является решающей социально-экономической предпосылкой правового государства [2,122-123]. Последнее утверждение относится к реалиям государств с историческим опытом эволюции гражданского общества. Относительно Республики Молдова, как и ряда других государств, возникших на постсоветском пространстве, следует отметить, что имеющийся у них опыт в виде советских профсоюзов, творческих союзов (Союза композиторов, художников и пр.), Общества красного креста и полумесяца, Общества связей с зарубежными странами, Комитета советских женщин, Советского комитета защиты мира и подобных обслуживавших интересы политической власти, по сути, не может рассматриваться в качестве опыта гражданского общества. Признаки гражданского общества можно усматривать в деятельности существовавших в советское время садовых кооперативов, религиозных приходов, домовых и уличных комитетов, однако и они подвергались жесткому контролю со стороны властных структур. Поэтому стоит отметить, что становление гражданского общества и правового государства в Республике Молдова и в ряде других бывших республиках происходило *одновременно*.

Условия, в которых в Республике Молдова происходит становление гражданского общества, отличаются особенностями, которые следует учитывать в исследовании действия механизмов их морального взаимодействия, Без позитивного взаимодействия государственных и гражданских институтов и их плодотворного сотрудничества «невозможно объединение общественных и частных возможностей для создания общественных благ, которые ни частный, ни общественный сектор не могут проводить самостоятельно» [5,78]. На эти особенности и обращается внимание в настоящем исследовании.

Становление институтов гражданского общества в Республике

Молдова совпадало с главными направлениями социально-экономических и политических реформ, которые выражались в борьбе за демократию, основные права человека, независимость, национальное самоопределение, возвращение к национальным традициям и родному языку, свободу совести, свободу слова. Первые, создавшиеся в Молдове, институты гражданского общества имели такое же содержание. Они объявляли своими статутными целями: в сфере личных прав – борьбу за свободу самоидентификации всех без исключения этнических общностей, проживающих в стране, за свободу совести и свободу мысли, свободу выбора вероисповедания, охрану здоровья; в сфере социально-экономических прав – свободу частной собственности, предпринимательство; в сфере политических прав – свободу слова, участие в управлении государством и политической жизни, объединение и создание неправительственных организаций; в сфере культурных прав – право на образование; свободу творчества, благоприятную экологическую обстановку [6, 210-211]. Красноречивы названия созданных уже в начале реформистского движения в Республике Молдова неправительственных организаций: «Центр помощи НПО «Contact», Ассоциация независимой прессы», «Общество украинской культуры», Ассоциация «Promo-lex», Ассоциация женщин Молдовы, Ассоциация за демократию через участие «Adept» и др. Они как институты гражданского общества, используя возможности правового поля, добровольно брали на себя обязательства добиваться своих целей в диалоге и в сотрудничестве с государственными институтами на моральной основе. Утверждение о моральном посыле уже потому оправданы, что НПО были инициированы свободным выбором людей и их благородными (моральными) устремлениями. Исследователи отмечают приоритетные направления деятельности институтов гражданского общества в Молдове. Из 8 тысяч действующих на сегодня НПО более половины считают своей основной областью деятельности социальную сферу (образование, медицина, культура, спорт, социальная помощь, благотворительность). В других областях, таких, как экология и права человека, работают от 5% до 10% НПО; в области средств массовой информации, экономики, религии – около 4% от общего числа [7,16]. Защита социальных прав интересует 48% от общего числа НПО, защита политических прав – 14,1 %, вопросы европейской интеграции -1,8% [8]. Следует отметить, что более 50% неправительственных организаций заняты в сфере бескорыстного социального обслуживания; 27% организуют тренинги и консультации, а 15% предоставляют информационные услуги. [7,16].

Имея в виду, что гражданское общество – это тип общества с *моральными* общественными отношениями, можно сделать вывод о том, что именно моральный посыл содержится в самих принципах гражданского общества [9,175-183]. Благодаря присущему моральному императиву гражданское общество становится способным не только вытеснять из общественных отношений аморальные явления насилия, неравенства, несправедливости, но и устанавливать отношения, основанные на равенстве всех людей, их солидарности, сотрудничестве, общении, диалоге, справедливости. Становясь залогом равноправия, справедливости и общей ответственности граждан гражданское общество априори берет на себя обязанность *регулировать морально-этическими принципами человеческих взаимоотношений* [10,38].

В условиях, когда в обществе происходят серьезные трансформации, реформируются общественные отношения, формируются новые экономические связи, становится особенно необходимым в полной мере использовать моральный потенциал гражданского общества. Сегодня, когда в обществе создается новая общественная формация, проблемами гражданского общества становятся не только оздоровление межличностного общения, но и социальной справедливости, честности, порядочности, проблемы прав и свобод, отношения к собственности, к результатам труда, отношения к природе. В свете морального воздействия гражданского общества на политическую власть в настоящий момент можно говорить о *процессе становления* гражданского общества Республики Молдова. Это становление происходит не только в контексте продолжающихся дискуссий о путях взаимодействия государства и гражданского общества, но и в реалиях новых, благоприятных, условиях демократии. В современном мире демократическое государство в наилучшей степени обеспечивает условия для развития социальной активности граждан, социальных групп и общностей. В таком государстве в многообразии его функций на одно из первых мест выдвигается его социальная функция. Социально ориентированное государство создает благоприятное пространство общественных возможностей, защищенных от какого-либо произвола, гарантирует возможность беспрепятственного взаимодействия социальных групп и других составляющих социальной структуры, способствует улучшению социального положения граждан и социальных групп. Гражданское общество, со своей стороны, заинтересовано в сотрудничестве с государственными структурами в целях достижения общего блага. Очевидно, что на пути развития демократии обе стороны диалога заинтересованы в устойчивых и цивилизованных контактах.

Понимание феномена гражданского общества, места и роли морали в его содержании и практике позволяет оценить роль гражданских (общественных) институтов в Республике Молдова и их возможности морального воздействия на политическую власть. В условиях кардинальной перестройки и реформирования общественной жизни в целом мораль становится нормативной системой, ее роль становится активно-побудительной, связанной с механизмами социальной активности, инициативного поведения, предпринимательской предприимчивостью. Общественным потребностям реформирования общественной жизни более соответствует мораль не просто «предписывающая», «регламентирующая», «запрещающая», а именно побуждающая брать ответственность на себя. Любые декларируемые феномены морального сознания должны быть сопряжены с практическим действием. В этом сопряжении они получают новое значение и новый смысл. Говоря о действенности общественной морали, православный философ Памфил Юркевич отмечал роль практики «дела»: «нам врожденны не правила, не мысли о нравственной деятельности, но самые влечения и стремления к ней» [11,81]. И далее он подчеркивал роль свободного выбора в нравственной деятельности: «Нравственность есть заповедь, есть закон, но как в благодатном законе сказано, что он будет написан на сердцах обыкновенных людей, так и люди, *предоставленные себе, являют* дело законное, написанное в сердцах своих» [11,81].

Летописание институтов гражданского общества Молдовы подтверждает, что действенным механизмом в отношениях «НПО – государственные структуры» является именно мораль. Именно моральный императив в общем для всех правовом поле прозвучал в 1997 году при принятии Закона об общественных организациях Республики Молдова, на котором так настаивали общественные организации. Мораль «как агент общественного процесса», как особенность «управления со стороны социальной группы» [12,22] присутствовала и в акте принятия Закона о правах лиц принадлежащих к национальным меньшинствам и правовом статусе их организаций от 2001 года, который долго обсуждался этнокультурными объединениями ими же и был лоббирован. Моральный аспект воздействовал на депутатов Парламента РМ в 2006 году при принятии законодательных актов относительно равенства полов. Мораль как проявление гражданской совести воздействовала на муниципальные власти и принесла победу общественной организации «Oraşul meu drag», которая в 2011 году воспрепятствовала разрушению исторической части Кишинева и до-

стойно выступила против корпоративного бизнеса [13]. Существует множество и таких примеров, когда гражданское общество во имя «общего блага» поддерживает инициативы политической власти, как это проявилось в широкой поддержке общественными объединениями идеи реинтеграции Республики Молдова, стратегии движения к Европейской интеграции или ежегодных акций региональных властей «Посади дерево» и т.п. [14]. В акциях солидарности институтов гражданского общества и государства, в их активном взаимодействии проявляется потенциальная роль общественных институтов в усилении продуктивной власти, социализации государства и защиты прав и свобод граждан. Именно согласованное социально-этическое и политико-правовое взаимодействие общественных и государственных структур составляет концептуальную основу правового социального государства, отвечает демократическим и моральным принципам человека и социума.

В моральном содержании конструктивного сотрудничества институтов гражданского общества и государства, на наш взгляд, следует усматривать моменты, когда и одна сторона диалога и другая идут в одну сторону, поддерживая друг друга, развиваются вместе за счет друг друга [15] и моменты их рассогласованности. К сожалению, идеальный вариант и ситуация конструктивного сотрудничества еще далеки от реалий нашей республики. Развивающееся гражданское общество предполагает взаимоконтроль и взаимоограничение органов государственных и негосударственных структур, вступая в конфликтные отношения в рамках законодательного поля страны. В контексте формирования универсального гражданства межличностные и межинституционные уровни должны дополняться *доверием* граждан к государственным и социальным институциям. Сама легитимизация современного демократического общества основана на доверии к власти и к органам государственного управления. Социальный договор между гражданским обществом и государственной властью, как любой договор, создается обещаниями сторон вокруг элемента доверия [16, 142-151]. Исполнение обещаний как раз и является тем, что объединяет нас в моральное сообщество. Без морального сообщества индивидуумов, которые уважают друг друга, не существует моральной обязанности, а доверие к власти базируется на обязательствах представителей власти исполнять обязательства, что является показателем моральности. Доверие к власти ограничивается уровнем коррупции и является показателем уровня доверия в обществе в целом.

В определенных случаях общественные объединения теряют до-

верие к государственным институциям, и в такие моменты они вынуждены «давить» на государственную власть, чтобы принудить ее служить обществу и общему благу. Здесь мы не имеем в виду ту особенность гражданского общества, которая связана с завышенными претензиями к государству и его чиновничеству. Эту общую закономерность незрелого гражданского общества подметил еще выдающийся испанский философ Х. Ортега-и-Гассет. Он усматривал в этом явлении «безудержный рост жизненных вожделений» масс [17,195-314]. В этом смысле в гражданском обществе возникают требования к властям немедленно удовлетворить его социальные запросы, которые, к сожалению, не обеспечиваются экономикой. Особенно опасно в условиях бедного государства сводить все к материальным ценностям, заслонять или подменять ими общественное благо, что ослабляет моральное начало в структуре и жизнедеятельности гражданского общества.

По отношению институтов гражданского общества и государственной власти к демократическим ценностям возможны и другие «моральные искажения» – от прямого вмешательства и до регламентации со стороны государства. В определенных моментах демократического развития, особенно в государствах молодой демократии, общественные организации оказываются более преданными ценностям демократии и идеалам «общего блага», нежели государственные структуры. При столкновении интересов государственные структуры зачастую обращаются к репрессиям. Активность масс пробуждает чувство опасности у властных элит, которые отвечают ограничением свободы и усилением мер безопасности. При этом инакомыслие ставится под сомнение, пресса подвергается цензуре, свобода слова ограничивается. Власти сами себя убеждают, что такие шаги необходимы для сохранения либеральных демократических ценностей. О подобном Т.Дэй и Л.Зингер заявляют: «Ирония заключается в том, что, пытаясь сохранить демократию, элиты превращают общество в менее демократическое» [18,48-49]. Складывание подобных обстоятельств Ж.Бешлер как раз и относит к «моральным искажениям» в обществе, вызывающим дефицит демократии и морали [19,168-187]. Пренебрежение и законом, и моралью усматривается исследователями и в моментах превращения институтов незрелого гражданского общества в орудие взвинчивания толпы. Во время волны бунта, гражданского волнения, когда «психоз аморализма ... подло распространяет оглашенная люмпен-интеллигенция» [20,268], политические авантюристы, как правило, задешево приобретают политический капитал

из отношений «НПО – государство». Мотивом же и императивом для гражданского общества является основанное на моральных принципах, *согласованное сотрудничество* этих двух структур во имя общественного блага. Ярким примером могут послужить итоги украинского «Майдана». Исследователи вынуждены признать, что «вместо того, чтобы поддержать и развить новые ценности, укрепить гражданское общество большинство вождей Майдана стали пользоваться им, как подиумом, для демонстрации своей экстравагантности в одежде и высказываниях, организовали «выволочку» своим оппонентам наделали несусветное число детских ошибок в управлении. И, возникшее на несколько недель доверие народа к власти, стало быстро утрачиваться. Гражданское общество почувствовало себя инструментом, которым вновь воспользовались для достижения власти, даже не командой, а разношерстной группой случайных людей, которые, в лучшем случае, недостаточно профессионально подготовлены, а в худшем, отличаются низким уровнем общей социализации»[21,136]. В результате, отмечает Юрий Сурмин, благие лозунги требования свободы и справедливости приобрели утопический и деструктивный характер, «Майдан» повлек за собой целый ряд негативных процессов: социальное иждивенчество, бюджетное растраниживание национального богатства, снижение инвестиционной активности, усиление экономической отсталости, рост цен и инфляционных процессов, отличился хаотизацией общественного сознания»[21,136].

На разрушительное стихийное использование гражданского общества, которое может ослабить способность государства решать свои собственные задачи, указывают и исследователи, анализирующие кризисную ситуацию, сложившуюся 7 апреля 2010 года в Кишиневе, делая вывод о необходимости формирования «здорового гражданского общества» [22,263]. В нашем понимании гражданского общества как общества с благими намерениями и моральными ценностями, массовые волнения не способны сохранить названные ценности, поскольку толпа, характеризующаяся случайностью связей и отчужденностью индивидуумов, где члены массы, «как правило, испытывают замешательство и неуверенность в своих действиях» [23,554], неспособна четко осмыслить высшие идеалы, общее благо и не успевает за пасть моральным багажом.

Для постсоветских государств, к которым относится и Молдова, характерна та особенность, что введение рыночной экономики и демократии происходит одновременно, то есть реформа экономического устройства общества происходит путем принятия политиче-

ских решений. Такая задача – *учреждение* рыночной экономики – не стояла ни в одном из прежних переходов к развитию демократии. В условиях реформирования постсоветского государства массы «по большей части вдохновляются в политических вопросах элитами» [18,48]. Последнее утверждение в значительной мере относится и к гражданскому обществу Республики Молдова. Вспомним, как в конце 80-х – начале 90-х годов Парламент поддержал «Народный фронт» в его стремлении к национальному возрождению молдавского народа и гражданские объединения других этносов, которые всколыхнули своих соплеменников, чтобы в едином порыве «создать независимое государство, придать новое звучание национальным ценностям, ... демократическим завоеваниям молдавского народа» [24,73-84]. Однако исторический опыт доказывает, что более естественным для общества в целом является процесс демократизации через формирования норм «общего согласия и добровольного выбора». Этот тип взаимоотношений между обществом и его членами через самоуправление зарождался в европейских городах-коммунах, а окончательно оформился и укрепился на почве буржуазного производства в Новое время в Европе – в демократически самоорганизовавшихся государствах *граждан*. Как известно, такое общество самоопределилось прежде всего в Голландии XII века, энергично формировалось в Англии XII-XIII веков, получило мощный толчок в период Великой французской революции конца XVIII века, позже обрело такую возможность на почве Италии, Испании, Германии. Только в условиях «созревания» сообщества граждан в нем самом возникает потребность соответствующей политической воли. Перефразируя известную марксистскую формулу, о таких условиях мы можем сказать: «когда низы хотят, верхи могут изменить жизнь». Из такой критической (революционной) ситуации затем «вырастают» реформы в экономике, политике и идеологии, а движение к демократическому бытию делает возможной и насущной закладку его фундамента – гражданского общества. Только в таком контексте гражданское общество как атрибут демократии в своей деятельности ведет поиски наиболее справедливых, наиболее гуманных, наиболее демократичных путей способов организации социальных отношений. Однако в результате перестройки и революционных перемен в государствах постсоциалистического пространства не создано ощущения справедливого мирного порядка, ибо в основе нового экономического миропорядка не было главного – *настоящей справедливости*. В отличие от Запада, где первоначальное накопление капитала, в основном, происходило, благодаря скромности, бережли-

ности и трудолюбию, в государствах молодой демократии «рыцари первоначального накопления» получили все и сразу, приватизировав государственную, а, значит, общественную собственность. Несправедливость же, лежащая в основе распределения собственности, порождает несправедливость и коррупцию на рынке труда, усугубляет взаимоотношения между политикой и моралью. Горькая реальность Республики Молдова (Украины, России и др.) состоит в том, что простые граждане страны вынуждены беспокоиться не столько об общественном благе, сколько о самом физическом выживании, обеспечении самых элементарных потребностей. Исследователи отмечают отсутствие в Республике Молдова ощутимого «среднего класса», который во всяком государстве является основной средой для формирования здорового, активного и справедливого гражданского общества» [25,80]. К сожалению, согласно докладом международных экспертов, Республика Молдова по уровню жизни является одной из беднейших в Европе, где значительная часть населения, влачащая нищенское существование, озабочена, главным образом, проблемами выживания, принуждающими его к массовой трудовой миграции [26], в то время как «признаками гражданского общества являются: высокое сознание людей, высокая материальная обеспеченность их на основе владения ими собственностью ...»[27, 45-46]. Об этом на заре гражданского общества высказывался Аристотель: «Так как в государственном строе три начала притязают на равную значимость: свобода, богатство, добродетель, то ясно, что политией следует называть такой государственный строй в котором имеется смешение двух начал – состоятельного и неимущего – отмечал античный философ.-Те государства имеют хороший государственный строй, где средние предствлены в большом количестве, где они, в лучшем случае, сильнее обеих крайностей, по крайней мере, каждой из них, в отдельности» ...»[28, 145-146].

Таким образом, для становления моральности в сфере экономических отношений особенно важным является отстаивание гражданским обществом права индивидуума на собственность. В условиях преодоления рудиментов тоталитаризма, отрицавшего частную собственность и ратовавшего за обезличивание человека, гражданское общество становится на защиту собственности, ибо собственность влияет на моральное развитие самосознания личности в сторону формирования достоинства и ответственности. Сегодня особенно актуальны рассуждения Аристотеля: «кто обладает собственностью, тот обладает добродетелью...»[29, 83]. Наличие собственности выступает базисным фундаментальным условием свободы личности в граждан-

ском обществе. Это утверждали многие мыслители человечества, об этом неопровержимо свидетельствует практика жизнедеятельности общества.

Примечания

1. Современный философский словарь. Под общей редакцией В.Е. Кемерова, 2-е издание исправл., допол., Лондон, Франкфурт на Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск: Панпринт, 1998. - 1064 с.
2. Фергюсон Адам. Опыт истории гражданского общества. Москва: РОССПЭН, 2000. - 391 с.
3. Аристотель. Сочинения в 4-х томах. Том 4, Москва: Мысль, 1976-1983. - 830 с.
4. Гегель Г.В. Ф. Феноменология духа. Москва: Академический проект, 2008. - 707 с.
5. Валерій Рубцов. Всеукраїнський майдан як віха у становленні українського громадянського суспільства. В: Кроки до громадянського суспільства. Науковий альманах. Київ: УВКР, 2006, с. 72-105.
6. Галина Рогова. Християнські моральні цінності в сучасній політиці. В: Релігійна свобода. Релігія в постмодерновому суспільстві: соціально-політичні, правові та конфесійні аспекти. Науковий щорічник №13, Київ: 2008. - 332 с.
7. Valeriu Mindru. Formarea societății civile în Republica Moldova: aspecte cantitative și calitative. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. Chișinău: 2010, nr.2, с.56-62.
8. www.terveil.m.net/upload
9. Роговая Галина. Гражданское общество как совокупность моральных отношений В: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы. Международная научно-практическая конференция. Комрат: Furmanchevici, 2011, с.175-183.
10. Каган М.С. Гражданское общество как культурная форма социальной системы. В: Социально-гуманитарные знания, Москва: 2000, № 6, с.37-42.
11. Памфил Юркевич. Философские произведения. Москва: Правда, 1990. - 670 с.
12. Мораль : сознание и поведение» Москва: Наука, 1986. - 208 с.
13. orasulmd.org/home/resultate-noastre.
14. Независимая Молдова, 3 апреля 2007; Независимая Молдова, 11 декабря 2009.
15. Каротерси Т.Критический взгляд на гражданское общество. В: <http://academy-go.ru/Site/GrObsh/Publication/>
16. Галина Роговая. Мораль и политическая власть: теория, реалии, перспективы. В: Revista de Filozofie_ Sociologie și Științe Politice. Chișinău, 2010, nr. 2, с.142-151.
17. Хосе Ортега-и-Гассет. Восстание масс. В: Психология масс. Хрестоматия. Самара: Издательский дом «БАХРАХ-М», 2001. с. 195-314.
18. Дэй Т., Зингер Л. Демократия для элиты. Введение в американскую политику. Москва: Юридическая литература, 1984. - 453 с.
19. Бешлер Ж. Демократия. Аналитический очерк. Киев: UNESCO, 1994. - 208 с.
20. Олександр Шокало. Моральна основа громадянського суспільства. В: Кроки до громадянського суспільства. Науковий альманах. Київ: УВКР, 2006, с.266-273.
21. Юрий Сурмин. Особенности постмайданной Украины: теоретико-критический анализ гражданского общества. В: Кроки до громадянського суспільства. Науковий альманах. Київ: УВКР, 2006, с. 135-146.
22. Паливода Олеся. Гражданское общество Республики Молдова: проблемы становления. В: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы.

- Международная научно-практическая конференция. Комрат: Furmanchevici, 2011, с. 262-266.
23. Блумер Г. Коллективное поведение. В: Психология масс. Хрестоматия. Самара: Издательский дом «БАХРАХ-М», 2001, с.535-588
 24. Олійник Микола. Українці в розбудові демократичної Молдови. В: Українці в Молдові, молдовани в Україні: етносоціальні процеси. Кишинів: Elan Poligraf, 2009, с. 73-82.
 25. Блажко Владимир. Формирование гражданского общества в Молдове (проблемы социальной стратификации). В: Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы. Международная научно-практическая конференция. Комрат: Furmanchevici, 2011, с. 77-81.
 26. Barometrul Opiniei Publice. Republica Moldova, 2001-2011.
 27. Костаки Г. Правовое государство и гражданское общество. Правовые аспекты реальность и перспективы. В: Правовые аспекты гражданского общества: реальность и перспективы. Материалы международной научно-теоретической конференции 26-27 февраля 2003 г., Chişinău: Tipografia Centrală, 2003, с. 45-46.
 28. Платон, Аристотель. Политика. Наука об управлении государством. Москва: Издательство ЭКСИМО, Terra фантастика, 2003. - 859 с.
 29. Аристотель. Этика. кн. X, гл.10. Санкт-Петербург, 1908. - 206 с.

TRANZIȚIA DE LA SOCIETATEA TOTALITARĂ SPRE SOCIETATEA DEMOCRATICĂ: ESENȚA, CONȚINUTUL, TENDINȚELE ȘI TIPOLOGIA EI

Valeriu CAPCELEA, *doctor habilitat în filosofie,*
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Summary

The article addressed issues related to treatment in the literature of the essence, content, typology of the phenomenon of “transition”. It is noted that transition characteristics configure antagonism between the previous totalitarian and the new democratic regime. It also considers the two interpretations of the notion of transition – as a transition from a totalitarian to a democratic system that occurred in the states of Southern Europe and Latin America, and secondly – as a process of changes of a society which was organized on socialist socioeconomic model into a society based on democratic values and a capitalist socioeconomic model that operates on market economy principles, which emerged after the fall of communism in the countries of Central and Eastern Europe and of the former USSR. While treating the problems which countries that have started radical social transformation and democratic transition faced or are facing, the article attempts to distinguish the modernization theory and transitology and to substantiate a new concept of completed democratic transition, which represents the stage of creation in these states of a democratic regime and the end of the transition process.

In ultimele patru decenii problema tranziției de la societatea totalitară spre societatea democratică, în general, și cea a tranziției postcomuniste, în mod particular, a devenit o temă curentă a gândirii filosofice, sociologice, politologice și istorice, deoarece schimbările și transformările sociale care s-au produs la răscrucea sec. XX și XXI în multe țări ale lumii necesitau a fi investigate. În linii mari, în literatura de specialitate tranziția este concepută ca un proces social care are ca scop crearea sau recrearea instituțiilor pieței, un proces istoric, politic, cultural (constând în schimbarea comportamentelor, mentalităților, eticii, valorilor, stimulentele) prin care se asigură trecerea de la economia bazată pe planificare la economia de piață, procesul de trecere de la totalitarism și autoritarism spre democrație. Tranziția, în opinia sociologului român D. Sandu, „înseamnă schimbare, adică o mulțime de situații intermediare între două stări de relativ echilibru, identificate prin experiență, cunoaștere sau proiect. În cazul tranziției postcomuniste, originea este socialismul real al anilor '80 ai secolului XX, iar destinația vizată, explicit sau implicit, o constituie economia de piață și democrația, capitalismul democratic asociat cu bunăstarea, competiția și libertatea” [21, p. 9].

Cuprinzând mai toate domeniile vieții sociale și activitățile omului, tranziția a antrenat deopotrivă economia și cultura, știința și învățământul, politica și libertatea de gândire și acțiune, sfera relațiilor interumane, mentalitatea, obiceiurile, tradițiile și comportamentul, condițiile de muncă și calitatea vieții, chiar și sfera traiului.

Th. Carothers, vicepreședintele *Fundației Carnegie*, distinge în sfera de acțiune a tranziției, pentru ultimii 40 de ani, o serie de tendințe care se exercită în șapte regiuni ale globului, dar care converg spre o schimbare și remodelare a peisajului politic al lumii:

- prăbușirea regimurilor autoritare de dreapta din Europa de Sud la jumătatea anilor 1970;
- înlocuirea dictaturilor militare cu guverne civile rezultate din alegeri în America Latină între sfârșitul 1970 și sfârșitul 1980;
- declinul regimurilor autoritare în Estul și Sudul Asiei cu începere de la jumătatea 1980;
- colapsul regimurilor comuniste din Europa Răsăriteană la sfârșitul 1980;
- dezmembrarea U.R.S.S.-ului și constituirea a 15 state postsovietice în 1991;
- declinul regimurilor cu partid unic în multe zone ale Africii subsahariene în prima jumătate a lui 1990;
- o tendință slabă, dar sesizabilă, de liberalizare în unele state din Orientul Mijlociu în 1990, care s-a materializat destul de plenar în 2011 în cadrul așa-zisei „primăveri arabe” în Tunisia, Egipt, Libia, Yemen, Oman, Siria etc.

Cauzele, modalitățile și cadența acestor diferite tendințe variază în mod considerabil, remarcă Th. Carothers. Însă ele prezintă o caracteristică dominantă, care se manifestă simultan în numeroase țări din fiecare regiune, și anume trecerea de la un regim dictatorial către o guvernare mai liberală și, adesea, mai democratică. Rezultanta acestor șapte tendințe, politologul american S. Huntington o numește al „treilea Val al democrației” (primul s-a produs în secolul al XIX-lea și a inclus democrațiile numite de el „fondatoare” – Marea Britanie, Franța, S.U.A și alte state ca Argentina, Chile, Columbia, Uruguay; a-1 doilea Val s-a declanșat după cel de-al Doilea Război Mondial și a cuprins Germania, Italia, Austria, Japonia, dar și India etc.). De acest proces al tranziției au fost atinse peste 100 de țări din America Latină, din Europa de Sud și de Est și fosta U.R.S.S., din Africa subsahariană, din Asia și Orientul Mijlociu.

Al treilea Val al democrației a dat naștere unui nou tip de tranziție – tranziția postcomunistă, care a pus începutul unui nou model de tratare a

discursului academic și anume abordarea „tranzitologistă”. Utilizarea noțiunii de „tranziție” obține astfel un câmp de referință destul de vast. În acest sens, politologul italian D. Fisichella remarca că, în contextul provocat de prăbușirea regimului comunist, „conceptul de tranziție nu este altceva decât transpunerea vechii noțiuni de epocă critică” [7, p. 32]. Putem să deducem de aici că, într-o astfel de coexistență conflictuală între vechiul și noul regim politic, sub aspect strict *politic*, tranziția vizează situația particulară în care se contrapun două sau mai multe grupări sociale care nu sunt capabile într-o anumită perioadă să se impună în mod hotărât și deplin. În general, caracteristicile tranziției configurează antagonismul dintre regimul precedent de tip totalitar și noul regim democratic.

În acest context, potrivit analizei contemporane, un punct de reper în literatura de specialitate îl constituie cele două modele de interpretare a noțiunii de „tranziție”. Într-o primă interpretare, noțiunea indică trecerea graduală de la un set de circumstanțe la un altul, o trecere non-specifică ce nu se suprapune, în mod particular, schimbărilor din Centrul și Estul Europei. Pe acest fundal, noțiunea a explicat totuși căderea sistemului totalitar comunist și trecerea de la o societate lipsită de democrație la democrație. Totodată, la nivel global, a devenit evident că nu este vorba doar de abandonarea „așaziselor democrației populare”, ci și de transformările economice și reconstrucția ideologică. Pe de altă parte, schimbările radicale care s-au produs în statele din fostul lagăr socialist au condus în mod inevitabil la apariția unor noi argumente teoretice prin care vidul de influență a Estului (U.R.S.S.) se cerea a fi umplut de Vest (statele din Europa Occidentală). Pe acest fundal a apărut ipoteza de lucru a unor analiști potrivit căreia modulul de tranziție propus Estului trebuie să fie integrat în mod obligatoriu modalității globale de analiză a tranziției.

Cea de-a doua direcție, care este una dublicitară, dar în linii mari, univocă, vizează modelele clasice ale tranzitologiei *delimitate* pe baza valului de democratizare din Europa de Sud în anii '70 (Spania, Portugalia și Grecia). Însă aceste teorii și-au dovedit limitele doar atunci când au fost transpuse în Europa de Est. În aprecierea profesorului belgian De Waelle [a se vedea: 5], diferențele sunt foarte mari, cea mai importantă având în vedere obiectul tranziției, și anume că în aproape toate țările din Europa Centrală și de Est, sub aspect tipologic, se realizează concomitent o tranziție politică și economică. Totodată, analiza comparativă a tranziției Est-europene cu tranziția Chinei sau a altor țări din Asia ne demonstrează faptul că există deosebiri substanțiale dintre stadiul reformei politice, economice și socioculturale și nemulțumirile și riscurile ce compromit reforma [a se vedea: 10].

În anii '70-90 ai sec. al XX-lea a crescut destul de rapid interesul trecerii

de la diverse tipuri de dictatură (autoritarism și totalitarism) spre democrație, care era legat de procesele sociale care s-au produs începând cu 1974, prin prăbușirea dictaturilor din Europa de Sud (Portugalia, Grecia, Spania), urmată de înlocuirea regimurilor militare dintr-o serie de țări latino-americe (Argentina, Uruguay, Brazilia, Chile etc.), de înlocuirea regimurilor comuniste din Europa de Est (după 1989) și fosta U.R.S.S. (după 1991). În lucrările dedicate tranziției, atenția este concentrată asupra condițiilor și premiselor care au favorizat această tranziție, asupra forțelor ei motrice, a căilor, stadiilor, tipurilor și modelelor trecerii de la totalitarism spre democrație. Pentru a trata și studia problemele ce au apărut în societate s-a constituit noua disciplină științifică – tranzitologia, care poartă un caracter destul de limitat pe motiv că este construită pe experiența occidentală. Noțiunea „tranziție” are, potrivit literaturii de specialitate, două sensuri. Primul este cel de *transitio*, o „trecere (lentă sau bruscă) de la o stare la alta, de la o situație, de la o idee la alta”. Al doilea sens este cel dat de politologi și economiști în urma căderii U.R.S.S.-ului: un proces de schimbare proiectată a unei societăți organizate pe modelul socioeconomic socialist într-o societate organizată pe modelul socioeconomic de tip capitalist fundat pe principiile economiei de piață.

În cadrul descrierii proceselor sociale în societățile democratice aceasta emană din normele universale. Prin urmare, în limitele tranzitologiei noi putem judeca numai despre faptul dacă o societate concretă se apropie sau nu de modelele occidentale. Totodată, trebuie să remarcăm că tranzitologia apuseană posedă două dimensiuni: prima, care studiază „perioada de trecere” ca atare și este legată de noțiunea *transizion*, și a doua, care investighează modelul perioadei de trecere, adică transformarea regimului politic – *transformation*. În literatura de specialitate, deseori noțiunea de „*transformare/tranziție*” este asociată cu noțiunea de „*reformă*”, care, de asemenea, este clasată la varietățile de schimbări sociale. În această privință, ne raliem opiniei sociologilor ruși, care susțin că prin reformă, de obicei, se subînțelege „transformarea, restructurarea unei oarecare laturi a vieții sociale, care nu ar distruge bazele structurii sociale existente” [26, p. 447]. În același timp, noțiunea de „*transformare*” este extrem de amplă și o depășește pe cea de schimbare, care poate fi graduală, structurală, lentă, rapidă etc. Aceeași opinie o împărtășește și D. Sandu, care susține că „perspectiva tranziției este mai complexă, implică mai mulți termeni de referință decât abordarea de tip reformă. Perspectiva tranziției este mai largă și pentru că include și acele schimbări care sunt asociate cu efectele propriu-zise ale proceselor de democratizare și dezvoltare a economiei de piață. Conceptul de tranziție are, în plus, și o notă de evaluare. Tranziția este o „trecere” de la o stare la alta” [21, p.10].

Tranzitologia s-a dezvoltat către sfârșitul anilor '60 ai secolului XX, și de atunci sunt examinate diferite tipuri de regimuri politice și trecerea lor de la totalitarism spre democrație, începând cu cele din America de Sud. În literatura de specialitate exista o definiție a conceptului de tranziție din acea perioadă, care spune că „procesul tranziției nu e altceva decât un interval între două regimuri politice diferite [a se vedea: 16]. Totuși, rezultatul unei tranziții politice din acea vreme era complet deschis. O dictatură militară sud-americană putea atunci să fie înlocuită de un sistem liberal democratic și de un tip de democrație socialistă sau chiar de un tip de dictatură comunistă sau maoistă. Revoluțiile care au început în 1989 în țările din Europa Centrală și de Est au condus la revenirea la ideile liberale referitoare la supremația legii, guvernarea parlamentară și justiția independentă. Totodată, nu numai ideile liberale au fost descoperite de țările postsocialiste, ci și valorile liberale, care renasc în aceste state cu adevărat. Transformările în cauză au dus la renunțarea lor la sistemul socialist și la eliberarea de dominația U.R.S.S.-ului. Tranziția politică și cea economică sunt tratate altfel decât cele precedente, având un obiectiv bine definit, accesarea spre democrația liberală capitalistă. Prin urmare, tranzitologia concepe procesul de tranziție postcomunistă a acestor state într-un mod complet determinist – acceptarea valorilor democratice și a economiei de piață.

În această ordine de idei, tranziția postcomunistă este interpretată ca un proces social care are ca scop crearea instituțiilor pieței, un proces istoric, politic, cultural (constând în schimbarea comportamentelor, mentalităților, eticii, valorilor, stimulentele) prin care se asigură trecerea de la economiile bazate pe sistemul de planificare socialist la economia de piață. Punctul de pornire al ei îl reprezintă societatea socialistă, având în plan economic ca indicatori caracteristici proprietatea de stat și piața închisă controlată de stat, iar în plan social-politic – unipartitismul, cenzura, impunerea valorilor și conduitelor de un anumit tip, uniformizarea claselor sociale și a stilurilor de viață.

Tranziția de la socialismul totalitar la democrație constituie un fenomen greu de definit și a cărei evoluții este dificil de prognozat, întrucât este un experiment istoric contemporan, și din această cauză nivelul de incertitudine este destul de ridicat.

În același timp, în literatura de specialitate se consideră că pentru a accede la democrație trebuie respectați mai mulți factori obiectivi, externi. Spre exemplu, filosoful germano-american C. Hempel consideră că unul din factori ar fi *Legea Generală a Istoriei* [a se vedea: 8], iar profesorul polonezo-american Adam Przeworski susține că acești factori sunt economia sau, spre exemplu, numai geografia. În opinia lui, „geografia este într-adevăr

singurul motiv de a spera că țările Est-europene vor urma calea democrației și a prosperității” [a se vedea: 17]. Pentru alți tranzitologi, spre exemplu, pentru profesorul american J. Muller [a se vedea: 15], calea spre democrație este determinată în mod natural sau, pentru profesorul finlandez T. Vanhonen, chiar în conformitate cu teoria selecției naturale a lui Charles Darwin [a se vedea: 25].

În investigarea acestui fenomen social specific există două mari tipuri de tradiții teoretice: tranzitologia și teoria modernizării, care au dominat și au deformat, într-o oarecare măsură, studiile cu privire la ceea ce a însemnat teoriile despre tranziția postcomunistă.

Unul dintre cei mai importanți critici cu privire la ceea ce înseamnă teoriile cu privire la tranziția postcomunistă este profesorul american St. Cohen. Pentru el, tranzitologia este puțin mai mult decât o reformulare a teoriei modernizării. „Concepțiile și teoriile despre modernizare au făcut pentru mult timp parte din studiile efectuate de savanții din Rusia, și pentru toate noile pretenții ale tranzitologiei din științele sociale este ea însăși puțin mai mult decât o versiune care este echivalentă cu tranziția la democrație și piața liberă” [a se vedea: 3].

Alți critici, precum savanții americani P. Reddway și D. Glinski, spre exemplu, argumentează că „știința tranzitologiei a fost o altă progenitură influentă a paradigmei modernizării” [a se vedea: 19]. St. Cohen, P. Reddway și D. Glinski sunt cei mai viguroși critici a ceea ce ei percep ca fiind un trend dominant în studiul tranzițiilor postcomuniste. Ei susțin că apropierea tranzitologiei de studiile postcomuniste este imprimată de o perspectivă teleologică bazată pe presupunerea unui singur final posibil, și anume democrația liberală. Această presupunere a unui progres istoric linear continuă să deformeze analizele tranzitologice, dat fiind faptul că regresul, stagnarea, sau drumul multilinear al dezvoltării poate caracteriza mai bine traiectoria unei tranziții postcomuniste.

În acest caz apare, în mod legitim, întrebarea: într-adevăr teoria modernizării și tranzitologia pot fi echivalente? Tranzitologia a luat de-a lungul timpului mai multe înțelesuri, a stârnit confuzii și neclarități în deja complicatele dezbateri din literatura de specialitate. Anumite critici se referă în mod explicit la tranzitologie ca la o parte a literaturii dezvoltate prin intermediul studiilor efectuate despre regimurile de democratizare în Europa de Sud și America Latină. Unii tranzitologi argumentează că modul de analiză a acestor teze sunt, în același timp, defectuoase și hegemonice pentru studiile postcomuniste [a se vedea: 1, 12, 24].

Alți critici consideră că tranzitologia reprezintă, mai degrabă, o apropiere de studiile asupra schimbărilor politice, economice și sociale, schimbări

care conceptualizează aceste procese ca pe o tranziție cu un punct final pre-determinat [a se vedea: 2, 22, 23]. Ei propun o teorie a schimbării fundată pe noțiunea de transformare aproape încheiată, o formulare care le permite să creadă despre noțiunea „tranziție” că este în mod inerent plin de calități teleologice. Pe de altă parte, profesorul american Th. Cohen [4, p. 6-16] prezintă o obiecție dominantă în ceea ce privește utilizarea modelului deductiv din științele sociale, care nu reușește să ofere un bilanț al unicității regiunilor postcomuniste. De asemenea, Th. Cohen se întreabă dacă noțiunea „tranziție” despre care el crede că implică progresul ar trebui să fie aplicat țărilor care au trecut prin experiența crizei politice și economice.

În articolul *Tranziția la democrație: către un model dinamic*, care este considerat a fi textul de bază al tranzitologiei, politologul și sociologul germano-american D. Rustow [20, p. 337-363] își explică demersul său teoretic pornind de la următoarele teze:

- factorii care mențin stabilitatea unei democrații pot să nu coincidă cu factorii care au generat-o;
- corelarea nu coincide cu cauzalitatea: o teorie care explică emergența democrației trebuie să se concentreze pe ultima;
- nu toate legăturile cauzale conduc de la factori economici și sociali spre factori politici (sfera politicului este văzută separat de cea economică și socială);
- nu toate legăturile cauzale conduc de la credințe și atitudini spre acțiuni;
- geneza democrației nu este neapărat uniformă teritorial, pot exista mai multe căi spre democrație;
- geneza democrației nu este neapărat uniformă temporal: diferiți factori pot deveni cruciali în timpul fazelor succesive;
- geneza democrației nu este neapărat uniformă social: în același loc și timp, atitudinile care o promovează pot să nu coincidă, în cazul politicianilor și cetățenilor.

Prin urmare, D. Rustow a invocat ideea că dezvoltarea democrației depinde de un set de precondiții economice și sociale (o primă și singură condiție de bază pentru geneza democrației fiind aceea a unității naționale, definită ca un acord preexistent cu privire la granițele statelor-națiune și lipsa în cadrul unei majorități vaste de cetățeni a îndoielii cu privire la apartenența față de o anumită comunitate politică). În această ordine de idei, putem constata că între forțele politice din Republica Moldova nu este încheiat un compromis, nu există un consens, nu este adoptată o decizie cu privire la strategia de dezvoltare de mai departe a țării noastre, care să stabilească în mod cert vectorul și prioritățile dezvoltării noastre. Unele forțe politice se exprimă în mod cert asupra vectorului european, altele – în favoarea vecto-

rului răsăritean, de aici și „succesele” și avaturile tranziției moldovenești. În majoritatea țărilor postcomuniste care au obținut succese în realizarea obiectivelor tranziției acest consens a existat (România, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Ungaria, Statele Baltice etc.). Lipsa acestui consens politic reprezintă, în opinia noastră, una din cauzele care împiedică obținerea unor succese în calea realizării obiectivelor tranziției din țara noastră.

D. Rustow a pus accentul și pe rolul actorilor umani în procesul democratizării, argumentând că democrația rezultă dintr-o luptă între fracțiunile elitelor, adică în societatea potențial candidată la democratizare trebuie să existe un conflict, protagoniștii cărui sunt reprezentanții unor forțe care-și formulează revendicări politice (clasele sociale), care duce la decizia deliberată din partea liderilor politici de a accepta diversitatea în unitate și de a instituționaliza unele aspecte cruciale ale procedurii democratice [20, p. 357].

Politologul descrie un model de tranziție spre democrație în câteva faze: 1. Condițiile de bază; 2. Faza preparatorie; 3. Faza decizională; 4. Faza de habituale. Însă, în opinia lui, diversitatea răului tangibil a făcut ca „singurul drum” să se dividă într-o multitudine de drumuri, tranziția fiecărei societăți fiind influențată de natura conflictului menționat anterior. Pentru rezolvarea conflictului, elitele în concurență ajung să caute un compromis, în urma cărui sunt instituite reguli noi, care să asigure un nou *statu-quo* favorabil pentru ambele părți. Un exemplu pe care ni l-a oferit D. Rustow este cel al Revoluției Glorioase din Anglia, produsă în 1688, ce a condus la limitarea puterii executive și care a oferit prerogative Parlamentului ca instituție deliberativă. Compromisul încheiat și noua stare de lucruri sunt văzute ca rezultat al unei decizii conștiente și asumate la nivelul conducerii politice. Decizia în favoarea unei guvernări democratice este punctul final al unei negocieri între moderații din ambele tabere, care au ajuns să constituie o nouă majoritate și să marginalizeze extremele din ambele părți. Apoi urmează etapa de habituale, în decursul căreia atât elita conducătoare, cât și cetățenii se acomodează noii stări de fapt.

În anii '80, un grup proeminent de cercetători au organizat proiectul *Tranziții*, o agendă de cercetare dedicată colapsului autoritarismului în Europa de Sud și America Latină, agendă ce a fost inspirată din lucrarea lui D. Rustow. Acest grup a respins explicațiile macrostructurale care au dominat literatura despre democratizare de-a lungul perioadei teoriei modernizării, susținând că acestea sunt pesimiste și inaplicabile în construirea neașteptatei democratizări începută în unele țări încă din 1970-1980.

Din proiectul *Tranziții* au rezultat o serie de idei despre democratizare care au structurat dezbaterile despre schimbarea regimurilor totalitariste în Europa de Sud, în America Latină și eventual Asia, Africa și statele postcomuniste. În lucrarea lui G. O'Donnell și Ph. Schmitter – *Transitions from Au-*

thoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies, există un sumar al tuturor acestor idei care au format miezul a ceea ce a devenit cunoscut ca „literatura tranziției” sau, alternativ, „tranzitologie”.

În primul rând, cei care sprijină tranzitologia argumentează că nu ar trebui să existe nici un set de precondiții pentru ca democrația să prindă rădăcini. Democratizarea este posibilă, deși mai mult sau mai puțin accesibilă într-o varietate a contextelor structurale.

În al doilea rând, variabila cauzală primară în perioada tranziției este elita și, în particular, interacțiunea strategică între liderii regimului format și reprezentanții forțelor opoziției. În mod consecvent, societatea civilă și importanța partidelor politice intră în joc într-un stadiu relativ tânăr în procesul de tranziție.

În al treilea rând, diferitele patternuri ale interacțiunii elitelor, sau diferitele moduri de tranziție, au un impact asupra prospectelor pentru democratizare și influențează viitorul instituțiilor și calitatea democrației.

Tipul de tranziție pe care tranzitologii o consideră a fi sigură pentru succesul democrației implică acorduri formale și informale. Aceste acorduri, de multe ori, au căutat să neutralizeze influența celor puternici fără să prăbușească regimul autoritar și radical. Spre exemplu, profesorul american T. Karl susține că această evidențiere asupra negocierii tranziției ne duce la concluzia că tranziția revoluționară și nivelul înalt al mobilizării maselor mai degrabă pun în pericol decât încurajează procesul democratizării [9, p. 1-21].

Totodată, atâta timp cât tranzitologia a dominat studiul regimului schimbat în mai multe părți ale globului, unii adepți ai sistemului totalitar comunist au încercat, mai ales în U.R.S.S., să creeze sau să promoveze o nouă versiune a teoriei modernizării, axată pe premise teleologice și etnocentrisme pentru a explica liberalizarea perioadei „perestroika” gorbaciovistă în 1987-1991, care a fost o încercare de revigorare a sistemului politic sovietic [11, p. 479-494] și care s-a finalizat cu un eșec total în vara anului 1991. Aceștia interpretează căderea regimului autoritar determinată de către factorii macrostructurali, precum și de scăderea nivelului în cazul sănătății, educației și al tehnologiei informației.

Profesorul american L. Pye [18, p. 7], spre exemplu, în adresa sa prezidențială din 1990 către *Asociația de Științe Politice Americană* s-a referit la criza globală a autoritarismului ca fiind o justificare a teoriei modernizării și a insistat asupra faptului că factorii ai democratizării au fost identificați ca fiind variabile critice de către teoriile următoare despre modernizare și dezvoltare politică.

În ciuda distincției evidente între teoria modernizării și tranzitologie, mulți critici argumentează că aceste două școli de gândire sunt construite

împreună datorită asumpțiilor pe care le împart cu privire la o soartă teologică în ceea ce privește inevitabilitatea democrației liberale și credința în posibilitatea dezvoltării teoriilor cu privire la tranziție, care rămân viguroase în spațiu și timp.

În literatura de specialitate occidentală există și conceptul de tranziție democratică împlinită (*completed democratic transition*). În acest context, este necesar să precizăm că noțiunea de democrație consolidată se conjugă cu conceptul de tranziție democratică împlinită. În acest sens, contribuția americanilor J. Linz și A. Stepan a stimulat dezbaterile ulterioare cu privire la necesitatea sistemului politic de a fi depășit etapa tranziției democratice. Autorii avertizează că noțiunile de „democrație consolidată” și „tranziție democratică împlinită” trebuie privite sub aspect interdependent: succesul unei democrații consolidate este garantat de o tranziție democratică prealabilă [13, p. 5 ; 6, p. 94-95 ; 14, p. 4-5]. În contextul problematicii referitoare la distincția dintre democrația împlinită și democrația consolidată, trebuie să avem în vedere următoarea observație: „O tranziție democratică este considerată împlinită atunci când a atins un suficient grad de consens asupra procedurilor politice necesare instaurării unei guvernări alese, când o astfel de guvernare accede la putere ca rezultat al alegerilor libere și transparente, când guvernarea aleasă deține *de facto* autoritatea asupra deciziilor referitoare la politici noi și când puterile executivă, legislativă și judecătorească, aprobate de noua democrație, nu trebuie să împartă *de iure* atribuțiile proprii cu alte instituții” [13, p. 3].

Referințe bibliografice

1. Bunce V. Should Transitologists Be Grounded? În: Slavic Review, Vol.54. 1995, nr.1. p. 111-127
2. Uncertain Transition: Ethnographies of Change in the Postsocialist World. Edited by Michael Burawoy and Katherine Verdery. New York: Oxford and Lanham: Rowman & Littlefield, 1999. 322 p.
3. Cohen St. Russian Studies Without Russia. În: Post-Soviet Affairs. Vol. 15, 1999. nr. 1. p. 37-55.
4. Cohen Th. Reflections on Retelling a Renaissance Murder. În: History and Theory, 2002, december, vol. 41, nr. 4, p. 6-16.
5. De Waele M.J. Partide politice și democrație în Europa Centrală și de Est. București: Editura Humanitas, 2003. 304 p.
6. Diamond L.; Plattner M. F. The Global Divergence of Democracies. Baltimore, JHU Press, 2001, p. 93-112.
7. Fisichella D. Știința politică: Probleme, concepte, teorii /Trad. și postf. de Victor Moraru. Iași: Editura Polirom, 2007. 406 p.
8. Hempel C. Philosophy of Natural Science. Prentice Hall, 1966. 218 p.
9. Karl T.L. Dilemmas of democratization in Latin America. În: Comparative Politics, 1990, Vol. 23, (12), p. 1-21.
10. Kevenhörter P.; Thränhardt D. (Hrsg.): Demokratische Ordnungen nach den Erfar-

- hrungen von Totalitarismus und Diktatur. Eine international vergleichende Bilanz Studien zur Politikwissenschaft / Abteilung B. Lit Verlag, Münster-Hamburg-London, 2003. 240 p.
11. Kljamkin I. Der Übergang vom Totalitarismus zur Demokratie in der UdSSR. Tendenzen, Probleme, mögliche Etappen. În: Osteuropa, Bd. 40, 1990, p. 479-494.
 12. Jowitt K. New World Disorder – The Leninist Extinction. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1993. 342 p.
 13. Linz J. J.; Stepan A. C. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Postcommunist Europe. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.
 14. Miller W. L. Ase B. Grodeland A. B.; Koshechkina T. Y. A Culture of Corruption?: Coping with Government in Post-communist Europe. Budapest: Central European University Press, 2001, p. 4-15.
 15. Mueller Jh. Democracy, Capitalism, and the End of Transition. În: Postcommunism: Four Perspectives. Michael Mandelbaum, Ed: New York: Council on Foreign Relations, 1996. 208 p.
 16. O'Donnell G., Schmitter, Ph. Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1993. 81 p.
 17. Prezeworski A. Democrația și economia de piață: reforme politice și economice în Europa de Est și America Latină. Trad. D.-L. Paradowski. București: Editura: ALL, 1996. 224 p.
 18. Pye L. Political Science and the Crisis of Authoritarianism. În: The American Political Science Review. 1990, Vol. 84, nr 1. p. 3-19.
 19. Reddaway P. Gliniski D. Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism Against Democracy. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press. În: Journal of Economic Perspectives, 2001, nr. 19, p. 151-174.
 20. Rustow D. Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. În: Comparative Politics, 1970, nr. 2(3), p. 337-363.
 21. Sandu D. Spațiul social al tranziției. București: Editura: Polirom, 1999. 232 p.
 22. Stark, D. From System Identity to Organizational Diversity: Analyzing Social Change in Eastern Europe. În: Contemporary Sociology, 1992, nr. 21(3), p. 299-314.
 23. Stark D. Bruszt L. Postsocialist pathways. Transforming Politics and Property in East Central Europe. Cambr., 1998. 284 p.
 24. Terry L. The Hybrid Regimes of Central America. În: Journal of Democracy, 1995. nr. 3 (July), p. 3-25.
 25. Vanhanen T. The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980-88. New York; Washington, DC; London: Crane Russak, 1990. 268 p.
 26. Российская социологическая энциклопедия. Москва: Изд-во Инфра-М, Норма, 1998. 672 p.

FENOMENUL DEVOLUȚIEI: REPERE TEORETICO-METODOLOGICE DE INVESTIGAȚIE

Victor JUC, *doctor habilitat în politologie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM,
Larisa PATLIS, *doctorandă,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In the article is studied the phenomenon of devolution that is approached as a process of transmitting the power functions from central to regional structures, ierrarhic lower. The devolution is analyzed in relation to other concepts like are decentralization, deconcentration, independence, territorial self-government. The conclusion is that devolution, although it may have some negative consequences, proves to be an important mechanism for ensuring the territorial integrity of unitary states.

Statele contemporane reprezintă prin excelență sisteme complexe stratificate, cu mai multe niveluri și capacități instituționale. În condițiile democrațiilor contemporane, însoțite de descentralizare decizională, iar în mai multe cazuri și teritorială, un stat unitar prin forma de organizare nu trebuie să fie în mod indispensabil strict centralizat. Din jumătatea a doua a secolului XX, în Europa devin tot mai sesizabile tendințe de redistribuire a competențelor structurilor centrale de stat pe plan vertical, transferul realizându-se în două direcții: fie unităților administrativ-teritoriale din cadrul statelor (subiecților federației, formațiunilor autonome și municipale), fie către instituțiile suprastatale cu putere legală (Uniunea Europeană). În rezultat, la începutul secolului XXI, pe harta politică a Europei aproape că nu mai regăsim sisteme unitare centralizate în formă clasică de organizare a puterii în interiorul statului, fiind prezente în schimb organe de conducere regională, iar gradul lor de autonomie variază de la devoluția administrativă în Franța până la organizarea federativă în Germania, Austria sau Belgia.

Pe măsura schimbării situației regiunilor în contextul „noului regionalism” [mai detaliat vezi 26] se produce reconceptualizarea relațiilor dezirabile între guverne și autoritățile locale, fiind elaborate un set de idei precum cele ce vizează nivelul de dezvoltare al autonomiei locale, separarea puterilor în stat, atât la nivel național, cât și la nivel local, gradul de flexibilitate care trebuie să existe pentru a adapta un nivel al puterii la altul. Considerăm că

anume emergența regiunilor subnaționale, în mod paradoxal, facilitează enorm procesele de integrare în societatea modernă.

Totuși, precizăm că multe dintre schimbările legislative care însoțesc noua viziune globală a entităților regionale și locale abia încep să se coaguleze. În acest sens, unul dintre fenomenele dezvoltării regionale care a atras atenția cercetătorilor în cea de-a doua jumătate a secolului XX a fost fenomenul „devoluției”. Notăm că, deoarece investigațiile se concentrează asupra fenomenului de „devoluție”, printre priorități se numără explorarea noilor forme de implicare a regiunilor în procesul decizional politic la nivel intrastatal, formele noi fiind exprimate prin crearea de instituții și adaptarea instituțională a procesului de devoluție la sistemul actual de guvernare. Caracterul multidimensional și multilateral al fenomenului de devoluție condiționează necesitatea aplicării unui ansamblu de macro-abordări științifico-metodice la baza cărora se află diferite temeuri conceptuale.

Subliniem, definirea conceptuală se înscrie ca o problemă tradițională de cercetare, care se manifestă prin apelarea la diferite repere și abordări ale aparatului categorial-ideatic, extrăgând generalul și delimitând particularul, devoluția nefiind excepție. Conceptul „devoluție” (din latină *devolutio* – transmite, *deolvere* – a desfășura, a rostogoli în jos) a fost fundamentat politico-juridic prin verbul englez „to devolve”, care în traducere înseamnă „a transmite”, „a delega”. Acest concept a devenit larg răspândit în cercurile politice britanice la hotarul dintre secolele XIX și XX în legătură cu activizarea mișcării de eliberare națională din Irlanda de Nord, atunci când irlandezii au început să ceară adoptarea legii *Home Rule (Home rule all round)* – autoguvernare prin instituirea parlamentului irlandez la Dublin [3, p. 2]. Conform lui J. Morton, pentru prima dată termenul a fost folosit în 1898 de către John Redmond, liderul naționaliștilor irlandezi, care a numit devoluția un paliativ în calea acordării Irlandei a dreptului la *Home Rule* [15, p. 87-88], cererile de autoguvernare fiind însoțite de discuții privind modalitățile de delegare a prerogativelor regiunii. În decursul primei jumătăți a secolului XX, în cadrul sistemului teritorial-politic al Regatului Unit, conceptul de devoluție se referea cu predilecție la devoluția administrativă și prevedea nu mai mult decât investirea puterilor locale cu un set de prerogative administrative în regiunile istorice.

Odată cu instaurarea guvernării laburiștilor în Regatul Unit, în 1974, devoluția primește o nuanță politică, alcătuiind una din prevederile programatice prioritare ale campaniei electorale. În cadrul proiectelor de reformare a autoguvernării regionale, lozincile devoluției erau concepute ca fiind necesitate de a acorda regiunilor nu doar funcții administrative, ci și putere politică, prin crearea instituțiilor politice regionale noi în vederea soluționării

problemelor social-economice de caracter regional. Astfel, conceptului de devoluție i se atribuiau conotații politice, fapt care presupunea delegarea competențelor la nivel regional și structurarea instituțională a acestui proces prin formarea de noi autorități politice și mecanisme de adoptare a deciziilor politice. Precizăm, ulterior acest concept a suferit schimbări, devenind un termen obișnuit în literatura științifică din Vest în domeniul politologiei și dreptului public (constituțional și administrativ), el fiind utilizat în calitate de caracteristică a procesului de transmitere a puterii nu doar în Regatul Unit, ci și în alte țări.

În literatura juridică de specialitate termenul „devoluție” este folosit pentru a desemna „transferul sau tranziția de la o persoană la alta a unui drept, responsabilități, titlu, imobil sau oficiu, transferul de proprietate de la o persoană la alta” [2, p. 453]. Însă într-un context mai restrâns de accepții, care ne interesează detaliat, *devoluția presupune procesul de transmitere a puterii de la guvernul central către nivelul regional de autoritate sau unul ierarhic inferior.*

În plan politico-juridic, potrivit lui D. Robertson, devoluția semnifică „procesul de transmitere a puterii de către guvernarea centrală nivelului regional sau altui nivel ierarhic inferior” [21, p. 144]. În aceeași ordine de idei, Dicționarul Oxford definește termenul de devoluție ca pe „transmiterea sau delegarea competențelor la nivelul inferior, din partea guvernării centrale către autoritățile locale sau regionale” [19, p. 318]. A. Heywood propune următoarea definiție: „devoluția este transferul de putere de la autoritățile centrale la cele regionale”, prin „crearea autorităților competente” [8, p. 173], funcționând în calitate de intermediari guvernamentali între structurile centrale și cele regionale. În același context se pronunță și V. Bogdanor, devoluția implică, conform opiniei sale, transmiterea competențelor de la organele superioare de putere politică la cele ierarhic inferioare. Specificând conceptul de devoluție, el evidențiază trei elemente care alcătuiesc acest proces: „transmiterea prerogativelor către organul selectat, aflat în subordinea autorităților centrale, conform principiului geografic, a funcțiilor îndeplinite la moment de miniștri și Parlament” [3, p.2].

Subliniem totuși că nu se dovedește a fi un exercițiu simplu, după cum s-ar crea impresia la prima vedere, de a defini conceptul „devoluție”, dat fiind că este folosit în mai multe accepții și alături de altele, cum ar fi „descenralizare”. Este de precizat că în lexiconul oamenilor politici, dar și al celor de știință din Republica Moldova, acest termen încă nu a intrat în uz și se folosește foarte rar, doar de unii experți în domeniul administrației publice locale pentru a descrie, în special, caracteristicile specifice ale regionalizării din Regatul Unit, situație care este, de altfel, atestată și pe întreg spațiul fos-

tei URSS. Astfel, A. Gromîko deosebește în devoluția britanică dispersarea suveranității puterii centrale [28, p. 12]. Abordînd devoluția în calitate de reformă constituțională în Regatul Unit, S. Țurcan și A. Volentir definesc esența acestui fenomen prin formarea instituțiilor politice în regiunile istorice ale Regatului, ca un „remediu la o centralizare excesivă a statului, astfel încât noile structuri regionale de guvernare să fie în măsură să răspundă mai adecvat nevoilor locale ale regiunilor cu particularități istorice” [22, p. 311]. Notăm, ei sunt predispuși să examineze devoluția prin intermediul conceptului de descentralizare, catalogînd-o ca pe „o descentralizare deosebită a puterii de stat”, considerînd că sistemul care s-a format în Regatul Unit în rezultatul devoluției „este asemănător cu o formă a federalismului (asimetric – n.n.)” [22, p. 312]. Totodată, cercetătorii scot în evidență unicitatea fenomenului, numindu-l „descentralizare treptată (a puterii – n.n.)”, ce-i drept, din ce în ce mai aprofundată, astfel încât ușor trece peste limitele unei simple descentralizări, caracteristică statului unitar, și se îndreaptă spre o nouă formă de organizare a statului, o formă specifică, unică prin esență” [22, p. 325].

Prin urmare, caracterizînd procesele de transmitere a prerogativelor de putere către regiunile în sfera politico-juridică din Republica Moldova se folosește noțiunea de „descentralizare”, care se dovedește a fi un termen foarte general și necesită o mai mare precizare. În sens larg, descentralizarea se referă la procesul de delegare a competențelor și obligațiilor de conducere de la puterea centrală către alte puteri, de regulă autorităților locale. *Descentralizarea* trebuie privită ca un proces complex, care include în sine probleme precum capacitatea structurilor administrației publice centrale de a transmite, iar structurilor locale – de a prelua și gestiona eficient competențele de conducere, determinarea volumului de competențe care trebuie transmis; mecanismul de transfer al puterii legale; mecanismul de interacțiune a centrului cu periferia, problemele de reformare etc.

În opinia noastră, definiția descentralizării reflectă și esența devoluției, însă nu trebuie să uităm că în cazul a două dintre cele mai răspândite forme de organizare teritorială a statului, unitară și federativă (în cazuri foarte rare atestăm confederală), descentralizarea poate avea loc în cadrul ambelor formate. Unele sisteme federale, cum ar fi în SUA sau Germania, se disting printr-un nivel semnificativ de descentralizare. Devoluția, la rândul său, reprezintă linia de demarcațiune care permite de a face distincția între aceste două forme: transmiterea unor sau altor competențe de la instituțiile superioare către cele inferioare, cel mai frecvent, de la o structură ierarhic superioară către una inferioară, și marchează limita maximă de descentralizare care poate fi atinsă de un stat unitar, fără a se transforma în federație.

În Statele Unite, de asemenea se aplică conceptul de devoluție, dar care se referă exclusiv la transferul de putere în sensul direct al cuvântului și nu influențează în niciun fel asupra formei de guvernământ, federație, stipulată în Constituția americană. T. Lowi este de părere că în condițiile federalismului Statelor Unite comportamentul decizional este reglementat eficient de către structurile inferioare ale administrației. Prin urmare, devoluția este esențială pentru „funcționalitatea instituțiilor și exercitarea metodelor de control social local”, ele fiind necesare în vederea soluționării problemelor care se află în competența autorităților de nivelul respectiv. T. Lowi susține că turmurile neoliberale și paternale reprezintă două laturi ale aceleiași tranziții către „politicile guvernului care folosesc controlul social sporit la nivel local pentru a atenua efectele colaterale ale inegalităților extreme. ... Datorită federalismului, (Statele Unite – n.n.) răspunde necesităților de ordin social prin intermediul devoluției” [13].

J. Kincaid definește șase obiective ale devoluției: „prestarea și producerea mai eficientă a serviciilor publice; ajustarea mai bună a costurilor și beneficiilor de către guvern în favoarea cetățenilor; sincronizarea mai bună a relației dintre bunurile publice și caracteristicile lor spațiale; competență, experimentare și inovație sporită în sectorul public; receptivitate mai mare la preferințele cetățenilor și răspundere mai transparentă în elaborarea politicilor [11, p. 13]. El deosebește devoluția de transformări similare, dar care se dovedesc a fi diferite, cum ar fi „descentralizarea”, „delegarea” sau „dereglementarea”. Devoluția are menire de a asigura cedarea unei funcții de către o structură guvernamentală superioară unei ierarhii inferioare, aflată în subordine completă și permanentă. Prin urmare, devoluția nu poate să se producă în cadrul guvernului federal și a statelor, adică subiecții federației care se conduc de Constituția Statelor Unite, dat fiind că sistemul federal din SUA este unul de suveranitate duală, în care atât guvernul federal, cât și statele dispun de prerogative de putere specificate în Constituție, guvernul federal nedispușind de autoritatea de a transfera responsabilități. J. Kincaid susține că ceea ce se numește devoluție în SUA trebuie catalogată mai degrabă ca fiind „restaurare” sau „rebalansare” a puterilor între guvernul federal și state pentru a corespunde mai strâns prevederilor pe care autorii Constituției le-au avut în vedere [11, p. 16]. Cercetătorul atribuie apariția mișcării de „devoluție” din Statele Unite la simpla atracție a comunității internaționale de ideea în sine, mișcări care se pronunțau în favoarea descentralizării, devoluției, dereglementării și altor procese de acest gen, ele fiind răspândite pe larg în lume. Însă faima mondială a acestui fenomen, specifică J. Kincaid, își datorează influența Statelor Unite.

Comparând devoluția cu federalismul prin exemplul Regatului Unit și

Statelor Unite ale Americii, S. O'Connor menționează în raportul său adresat Curții Supreme a SUA: „Federalismul reprezintă o adevărată divizare a puterii, în timp ce devoluția este o simplă delegare” [16, p. 502]. Reafirmăm în această ordine de idei, că în SUA conceptul de „devoluție” este folosit cu sensul său direct, „transmitere”, pentru a caracteriza esența delegării puterii din centrul federal către subiecții federației în contextul derulării „noului federalism”, cauză din care nu este compatibil cu procesele devolutive din statele unitare.

Sistemul federal de asemenea este unic în esența sa, întrunind o rețea complexă de interconexiuni dintre puterile federale și subiecții federației, care sunt determinate nu doar de constituția statului, dar și de întreaga sumă de condiții politice, istorice, geografice, culturale și sociale, care se produc în fiecare caz. Deja am subliniat că descentralizarea este specifică și federațiilor, ele partajându-se în descentralizate (SUA – independența politică a statelor) și centralizate (Federația Rusă – puterea legislativă și executivă sunt practic contopite într-un tot întreg). Însă, conform lui A. Heywood, tuturor federațiilor le sunt caracteristice unele trăsături comune: „două niveluri relativ independente ale administrației publice”, prerogativele guvernului federal și ale subiecților federației fiind partajate astfel încât să se excludă imixtiunile unui nivel în afacerile celuilalt; „*Constituția scrisă*” însumează obligațiile și drepturile fiecărui nivel al administrației publice, ele sînt consfințite într-o lege oficială, codificată, relațiile dintre centru și periferie fiind reglementate cu strictețe; *Curtea Constituțională* cu sarcina sa de a interpreta prevederile Constituției și, prin urmare, în caz de necesitate, să soluționeze contradicțiile dintre centrul federal și subiecții federației; legătura dintre instituțiile sistemului politic [8, p. 168-169].

Invocînd „pluralismul federalismului” [17, p.14] cu toate tipurile posibile de sisteme federale, unele dintre ele exprimîndu-se forme asemănătoare cu formulele rezultate din aplicarea devoluției, ținem să subliniem că federalismul și devoluția se dovedesc a fi procese diferite. Definirea federalismului prin prisma descentralizării este firească, pentru că federalizarea prezintă în sine doar o situație particulară a descentralizării, însă este important de precizat că ar fi o greșeală de a reduce descentralizarea la federalism. Împărtășim supoziția lui V. Bogdanor, care face diferență distinctă între devoluție și federalism, precizînd că în cazul federalismului suveranitatea și puterea se împart (*divide*), dar nu se transmit (*devolve*) [3, p. 3]. Deși jurisdicția autorităților federale și a organelor devolutive poate să se răsfrîngă asupra unui anumit teritoriu, structurile din urmă nu participă la împărțirea suveranității. Comparativ cu federația, devoluția presupune o abordare mai flexibilă a delimitării competențelor dintre centru și regiuni, permițînd

identificarea necesității și nivelului de descentralizare într-o regiune sau alta precum și un set de competențe și obligații ale autorităților regionale.

Notăm că asemenea manieră solicită o abordare diferențiată a delimitării competențelor dintre diferite puteri, dat fiind că permite înzestrarea regiunilor cu acel volum de putere de care au nevoie pentru realizarea necesităților proprii în mod independent. În regiunile devolutive cu posibilități limitate setul de competențe de conducere care se transmit din centru poate fi limitat la etapa inițială, pînă în momentul în care potențialul necesar pentru îndeplinirea tuturor funcțiilor va fi atins. Competențele păstrate de către puterile centrale se transmit treptat, în cazul în care este necesar, puterilor regionale, pe măsura perfecționării mecanismelor de gestionare, în acest caz autorităților centrale fiindu-le mai ușor să realizeze controlul asupra procesului devolutiv. Deținînd setul de elemente și proprietăți reliefate mai sus, devoluția poate fi considerată drept o formă hibridă, care permite statului să obțină trăsături ale federalismului prin păstrarea formei unitare (a structurii de stat).

Prin urmare, în cadrul procesului de devoluție, competențele se deosebesc în funcție de deținător. În această ordine de idei, deosebim competențe transmise, păstrate și rezervate:

a. competențe transmise – sunt prerogative care se transmit organelor subnaționale. De regulă, aceste funcții țin de asemenea sfere precum învățământul, sportul, cultura și arta, ocrotirea sănătății, transportul, turismul, mediul ambiant, însă pot fi deosebite în fiecare caz concret.

b. competențe păstrate – sunt prerogativele care rămân sub controlul puterilor centrale pînă cînd nu este luată decizia că puterile subnaționale se dovedesc a fi capabile să le gestioneze. Aceste funcții pot fi, spre exemplu, probleme care țin de impunerea fiscală.

c. competențe rezervate – sunt prerogativele care aparțin exclusiv autorităților centrale și nu pot fi transmise regiunilor devolutive: problemele care vizează constituția, politica externă, politica de apărare și securitatea națională.

Analizînd din punct de vedere teoretic și instrumental problema autoguvernării teritoriale ca mecanism de rezolvare a conflictelor etnice, S. Wolff face distincție între următoarele forme de autoguvernare teritorială de organizare a statelor:

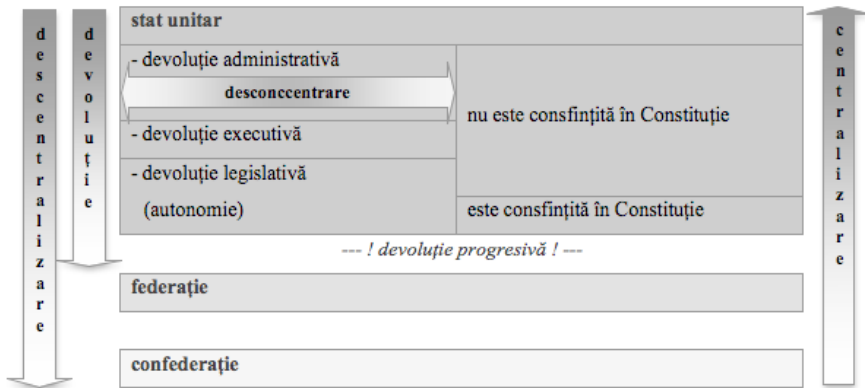
1. „confederația: autoguvernare extinsă fără gestionarea comună instituționalizată” [27] – o formă destul de rar întîlnită de asociație benevolă de state suverane, care transferă o parte din competențele autorităților comune (cum ar fi, în domeniul apărării). Drept exemplu S. Wolff propune situația Elveției, „fедераția: autoguvernare extinsă prin gestionarea comună institu-

ționalizată” – structură consfințită prin constituție, în care întreg teritoriul statului este divizat în unități politice separate, care beneficiază de anumite competențe exclusive în domeniile executiv, legislativ și juridic, dar nu depind în totalitate de guvernul central;

3. „organizarea federativă (*federacy arrangement*): autoguvernare extinsă consfințită prin constituție pentru formațiuni separate” – distincția esențială de federație, conform lui S. Wolff, este lipsa necesității existenței unei astfel de unități pe întreg teritoriul țării, subliniind statutul unitar al statului. Contrar lui S. Wolff, considerăm că „organizarea federativă” pe care o descrie prezintă în sine o modalitate de organizare teritorială a federației, iar sensul definiției se reduce la esența federalismului asimetric și vizează autonomia, dar nu autoguvernarea teritorială.

S. Wolff susține că „devoluția reprezintă o autoguvernare largă în cadrul formațiunilor separate, consfințită într-o constituție obișnuită” [27]. Suntem de părere că el definește devoluția ca pe o formă de autoguvernare teritorială, deși aceasta reflectă mai degrabă procesul în sine de transmitere a puterii și gradul ei de autonomie. S. Wolff subliniază că devoluția poate fi aplicată cu referință la regiunile separate dintr-un stat unitar, gradul de protecție juridică fiind mai slab: ea poate fi mai ușor de anulat și se răsfriște doar asupra protecției prin dreptul cutumiar, dar nu cel constituțional. Putem rezuma preliminar că forma descrisă de S. Wolff se dovedește a fi mai curând rezultatul devoluției de nivel mediu: în cazul în care devoluția nu este consfințită prin constituție, aceasta va primi mai degrabă o formă executivă.

Ultima formă de autoguvernare teritorială, potrivit lui S. Wolff, este descentralizarea: „competențe executive și administrative la nivel local”. Ca și în cazul precedent, considerăm că descentralizarea reflectă mai mult un pro-

Tabelul ne aparține

ces decât o formă, iar rezultatele lui pot fi diferite. După cum s-a menționat descentralizarea este proprie atât statelor unitare, cât și celor federative, iar delegarea competențelor executive și administrative la nivelul local de guvernare reprezintă rezultatul devoluției administrative din perspectiva unui grad redus de descentralizare.

Sintetizând formele definite de S. Wolff și materialul teoretic abordat mai sus cu privire la devoluție, venim cu următoarea formulă referitoare la posibilitățile de autogovernare în cadrul celor trei forme de organizare teritorială de stat:

Așadar, devoluția poate primi trei forme:

1. *administrativă*, se realizează practica de transmitere a responsabilităților de la autoritățile puterii centrale la structurile teritoriale, dar care se află în subordinea centrului. Această formă se dovedește a fi de intensitate redusă, fiind cunoscută ca descentralizare tipică a puterii, cu dreptul de a aplica legile și politica stabilite de centru. La începutul secolului XX, prin devoluție se înțelegea anume această formă de transmitere a puterii, proces care se realiza prin intermediul autorităților desconcentrate, dar nu numai. La rîndul ei, *desconcentrarea* reprezintă structura de la suprafață, orizontală, în raport cu descentralizarea. În conformitate cu poziția desconcentrării, esența puterii se reduce la sublinierea faptului că are loc o anumită redistribuire a puterii la nivelurile de administrație guvernamentală: desconcentrarea presupune doar transmiterea competențelor de la organele superioare ale ierarhiei de stat către autoritățile inferioare și se exprimă prin diferite forme de administrație locală, cu desemnarea funcționarilor de stat care reprezintă instituțiile puterii centrale în regiune. De regulă, desconcentrarea prerogativelor de putere se produce în contextul devoluției administrative, cu o deosebire importantă: desconcentrarea nu prevede alegerea organelor puterii inferioare, ci în exclusivitate desemnarea lor de sus;

2. *executivă*, prevede că prerogativele autorităților puterii de stat sunt transmise miniștrilor guvernelor, de regulă, în baza împuternicirilor legale. Puterile regionale pun în aplicare deciziile luate de guvernul central, dar totodată pot introduce rectificările lor în realizarea deciziilor adoptate în cadrul instituțiilor ierarhic superioare;

3. *legislativă*, este exercitată în circumstanțele când competențele ce vizează unele probleme ale sferei legislative sunt transmise instituțiilor legislative în regiunile devoluționate. În cadrul unei asemenea formule se consolidează autonomia și se presupune prezența instituțiilor regionale alese, cărora li se transmite responsabilitatea pentru realizarea politicii precum și o anumită independență financiară. Fiind formate, acestor structuri li se atribuie anumite funcții, acumulează autoritate de putere și primesc „legiti-

mitate democratică” bine definită. Această formă reprezintă limita supremă a devoluției într-un stat unitar, în condițiile când delimitările de federalism devin puțin sesizabile. Cît despre organizarea teritorială, statul primește anumite trăsături ale federalismului, dar în același timp rămânând unitar. Anume din această cauză astfel de forme sunt confundate cu organizarea federativă.

Considerăm esențial de a introduce în circuitul științific cu titlul de no-tate și în același timp de ipoteză conceptul „devoluție progresivă”, aplicat din punctul de vedere al examinării aspectelor negative în cazul sporiirii șanselor de aprofundare excesivă a procesului devoluționist. „Devoluția progresivă”, conform definiției noastre, constă într-un proces inevitabil de transmitere a prerogativelor de putere în condițiile imposibilității soluțiilor optime în formula statului unitar, dat fiind că în cel mai bun caz urmează federalizarea, iar în cel mai rău – separarea unei părți a statului atunci când regiunile devoluționate sunt predispuse spre separatism. Avantajul devoluției pentru stat constă în faptul că prezintă o soluție eficientă a conflictelor teritoriale rezultate din problemele autodeterminării, ea propune forma necesară pentru salvagardarea caracterului unitar al entității statale. Din aceste considerente, se dovedește a fi importantă pentru statele care nu doresc să avanseze către perspectiva de federalizare sau chiar să piardă din teritorii, ci urmăresc să găsească remediu în procesul de transmitere a competențelor de conducere regiunilor, astfel încât soluția să fie convenabilă pentru toate părțile și să nu servească pe viitor drept stimul pentru devoluții progresive.

Prin urmare, devoluția reprezintă delegarea de către autoritățile puterii centrale a unei părți din competențele sale organelor puterii unităților administrativ-teritoriale sau regiunilor autonome, fără acordarea statutului de subiect al federației în contextul că, guvernul își păstrează responsabilitatea pentru direcțiile principale ale politicii și legislației în toate domeniile. În aceeași ordine de idei se pronunță și W. Hazleton, care tinde să considere devoluția ca fiind o problemă ce ține exclusiv de afacerile interne ale statelor, în sens că transmiterea prerogativelor de putere, indiferent de volumul lor, nu influențează independența statului sau integritatea lui teritorială din punctul de vedere al dreptului internațional: puterea se transmite regiunilor cu statut distinctiv, dar care sunt parte componentă a unei țări. Spre deosebire de sistemul federal, în care puterea este divizată, iar competențele se coordonează și se împart între puterile federale și subiecții federației, instituțiile devolutive rămân în subordine [7, p. 26].

Este de precizat că dezbaterile științifice cu privire la devoluție se concentrează cu precădere asupra problemelor de eficiență a gestionării. Promotorii devoluției susțin, de regulă, că nivelurile subnaționale (regionale) de

guvernare demonstrează rezultate mult mai eficiente, deoarece sunt strâns legate de comunitățile de referință – mai aproape de popor. Mai mult chiar, unii susțin că devoluția este absolut necesară din cauza că permite experimentele și inovațiile în politică [18]. Alte argumente în favoarea devoluției se reduc la următoarele: puterile regionale reacționează într-o măsură mai mare și mai rapid la necesitățile cetățenilor, ele sunt mai atente la solicitările lor, decât autoritățile centrale; organele autorizate din regiuni contribuie la participarea în politică a cetățenilor, iar un control subnațional sporește legitimitatea deciziilor politice [6].

Argumentele în favoarea devoluției sunt, potrivit lui A. Kay, de două tipuri: consecvențiale și deontologice. Argumentele consecvențiale vizează că devoluția este oportună întrucât aduce rezultate pozitive dorite, cum ar fi realizarea unei strategii mai bune de dezvoltare economică, pe când argumentele deontologice denotă că devoluția este valoroasă în sine, drept exemplu servind reducerea deficitului de democrație [10, p. 51].

Însă există și opinii contrare. Este de remarcat faptul că în biologie devoluția înseamnă de-evoluție, adică degenerare evolutivă, simplificare și decădere maximă. Considerăm că definiția biologică este inaplicabilă în cazul interpretării politologice a acestui fenomen, însă poate rezona cu lozincile unor oponenți ai devoluției, cărora le este frică de diminuarea puterii centrale. Adversarii devoluției își susțin argumentele prin problemele de egalitate, ei susțin că, deși structurile de resort pot fi mai eficiente, regiunile mai sărace sunt puse într-o situație extrem de dezavantajoasă. Astfel, devoluția poate spori inegalitatea dintre regiuni, întrucât unele dintre acestea sunt slab dotate, se confruntă cu lipsa de specialiști calificați și de potențial politico-generator pentru gestionare. Unii oameni de știință chiar prezic „prăbușirea în abis” ca rezultat al devoluției, printre ei înscriindu-se și A. Webb, care abordează devoluția ca fiind „un salt constituțional și politic în întuneric” [23, p. ix], temerile sale având la bază imprezibilitatea rezultatelor aplicării acestui proces. D. McKay se pronunță în același context de idei, dar totodată exprimă opinia că descentralizarea conform Constituției nu înseamnă neapărat descentralizarea statului de facto [14, p. 5]. Considerăm necesar de a specifica în acest context de idei că totuși în mod ideal devoluția permite utilizarea și realizarea maximal eficientă a potențialului uman, urmărindu-se atingerea nivelului convenit al calității vieții cetățenilor din stat, deoarece însuși faptul transmiterii puterii în procesul de descentralizare este o problemă constituțională, politică și organizațională de importanță majoră. În pofida faptului că nimeni nu contrazice necesitatea descentralizării, în practică deseori realizarea unor asemenea idei se produce în moduri diferite din cauza necunoașterii subtilităților și particularităților acestui proces complex,

fiind frecvent însoțită de tendințe opuse – fie centralizarea, fie dezamorsarea sau rezolvarea conflictelor complicate din interiorul statelor.

De regulă, susțin Ch. Williams și G. Mooney, devoluția are loc într-un stat multinațional unitar, cu stări de spirit etnice sau de altă natură și predispoziții bine pronunțate către autodeterminare națională [24, p. 494]. M. Keating consideră că un stat național se dovedește a fi întotdeauna „o forță puternică de implementare a unicității culturale prin învățământul general, guvernare și politici lingvistice oficiale, iar începând cu cel de-al Doilea Război Mondial mass-media, în special televiziunea, a contribuit la consolidarea acestor modele naționale. În majoritatea țărilor se exercită o presiune socială considerabilă pentru asimilarea obiceiurilor și formei dominante a limbii vorbite, cu mari dificultăți reușindu-se mascarea urii față de culturile și limbile periferiei” [29, p. 90]. Considerăm că această supoziție nu este lipsită de încărcătură, dar în același timp subliniem că deoarece guvernul central trebuie să reprezinte interesele întregului popor, nu doar a unui sau câtorva segmente, slăbiciunea centrului conduce, de regulă, spre conflicte și competiție neloială între diferite regiuni, reprezentate de grupuri de diferită factură.

Notăm de asemenea că uneori devoluția are ca misiune să contribuie la depășirea crizei ineficienței puterii într-o lume modernă care se transformă accelerat. Devoluția, tradițional, este asociată cu diversitatea, susține J. Cost-Font, deoarece permite guvernelor să experimenteze și să administreze un proces consecvent de reforme [4, p. 486], posibilitățile ei într-un stat fiind determinate de o serie de factori – geografici, istorici, culturali, economici și politici. Însă rolul determinant revine sistemului constituțional, dat fiind că definește sursa suveranității și prezintă formatul relațiilor dintre centru și periferie.

În statele afectate de puteri centrifuge etno-naționaliste, devoluția, în combinație cu principiile de conviețuire și garanțiile drepturilor și libertăților omului, se dovedește a fi o alternativă destul de flexibilă a secesionismului. În asemenea conjunctură accentul este pus pe dreptul național la autodeterminare – autoguvernare democratică, participare constructivă, garanții de respectare a drepturilor și libertăților omului, protecție egală a tuturor grupurilor și comunităților etnice. Referitor la acest subiect, H. Hannum acreditează ideea că „autodeterminarea se referă, în primul rând, la oameni, nu la teritorii” [9, p. 15].

Într-adevăr, problema statutului formațiunilor autonome a fost întotdeauna una delicată, în ultimul timp fiind instituționalizate autorități legale abilitate cu un statut lărgit de autonomie ca răspuns la tendințele centrifuge în aprofundare, obiectul urmărit vizează concilierea pe verticală. În cadrul statului democratic contemporan, autonomia a fost stabilită pentru prima

dată în anul 1921, în Finlanda, pe insulele Aland. Ulterior, asemenea mecanisme de divizare a puterii au fost esențial extinse, către anul 2009, potrivit estimărilor lui Th. Benedikter, se numărau cel puțin 60 de regiuni autonome în 20 de țări ale lumii [1, p. 8]. Mai ales după cel de-al Doilea Război Mondial, ideea de autonomie ca mecanism de apărare a minorităților naționale și de soluționare a conflictelor politice și etno-naționale a devenit o realitate politică în diferite țări europene.

Subliniem că n-a fost elaborată o definiție unică, general acceptată a autonomiei precum și un consens între cercetători și oameni politici referitor la semnificația autonomiei politice. Autonomia poate fi definită ca un mijloc intern de împărțire a puterii, orientat spre păstrarea specificului etnic și cultural al regiunii și asigurarea dimensiunii de bază a autogovernării democratice regionale. R. Lapidoth menționează că autonomia este un mod de divizare a puterii, cu scopul de păstra unitatea statului, respectând diversitatea populației [12, p. 3]. El definește și autonomia teritorial-politică în calitate de metodă de organizare, în scopul de a oferi mijloace pentru ca un grup care se deosebește de restul populației, dar constituie majoritatea într-o anumită regiune, să poată să-și exprime individualitatea [12, p. 33]. În altă opinie S. Wolff califică autogovernarea teritorială ca pe un set de „competențe instituționalizate juridic ale comunităților delimitate teritorial în cadrul hotarelor recunoscute la nivel internațional ale statelor existente, care permit exercitarea funcțiilor politico-statale independent de alte surse ale puterii din stat, dar în conformitate cu sistemul lui de drept” [25, p. 9], printre tipurile de autogovernare propuse figurând și autonomia.

Necesitățile regionale în devoluție se bazează deseori pe pretenții față de autogovernare, iar temeiul politico-juridic al devoluției se referă la situația în care unei anumite regiuni i se acordă un statut special comparativ cu alte regiuni ale țării, de regulă, în scopul de a diminua cererile separatiste. C. Palley susține că autonomia politică poate varia de la devoluția puterii printr-o comunitate nu prea mare, prin regionalism, până la federalizare, aducând exemplul Tirolului de Sud, insulelor Aland, minorităților germane din Danemarca și daneze din Germania – toate servind în calitate de autonomie [20, p. 5]. Însă practica demonstrează că, dacă este prezent doar unul sau câteva grupuri etnice care populează un teritoriu mic al statului și au nevoie de autogovernare, nu există necesitatea federalizării totale a statului. Astfel, în unele cazuri, un anumit grup etnic sau o regiune separată pot solicita unele competențe pentru autogovernare de care nu au nevoie alte unități teritoriale din stat. Devoluția permite puterilor regionale, așa-numitelor autorități legale, în prezența potențialului necesar, să îndeplinească un spectru larg de competențe care le-au fost transmise de instituțiile puterii centrale.

Se cuvine de subliniat însă că o asemenea variantă nicidecum nu se dovedește a fi o panacee pentru varietatea posibilităților de evoluție a evenimentelor și poate provoca chiar o reacție inversă, generându-se în anumite situații tendințe separatiste. În contextul unei anumite conjuncturi politice, unitățile autonome tind să-și sporească diferențierea identitară, solicitând o mai mare devoluție a puterii, ceea ce, la rândul său, poate conduce la creșterea șanselor de conflict. Faptul că devoluția presupune un proces care trece prin mai multe experimente, încercări și greșeli nu o face ca aceasta să devină o soluție în sine a problemei, dar poate să contribuie la evitarea calculării greșite a efectelor tranzitorii. În circumstanțe mai puțin favorabile, rezultatele pozitive înregistrate de devoluție rămân înjumătățite, nefiind aplicate în mod eficient și corespund mai degrabă descrierii de „speranțe viitoare”.

Conform accepției lui Th. Benedikter, autonomia este în esență asimetrică și specifică pentru fiecare situație aparte. Prerogativele puterilor centrale rămân, de regulă, problemele apărării, politicii externe, politicii monetare și probleme de caracter constituțional. În practică există o deosebire considerabilă între nivelurile de autonomie, însă acestea trebuie să corespundă în totalitate anumitor criterii minimale [1, p. 9]. Autonomia teritorială regională este considerată drept formă de protecție mult mai avansată a minorităților etnice în condițiile divizării competențelor legislative și executive între puterile centrale și regiunile devoluționate care le reprezintă, asigurându-se și garantându-se drepturile lor fundamentale la autodeterminare internă, însă fără schimbarea hotarelor externe și a integrității statului.

În această ordine de idei, bazându-ne pe începuturile pozitive ale procesului de devoluție, mecanismul ei poate fi catalogat ca un compromis între statul care pledează pentru integritatea teritorială și grupurile care luptă pentru dreptul la autodeterminare. Autoritățile centrale nu se dovedesc a fi favorabile ideii de a transmite competențe de putere, din mai multe motive, cum ar fi: teama că devoluția ar putea deveni primul pas în calea stărilor de spirit separatiste ale regiunii; devoluția puterii într-o regiune poate fi interpretată ca un semn de discriminare la adresa altora, fapt care, la rândul său, poate atrage după sine o reacție în lanț și să se transforme într-un proces necontrolat, situație în care este important să se țină cont de experiența devoluției asimetrice din unele țări, ca de exemplu în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord; procesele de devoluție din anumite regiuni pot avea repercusiuni asupra afacerilor regionale ale statelor străine care au o anumită legătură cu grupurile beneficiare de aplicare a politicilor devoluționiste, însă nu este mai puțin adevărat că nedorința de a acorda drepturi la autodeterminare poate la fel de bine amplifica acest risc. Prin urmare, partea negativă a procesului de devoluție este că poate servi drept

catalizator pentru un conflict etnopolitic, cu posibilitatea dezintegrării statului. Având în vedere că procesele devolutive sunt caracteristice pentru statele unitare, care oferă diferitor regiuni anumite competențe, devoluția, de regulă, primește forme asimetrice, în dependență de necesitățile concrete în autogovernarea fiecărui subiect în parte, în calitate de exemplu edificator servind cazul Regatului Unit, în dependență de necesitățile concrete în autogovernarea fiecărei regiuni în parte. Devoluția asimetrică definește situația în care puterile sub-naționale sunt examinate în mod diferit la capitolele guvernarea, finanțarea și transmiterea prerogativelor de putere. În viziunea noastră, abordarea asimetrică oferă un așa-numit „meniu de opțiuni” în vederea diferențierii spectrului de opțiuni și competențe pentru regiunile devoluționate. Măsurile asimetrice pot avea un caracter provizoriu sau permanent, în dependență de necesitățile regiunilor în parte. Procesul de devoluție se confruntă cu anumite dificultăți, care se identifică ușor într-o societate democratică imatură și/sau într-o societate cu prezențe naționaliste puternice. Pentru realizarea cu succes a devoluției se impun administrarea politică eficientă, mecanisme democratice active, linii directorii clare spre descentralizare ancorate pe armonizarea bazei legislative. R. Davies, fost Secretar de Stat pentru Afacerile din Țara Galilor, consideră că „devoluția este un proces, și nu un eveniment” [5, p. 15], această frază devenind emblematică pentru implementarea fenomenului devoluționist.

Referințe bibliografice

1. Benedikter Th. What is Political Autonomy About? Fundamental Features of Regional Territorial Autonomy. In: Benedikter Th. (ed.). Solving Ethnic Conflict through Self-Government. A Short Guide to Autonomy in South Asia and Europe. Bozen/Bolzano: EURAC, June 2009. p. 5-14.
2. Black's Law Dictionary / Garner B. (ed.). 7th edition. St. Paul, Minn: West Publishing Co., 1999. 1738 p.
3. Bogdanor V. Devolution in the United Kingdom. Oxford: Oxford University Press, 2001. 352 p.
4. Costa-Font J. Devolution, Diversity and Welfare Reform: Long-term Care in the 'Latin Rim'. In: Social Policy & Administration. August 2010, Vol. 44, No. 4, p. 481-494.
5. Davies R. Devolution: A Process Not an Event. Gregynog Papers. Cardiff: Institute of Welsh Affairs. 1999. 32 p.
6. Eggers W. O'Leary J. Revolution at the roots: Making our government smaller, better and closer to home. New York: Free Press, 1995. 432 p.
7. Hazleton W. Devolution and the diffusion of power: The internal and transnational dimensions of the Belfast Agreement. In: Irish Political Studies. 2000, Vol. 15, No. 1, p. 25-38.
8. Heywood A. Politics. 3rd edition. New York: Palgrave Macmillan, 2007. 512 p.
9. Hannum H. The specter of succession: responding to claims for ethnic self-determination. In: Foreign Affairs. March-April 1998, Vol. 77, No. 2, p. 13-18.

10. Kay A. Evaluating Devolution in Wales. In: Political Studies. 2003, Vol. 51, No. 1, p. 51-66.
11. Kincaid J. The Devolution Tortoise and the Centralization Hare. In: New England Economic Review. May-June 1998, p. 13-52
12. Lapidoth R. Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1997. 298 p.
13. Lowi T. Think Globally, Lose Locally. In: Boston Review. April-May 1998. <http://www.bostonreview.net/BR23.2/lowi.html> (vizitat 03.09.2012)
14. McKay D. Designing Europe: Comparative Lessons from the Federal Experience. New York: Oxford University Press, 2001. 184 p.
15. Morton G. Home Rule and the Irish Question. London: Longman Press, 1980. 128 p.
16. O'Connor S. Altered States: Federalism and Devolution at the "Real" Turn of the Millennium. In: Cambridge Law Journal. November 2001, Vol. 60, No. 3, p. 493-510.
17. Obinger H. Leibfried S. Castles F. Introduction: Federalism and the Welfare State. In: Obinger H. Leibfried S. Castles F. (eds.). Federalism and the Welfare State. New York: Cambridge University Press, 2005. 378 p.
18. Osborne D. Laboratories of Democracy. Boston: Harvard Business School Press, 1988. 380 p.
19. Oxford Dictionary. 5th edition. Oxford: Oxford University Press, 1995. 1438 p.
20. Palley C. Minorities and Autonomy in Western Europe. London: Minority Rights Group International, 1991. 32 p.
21. Robertson D. A Dictionary of Modern Politics. 3rd edition. London: Europa Publications, 2002. 512 p.
22. Țurcan S., Volentir A. Federalism versus devoluție. În: Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele/ Creangă I., Popa V. Chisinau: TISH, 2005, p. 311-342.
23. Webb A. 'Foreword'. In: Dunkerley D., Thompson A. (eds.). Wales Today. Cardiff: University of Wales Press, 1999. p. ix-xi.
24. Williams Ch. Mooney G. Decentring Social Policy? Devolution and the Discipline of Social Policy: A Commentary. In: Journal of Social Policy. 2008, Vol. 37, No. 3, p. 489-507.
25. Wolff S. Approaches to Conflict Resolution in Divided Societies. The Many Uses of Territorial Self-Governance. In: Ethnopolitics Papers. November 2010, No. 5, 38 p.
26. Бреский О. Intermarum. Прологомены к пространственной политике в регионе. In: Перекрестки. 2011, № 3-4, с. 31-47.
27. Вулфф С. Гарантии и урегулирование конфликтов. [http://www.stefanwolff.com/files/Options%20Paper%20Part%201%20\(Russian\).pdf](http://www.stefanwolff.com/files/Options%20Paper%20Part%201%20(Russian).pdf) (vizitat 18.08.2012)
28. Громыко Ал. Политическая модернизация Великобритании: от Вестминстерской к плюральной модели демократии. ДИЕ РАН № 158. Москва: ИЕ РАН – Издательство «ОГНИ ТД», 2005. 160 с.
29. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе. В: Логос. 2003, № 6(40), с. 63-116.

LUSTRAȚIA ÎN EUROPA POSTCOMUNISTĂ

Yuri JOSANU, *doctor în filosofie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The article represents an excerpt of the results of a comparative study on lustration in Eastern Europe. It analyses the cases of Czech Republic, Slovakia, Poland, Hungary, Bulgaria, Albania, Slovenia and Republic of Moldova. The conclusion is that the eastern countries have taken different ways regarding concrete methods, and in some of the countries this process could not lead to a wipe of the communist party's activists and secret police's agents from the post-communism's elite.

Confruntarea cu dureroasele episoade istorice nu este ușoară pentru nicio societate. Acest proces a fost deosebit de dificil în fostele țări comuniste, care în majoritatea lor nu au reușit să-i atragă la răspundere pe cei vinovați de crimele comise în perioada comunistă. În unele state, în special în Rusia, Belarus și republicile Asiei Centrale, demnitarii care au inițiat represiunea disidenților în perioada sovietică sunt din nou în poziții înalte. Și în Europa Centrală și de Sud-Est eforturile de a repara crimele comise de regimurile comuniste au avut, de cele mai multe ori, carențe serioase.

Experiența noilor democrații sugerează că procesul asumării trecutului dictatorial reprezintă cheia construirii unei democrații stabile și legitime. Majoritatea experților în domeniu susțin că democratizarea nu poate fi ănfăptuită cu succes în lipsa unei reevaluări oneste a trecutului, care să ofere dreptate victimelor regimului communist. Conform lui Guillermo O'Donnell și Philippe Schmitter, “este dificil să ne imaginăm cum o societate s-ar putea întoarce la o funcționare cât de cât normală, care ar oferi sprijin ideologic și social democrației politice, fără ca ea să-și asume, într-o formă sau alta, cele mai dureroase elemente ale propriului său trecut” [1, 30]. Procesul de asumare a trecutului în perioadele de tranziție politică oferă un fundament solid noilor democrații, deoarece el constituie soluția intermediară între a uita complet trecutul și a lansa campanii violente de răzbunare, două opțiuni la fel de acceptabile, care împiedică noile regimuri democratice să-și câștige necesara legitimitate politică [2].

În Europa de Est și în fosta Uniune Sovietică, cererile de decomunizare s-au concentrat asupra partidelor comuniste și instrumentelor lor de represiune – serviciile secrete de informații. Poliția politică secretă comunistă a fost organizată ca un extins aparat represiv în care ofițerii și informatorii aveau sarcina de a controla disidența, a descuraja opoziția antiguvernamen-

tală, a cenzura mediile intelectuale, artistice și jurnalistice și a-i proteja pe liderii de partid, cărora le raportau direct activitatea lor.

Drept urmare, la sfârșitul anilor '90 ai sec. XX, majoritatea țărilor est-europene adoptaseră o legislație care permitea fie îndepărtarea foștilor lideri comuniști sau agenților secreți din procesul politic postcomunist, fie accesul cetățenilor la dosarele secrete. Însă aceste legi au fost foarte diferite în ceea ce privește amploarea, stringența și gradul de implementare. Țările Europei de Est nu au adoptat un model unic de lustrație pentru înlăturarea aceluiași categorii sociale din aceleași posturi publice. Termenul de lustrație desemnează procesul de îndepărtare a foștilor demnitari comuniști și a foștilor agenți ai poliției politice din procesul politic postcomunist. Puțini știu că același cuvânt, în varianta sa cehă, *lustrace*, era folosit chiar de către poliția politică cehoslovacă pentru a caracteriza verificarea loialității cetățenilor față de Partidul Comunist.

Albania

În decembrie 1991, Guvernul de coaliție dominat de democrați a introdus legea relațiilor de muncă, ce a permis demiterea angajaților din întreprinderile și agențiile de stat fără motiv explicit sau drept de apel. Organizația internațională "Human Rights Watch" a estimat că legea a permis ca "favoritismul politic și personal să determine procesul". Aproape 250.000 persoane – în mare parte simpatizanți socialiști fără legatură cu structurile de conducere ale vechiului regim – și-au pierdut locul de muncă [3]. După ce socialiștii au preluat puterea în 1997, la fel de mulți angajați au fost demiși, expunând lustrația albaneză criticii de a fi o simplă reglare de conturi mai mult decât un proces de reconciliere națională. Politizarea administrației a fost atât de acută, încât după alegerile din 2005 premierul Sali Berisha a asigurat populația că un nou val de demiteri nu va urma.

În 1995, Parlamentul albanez a adoptat două legi privind lustrația: Legea genocidului și a crimelor împotriva umanității comise în Albania în timpul regimului comunist din motive politice, ideologice și religioase și Legea privind verificarea caracterului moral al oficialilor și al altor persoane conectate cu apărarea statului democratic, ulterior amendată de decizia Curții Constituționale din 31 ianuarie 1996. Intenția acestei legi a fost protejarea noii democrații albaneze prin limitarea accesului la procesul politic a persoanelor cu tendințe antidemocratice, dar de fapt ele au fost folosite de Partidul Democrat pentru a curăța scena politică locală de persoanele antidemocrate și de cele care se ridicau împotriva sa.

Legea genocidului permitea condamnarea, prin intermediul procurorului general, a crimelor împotriva umanității comise de regimul comunist.

Demnitarii comuniști puteau fi acuzați de crime împotriva umanității, nu doar de corupție, cum fusese cazul înainte de 1994. Persoanele găsite vinovate erau excluse din posturi publice până în anul 2002 pe baza implicării lor personale în acte reprobabile. Până în ianuarie 1996, procurorul general a ordonat arestarea a 24 foști lideri comuniști, dintre care mulți erau deja în închisoare condamnați pentru implicarea în acte de corupție. Succesorul lui Hodja, Ramiz Alia, a fost condamnat în 1994 pentru crime economice, eliberat în 1995 și rearestat în februarie 1996 în baza legii genocidului sub acuzația că ar fi ordonat incarcarea a mii de cetățeni înainte de 1991, uciderea celor ce încercaseră să părăsească ilegal țara, deschiderea focului de către poliție asupra celor ce au răsturnat monumentul lui Hodja din Tirana și uciderea a patru persoane pe 2 aprilie 1991 la Shkodër. Alia a fugit din țară în 1997, înainte de a fi condamnat, dar alți demnitari comuniști au primit sentințe variind de la cinci ani la închisoare pe viață. Legea genocidului a permis și o lustrare extrem de limitată. Persoanele dovedite a fi autori, conspiratori sau executori ai crimelor comuniste împotriva umanității și cei care au deținut anumite poziții publice înainte de 31 martie 1991 nu puteau ocupa posturi în administrația publică, justiție sau mass-media până în 2002. Pozițiile publice ce duceau la lustrare erau cele de fost membru al conducerii Partidului Muncii și al Adunării Naționale, Președinte al Curții Supreme, procuror general și ofițer și informator al *Sigurimi*, dar nu cei care au deținut asemenea poziții și “au acționat împotriva liniei oficiale sau s-au distanțat de ea în mod public”. Cu câteva excepții notabile, cei găsiți vinovați erau deja în închisoare și oricum nu ar mai fi putut ocupa posturi publice până în 2002.

Verificările au fost operate de un comitet cu drepturi exclusive de a folosi dosarele fostei *Sigurimi* și ale Partidului Muncii. Articolul 1 al Legii verificării stabilea lista pozițiilor ce se aflau în atenția comitetului: deputați, președintele republicii, membri ai aparatului de stat central și local, directori de instituții bancare și financiare, ofițeri de armată, membri ai poliției, serviciilor secrete și ai corpului diplomatic, judecători și procurori, rectori de universități, directori ai radioteleviziunii de stat. Comitetul determina apartenența persoanelor verificate la următoarele categorii: membri ai guvernelor comuniste, ai Biroului Politic, Comitetului Central, Consiliului Prezidențial și ai Curții Supreme, ofițeri, agenți și colaboratori ai *Sigurimi* și ai serviciilor externe de informații, ofițeri din penitenciare și lagăre de muncă, denunțatori, investigatori, procurori și judecători implicați în procese politice. Comitetul includea șapte membri: președintele numit de parlament, vicepreședintele și un alt membru numit de guvern, câte un membru numit de ministrii Justiției, de Interne și ai Apărării și un membru numit de Servi-

ciul Național de Informații. Teoretic comitetul era independent, însă practic marja sa de libertate a fost limitată, deoarece componența îi era determinată de majoritatea parlamentară democrată. Lideri democratici precum Sali Berisha și Spartak Ngjela au recunoscut în 2005 că natura lor partizană a influențat negativ eficacitatea și imaginea publică a comitetului. Dacă persoana investigată refuza să renunțe la poziția publică, comitetul făcea public verdictul său, pe baza căruia guvernul putea să inițieze procedura de demitere. Persoana investigată putea contesta decizia în termen de șapte zile în Curtea de Casație.

Articolele 7 și 9 ale Legii verificării prevedeau că toți candidații la pozițiile din articol 1 trebuiau verificați în prealabil de comitet. Un amendament ulterior a exceptat candidații la alegerile locale, incluzându-i pe cei pentru primării și prefecturi. În cazul în care comitetul o includea într-o categorie prevăzută în articol 2, persoana nu putea candida până în 2002. Dacă încerca să se înregistreze înainte de acea dată, comitetul îi dezvăluia public dosarul și informa Biroul Electoral, ce trebuia să împiedice candidatura. Verificările puteau fi inițiate de instituții, de membri ai partidului, în cazul liderilor politici, sau de persoana în cauză. Cei care erau deputați la momentul promulgării legii au fost supuși verificării doar în cazul în care au candidat în alegerile din iunie 1996.

În primele luni de activitate, comitetul a recomandat ca 139 persoane (10% dintre candidații care în alegerile din mai 1996 au încercat să ocupe un loc în Parlament) să nu candideze în alegeri. Dintre aceștia, 45 erau socialiști, 23 social democrați, 3 democrați, 11 reprezentau Alianța Democrată și 13 Partidul Republican. Șapte dintre cei 11 lideri ai Partidului Socialist au fost declarați neeligibili. Deoarece revelarea publică se putea face doar cu consimțământul persoanelor investigate, numele candidaților declarați neeligibili nu au fost făcute publice și astfel albanezii nu vor ști niciodată natura acuzațiilor ridicate împotriva lor. Doar 57 dintre cei acuzați au contestat decizia. Curtea de Casație a dat dreptate numai la șapte dintre aceștia. Organizații internaționale precum *Human Rights Watch* și OSCE au criticat termenul strâns de depunere a contestațiilor, partizanatul comisiei de verificare și caracterul secret al verificărilor.

Negocierile Președintelui Berisha cu opoziția socialistă din 1996 au dus la acceptarea unui compromis, prin care candidații la alegerile locale, dar nu cei pentru funcțiile de primar și prefect, au fost exonați de verificare. Protestele populare ce au urmat căderii schemelor piramidale au dus la formarea unui guvern de "reconciliere națională" și organizarea de noi alegeri generale în iunie 1997. Un nou "contract politic" amenda Legile lustrației prin Legile nr. 8215 și nr. 8220. Doar foștii membri ai Biroului Politic,

foștii agenți secreți și cei vinovați de crime împotriva umanității urmau a fi lustrați. Miniștri comuniști ca Fatos Nano și Skendër Gjinushi au putut candida în alegeri. Cu o majoritate parlamentară, socialiștii au putut folosi lustrația în propriul lor avantaj, reorganizând administrația centrală, justiția, universitățile și mass-media publică și înlocuind simpatizanții democrați cu proprii lor membri. La cererea noilor procurori numiți de socialiști, tribunalele au reexaminat acuzațiile de crimă împotriva umanității ridicate împotriva unor oficiali comuniști ca Ramiz Alia, Hekuran Isai și Simon Stefani. În octombrie 1997, Curtea Supremă i-a achitat pe toți pe motiv că nu puteau fi trași la răspundere pentru fapte recunoscute ca legale în momentul în care au avut loc. La 15 ianuarie 1998, Președintele Nafiz Bezhani al noului comitet de verificare numit de socialiști a cerut Parlamentului să modifice legea verificării, restrângând numărul cazurilor supuse lustrației de la toți agenții secreți doar la șefii Ministerului de Interne și ai *Sigurimi*. Judecătorii și procurorii comuniști nu mai erau lustrați, iar colaborarea cu *Sigurimi* era pedepsită doar dacă se referea la investigațiile de natură politică. În mai 1998, comitetul a anunțat că a verificat 3.000 demnitari și a recomandat lustrarea a doar 81 dintre ei. Nu este clar câți dintre aceștia și-au pierdut posturile. Ulterior, comitetul nu a mai funcționat, iar la 31 decembrie 2001 Legea verificării și-a încetat aplicarea.

Bulgaria

În Bulgaria, lustrația a fost o încercare de a-i împiedica pe liderii comuniști și ofițerii poliției politice să ocupe poziții importante în stat. Termenul a fost folosit pentru prima dată în 1991 de primul Guvern al Uniunii Forțelor Democratice (UFD), dar spre sfârșitul anilor '90 era deja perceput ca incorect politic. Lustrația a figurat inițial în Legea băncilor din 1992, ce bara accesul la pozițiile de conducere din sistemul bancar a foștilor activiști de partid și a agenților și colaboratorilor poliției politice (KDS). Dezbaterea publică pe tema lustrației a început însă în decembrie 1992, când parlamentul a adoptat legea privind introducerea unor cerințe adiționale pentru membrii structurilor de conducere din instituțiile științifice și Comisia Supremă de Acreditare, condamnată de Partidul Socialist Bulgar ca persecuție politică și vânătoare de vrăjitoare și abolită în 1995 de majoritatea parlamentară socialistă. Aplicată universităților, institutelor științifice și Academiei de Științe, Legea bara accesul la funcțiile de conducere, inclusiv șef de serviciu personal, a foștilor nomenclaturiști, ofițerilor și informatorilor KDS-ului, și a celor care au predat discipline ideologice în școli [4]. Tot în 1992, Guvernul a formulat Legea decomunizării, o propunere de lustrație care marginaliza anumite categorii de factori decizionali comuniști din poziții de conducere

în executiv, companii de stat, mass-media și alte organizații. Președintele Jeleu a criticat Legea pe motiv că “reconcilierea națională și reforma economică reprezintă adevărata decomunizare”. Căderea guvernului UFD la sfârșitul acelui an a pus capăt încercărilor de decomunizare, cu atât mai mult cu cât proiectul nu a primit susținere populară. Noul guvern socialist nu a fost înclinat să redeschidă subiectul lustrației.

După ce a preluat puterea în 1997, Uniunea a încercat să resusciteze tema lustrației printr-o propunere de constituire a unei comisii speciale autorizate să facă publică identitatea agenților secreți din rândul clasei politice bulgare. Articolul 26 al Legii privind radioteleviziunea publică din noiembrie 1998 prevedea că foștii agenți și colaboratori ai poliției politice nu puteau fi membri ai nou-creatului Consiliu Regulator al Mass-Mediei. În februarie 2002, Consiliul a pierdut un membru, după ce acesta a fost demascată ca fost agent secret. Candidații pentru aceste poziții sunt obligați să semneze declarații privind (ne) colaborarea lor cu poliția politică. Condiții similare se aplică membrilor de parlament și consiliilor locale după ce în 2001 Legea privind alegerile membrilor de parlament, a primarilor și a consilierilor municipali a fost modificată. După propriile declarații, comisia specială a verificat toți candidații propuși pentru a ocupa aceste poziții, iar comitetele electorale regionale au publicat rezultatele acestor verificări. Este important de menționat că verdictele comisiei rămân simple recomandări și nu sunt urmate de înlăturarea celor dovediți drept colaboratori din viața politică postcomunistă. Partidele politice nu sunt obligate să excludă de pe listele electorale pe cei demascați ca foști agenți secreți. Deși implementată doar la alegerile generale din 2001, Legea a generat un scandal public, în care integritatea unor cunoscute figuri publice care și-au lansat carierele în comunism a fost pusă sub semnul întrebării.

Cehoslovacia*

Adunarea Federală a adoptat Legea 451 în octombrie 1991 (Legea lustrației), văzută și ca instrument de prevenire a unei reîntoarceri la comunism. Legea i-a vizat pe toți cei care au fost agenți și informatori ai securității, lideri ai Partidului Comunist, milițieni, ofițeri politici ai Corpului Securității Naționale, membri ai comitetelor ce au înscenat procesele politice de după instaurarea regimului comunist în 1948, cei care au studiat în școli KGB cel puțin trei luni și gazdele caselor conspirative. Aceste persoane nu puteau fi, pentru următorii cinci ani, alese sau numite în structurile guvernamentale federale și republicane: ofițeri de armată cu grad superior, colonei, conducători ai întreprinderilor de stat, ai agenției naționale de presă, ai radiotelevi-

* Din 1 ianuarie 1993 Republica Cehă și Slovacia.

ziunii de stat, universităților și Curții Supreme, judecători și procurori. Cei care deja ocupau sau candidau pentru astfel de poziții trebuiau să fie certificați de Ministerul de Interne. Cetățenii nu aveau acces la dosarul lor secret, dar puteau cere o analiză a acestuia. Partidele politice, editurile și posturile de radio și televiziune puteau cere verificarea angajaților lor doar cu acordul acestora din urmă. Rezultatele controalelor puteau fi făcute publice tot cu acordul persoanelor verificate [4].

După dezmembrarea Federației, legislația cehoslovacă a rămas în vigoare în ambele țări – Republica Cehă și Slovacia. În 2002, după formarea unui guvern de centru-dreapta, Slovacia a adoptat o lege ce permitea accesul public la dosarele privind activitatea serviciilor secrete în perioada 1939-1989. Legea însărcina Institutul Memoriei Naționale cu deconspirarea unor categorii de colaboratori secreți, fără însă a prevedea vreo sancțiune, și condamnarea crimelor împotriva umanității. Institutul este condus de un colegiu format din persoane fără cazier juridic care nu au fost niciodată membri ai Partidului Comunist.

În Cehia, parlamentul a extins termenul limită de aplicare a legii lustrației de două ori, în 1995 și 2000, în ciuda opoziției președintelui Vaclav Havel. Actul 245/1995 a extins legea pe încă cinci ani, în timp ce Actul 422/2000 a extins-o indefinit până la adoptarea unor noi legi privind siguranța și administrația publică. În plus, parlamentul ceh a respins un număr de propuneri de abrogare a legii venite din partea comuniștilor.

De la 4 octombrie 1991, data la care legea a intrat în vigoare, și până în noiembrie 2005, Ministerul de Interne al Cehiei a întocmit 451.000 certificate de lustrație. Dintre acestea, doar 2% au fost pozitive, încadrând persoana respectivă într-una dintre categoriile specificate de lege, fără a specifica natura colaborării. Validitatea unor decizii de exceptare de la lustrație a fost pusă sub semnul întrebării în iunie 2001, când Ministrul de Interne Stanislav Gross a declarat că la începutul anilor 90 cam 100 de agenți ai securității au fost în mod fals exonerați de lustrație și au putut astfel să ocupe poziții guvernamentale. Ministerul a anunțat că va reverifica 150.000 decizii de exonerare, dar nu se cunoaște dacă într-adevar a făcut-o. În august 2005, judecătoarea Jitka Horová a fost demascată drept colaboratoare a securității. După demiterea sa, ministrul Justiției, Pavel Nmec, a ordonat verificarea altor 60 de judecători.

Polonia

La 24 august 1989, Tadeusz Mazowiecki a respins examinarea trecutului ca trădând spiritul Mesei Rotunde, ce permisesse transferul de putere către forțele opoziției, și a anunțat că “o linie groasă” va separa prezentul de tre-

cut, poziție susținută de Aleksander Kwasniewski, liderul Uniunii Stângii Democrate, succesorul comuniștilor, și intelectualul Adam Michnik, un lider al Solidarității. Toți cetățenii, inclusiv comuniștii, puteau să înceapă o nouă viață dacă îmbrățișau principiile democratice. Politica “liniei groase” a blocat adoptarea lustrăției într-o perioadă în care majoritatea polonezilor erau în favoarea verificării legăturilor politicienilor cu fosta poliție politică, *Sluzba Bezpieczenstwa* sau SB, și doar unul din trei se opuneau lustrăției[5].

Căderile de guvern ca urmare a scandalurilor legate de arhivele secrete au arătat atât dreptei, cât și stângii poloneze costurile ridicate impuse de lipsa unei lustrății controlate. În 1992, cabinetul minoritar de centru-dreapta al lui Jan Olszewski a pierdut încrederea parlamentului, după ce ministrul de Interne Antoni Macierewicz a acuzat 64 de politicieni, între care Walesa și alți disidenți, că ar fi figurat în arhivele secrete drept colaboratori. În scandalul public ce a urmat, ministrul a recunoscut că, de fapt, unii dintre cei numiți apăreau drept candidați la recrutare. Trei ani mai târziu, cabinetul de stânga al lui Jozef Oleksy a căzut, după ce președintele Walesa, la final de mandat, l-a acuzat pe premier de spionaj în folosul KGB-ului. Fost demnitar comunist, Oleksy a întreținut legături cu un agent KGB și, conform fostului ministru de Interne, Krzysztof Kozłowski, nu a realizat că “în 1989 Polonia a devenit un stat suveran în care contacte ce în anii 80 erau normale deveniseră acte de spionaj. Înainte, nimeni din partid nu le condamnă. Din contra, ele permiteau activiștilor de partid să promoveze mai rapid”. Acesta este contextul în care majoritatea partidelor politice poloneze și-au reconsiderat poziția față de lustrăție [5].

Pentru a-și apăra colaboratorii, a-și onora promisiunea de a ajuta țara să se îndeparteze de trecutul său comunist și a controla procesul de verificare, la 1 februarie 1996 noul Președinte Kwasniewski a introdus în parlament o propunere de lustrăție moderată, ce caută să protejeze statul de foștii agenți secreți și să ajute persoanele nevinovate să se apere de acuzații mincinoase. O Comisie de Încredere Publică, formată din judecători numiți direct de Președinte, trebuia să stabilească legăturile cu SB ale persoanelor cu funcții publice. Parlamentul a respins propunerea pe motiv că viza doar informativii, nu și agenții secreți sau activiștii de partid ce dirijaseră activitatea poliției politice. În schimb, în aprilie 1997 parlamentul a adoptat o contra-propunere inițiată de o serie de partide mici. Legea lustrăției permitea cetățenilor să cunoască activitatea trecută a celor care îi reprezentau, garanta că persoanele publice nu mai erau expuse șantajului și depolitiza problema colaborării cu SB legislând-o.

Legea lustrăției a vizat doar liderii comuniști ce avuseseră legături cu SB-ul și nu impunea sancțiuni pentru colaborare. Toți oficialii aleși, de la

governator de provincie până la Președinte, membrii cabinetului, avocații, notarii, judecătorii și procurorii și membrii mass-mediei publice trebuiau să depună declarații semnate în care să specifice dacă au colaborat sau nu cu poliția secretă comunistă. O Curte de Lustrație formată din 21 de judecători, verificați la rândul lor, analizează acuratețea declarațiilor. Colaborarea trebuia să fie conștientă, secretă și legată de activitățile operaționale ale SB-ului. Simpla semnare a unui angajament nu demonstra colaborarea dacă nu există dovada unor activități efectuate în folosul poliției politice sub forma de rapoarte de informare. Persoanele cu poziții publice și candidații pentru astfel de poziții care semnav declarații false nu puteau să mai ocupe astfel de posturi pe o perioadă de zece ani, numele lor fiind publicate în officiosul guvernamental, echivalentul *Monitorului Oficial* din Republica Moldova. În schimb, cariera politică și imaginea publică a celor ce își admiteau colaborarea nu erau deloc afectate. În cazul aleșilor, electoratul putea decide dacă să îi susțină sau nu în alegeri. Curtea de Lustrație avea acces la arhivele secrete păstrate de Serviciul de Informație și Ministerele de Apărare și de Interne, verdictele sale putând fi contestate în termen de 14 zile. Decizia Curții de Apel era definitivă, toți cei găsiți vinovați trebuind să renunțe la funcții imediat. În iunie 1998, parlamentul a recunoscut Curtea de Apel din Varșovia drept Curte de Lustrație și a permis membrilor de parlament să inițieze procedura de lustrație prin așa-numitul denunț parlamentar.

Dupa realegerea sa în 2000, presedintele Kwasniewski a prezentat parlamentului amendamente ce reduceau sfera de aplicabilitate a legii. Persoanele ce colaboraseră cu structurile de spionaj exterior, contraspionaj și grăniceri erau exceptate, deși istoricii polonezi au insistat ca toate departamentele fostului Minister de Interne din perioada comunistă fuseseră represive. Președintele Curții de Lustrație trebuia să anunțe persoanele suspectate de fals în declarații înainte de începerea verificărilor. Definiția colaborării a fost restrânsă doar la acele activități de spionaj care aduseseră prejudicii bisericii, opoziției anticomuniste, sindicatelor și “aspirațiilor naționale de suveranitate”, efecte care erau dificil de probat indiscutabil. Președintele Kwasniewski a promulgat o versiune amendată a legii, ce ținea cont de obiecțiile Curții Constituționale ca răspuns la o petiție înaintată de opoziție.

Curtea de Lustrație a fost precaută în a demasca persoanele publice ca foști colaboratori secreți. Până la mijlocul lui 1999, doar 300 din cei 23.000 de oficiali ce semnaseră declarații și-au recunoscut fosta colaborare. Doar șapte politicieni au fost lustrați în acea perioadă, în mare parte pentru că tipul de dovezi găsite în arhivele secrete ar fi oferit “probe circumstanțiale” insuficiente din punctul de vedere al Curții Constituționale. În 2000, Curtea de Lustrație i-a achitat pe candidații prezidențiali Kwasniewski și Walesa,

acuzăți de colaborare cu poliția secretă. Acuzațiile de colaborare au continuat. În 1999, Ministrul de Interne Janusz Tomaszewski și-a dat demisia când Curtea de Lustrație a început verificările în cazul său. Comisarul pentru integrare europeană Sławomir Wiatr a recunoscut că a colaborat “voit și ascuns” cu SB-ul, dar a putut să își mențină poziția. În 2005, premierul Marek Belka a fost acuzat de colaborare cu SB-ul, dar a insistat că informația pe care a furnizat-o poliției politice era lipsită de importanță. Belka și-a pierdut poziția când partidul său nu a mai câștigat alegerile din 2005[6]. Deoarece procedura de lustrație a fost lentă, verdictele au fost formulate adeseori după ce politicienii își terminaseră mandatele.

Ungaria

La 13 mai 1991, guvernul Antall a introdus în parlament prima sa propunere legislativă de lustrație (nr. 2294) ce permitea investigații pentru a determina dacă categoriile prevăzute la Secțiunea 2 fuseseră ofițeri de carieră, ofițeri acoperiți sau informatori ai Departamentului III/III. Secțiunea 2 permitea verificarea deputaților, miniștrilor și persoanelor numite de guvern; secretarilor de stat și directorilor din ministere; președintelui republicii; președintelui parlamentului și președintelui Curții Constituționale; directorilor întreprinderilor de stat; ambasadurilor; guvernatorului și viceguvernatorilor Băncii Naționale și președinților băncilor în care statul era acționar majoritar; magistraților, procurorilor și judecătorilor Curții Supreme; primarilor de orașe, președinților de consilii locale și regionale; profesorii universitari și șefilor de catedră; directorilor radioului, televiziunii, agenției de presă și ai ziarelor cu un tiraj mai mare de 50.000 de exemplare. Președinții republicii, parlamentului și Curții Constituționale și prim-ministrul supervizau lustrația cu ajutorul Ministerului de Interne și al Comisiei Parlamentare a Securității Publice. Persoana verificată era rugată să își prezinte demisia. Dacă refuza, procedura de demitere putea fi inițiată. În cazul în care demisia nu era dată sau inițiată, colaborarea era făcută publică. Verificările erau operate de comisii de lustrație formate din trei judecători [7, 155-184].

Legea a fost ulterior modificată prin Actul Parlamentului LXVII/1996. Noul Oficiu Istoric era custodele tuturor dosarelor secrete ce nu aduceau atingere securității naționale. Serviciile de informații postcomuniste erau singurele în măsură să decidă ce materiale puteau fi transferate Oficiului. Legea a limitat lista categoriilor supuse lustrației la deputați, Președintele republicii, membrii cabinetului, președintele și vicepreședinții Oficiului de Audit, avocatul poporului, membrii Curții Constituționale, președinții și vicepreședinții Curții Supreme, procurorul general și adjuncții acestuia, guvernatorul și viceguvernatorii Băncii Naționale, președintele și vicepreșe-

dinții Oficiului de Concurență. Acestora li se adăugau președinții și vicepreședinții radioului, televiziunii și agenției de știri de stat “ce puteau influența opinia publică direct sau indirect”. În 2000, aceste categorii au fost extinse la reprezentanții ai mass-mediei și lideri ai partidelor politice ce primeau finanțare bugetară. Verificările trebuiau să determine dacă acești funcționari publici colaboraseră cu Departamentul III/III, singurul recunoscut drept brațul represiv al regimului comunist.

Dupa ce în 2002 premierul Peter Medgyessy a fost acuzat că fusese ofițer acoperit în Directoratul III/II (contrainformații), guvernul a introdus două noi propuneri legislative. Prima, adoptată la 23 decembrie 2003, crea o nouă Arhivă Istorică a Serviciilor Publice de Securitate, care devenea custodele tuturor arhivelor secrete comuniste și le pune la dispoziția publicului interesat. Deoarece ofițerii poliției politice colectaseră informație prin ordin de stat, nu în interes propriu, numele acestora era făcut public. Doar acele documente a caror publicare aducea daune statului postcomunist rămăneau secrete. Din nou, doar serviciile de informații puteau stabili care documente aduc atingere securității naționale. A doua propunere, ulterior respinsă, permitea “desecretizarea colaborării cu serviciile secrete a persoanelor cu rol public” într-un efort de a revela nu trecutul, ci posibilitatea ca unii factori de decizie politică actuali să fie influențați de fosta lor apartenență la poliția politică. Inițiatorii propunerii insistau că, dacă reprezentanții mass-mediei sunt supuși verificărilor, atunci și liderii sindicatelor și ai grupurilor religioase ar trebui să fie. Pentru ei, lustrarea bisericilor era justificată de rolul lor social și de formatori de opinie și de contribuțiile financiare pe care le primesc de la buget.

Prima comisie de lustrare a fost constituită în 1994, dar doi din cei trei judecători au fost ulterior îndepărtați pe motive de incompatibilitate. Din cei șase judecători numiți în 1995, patru au devenit membri permanenți, cărora li s-au adăugat cinci noi judecători în 2000. Comisiile nu dispun de arhiviști proprii și ca atare trebuie să se bazeze pe Oficiul Istoric. Comisiile pot adopta decizii declaratorii care sunt publicate și atestă că persoana a conlucrat cu poliția politică, decizii dispensatorii ce admit existența informațiilor incriminatorii, dar și faptul că acestea nu sunt suficiente pentru a proba activitatea, și decizii de terminare a procedurilor dacă persoana verificată a demisionat din funcție sau și-a terminat mandatul între timp. Comisiile de lustrare se bazează pe Codul Administrativ, persoanele verificate având drept de apel la tribunal. Comisia își formulează verdictele pe baza dosarelor secrete, primite inițial de la Ministerul de Interne, sau a unor informații obținute din alte surse. Inițial, comisia audia fiecare persoană verificată, dar după 2000 doar persoanele pentru care arhiva secretă conținea informații incriminatorii au

fost audiate. Colaborarea este dovedită de existența a două din următoarele piese: un angajament semnat, rapoarte de informații, onorariu sau fișa de evidență. O treime dintre cei verificați au renunțat la mandat, cam jumătate au primit dispensații și numai cinci decizii au fost publicate.

Slovenia

În Slovenia, lustrația a luat forma amendamentului UDBa (*Udbovski Amandma*), a rezoluției privind ilegalitatea regimului totalitar comunist și a legii privind suprimarea consecințelor regimului totalitar comunist. Nici una dintre aceste inițiative nu a avut succes. Amendamentul UDBa, propus în iulie 1992 și aplicat legii alegerilor parlamentare, caută să blocheze posibilitatea ca foștii colaboratori secreți să ocupe fotolii în Adunarea Națională. Amendamentul stipula că, înaintea alegerilor și a acceptării unei poziții, fiecare candidat să semneze o declarație scrisă detaliind colaborarea, înainte de alegerile din primavara lui 1990, cu Poliția Politică (SDV) și serviciile de inteligență iugoslave sau străine. Cei care admiteau o asemenea colaborare nu mai puteau candida pentru un fotoliu parlamentar, iar cei care mințeau în privința trecutului lor printr-o declarație falsă își pierdeau poziția. Declarația era un document public înregistrat la Comisia Electorală. În septembrie 1992, amendamentul a fost respins de parlament. Coaliția DEMOS [8] care a dominat scena politică în anii 1990-1992 a preferat să se concentreze asupra crimelor comuniste comise în al Doilea Război Mondial sau împotriva rezistenței interne. Eforturile sale au contribuit la reabilitatea victimelor proceselor politice din anii '40, la reconsiderarea rolului colaboratorilor și partizanilor și la restituirea proprietăților naționalizate după război. Însa DEMOS nu a vrut, și poate nu a putut, să analizeze activitatea Poliției Politice iugoslave din alte perioade ale dominației comuniste sau a liderilor politici comuniști ce au făcut abuz de putere. În 1992 cabinetul lui Drnovsek a creat o Comisie Parlamentară de Investigare a Crimelor de Masă Postbelice, a Proceselor Dubioase și a Altor Iregularități. Comisia a operat între 1992 și 1996 sub conducerea vicepremierului Joe Punik, dar nici unul dintre rapoartele sale nu a fost făcut public.

În 1997 forțele de centru-dreapta au ridicat iar problema lustrației. Înaintea alegerilor din acel an, social-democrații și creștin-democrații au înaintat parlamentului două documente: rezoluția privind ilegalitatea regimului totalitar comunist și așa-numita lege a lustrației. Ministrul Apărării, Jan Janza, a susținut că NATO cerea Sloveniei să-și confrunte demonii trecutului comunist înainte de a i se putea încredința secretele alianței. Public s-a considerat că insuccesul țării de a fi admisă printre primele candidate NATO din Europa de Est se datora lipsei lustrației. Discutată în aceeași perioadă, Rezoluția condamna fostul regim, fără a prevedea sancțiuni contra indivi-

zilor sau instituțiilor asociate acestuia. Conform Rezoluției, în Slovenia perioada comunistă se împărțea în trei etape: etapa totalitară, etapa socialist realistă și etapa socialismului cu fața umană. Partidul Comunist era făcut responsabil pentru susținerea pe care o acordase regimului.

Republica Moldova

În Republica Moldova, problema dată a fost diferită comparativ cu țările din estul Europei. Lustrația a reprezentat mai mult excepția decât regula, ea nu a fost luată deloc în considerație și nu a putut să fie convinsă în legislativul republican. Parlamentul moldovenesc a înregistrat propuneri privind lustrația doar pentru a le abandona fără o examinare riguroasă sau a le respinge din rațiuni morale, politice sau tehnice [2]. Propunerile legislative au fost introduse numai pentru a fi respinse de Parlament, care nu dorea să-și asume riscul de a implementa o decomunizare târzie. Arhivele secrete au rămas închise publicului larg și nici un lider al partidului comunist sau agent al KGB-ului nu a fost judecat pentru încălcarea drepturilor omului în perioada sovietică. După mai mult de un deceniu de la obținerea independenței, lustrația reflecta marea diviziune din sânul societății moldovenești, sfâșiată, pe de o parte, de dorința de a menține relații strânse cu Moscova, și, pe de altă parte, de dorința de a-și demonstra independența față de ea.

Dacă fiecare țară comunistă est-europeană a avut propriul său serviciu secret, Republica Moldova a fost plasată sub ochiul atent al KGB-ului. KGB-ul a avut grijă să trimită în Rusia, imediat după ce primele îndemnuri la secesiune s-au făcut auzite, majoritatea dosarelor secrete pe care le arhivase cu răbdare în fiecare republică sovietică. Ca urmare, Republicii Moldova i-a fost imposibil să acorde cetățenilor ei acces la dosarele întocmite pe numele lor de către structurile de securitate sovietice, deoarece majoritatea dosarelor se aflau în afara hotarului ei.

În anul 2000, în Parlamentul Republicii Moldova a fost dezbătută o propunere legislativă pe tema lustrației, introdusă de deputații PPCD. Propunerea le acorda moldovenilor acces la dosarele secrete ale NKVD-ului și KGB-ului și le interzicea foștilor agenți ai serviciilor secrete accesul la funcțiile publice în instituțiile puterii de stat și mass-media. Însă la 31 mai 2001 majoritatea parlamentară a partidului comunist a respins propunerea, care ar fi pus capăt carierei politice a multor reprezentanți ai săi [9].

În Republica Moldova a fost arătat foarte puțin interes pentru reconsiderarea trecutului recent prin folosirea lustrației, accesului la dosare sau a proceselor. Politica memoriei nu a reprezentat o prioritate, statul Republica Moldova a rezistat dorinței de a-și reevalua trecutul său, și de aceea el a fost înclinat mai mult să ierte și să uite.

* * *

Țările est-europene au urmat diferite căi în ce privește metodele concrete de lustrație, atât în sancțiunile pe care aceasta le atrage după sine, cât și categoriile sociale vizate pentru înlăturare. Serviciile secrete, judecătorii și procurorii, și clasa politică au fost segmentele cel mai adesea verificate. Dar dacă toate procesele de lustrare au inclus verificarea, nu toate au inclus sancțiuni pentru deconspirare ca fost instrument al represiunii comuniste. Prin urmare, doar în unele țări procesul de lustrație a dus la curățirea elitelor postcomuniste de activiștii de partid comunist și de agenții și colaboratorii secreți ai polițiilor politice secrete.

Referințe bibliografice

1. O'Donnell Guillermo and Schmitter Philippe. *Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*: Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991.
2. Calhoun Noel. *Dilemmas of Justice in Eastern Europe's Democratic Transitions*: New York: Palgrave Macmillan, 2004.
3. Kathleen, Imholz. *Can Albania Break the Chain: The 1993-1994 Trials of Former High Officials*. In: *East European Constitutional Review*, 1995, vol. 4.
4. Kritz Neil (ed.). *Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*: Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1995, vol. 3.
5. Freeman, J. *Security Services Still Distrusted*. In: *Transition*, 21 martie 1997.
6. Mite V. *Poland: Tough Lustration Law Divides Society*. In: *RFE/RL Reports*, 23 martie 2007.
7. McAdam James A. (ed.). *Transitional Justice and the Rule of Law*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1997.
8. *Opoziția Democratică din Slovenia (Demokratična opozicija Slovenije)*.
9. *Moldovan Parliament Rejects Lustration Bill*. In: *RFE/RL Newslines*, 1 iunie 2001.

COMUNICAREA POLITICĂ ÎN CONDIȚIILE DEMOCRATIZĂRII SOCIETĂȚII MOLDOVENEȘTI: ABORDĂRI PARADIGMATICE

Victor MORARU, *doctor habilitat în științe politice,*
Mariana TACU, *cercetător științific,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

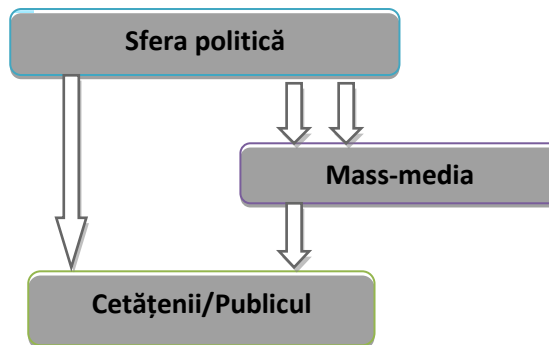
The communicative dimension of political life in the contemporary society gains a particular significance and a special status. In the new circumstances, the mass media mechanisms have a leading role, contributing in this way at the establishing of the dynamics level and transformations that are taking place in the society of transition. Being a determinant factor in the political involvement of the mass media in our country, the political communication is represented by various forms of interaction between the political organizations, citizens/voters and the media. Until two decades ago, the political communication in the Republic of Moldova was dominated by a linear interaction, the relationship between politics sphere and citizens being a “top – down” type. Today, the linear model of the political communication is considered to be exceeded and is replaced by a new model in which the mass media plays a reflector role, and also a “showcase” role promoted by political principles. Thus, the relationship between the mass communication and the political one becomes stronger, through the development of representative forms of democracy and through the development of mass media, as well thanks to the active participation of citizens in political life. This shows a degree of political awareness that can be defined as a set of representations, ideas, concepts, knowledge and attitudes of social subjects that notify the political sphere, manifest attitudes towards political power and political participation. The political consciousness in the Republic of Moldova is an elective and transitional one. In general, the mechanisms and the dynamics that are governing the contemporary political communication include basic elements of strategic political marketing and new online communication practices.

De rând cu accentuarea gravității unor probleme de ordin social, economic și cultural, evoluția vieții politice din Republica Moldova după 1989 poartă în mod manifest însemnele provocărilor survenite în urma unor atitudini și comportamente noi declanșate în activitatea partidelor, actorilor politici și, nu în ultimul rând, a instituțiilor mediatice. Astfel, dimensiunea comunicațională a vieții politice obține în societatea contemporană o sem-

nificație particulară și un statut deosebit. Mijloacele de comunicare în masă își adjudecă, în noile circumstanțe, un rol principal, contribuind astfel la stabilirea nivelului dinamicilor și ponderii transformărilor ce au loc într-o societate aflată în tranziție. Sociologul francez Patrick Champagne afirmă: „Politica reprezintă o luptă simbolică, în care fiecare actor tinde să monopolizeze spațiul public, sau cel puțin, să convingă un public cât mai vast de corectitudinea și obiectivitatea sa... încercând să-i impună propria viziune asupra dezbaterii” [1, p. 175]. Afirmăția vine să explice imperativul participării directe și active a mijloacelor de comunicare în masă la procesele politice ce au loc în societate.

Factor determinant în implicarea politică a mass-mediei din Republica Moldova, **comunicarea politică** este reprezentată prin variate forme de interacțiune dintre organizațiile politice, cetățeni/alegători și media, care conduc la stabilirea de noi direcții de cercetare atât în domeniul politic, cât și în cel mediatic. Particularitățile coabitării acestor două sisteme constituie sursa multiplexelor interogații și dezvăluiri.

Comunicarea politică din Republica Moldova până acum două decenii era dominată de un raport de tip linear, relația dintre sfera politică și cetățeni fiind de tipul „top – down”.

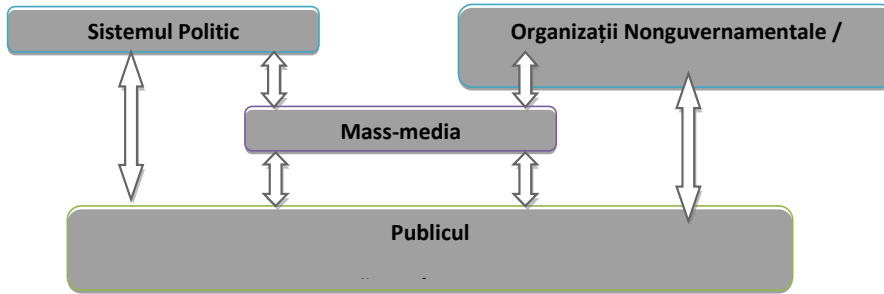
Comunicarea politică – proces linear

Sursa: Viganò D. Dizionario della Comunicazione.
Roma: Carocci Editore, 2009, p. 1094.

Pe parcursul ultimelor două decenii, relația dintre comunicarea de masă și politică devine tot mai strânsă, datorită evoluției formelor de democrație reprezentativă, precum și dezvoltării mijloacelor de comunicare în masă. După 1990, media din țara noastră oferă un spațiu important abordării politicii, context în care pot fi identificate trei tendințe principale ce se referă la:

1. media care joacă rolul de amplificator în procesul de participativitate politică;

2. media care apar în ipostază de instrument creator de iluzii într-o democrație tânără, neconsolidată;
3. media funcționând în procesul de stabilire a agendei politice, bazate pe logică, critică, reflectare complexă a realității, pe de o parte, și tendința de a construi realitatea, pe de altă parte.

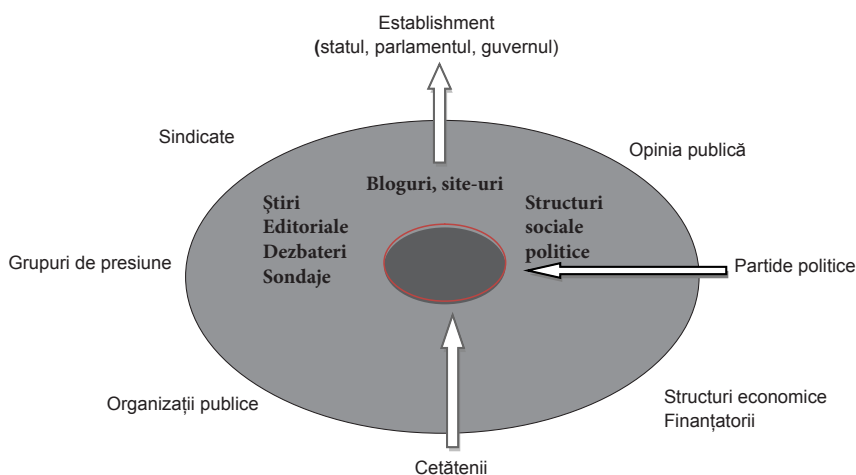
Nivele de comunicare politică

Sursa: Viganò D. Dizionario della Comunicazione.
Roma: Carocci Editore, 2009, p. 1095.

Interrelaționarea dintre sistemul mediatic, opinia publică și politic transformă logica comunicării unidirecționale în multidirecțională. Jürgen Habermas susține în legătură cu acest fenomen: „În activitatea comunității politice se întâlnesc și se interferează două procese contrare: pe de o parte, constituirea comunicațională a puterii legitime, care apare în cadrul procesului de comunicare, liberă de oricare constrângeri, pe de altă parte, o astfel de asigurare a legitimității prin intermediul sistemului politic, cu ajutorul căreia puterea administrativă încearcă să dirijeze comunicarea politică” [2, p. 50]. Drept rezultat, rolul jucat de media este unul dublu, din certe perspective conferind vizibilitate și transparență acțiunii politice, din alte perspective, depistând căi de cooperare și negociere.

Comunicarea politică poate fi interpretată ca: a) un proces ce cuprinde toate formele de comunicare; b) un cadru în care se face referire la „captarea atenției”, astfel încât emițătorii încearcă prin toate căile să influențeze publicul, electoratul. Respectiv, sunt: a) determinate tehnicile ce urmează a fi aplicate de către actorii politici cu scopul de a atinge obiectivele propuse; b) aplicate toate formele de comunicare de către actorii non-politici implicați, fie direct sau indirect, în acțiunile politice; c) stabilite modalitățile de reflectare a realității politice și a activității politicianilor. Autorul italian Dario Viganò constată, în acest context, că: „comunicarea politică are la bază toate formele de discurs politic, conținutul cărora nu se limitează doar la transmiterea mesajelor verbale sau vizuale, manifestând un caracter multiaspectual, complex, evidențiind aspecte de tip simbolic și ritual” [3, p. 1096].

Astăzi modelul linear al comunicării politice este considerat ca fiind depășit. Brian McNair propune un nou model, incluzând diverse elemente ale procesului de comunicare politică, în care mass-media joacă atât rolul de mediator, cât și rolul de „vitrină” a principiilor împărtășite de politic. Într-un atare model, comunicarea nu se limitează la un raport direct între politică și cetățeni în interiorul unui act de comunicare logic de tip transmisiv, ci, datorită mediatizării, în cadrul lui apar stabilite variate tipuri de conexiuni între cetățeni și organizațiile politice. Analiza legăturilor dintre comunicarea de masă și politică implică noțiuni precum „sfera publică” și „opinia publică”. După cum afirmă cercetătorul italian Gianpietro Mazzoleni, „sfera publică reprezintă cadrul în care media ocupă rolul de bază în comunicarea ascendentă și descendentă dintre cetățeni și sistemul politic” [4, p. 19].

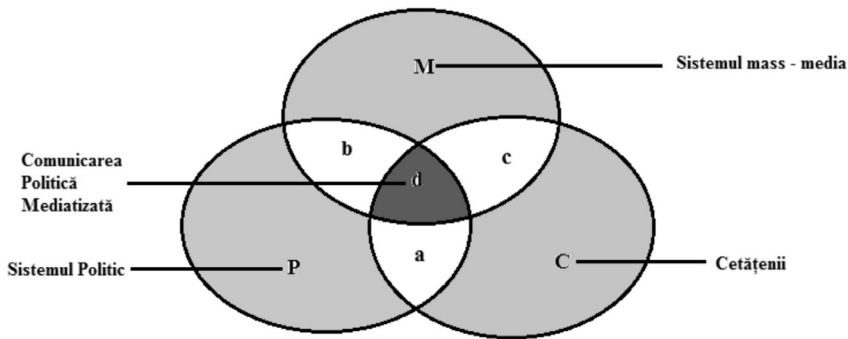
Media și sfera publică

Sursa: Viganò D. Dizionario della Comunicazione.
Roma: Carocci Editore, 2009, p. 1099.

Evaluarea gradului de participativitate la viața politică din perspectiva comunicațională, în contextul apariției noilor mijloace de comunicare în masă, pune în evidență noi modalități de influențare, calificate în prezent ca fiind cele mai complexe, datorită posibilităților oferite în direcția transmiterii mesajelor sub multiple forme, în cel mai scurt timp posibil ori chiar simultan. O participare echilibrată a cetățenilor la viața politică poate surveni în urma desfășurării unei activități politice echilibrate precum și în urma reflectării sistematice și pertinente a evenimentelor politice și acțiunilor politicienilor, marcată de factori dinamici constructivi, astfel încât are loc si-

mularea funcționalității sferei publice, create să garanteze relații stabile între părțile ei componente.

În acest sens, G. Mazzoleni prezintă două modele de comunicare politică: 1. modelul publicistic dialogic al comunicării politice; 2. modelul mediatic al comunicării politice [5]. Primul are la bază ideea că media nu reprezintă „spațiul public”, dar contribuie la crearea acestuia, important fiind procesul comunicativ, în care este implicat sistemul mediatic, publicul și sistemul politic, ca să fie dinamic și relațional. Cu alte cuvinte, raportul dintre acești trei actori determină crearea unui spațiu ce urmează a fi împărțit (în această reprezentare schematică ocupă o poziție centrală – d – cadrul „comunicării politice mediatizate”).

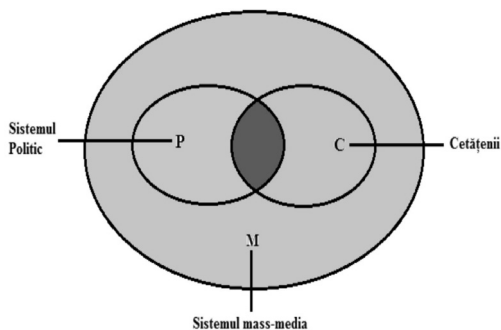
Modelul publicistic dialogic al comunicării politice

Sursa: Mazzoleni G. La comunicazione politica. Bologna: Il Mulino, 2004, p. 23.

Prin acțiunile lor, media, publicul și politicul, reprezintă factori interni și externi de natură evolutivă, ce creează posibilități de dialog dependente de fiecare actor implicat în formula (a-b-c) în care mass-media apare ca și catalizator al interacțiunilor, dar nu și ca restructurator al arenei publice.

În parametrii celui de-al doilea model, comunicarea și relaționarea dintre sistemul politic – cetățeni și sistemul mediatic, are loc în interiorul „spațiului public mediatizat”. Sistemul mediatic, în acest model, reprezintă canalele prin intermediul cărora sunt activate diverse mecanisme în procesul de comunicare politică, condiționând crearea relațiilor între sistemul politic și cetățeni (P și C) și obligând, în anumite condiții, partidele, liderii politici și cetățenii să se adapteze la normele ce domină procesul comunicării de masă [6], să accepte așa-numita „logică mediatică” [7]. Acest model, după cum este lesne de observat, se caracterizează prin rolul prioritar pe care și-l asumă mass-media în cadrul procesului politic, în sfera publică. Dacă în

modelul precedent media reprezenta unul dintre actorii funcționali pentru spațiul public, de data aceasta are loc propriu-zis „identificarea” mass-mediei cu spațiul public. Tocmai în acest caz se manifestă plener fenomenul, calificat de cercetători ca „mediatizare a politicii” [8].

Modelul mediatic al comunicării politice

Sursa: Mazzoleni G. La comunicazione politica.
Bologna: Il Mulino, 2004, p. 24.

Cercetările întreprinse în cadrul importantelor direcții investigative – *comunicarea electorală, analiza informațiilor politice, retorica politică, semiotica limbajului politic, cultura și conștiința politică ș. a.*, au confirmat valabilitatea ipotezelor lansate cu privire la tendințele actuale ale comunicării politice. H. Blumer, D. Dayan și D. Wolton, de exemplu, în urma unor observații pertinente ale practicii politice din diverse țări din Europa, au evidențiat opt elemente principale ce marchează parametrii dezvoltării comunicării politice actuale: a) depășirea sistematică a modelului „efectelor limitate” al lui P. Lazarsfeld; b) adoptarea perspectivelor „hibrid”; c) focalizarea atenției asupra variabilelor sistemice ale comunicării politice; d) adoptarea unei perspective holistice care nu se limitează la analiza comportamentelor electorale; e) analiza interacțiunilor dintre sistemul mediatic și sistemul politic; f) impactul cercetărilor cu privire la influența mijloacelor de comunicare în masă asupra opiniei publice, influențarea atitudinilor și formarea comportamentelor; g) atenția prioritară asupra cazurilor particulare în societățile în care se trece de la un sistem politic la altul și determinarea formelor de comunicare politică; h) repetarea sistematică a studiilor în direcția aceluiași argumente [9, p. 64].

În contextul transformărilor ce au avut loc în spațiul Europei Centrale și de Est începând cu anii 1989-1990, instituțiile mediatiche au avut un rol decisiv. Este elocvent în această ordine de idei și exemplul Republicii Moldova, al cărei sistem politic a fost și el vizibil marcat de procesul de trecere de la

un tip de guvernare la altul. Introducerea modificărilor în Constituția RSSM în 1989, oficializarea Guvernului în calitate de putere executivă, declararea suveranității, declararea independenței, adoptarea simbolurilor politice noi, adoptarea Constituției la 29 iulie 1994 și crearea noilor instituții statale au constituit pași importanți în edificarea sistemului politic din țara noastră. Tot în această perioadă a avut loc aderarea la principalele instrumente internaționale cu privire la apărarea drepturilor omului, documentele fundamentale ale Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, Actul Final al Conferinței de la Helsinki și Carta de la Paris [10, pp. 86-88].

Un rol deosebit în procesul instituționalizării sistemului politic, de dezvoltare a conștiinței politice a cetățenilor, a educației electoratului, a formării unei culturi politice a maselor revine în acest context mass-mediei. Important este cum reacționează publicul și reprezentanții politicului la problemele care apar într-o societate în tranziție și devin reflectate sistematic de mijloacele de comunicare în masă, cum conlucrează pentru a răspunde problemelor societății și care sunt criteriile de selectare a modalităților de comunicare. O încercare de a prezenta în mod sintetizat răspunsul la aceste întrebări ilustrează *Tablelul* ce urmează:

Tablel. Evoluția practicilor de comunicare politică și mediatică în Republica Moldova

Etape:	I		II	
Perioada:	până la 1989	1989 – 2001	2001 – 2009	2009 – prezent
Itemi ce determină practicile de comunicare politică și mediatică.				
Sistemul comunicării politice:	- concentrat asupra activității unicului partid de guvernământ;	- marcat de procesul de interrelaționare a politicului cu mass-media;	- interrelaționarea activă și manifestarea anumitor forme de conlucrare între sistemul politic și sistemul mediatic;	- se bazează atât pe funcționalitatea mediei tradiționale, cât și pe new media.
Stiluri și forme de comunicare politică dominante:	- mesaje practice stereotipizate;	- construirea imaginii unui lider politic, partid prin intermediul mass-mediei;	- construirea și consolidarea imaginii unui lider politic, partid prin intermediul mass-mediei;	- fragmentată, multispectuală, polidimensională.

Comunicarea politică în condițiile democratizării societății moldovenești... _____

Media frecvent utilizate:	- presa de partid;	- mass-media de stat, publică și privată, presa centrală și locală;	- media tradițională și new media în general;	- media tradițională și new media: rețelele de socializare Facebook și Twitter.
Mijloace publicitare dominante:	- publicitate în presă, întâlniri organizate;	- publicitate în presa scrisă și presa electronică, publicitate stradală, afișaje, manifestări;	- publicitate în presa scrisă și presa electronică, publicitate stradală, afișaje, manifestări, internet;	- publicitate în presa scrisă și presa electronică. Internet: Youtube, Facebook, Twitter.
Direcțiile campaniilor, determinate de:	- leadership de partid;	- managementul intern, consultații cu experți externi;	- managementul intern, consultații cu experți externi, monitorizări efectuate de instituții specializate;	- strategii de marketing politic/electoral, monitorizări sistematice efectuate de instituții internaționale și naționale.
Paradigme dominante:	- logica de partid (ideologia bolșevică);	- logica politică și de partid, logica comunicării de masă;	- logica de marketing politic/electoral și logica de marketing mediatic;	- logica de negociere (cererea opiniei publice, oferta politicului și nivelul de acoperire informațională).
Durata campaniilor electorale:	- campanii scurte;	- campanii lungi;	- campanii lungi;	- campanii permanente.
Cheltueli electorale:	- stabile;	- în creștere;	- foarte mari;	- exagerate (ex: în 2009, cheltuielile partidelor au crescut, practic, de 4-5 ori în comparație cu cheltuielile pentru scrutinul parlamentar din anul 2005).
Caracteristici și particularități ale electoratului:	- comportament stabil, latent, legat de atitudini și credințe comune grupului;	- eroziunea fidelității, căutarea unei identități politice;	- conștiință politică electivă de tip tranzitoriu, axată pe necesități și avantaje;	- comportament ghidat de dorința de schimbare.
<p>Notă: Etapele stabilite sunt marcate de trecerea de la un sistem politic totalitar/autoritar la unul democratic;</p> <p>Perioadele prezentate corespund anilor în care au avut loc schimbări majore la nivel politic;</p> <p>Itemii ce determină practicile de comunicare politică și mediatică evidențiază caracteristici și particularități ale sistemului mediatic, politic, precum și ale electoratului.</p>				

Sursa: Elaborat de autori.

Mass-media democratice trebuie să fie libere din punct de vedere structural și să ofere publicului informații actuale și imparțiale. Reversul acestei afirmații însă se regăsește în majoritatea concluziilor rapoartelor de monitorizare a mass-mediei din Republica Moldova, realizate în ultimii ani de organizații specializate naționale și internaționale, care constată că majoritatea instituțiilor mass-media, indiferent de statutul acestora, nu relatează într-o manieră neutră și imparțială ceea ce se desfășoară pe arena politică autohtonă.

Reieșind din acest context, poate fi semnalată și în Republica Moldova prezența celor trei categorii de realitate politică, atestate de cercetători occidentali: realitatea politică obiectivă, realitatea politică subiectivă și realitatea politică construită [11, p. 57].

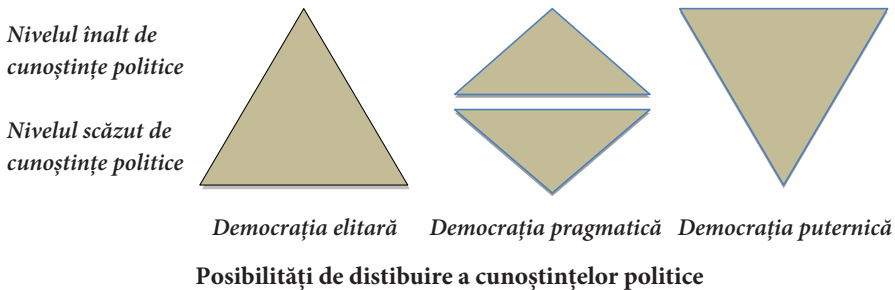
1. *realitatea politică obiectivă* se referă la evenimentele politice ce au loc în societate, respectând ordinea desfășurării acestora și reflectarea echilibrată a tuturor aspectelor acestora;

2. *realitatea politică subiectivă* vizează capacitățile de percepere a evenimentelor politice de către actorii politici și de către cetățeni;

3. *realitatea politică construită* are la bază modalitățile de reflectare, atent selectate de către mijloacele de comunicare în masă.

Într-o societate democratică, libertatea de exprimare și diversitatea mediatică, vitale pentru garantarea pluralismului opiniilor, pentru o reprezentare politică adecvată și pentru implicarea și participarea activă, conștientă a cetățenilor la viața politică, reprezintă valori de o majoră importanță, iar nivelul de cultură politică, de cunoștințe politice al cetățenilor este determinat de calitatea produsului informațional, de activitatea instituțiilor mediatiche, de gradul de asimilare în societate a valorilor democratice.

În acest sens, cercetătorii americani M. Delli Carpini și S. Keeter fac referință la trei modele de distribuire a cunoștințelor politice: 1. modelul democrației elitare; 2. modelul democrației pragmatice; 3. modelul democrației puternice.

Sursa: Mazzoleni G. La comunicazione politica. Bologna: Il Mulino, 2004, p. 269.

În opinia autorilor, cea mai eficientă formă de distribuire a cunoștințelor politice este reprezentată de democrația pragmatică, rezultat „al culturii politice în cadrul căreia asimilarea informațiilor cu caracter politic este o normă civică” [12, p. 153], informațiile fiind accesibile datorită mass-mediei, în condițiile accesului deplin la informații.

În prezent, relația dintre sistemul politic și sistemul mediatic din Republica Moldova este determinată, într-o mare măsură, de calitatea comunicării politice. În circumstanțele în care dinamismul și eficiența transformărilor țin de gradul de implicare a fiecărei părți în exercitarea funcțiilor, contribuind astfel la optimizarea organizării sociale și la amplificarea dialogului social-politic democratic, cristalizarea opiniilor create prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă contribuie la derularea firească a proceselor politice din societate.

Referințe bibliografice

1. Champagne Patrick. Faire l'opinion. Le nouveau jeu politique. Paris: Minuit, collection Le Sens commun, 1990. 320 p.
2. Хабермас Юрген. Демократия. Разум. Нравственность: Лекции и интервью. Москва: Наука, 1992. 176 с.
3. Viganò Dario. Dizionario della Comunicazione. Roma: Carocci Editore S.p.A, 2009. 1304 p.
4. Mazzoleni Gianpietro. La comunicazione politica. Bologna: Il Mulino, 2004. 336 p.
5. Ibidem.
6. Furgoni Riccardo. Mass-media e partecipazione politica. Saggi e Studi di Pubblicità. [On-line]. http://www.istitutodipubblicismo.it/massmedia_e_partecipazione_politica_di_riccardo_furgoni.htm (vizitat 03.06.2011).
7. Moraru Victor. Mass media vs politica. Chișinău: USM, 2001. 206 p.
8. Ibidem.
9. Campus Donatella. Comunicazione politica: le nuove frontiere. Roma: Laterza, 2008. 143 p.
10. Rusnac Gheorghe, Andrieș Vasile. Sistemul politic al Republicii Moldova. În: *Politologie*. Chișinău: USM, 2007, pp. 81-92.
11. Linguisti Francesco. L'identità fluttuante. Cinema/televisione: audiovisione e forme della differenza. Torino: Effatà, 2009. 352 p.
12. Delli Carppini Michael, Keeter Scott. What americans know about politics and why it matters. New Haven: Yale University Press, 1997. 416 p.

MINORITĂȚILE: FACTOR DE INTERES ȘI INFLUENȚĂ GEPOLITICĂ

Vasile CROITORU, *competitor*,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The geopolitical approach of the minorities requires a study from two perspectives. The first is how the minority holding State that must assess and avoid the internal risks generated by them for the maintaining the stability and integrity of the sovereign territory, and the second is how a state's geopolitical designs or realize their interests in another through which it holds minority latter. The minorities can be handled and processed in a geopolitically destabilizing important if their share in the total population is high, and the legal framework is inadequate. Therefore this study highlights the important issues that need state to be in sight to avoid potential risks.

Pe mapamond sunt puține state omogene etnic și religioasă. Majoritatea celor două sute de state sunt eterogene din punct de vedere etnic. În marea majoritate a acestora, conviețuiesc, pe lângă populația majoritară, și grupuri etnice diferite. Nu trebuie neglijat nici aspectul de proliferare a minorităților ca trăsătură importantă a perioadei actuale. Eterogenitatea populației va crește în viitor în multe state ca urmare a migrației populației. Se poate aprecia că minoritățile sunt de numărul miilor, fiind diferite de majoritate prin rasă, culoare, etnie, limbă, cultură, religie. Minoritățile au apărut în diferite epoci istorice, având la bază diverse cauze, situația actuală a acestora fiind diferită de la țară la țară.

Termenul de *minorități* desemnează ansambluri stabile de populație care se caracterizează prin eterogenitate în raport cu ansamblul în cadrul căruia își desfășoară existența [1, p.457]. Minoritatea poate fi națională, etnică sau religioasă. Minoritate națională desemnează un grup social care se consideră parte a altei națiuni decât majoritatea populației din țara în care locuiește [2, p.179]. Minoritățile naționale apar ca rezultat al următoarelor situații: tragedie geopolitică, minoritatea fiind ruptă din cadrul statelor naționale (cazul Alsaciei și Lorenei pierdute de Germania în anul 1918); trasare arbitrară a frontierelor (albanezii împărțiți între Albania și fosta Iugoslavie); migrație intensă pe teritoriul altor state (chinezii în statele din Asia de Sud-Est); pierderea statalității (scoțienii); neconstituirea unui stat propriu (kurzii, corsicanii, bascii), minoritatea dezvoltându-și conștiința națională.

Minoritățile etnice se referă la acele populații care nu au atins niciodată stadiul național, adică nu au creat propriul stat, iar conștiința națională nu a ajuns la un nivel suficient de cristalizare și afirmare (indienii din America de Sud, marile etnii africane, anumite etnii din Federația Rusă etc.). Aceste minorități locuiesc în ansambluri statale mai mult sau mai puțin omogene.

În ceea ce privește minoritățile religioase, acestea pot coincide cu minoritățile naționale (ungurii din România și Serbia) sau etnice (kalmâcii din Federația Rusă), sau formează o minoritate religioasă în cadrul aceleiași națiuni (de ex. adjarii din Georgia, pomacii din Bulgaria).

Analiza minorităților în cadrul geopoliticii interne a statului

Statele care posedă minorități trebuie să le analizeze din perspectiva geopoliticii interne. Acestea se transformă în actori interni activi și pot provoca relații conflictuale atât cu centrul statului, cât și cu populația majoritară. Pentru a elucidă felul cum minoritățile se pot transforma în actori geopolitici, în cadrul studiului au fost scoase în evidență următoarele aspecte:

Localizarea geografică a minorității în cadrul statului

Pentru orice stat este important unde este localizată minoritatea, deoarece are consecințe diferite asupra stabilității și securității statului. Ea poate reprezenta o enclavă, fiind înconjurată de majoritate (ungurii din România) sau poate crea o semi-enclavă, minoritatea situându-se la marginea statului (găgăuzii și bulgarii din Republica Moldova). Localizarea minorității la o zonă de hotar poate duce la un control mai dificil asupra acelei porțiuni de teritoriu din partea statului sau la o eventuală schimbare a frontierei, deoarece minoritatea realizează mai ușor contactele cu exteriorul. În asemenea situație, minoritatea poate prelua controlul asupra graniței, așa cum s-a întâmplat în cazul albanezilor din Kosovo sau al rușilor din Transnistria. Dacă minoritatea reprezintă o enclavă, aceasta nu poate fi controlată în toate cazurile. România controlează enclava maghiară din Harghita și Covasna, pe când Azerbaidjanul nu a reușit să mențină Karabahul de Munte, deoarece Armenia a ocupat nu doar această zonă, dar și raionul Lakcin, teritoriul azer interpus între Karabahul de Munte și statul armean. Contează și distanța între enclavă și granița de stat, deoarece aceasta determină specificul raporturilor între centru și enclavă. Dacă Tatarstanul din cadrul Federației Ruse era amplasat într-o zonă de hotar, atunci și raporturile între Kazan și Moscova puteau evolua sub o altă formă.

Pentru stat este o problemă atunci când zona locuită de minoritate e separată de restul teritoriului printr-un element natural. Dacă nu era râul Nistru ca element natural, rezolvarea problemei transnistrene ținea, posibil, de

domeniul trecutului. Iar în cazul Ucrainei, peninsula Crimeea reprezintă un dezavantaj pentru Kiev.

Condițiile istorice care au determinat includerea minorității în cadrul statului

Sunt importante condițiile în care minoritatea s-a încadrat în stat, deoarece de acestea depind și relațiile între etnia majoritară și minoritate. În general, condițiile care contribuie la prezența unei minorități în cadrul unui stat sunt:

- ◆ cucerirea teritorială, cum este cea a Rusiei, Turciei, Imperiului Habsburgic etc.;
- ◆ trasarea arbitrară a frontierelor de către statele puternice (cazul Țărilor Baltice, Poloniei, României, după semnarea în 1939 a Pactului Ribbentrop-Molotov de URSS și Germania; cazul Georgiei și Armeniei în urma înțelegerii din 1922 între Turcia și Rusia Sovietică);
- ◆ mutări de populație (deportări), întreprinse de anumite state pentru a schimba componența etnică din cadrul unei regiuni omogene. În secolul al XIX-lea, Imperiul Rus a adus în Basarabia bulgari și găgăuzi, care actualmente reprezintă minorități etnice în Republica Moldova;
- ◆ migrația populației autohtone din colonii în statul-metropolă (o bună parte din populația țărilor arabe, în special din Algeria, a migrat în Franța, ceea ce în prezent alcătuiește un procent important din populația țării);
- ◆ crearea și menținerea de pârghii administrative. Asemenea situații sunt caracteristice fostelor colonii, care s-au rupt de metropolă. Ca să stăpânească mai sigur statul cucerit, metropola aducea în funcțiile de administratori pe propriii conaționali. După obținerea independenței, fostele colonii s-au pomenit cu minoritate care reprezenta fosta metropolă (fostele republici sovietice, fostele colonii franceze, engleze etc.).

Condițiile care au determinat includerea unei minorități în cadrul statului determină relațiile între etnia majoritară și minoritate. În mare parte, relațiile devin conflictuale, dacă minoritatea se luptă pentru independență (bascii) sau dorește o reunificare cu statul de origine (albanezii).

Diferențele caracteristice ale identității minorității în raport cu cea a majorității

Particularitățile identitare ale unui grup sunt formate, în primul rând, din elemente etno-lingvistice sau religioase. Gradul de eterogenitate depinde de incompatibilitatea acestor elemente. Între o minoritate și majoritate pot fi diferențe:

- ◆ de etnie, în schimb, să împărtășească aceeași religie (georgienii, armenii, moldovenii în cadrul URSS sau maghiarii și germanii în Imperiul Habsburgic);
- ◆ de religie sau confesiune, dar să fie de aceeași etnie sau să aparțină aceluiași fond etnic. În prezent sunt situații când elementul religios fisurează o comunitate etnică. Aceste caracteristici sunt la georgieni și adjari în cadrul statului georgian sau la sârbi și bosniaci în cadrul fostei Iugoslavii. Georgienii și sârbii sunt creștini, pe când adjarii și bosniacii sunt musulmani. Albanezii sunt de aceeași etnie, însă aparțin la două religii diferite: musulmană (majoritari) și creștină (minoritari). Comunitatea creștină se împarte în două confesiuni: ortodocși și catolici. Ucrainenii și belarușii sunt creștini, însă, confesional, există comunități minoritare catolice belaruse și ucrainene în ambele state. Mai sunt situații când minoritățile au origine etnică comună cu majoritarii, adică un fond etnic comun, dar sunt diferiți în plan religios și confesional. Slovenii și croații catolici în raport cu sârbii ortodocși din fosta Iugoslavie aparțin aceluiași fond etnic slav de sud. La fel, găgăuzii creștin-ortodocși și turcii musulmani din fostul Imperiu Otoman aparțin aceluiași fond etnic oguz turanic.

Aceste diferențe creează fisuri în relațiile dintre minoritate și majoritate. Însă dacă în stat locuiesc două sau mai multe minorități, este necesar să se analizeze diferențele caracteristice care sunt între aceste minorități, precum și caracteristicile fiecărei minorități în parte în raport cu grupul majoritar. Este important de studiat cât de diferite sunt grupurile minoritare din punct de vedere etnic sau religios, apoi să se analizeze diferențele și asemănările după aceleași elemente caracteristice între majoritari și fiecare minoritate. Cu cât mai mari sunt deosebirile între grupurile minoritare, cu atât mai mult îi va reuși grupului majoritar să creeze între minorități relații de ostilitate. Pentru majoritari este important ca minoritarii să nu creeze un front comun. Majoritarii trebuie să identifice acele minorități cu care au o compatibilitate identitară mai mare pentru a-i transforma în calitate de aliați (parteneri) împotriva celorlalte minorități. După un asemenea model se desfășoară acțiunile Moscovei în zona Caucazului de Nord. Osetinii au o mai mare compatibilitate cu etnicii ruși, deoarece sunt indo-europeni și creștin-ortodocși, pe când ingușii și cecenii sunt diferiți de majoritarii Rusiei.

Un aspect important este dacă minoritățile se învecinează direct sau sunt despărțite de etnia majoritară. În cazul când se învecinează, acestea mai ușor se pot alia, formând o forță comună, pentru a crea o presiune mai mare asupra centrului. Kurzii cu azerii din Iran se pot alia, pentru a presa mai puternic asupra Teheranului.

Pentru majoritari este convenabil ca minoritățile să fie despărțite, deoarece le poate domina sau micșora presiunea din partea lor. Dacă regiunea Kosovo se afla în vecinătate cu Voievodina, atunci albanezii s-ar fi aliat cu ungurii împotriva Belgradului, iar Serbia pierdea controlul și asupra Voievodinei. În Republica Moldova, alianța între forțele găgăuze și transnistrene este puternică, însă distanța dintre aceste semienclave este convenabilă Chișinăului.

Raportul procentajului dintre minoritate (minorități) și majoritate

Pentru orice stat ponderea minorității în raport cu majoritatea este un aspect esențial. Cu cât mai mare este procentajul minorității în cadrul statului, cu atât mai mari sunt riscurile securității și stabilității. Sunt cazuri când minoritatea poate reprezenta un procent mic în raport cu majoritarii, dar să aibă o pondere mare în politica internă și în cea externă. Aceasta ține atât de gradul de coeziune a minorității, cât și de factorii externi care o pot instrumentaliza. În multe cazuri, în funcție de procentaj, minoritatea poate obține autonomie teritorială, dar acest lucru depinde de voința minorității, precum și de puterea instituțiilor centrale ale statului. Dacă voința minorității și coeziunea sunt puternice în a se mobiliza spre obținerea autonomiei, atunci scopul poate fi atins. Însă în acest caz posibilitatea obținerii autonomiei trebuie legată și de potențialul centrului statului. Un stat cu instituții centrale slabe întotdeauna va ceda în fața presiunii regiunilor, mai ales dacă sunt alcătuite din minorități. Chișinăul a cedat în fața presiunilor comunității găgăuze, chiar dacă aceasta constituie doar 3,5% din totalul populației, acordându-i autonomie teritorială. În cazul României, Bucureștiul nu a cedat în fața presiunilor comunității maghiare, în pofida faptului că aceștia constituie circa 6% din totalul populației.

Presiunea minorității asupra centrului depinde și de procentajul sau componentele pe care aceasta le deține în regiunea sa. Dacă ea deține o majoritate relativă în regiune, atunci îi este problematic să se organizeze și să preseze asupra centrului, fiindcă centrul poate să organizeze și să mobilizeze acele comunități cu care conlocuiește minoritatea în regiune. Pentru stat este avantajos ca minoritarii să aibă conlocuitori ce reprezintă etnia majoritară a statului. Anume aceștia pot fi cea mai eficientă pârgie de influență asupra regiunii. Regiunea Xinjiang din nord-vestul Chinei este locuită de uiguri (populație turanică și musulmană), iar chinezii reprezintă aproximativ 40 la sută din populația regiunii. Această situație este convenabilă Beijingului. Pentru stat este mai dificilă situația când minoritatea etnică reprezintă o majoritate absolută. În cazul Serbiei, controlul provinciei Kosovo a fost problematic, deoarece albanezii reprezintă circa 90% în regiune. În situația

când minoritatea etnică conlocuiește cu un grup etnic mai mic și diferit de majoritari, majoritatea etnică trebuie să atragă minoritatea de partea sa.

Statul trebuie să monitorizeze permanent raportul dintre sporul natural al etniei majoritate și minoritare. Sporul diferitor etnii din cadrul aceluiași stat poate avea consecințe geopolitice importante. Într-o perioadă îndelungată, diferențele în privința sporului natural pot genera răsturnări ale raporturilor dintre populațiile respective. Cazul clasic este fosta provincie iugoslavă Kosovo. Diferențele dintre ritmul natural de creștere a populațiilor sârbă și albaneză au făcut ca aceasta din urmă să devină majoritară într-o provincie care a fost leagănul de formare a poporului sârb. Problema ritmurilor inegale de creștere naturală a populațiilor se referă la state cu populații minoritare semnificative. În cazul în care rata natalității minorității este ridicată, raporturile cu populația majoritară se schimbă radical, iar acest fapt afectează stabilitatea și poate declanșa un proces de schimbare a frontierelor [3, p.87]. Ritmul de creștere, dar și forța minorității pot schimba apartenența istorică a unui teritoriu. Populația reprezintă principalul element prin care se pot fixa influențele geopolitice (diaspora rusă, chineză etc.). Configurația demografică din prezent poate schița raporturile geopolitice pe viitor. Nici o analiză geopolitică nu trebuie să facă abstracție de evoluția populației [4, p.96].

Poziția social-economică a minorității în raport cu cea a majorității etnice

Poziția social-economică este foarte importantă pentru manifestarea comportamentului minorității. Fiind deținătoare de resurse (financiare, economice, administrative etc.), aceasta se poate organiza mai practic și are șanse să preseze mai eficace asupra majorității sau centrului. Totodată poate deveni mai independentă în acțiuni și mai atractivă în privința susținerii din partea unor actori externi. Acest aspect trebuie analizat din două perspective:

- dacă regiunea în care locuiește minoritatea e posesoare de resurse (kurzii locuiesc în zonele cele mai bogate în resurse de apă ale Irakului); trebuie analizată regiunea și din punctul de vedere al bogățiilor subpământene (în sudul Moldovei s-au găsit petrol și gaze); trebuie de studiat dacă statul posedă astfel de resurse și pe restul teritoriului sau doar în acea zonă (pentru Rusia menținerea Caucazului de Nord este importantă, fiindcă această regiune deține importante resurse de hidrocarburi);
- dacă regiunea are valoare industrială sau agricolă în economia statului. Regiunea Sudetă a Cehoslovaciei în perioada interbelică era zona cea

mai industrializată a țării, dar germanii reprezentau populația majoritară. În prezent, regiunile de est ale Ucrainei sunt cu un nivel mai ridicat de industrializare în comparație cu restul teritoriilor, dar acestea sunt și locuite de minorități ruse. Asemenea situații dezavantajează statul din punct de vedere economic, deoarece în eventualitatea unei separări centrul poate pierde și o parte din sectorul economic. În 1938 Germania a anexat regiunea Sudetă, lipsind-o pe Cehoslovacia de zona cea mai industrializată. Același scenariu poate să-l aplice Federația Rusă în raport cu Ucraina.

Pentru orice stat este important să se studieze și poziția geografică, și cea geopolitică a regiunii unde locuiește minoritatea. Crimeea pentru Ucraina este o regiune importantă și din punct de vedere geografic, și geopolitic, însă nu i se pot nega bogățiile subpământene și serviciile turistice ale acestei peninsule. Cu cât mai importantă este regiunea cu populație minoritară pentru stat, cu atât mai mare poate fi presiunea emanată de centru.

Statutul juridico-politic al minorității (cadrul juridic)

Un aspect important în analiza geopolitică a minorității este legat de statutul juridico-politic al acesteia. Sunt minorități care au obținut statut de autonomie teritorială, acestea având posibilitatea să se guverneze prin organisme politice proprii (republici autonome după modelul din Federația Rusă, Ucraina etc.), sau pot beneficia de autonomie culturală pentru a-și păstra trăsăturile culturale specifice (limba sau religia). Dar sunt situații în care minoritățile nu obțin un asemenea statut. În multe cazuri obținerea unor autonomii este dependentă atât de factorii interni (specificul organizării comunității, numărul acesteia, presiunea asupra centrului etc.), cât și de factori externi (presiune din partea statelor mari sau a unor organizații internaționale, care revendică respectarea drepturilor asupra grupurilor minoritare). În general, comportamentul grupurilor minoritate din cadrul unui stat se manifestă în dependență de statutul juridico-politic al acesteia. Dacă minoritatea nu posedă un statut juridic prin care să-și satisfacă niște interese de ordin cultural sau politic, atunci aceasta ar putea să creeze situații conflictuale în stat pentru a obține revendicările solicitate (găgăuzii în perioada 1990-1994, maghiarii din România etc.). Dar sunt cunoscute și situațiile când o minoritate care posedă autonomie politică, tendința acesteia este să se separe de statul în care se află (bascii, irlandezii, cecenii etc.).

Nu întotdeauna minoritățile beneficiază de recunoaștere din partea statului, or sunt state care promovează o politică de nerecunoaștere a minorității. O perioadă îndelungată, Bulgaria și Iugoslavia nu au recunoscut populația românească ca minoritate. Alte state nu acordă minorității nici

chiar drepturi culturale. Imperiul Habsburgic (Austro-Ungar) nu le-a oferit drepturi românilor ardeleni, nerecunoscându-i ca națiune în perioada secolilor XVIII-XIX.

În anumite state unde locuiesc mai multe minorități nu toate se pot bucura de autonomie. Sunt grupuri minoritare care locuiesc compact, dar și care locuiesc dispersat. Minoritățile care locuiesc compact nu obțin, în toate cazurile, autonomie. În Georgia, abhazii, osetinii și adjarii dețin autonomii, pe când armenii, care reprezintă minoritatea cea mai numeroasă de pe teritoriul georgian, nu posedă autonomie. În aceeași situație sunt și azerii georgieni.

Minoritățile dispersate nu pot obține autonomii teritoriale, deoarece ele nu întrunesc criteriul spațial, în schimb pot beneficia de autonomii culturale, iar pentru aceasta, minoritatea dispersată trebuie să întrunească următoarele condiții: să fie numeroasă; să dețină o anumită poziție social-economică în cadrul statului; să dispună de resurse umane și materiale care să contribuie la menținerea autonomiei culturale. În Moldova comunitățile ucrainenilor și rușilor sunt cele mai numeroase, dar reieșind din faptul că nu locuiesc compact într-o zonă anumită, acestea nu pot forma autonomii teritoriale. Găgăuzii reprezintă un procent cu mult mai mic, însă avantajul constă în localizarea lor compactă. În ceea ce privește poziția social-economică a rușilor din Moldova, aceștia dețin o parte importantă a businessului autohton.

Mai este necesară evidențierea politicii centrale a statului în raport cu anumite grupuri minoritare. Dacă pe un teritoriu locuiesc mai multe grupuri etnice, centrul le favorizează pe unele, acordându-le autonomii teritoriale, iar pe altele le separă în diferite unități administrative, în funcție de mărimea comunității în raport cu majoritatea din zonă. Când teritoriul Basarabiei a fost anexat la URSS în anul 1940, această regiune, de aproximativ 45 mii km pătrați, deținea în zona de sud comunități integre ale găgăuzilor și bulgarilor. Ca urmare a creării RSSM, comunitatea bulgarilor și cea a găgăuzilor au fost împărțite de Moscova între Ucraina și Moldova. În același fel s-a procedat cu osetinii, lezghinii, nogaicii etc. În alte situații, minoritățile pot fi marginalizate sau persecutate permanent (turcii – în Bulgaria, românii ardeleni – în Imperiul Habsburgic etc.).

Influența factorilor externi asupra comportamentului geopolitic al minorității

Nu trebuie trecută cu vederea și influența pe care o au minoritățile asupra direcțiilor politicii externe a statului, de aceea a doua etapă în analizarea (abordarea) geopolitică a minorității este legată de factorii externi, și anume *cum minoritatea se transformă în instrument geopolitic al altui stat în cadrul teritoriului statal din care face parte.*

Statele se află într-o competiție geopolitică. În câmpul de concurență ge-

opolitică între două sau mai multe state se folosesc o multitudine de instrumente pentru a slăbi locul și rolul statului advers. Pentru a reduce manifestările active în acel câmp geopolitic, statele competitoră provoacă tensiuni reciproce în interiorul fiecăruia. Statul care se confruntă cu tensiuni interne poate slăbi din punctul de vedere al acțiunilor în plan extern. În general, toate statele pot fi destabilizate în interior prin diverse pârghii - de la cele economice (blocadă la exporturi și importuri, șomaj, sărăcie, boli) și politice (activarea forțelor politice radicale) până la cele culturale. Din categoria pârghiilor cu conținut cultural fac parte minoritățile. În continuare vor fi analizați factorii externi care transformă minoritățile în instrumente geopolitice. Studiul acestor factori presupune următoarele aspecte:

1. Localizarea politico-geografică a statului protector în raport cu statul unde locuiește minoritatea

De localizarea politico-geografică a statului protector depinde și eficiența comunicării cu minoritatea, de unde rezultă și gradul de instrumentalizare (manipulare) a minorității. În cazul acesta apar următoarele situații:

I. Când statul protector se învecinează direct cu statul care deține minoritatea:

Localizarea minorității la hotar cu statul protector este problematică pentru statul deținător al minorității. O astfel de situație reprezintă Ucraina de Est și Crimeea în raport cu Rusia, regiunea Sudetă din Cehoslovacia în raport cu Germania din perioada interbelică etc. Situația problematică rezultă din faptul că comunicarea între statul protector și minoritate este în acest caz cea mai eficientă;

Localizarea minorității în interiorul statului, despărțită de către statul protector prin etnia majoritară, este mai puțin problematică pentru statul deținător al minorității, deoarece comunicarea între părți este slăbită. Drept exemple pot servi comunitatea maghiară din România, cea croată din Bosnia etc.

II. Când statul protector se află la distanță sau formează o vecinătate indirectă față de statul care deține minoritatea. În asemenea cazuri este redusă posibilitatea instrumentalizării (manipulării) minorității în favoarea intereselor statului protector. Un exemplu poate fi minoritatea bulgară din R. Moldova și Bulgaria ca stat protector, minoritatea turcă din Macedonia și Turcia ca stat protector etc.

2. Potențialul geopolitic al statului protector în raport cu al statului care deține minoritatea

Succesul statului protector de a instrumentaliza o minoritate este determinat în mare parte de potențialul geopolitic pe care îl deține. Din punctul

de vedere al potențialului geopolitic, statele sunt inegale. Acest indicator determină specificul relațiilor între două sau mai multe state. Dacă între două state potențialul geopolitic este diferit, relațiile între acestea vor fi de subordonare a celui mai slab. În cazul în care statul protector are un potențial geopolitic net superior în comparație cu cel al vecinului direct care deține o minoritate, atunci există riscul schimbării frontierelor în favoarea celui puternic. În asemenea situație a procedat Germania în raport cu Cehoslovacia în anul 1938. Dacă statul protector posedă un potențial geopolitic mai mic în comparație cu al celui care deține minoritatea, statul protector va crea alianțe cu state puternice, pentru a obține susținere din partea acestora, ca să deposedeze de acea minoritate statul deținător al acesteia. Bulgaria și Ungaria au intrat în alianță cu Germania nazistă pentru că aveau pretenții teritoriale asupra României (Cadrilaterul din sudul Dobrogei era revendicat de bulgari, iar nord-vestul Transilvaniei de unguri). Sunt situații când statul care deține minoritatea și are un potențial geopolitic superior față de al celui care este protector, minoritatea riscă să fie folosită în calitate de revendicare teritorială. Politica fostei Iugoslavii față de Albania, prin intermediul minorității albaneze, pretindea la integrarea statului albanez în cadrul federației. Aceeași situație a manifestat-o și Iranul, care deține o importantă minoritate azeră (circa 11 mln.) în raport cu Azerbaidjanul independent. În cazul în care potențialul geopolitic este aproape egal la ambele state, ele încearcă să coopereze sau să creeze alianțe cu statele cu potențial geopolitic superior, pentru a obține avantaje, sau să apeleze la organismele internaționale, pentru a revendica drepturi în favoarea minorității. Astfel, relațiile între statul protector și cel care deține minoritatea sunt influențate de potențialul geopolitic al ambelor părți.

În general, o super-putere va putea să manipuleze o minoritate din orice stat indiferent de distanța la care se află. SUA în prezent s-au transformat în protectorul minorității kurde din Irak, în pofida faptului că nu au nimic comun din punctul de vedere al caracteristicilor identitare. O mare putere poate influența o minoritate în dependență de statutul geopolitic al statului deținător, așa cum procedează Rusia cu anumite republici ex-sovietice (Moldova, Georgia, Ucraina etc.).

Puterea mijlocie influențează minoritatea doar în cadrul vecinilor direcți sau indirecti, dar cu potențial geopolitic mai mic, așa cum Turcia acționează în vecinătate. Puterea mică va susține doar moral și material o minoritate din cadrul altui stat, nereușind să o transforme în instrument geopolitic. În categoria acestor state este inclusă România în raport cu Ucraina, Bulgaria, Serbia. Sunt state care, deși au comunități similare (etnice sau religioase) în cadrul altor state, nu le pot proteja, influența sau instrumentaliza, deoarece

nu dețin potențialul geopolitic necesar. Cazul R. Moldova în raport cu comunitatea moldovenilor din Ucraina este un exemplu elocvent.

Sunt situații când o minoritate este împărțită între două state. Dacă relațiile între aceste state sunt conflictuale, atunci cel cu potențial geopolitic superior va lansa în cadrul minorității ideea de a o reuni într-o singură comunitate sub protecția sau în componența acestuia. Partea minorității care se află în cadrul statului cu potențial geopolitic mai mic va face presiuni asupra centrului pentru a se separa și a se reuni cu cealaltă parte. Rusia i-a transformat pe osetinii georgieni în instrument de șantaj la adresa Georgiei; aceeași situație este și în cazul lezghinilor azeri, folosiți împotriva Azerbaidjanului. Ambele comunități sunt separate între două state (osetinii între Georgia și Rusia, iar lezghinii între Azerbaidjan și Rusia) și văd un ajutor real doar în Moscova, în scopul reunificării acestor comunități. O altă situație o găsim la poporul kurd, care-i împărțit între patru state: Turcia, Iran, Irak și Siria. Situația kurzilor este dificilă, întrucât aceste state nu doresc o reunificare a lor, deoarece ar forma o națiune ce poate depăși 22 de milioane de locuitori, iar în zonă ar apărea un stat ce ar depăși demografic Irakul; astfel, s-ar crea un precedent în special pentru cei 11 milioane de azeri din Iran, care vor pleda pentru unificarea cu Azerbaidjanul.

3. Gradul de patriotism și naționalism al minorității

Pentru o minoritate, noțiunile de patriotism și naționalism au semnificații diferite. Ambele manifestări țin de factorii interni și externi. Orice stat dorește să cultive un sentiment patriotic minorității, numai că pot avea succes doar statele cu prestigiu internațional și cu potențial geopolitic ridicat. În asemenea situații, minoritățile se pot mândri cu statul în care locuiesc, așa cum anumite minorități din cadrul fostei URSS sau din Rusia actuală țin mai mult la apartenența față de stat decât la etnie. În cazul acestor minorități, ele depășesc anumite complexe (inferioritate culturală, economică etc.). Bascilor din Franța le este mai convenabil să se identifice cu statul francez decât cu etnia. La fel, azerii din Iran mai mult se mândresc cu apartenența la statul iranian decât cu etnia. Pentru aceste etnii patriotismul prevalează în fața naționalismului.

Sunt situații când minoritățile nu acceptă să se identifice cu statul. Adică apartenența la etnie (națiune) este mai importantă decât apartenența la statul din care face parte. În astfel de cazuri minoritatea contribuie la modificarea teritoriului statului. Secolul XIX a fost cel al națiunilor europene. Majoritatea națiunilor europene în a doua jumătate a secolului XIX și în prima jumătate a secolului XX și-au creat propriile state naționale. De pe ruinele Imperiilor Otoman, Austro-Ungar și Rus au apărut o mulțime de

state-națiuni, deoarece ele nu acceptau ideea de apartenență la aceste state. Exemple pot fi aduse și din prezent. Comunitățile ruse din cadrul unor state greu acceptă ideea de a se identifica cu statele unde locuiesc. Cazuri similare sunt la bascii din Spania, corsicanii din Franța etc.

Respingerea identificării cu statul (a patriotismului) în favoarea naționalismului nu ține doar de conștiința națională a minorității respective. Minoritatea poate manifesta un grad mai mare sau mai mic de conștiință națională. Bulgarii din sudul Republicii Moldova posedă conștiință națională, dar sunt mai puțin activi decât găgăuzii. La fel, kurzii și azerii din Iran se manifestă diferit: primii sunt activi, iar ultimii – pasivi. Respingerea poate fi alimentată și din exterior, de la statele protectoare. Întotdeauna minoritățile vor dramatiza situația în care se află, din cauza drepturilor limitate sau încălcate, ceea ce îi determină să apeleze la suport extern. Statul protector este cel mai sensibil la astfel de apeluri, de aceea el va încerca să susțină minoritatea sub toate formele. Dar sunt și cazuri când statul protector devine exportator de naționalism. Succesul acestui „export” depinde de potențialul geopolitic pe care îl deține statul protector în raport cu statul deținător al minorității, precum și de gradul de mobilizare a minorității în vederea presiunilor asupra centrului. În perioada interbelică, Germania a ocupat regiunea Sudetă și o parte din teritoriul Poloniei, atât datorită prezenței germanilor în cadrul acestor state, cât și ca urmare a exportului de naționalism din partea Berlinului, iar schimbările de frontieră s-au produs ca rezultat al decalajului geopolitic dintre Germania, pe de o parte, și Polonia/Cehoslovacia, pe de altă parte.

Așadar, se poate conchide că minoritățile pot afecta interesele naționale vitale ale statului. Minoritățile au fost întotdeauna factori geopolitici importanți. Ele au fost folosite ca pretext al confruntărilor sau instrument al marilor puteri, care urmăreau să-și realizeze obiectivele geopolitice. Minoritățile reprezintă în cadrul unui stat un eventual factor destabilizator pentru evoluția internă a sa. Minoritățile deseori sunt folosite de alte state ca pârghie de influență. Astfel, minoritățile care sunt părți componente ale unui stat sunt manipulate de anumite forțe externe, pentru a provoca stări de instabilitate internă, chiar conflicte, cu scopul de a pregăti calea spre atingerea unor scopuri geopolitice [5, p.138]. Deci, minoritatea s-a transformat în instrument geopolitic, provocând tensiuni în relațiile dintre state. În general, minoritățile fac obiectul unor contestări acerbe, care pot declanșa conflicte regionale, iar apoi să-și extindă arealul. Un exemplu este cazul Palestinei, cu opoziția sa față de Israel, instrumentalizată de țările arabe. Un stat poate adopta un anumit tip de comportament sau atitudine față de o minoritate, atunci când aceasta este transformată în instrument de realizare a unor interese.

Astfel minoritatea poate fi folosită în manieră ofensivă, pentru a destabiliza un vecin, așa cum procedează Rusia cu unele țări din fostul spațiu sovietic (R. Moldova, Ucraina, Lituania etc.). Însă minoritatea poate fi folosită și în manieră defensivă, cum au fost kurzii în Imperiul Otoman, asiocaldeenii în Irak pe timpul mandatului englez, croații în Imperiul Habsburgic. Minoritățile pot, de asemenea, să ocupe o poziție economică și socială, care să le permită să exercite o influență considerabilă în țările în care locuiesc, așa cum se întâmplă cu chinezii din țările Asiei de sud-est. Deci, minoritățile sunt o pârghe geopolitică majoră [6, p.458].

Atât minoritățile etnice, cât și cele religioase sunt supuse unui proces continuu de asimilare. Orice stat folosește practici de asimilare și de naționalizare, pentru ca să modifice compoziția etnică a unui teritoriu în favoarea unei anumite etnii. Statele impun o singură limbă de comunicare (a majorității), în tot sistemul educațional și informațional, deoarece prin limbă se schimbă identitatea națională, atunci când religia nu reprezintă eterogenitate. Religia la fel este supusă unui amplu proces de înlocuire, deoarece prin aceasta se creează un sistem de credințe și de norme de comportament omogen. Argumentele de natură etnică invocate de un stat privind pretențiile sale asupra unui teritoriu, pentru a fi temeinice, trebuie să pună în evidență o corespondență între întinderea sa geografică și masa etnică principală [7, p.139]. Se poate constata că statele care dețin minorități pot fi supuse unor riscuri ce țin de stabilitatea, securitatea și integritatea acestora.

Referințe bibliografice

1. Chauprade Aymeric, Thual Francois. Dicționar de geopolitică. București: Corint, 2003. 532 p.
2. Serebrian Oleg. Dicționar de geopolitică. Iași: Polirom, 2006. 309 p.
3. Dobrescu Paul, Bârgăoanu Alina. Geopolitica. București: SNSPA, 2001. 218 p.
4. Ibidem.
5. Tămaș Sergiu. Geopolitica. București: Institutul de Teorie Socială, 1995.
6. Chauprade Aymeric, Thual Francois. Op. cit.
7. Tămaș Sergiu. Op. cit.
8. Brzezinski Zbignev. Marea tablă de șah. București: Univers Enciclopedic, 1999. 238 p.
9. Weibel Ernest. Histoire et geopolitique des Balkans de 1800 a nos jours. Paris: Ellipses, 2002. 642 p.
10. Huntington Samuel. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. București: Antet, 1998. 528 p.
11. Serebrian Oleg. Va exploda Estul? Geopolitica Spațiului Pontic. Cluj-Napoca: Dacia, 1998. 131 p.
12. Hobsbawn Eric. Națiuni și naționalism, din 1780 până în prezent. Chișinău: Arc. 1997, 204 p.
13. Prevelakis Georgeos. Balcanii: cultură și geopolitică. București: Corint, 2001. 207 p.
14. Diaconu Ion. Minoritățile: statut, perspective. București, 1996. 215 p.

ACTIVITĂȚI PROGRAMATICE DE POLITICĂ EXTERNĂ ALE PARTIDELOR POLITICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Maria DIACON, *doctorandă,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

In this article are analyzed the theoretical and methodological benchmarks of investigation of the programmatic activities of foreign policy of the political parties of the Republic of Moldova. The definition of foreign policy, programmatic activities, electoral programs and platforms, demonstrate the importance and the impact of the political parties in national and international area by their participation in European and international structures of political parties. The direction of the vector of foreign policy became relevant for the process of development for Republic of Moldova.

Ca știință ce urmărește a descifra cum se face politica, politologia probează capacitatea de a descoperi și descrie sensul, obiectul motivației, tipurile și finalitățile activității social-umane cunoscute sub numele de politică. Din cele mai vechi timpuri, dar mai evident în lumea contemporană, politica are implicații pentru orice cetățean, fie că participă sau nu la procesul politic propriu-zis. Într-un enunț mai cuprinzător și potrivit realității moderne, politologia descrie politica ca activitate de conducere a societății prin decizii privind direcționarea dezvoltării spre anumite obiective, mobilizarea și alocarea resurselor necesare, asigurarea stabilității sociale, promovarea schimbării și inovării în contextul dezvoltării echilibrate. Politica privește reglarea raporturilor interstatale, relațiile statelor cu mediul internațional.

Politologul american D. Easton considera politica drept mod de alocare autoritară a valorilor în societate și expresie a diviziunii activităților între cei care decid și cei care execută. Pentru mulți autori politica nu este altceva decât o competiție permanentă pentru putere. În limbajul specific politologiei, se operează distinct între politic și politică, apreciindu-se că dacă politicul este o componentă perenă, o trăsătură a vieții sociale, o caracteristică a esenței umane, politica reprezintă o formă dinamică de exprimare directă a opțiunilor în funcție de anumite condiții de loc, de timp și de interesele sociale, prin acte oficiale la nivel de stat[1].

În același context, politica reprezintă știința și practica de guvernare a unui stat, o sferă de activitate social-istorică ce cuprinde relațiile, orientările și manifestările care apar între partide, ca fiind una din cele mai sugestive și mai interesante personalități colective, între categorii și grupuri sociale și culminând cu popoarele și națiunile, pentru promovarea intereselor ce se

catalizează în jurul procesului de obținere și promovare a puterii în interior și în exterior.

Dicționarul de terminologie uzuală diplomatică și de drept internațional definește politica ca o formă de manifestare a relațiilor sociale proprii comunităților globale, de instruire și menținere, prin intermediul puterii politice a unui ordin care moderează conflictele sociale și care garantează, în același timp, securitatea internă și externă a respectivelor comunități[10].

Aceeași sursă definește politica externă a statului ca fiind ansamblul obiectivelor și scopurilor ce urmează a fi realizate precum și procedeele și mijloacele pe care factorii de decizie politică le determină, respectiv aparatul diplomatic (și militar) le aplică în relațiile cu alte state, în definirea poziției față de problemele internaționale prin considerarea obiectivelor.

Complexitatea acestei noțiuni reiese din lipsa unei înțelegeri clare a ceea ce este politica externă, a limitelor sale, a similitudinilor și diferențelor dintre politica externă și relațiile externe, relațiile interstatuale, diplomație, politica de stat, politica bunului vecin, politica transnațională, politica internațională, politica mondială etc. În cadrul relației „politică externă – relații internaționale”, cea dintâi este definită „drept arta întreținerii relațiilor internaționale”, sau ca o totalitate a politicilor și strategiilor ce urmăresc realizarea propriilor interese pe plan extern sau ca parte integrantă a relațiilor internaționale. După cum remarcă unii autori, există deosebiri nu doar între politica externă și politica mondială, dar și între relațiile internaționale și politica mondială. Politica externă a oricărui stat presupune o activitate diplomatică specifică de implementare de către Ministerul de Externe (sau alte instituții similare) a principiilor de bază ale politicii internaționale ale statului, elaborate în cadrul structurilor de stat cu scopul de a contribui la asigurarea realizării și promovării intereselor naționale ale statelor[35].

Politica externă exprimă principalul mijloc de realizare a relațiilor dintre state în cadrul comunității mondiale. Al. Burian, în *Geopolitica lumii contemporane*, constată că prin politica externă înțelegem cursul general al statului în afacerile internaționale, menită să reglementeze relațiile statului respectiv cu alte state și popoare în baza unui complex anumit de principii general acceptate și în conformitate cu interesele și scopurile sale naționale, realizate prin diverse mijloace și metode. Politica externă este legată în cel mai strâns mod de politica internă a statului. Din acest punct de vedere, sarcina acesteia constă în asigurarea celor mai favorabile condiții internaționale pentru realizarea obiectivelor și intereselor statului[8].

În studiul *Identificări conceptuale în cadrul sintagmei „proces integraționist – interes național – politică externă”*, autorii denotă că politica externă a statului trebuie să fie înțeleasă ca o categorie concret istorică – ea nu există

în afara spațiului și timpului. Esența factorului spațial constă în aceea că lumea externă este lumea materială, care ocupă un spațiu oarecare, caracteristicile căreia de multe ori creează limitele comportamentului politic al statului dat. Iar factorul temporal este determinat de aceea că politica externă este activitatea statului într-un interval anumit de timp. Ea are un caracter determinat, se realizează după cum e posibil în timpul respectiv și este determinată de faptul că statul, în această perioadă, își propune scopurile și problemele pe care trebuie și urmează să le rezolve[3]. Același studiu insistă asupra supoziției că „scopurile politicii externe trebuie să fie determinate în contextul interesului național”.

O perspectivă cotidiană a relațiilor internaționale și, respectiv, a politicii externe a statelor o oferă Al. Burian, care estimează că la prima vedere s-ar părea că sfera relațiilor internaționale reprezintă o lume îndepărtată și abstractă, apanajul unui cerc restrâns de oameni – șefi de state, diplomați și militari[4], or situația este, totuși, alta. Internaționalizarea vieții în secolul al XX-lea a atins dimensiuni enorme. Perfecționarea structurii telecomunicațiilor și transportului au majorat de nenumărate ori posibilitatea contactelor internaționale, a comerțului, schimbul de idei și informații. Progresul tehnico-științific a contribuit în mod considerabil la apropierea relațiilor dintre oameni. Deși liderii statelor joacă un rol de cea mai mare importanță în domeniul relațiilor internaționale, practic, toată lumea, într-un fel sau altul, participă la ele, la procesul politic din țările în care trăiesc, aleg deputați și președinți de țară, cu alte cuvinte, *coparticipă* la formarea puterii și orientarea politicii externe a țării sale. La referendumuri, cetățenii unor state votează pentru participarea sau neparticiparea în organizațiile internaționale, influențând astfel nu numai viitorul propriei țări, dar, într-o anumită măsură, viitorul grupărilor integraționiste, viitorul altor state, parteneri geopolitici. Toate elementele enumerate mai sus reprezintă aspectul cotidian al relațiilor internaționale, care, la rândul lor, sunt emantate de programele partidelor politice și platformele lor electorale, indiferent de poziția ce o ocupă pe eșichierul politic al statului.

Conceptul de politică externă trebuie privit în coordonate mai ample, pentru a-i examina izvoarele interne, instrumentele și modelele de realizare, deoarece setul acestor componente poate să se schimbe în timp și să influențeze substanțial caracterul activității statului. Izvoarele interne pot fi interpretate ca seturi ideologico-politice, social economice, instituțional-birocratice. Prin setul de izvoare ideologico-politice se subînțelege “tabloul lumii” și locul statului în cadrul acestuia, întruchipat în conștiința socială, în acceptarea elitelor politice, a liderilor de stat și a platformelor electorale ale partidelor politice, conchidem noi, în baza cărora se formează principalele

idei privind promovarea politicii externe. Izvoarele social-birocratice presupun agregarea intereselor economice și materiale ale indivizilor și grupurilor sociale. Cel din urmă set al izvoarelor externe presupune un set de putere determinat, diferit pentru state în particular și a aparatului de realizare a politicii. Setul de instrumente implicate în realizarea politicii externe de către stat poate fi destul de larg. La o extremă a acestui spectru se află forța, direcționată spre asigurarea intereselor statului, inclusiv metodele de violență, adică utilizarea forței armate. Pe de altă parte, la cealaltă extremă se află diplomația, înțeleasă ca și complex de instrumente și metode non-violente, menite să asigure interesele de stat. Alte forme tradiționale de realizare a politicii externe sunt inițierea, diminuarea sau ruperea relațiilor, deschiderea reprezentanțelor statului în organizațiile internaționale și regionale sau participarea în calitate de membru în cadrul acestora; realizarea și menținerea la diferite niveluri a contactelor și a reprezentanțelor cu alte state, partide și mișcări cu care statul nu are relații, dar e cointerestat în menținerea dialogului politic cu un conținut vizat de politica externă și relațiile internaționale privind soluționarea unor probleme, subliniază V. Saca și alți autori într-un studiu dedicat problemelor integraționiste ale lumii contemporane[5].

Politica externă a unui stat are ca suport potențialul economic, demografic, tehnico-științific, militar, cultural. Acest argument se atestă în studiul lui Ph. Defarges *Organizațiile internaționale contemporane*, care insistă, prin constatare, că pe parcursul evoluției istorice, amplasarea geopolitică a statului a dominat în alegerea de către acesta a partenerilor și a motivat partidele în trasarea prevederilor de politică externă, pentru dezvoltarea relațiilor cu adversarii[7]. Condițiile spațiului geografic sunt considerate cauza de bază, a căror prezență implică promovarea unei anumite politici a statului. Corelația strânsă spațiu geografic – politică externă, sub imperiul principiului cauzalității, oferă, considerăm, posibilitatea formulării unor legi și principii universale valabile, care contribuie la fundamentarea teoretică a geopoliticii și la structurarea piramidală a viziunilor de politică externă prevăzute în platformele electorale ale partidelor politice ale statelor – parteneri strategici în edificarea unei politici eficiente la nivel global, continental, regional, național și local.

Un real interes pentru factorii care fundamentează stabilirea, promovarea și realizarea politicii externe îl abordează și Al. Burian, când afirmă că fiecare stat suveran, în calitate de subiect al relațiilor internaționale, își promovează propria sa politică externă, care este determinată de o multitudine de factori, inclusiv de nivelurile de dezvoltare socioeconomică și sociopolitică, așezarea geografică, tradițiile istorice-naționale, scopurile și necesitățile asigurării suveranității și securității. Privite prin prisma politicii externe,

toate acestea sunt focalizate în concepția interesului național care determină rolul și locul statului în lume[9].

Transformările sistemice actuale ale politicii externe din statele postcomuniste se desfășoară în condiții anevoioase de devenire și afirmare a interesului național. Pornind de aici, acesta din urmă, ca un concept de reper, se află într-o stare imatură, de acumulare a elementelor sale constituente, de determinare și formare a structurii sale. Țesutul structural al respectivului concept, așa cum este definit în trilogia *Proces integraționist – interes național – politică externă*[6], nu este identic în toate statele ex-socialiste. Faptul se referă atât la poziția actorilor politici (statul, dar cu precădere partidele politice, prin platformele electorale și programele promovate de acestea) în interiorul și exteriorul țării, cât și la gradul de conștientizare a interesului național, la scopurile și mijloacele de activitate, la realizarea normelor și principiilor politice. Dacă în țările în care deja s-au realizat obiectivele tranziției spre democrație (Cehia, Polonia, Ungaria, Slovenia, Țările Baltice) se atestă o stabilitate evidentă a structurii interesului național, atunci, în cele ce perpetuează tranziția, inclusiv în Republica Moldova, dimpotrivă, structura acestuia nu are destulă încărcătură valorică la nici unul din câmpurile sale: pozițional, perceptiv, teleologic, tehnologic, normativ, relațional. Sub această multitudine de elemente constitutive ale interesului național și în contextul geopolitic actual fără precedent, realizarea acestuia, prin prevederile programatice de politică externă ale programelor și ale platformelor electorale ale partidelor politice din Republica Moldova, devine deja iminentă.

Din acest punct de vedere, o mare importanță are faptul că politica internă și externă a unui stat sunt legate una de alta în cel mai strâns mod și se influențează reciproc. Politica internă poate fi mai bine înțeleasă dacă este raportată la cea externă. Totodată, caracterul și orientarea politicii externe sunt determinate de prioritățile politicii interne. Primii teoreticieni ai „societății internaționale”, Hugo Horatius și Immanuel Kant, au încercat să examineze statul în contextul „societății statelor”. Ei și-au propus drept scop să stabilească condițiile și cerințele coexistenței și colaborării statelor între ele, concentrându-și, totodată, atenția asupra relațiilor reglementate de drept. Astfel, ei au dat un imbold elaborării dreptului internațional și teoriei relațiilor internaționale[9]. De aceea este firesc faptul că suveranitatea statului rareori a fost pusă la îndoială. Se presupune că statul își determină el însuși propriul destin, acceptând compromisurile și limitările impuse de obligațiile contractuale față de alte state și comunitatea mondială.

G. Evans și J. Newnham prezintă conceptul de *foreign policy* ca o „scenă” în care acționează, reacționează și interacționează actorii statali[11]. Ea a fost definită ca activitate de frontieră. Termenul „de frontieră” arată că cei

care elaborează politica acoperă două arii de acțiune: cea internă și cea externă sau globală. Factorii de decizie politică și sistemul politic se află la aceste puncte de intersecție și încearcă să medieze între diverse domenii. Mediul intern formează contextul de bază în care se elaborează politica. Așadar, factori cum ar fi baza de resurse a statului, poziția sa geografică prin raportare la alții, natura și nivelul de dezvoltare a economiei sale, structura sa demografică, ideologia și valorile sale fundamentale vor forma mediul intern. Mediul internațional sau extern este, de fapt, acela unde se implementează politica. Implementarea politicii implică imediat și alți actori și reacțiile lor vor prezenta feedbackul care se întoarce în sistemul unde se elaborează politica, completând astfel imaginea politicii viitoare. Această încercare de a se crea o realitate pe care să se bazeze elaborarea politicii se numește definirea situației. Ea este o premisă necesară a înțelegerii mediului și a luării deciziilor politice la nivel de stat și în mediul internațional.

Pentru că sistemul politic reprezintă acea matrice în care se nasc așteptările sociale și, respectiv, deciziile politice, fie de politică internă, dar cu precădere de politică externă, ne propunem să identificăm în cadrul acestuia rolul și locul partidelor politice ca agenți ai deciziilor politice. În acest context, I. Mitran în *Politologia în fața secolului XXI* și C. Vâlsan în *Politologie* definesc sistemul politic ca subsistem al sistemului social global, care cuprinde relațiile politice, instituțiile politice și concepțiile politice. El asigură organizarea și conducerea de ansamblu a societății și determină funcționalitatea ei prin prisma elementelor și a principiilor formatoare.

Între componentele sistemului politic sunt de menționat relațiile politice, ce reprezintă acele legături care se stabilesc între diferite categorii și grupuri sociale în calitatea lor de agenți și care coordonează și asigură acțiuni vizând satisfacerea intereselor lor în raport cu puterea politică. Din această perspectivă, relațiile politice sunt raporturi între grupuri de indivizi, între partide și organizații politice, între acestea și puterea politică. De asemenea, sunt legăturile, raporturile dintre națiuni și naționalități, respectiv, relațiile interetnice. Împreună, toate aceste legături, desfășurându-se pe plan intern, se regăsesc sub denumirea de relații naționale, spre deosebire de relații interstatale, care sunt relații politice internaționale abordate la nivel global[1].

O componentă definitorie a sistemului politic, indicând gradul de organizare politică a societății la un moment dat, se referă la instituții politice – statul, partidele politice, grupurile de presiune etc. Este de reținut că nu orice organizație sau instituție din societate este și una politică, ci numai acelea care se implică în problema puterii politice. Asemenea instituții politice se constituie în cadrul sistemului național (partide naționale), pe scară regională (partide europene), cât și pe scară internațională (internaționale

politice), ele aflându-se în raport de alianță, de cooperare sau de opoziție, de conflict.

Concepțiile politice constituie reflectarea în viața spirituală a modului de organizare și conducere a societății. Elementul esențial al concepțiilor politice îl constituie doctrinele politice. Doctrinele politice constituie o anumită concepție de organizare și conducere a societății, pe baza unui principiu sau unghi de vedere propriu precum: democratic, dictatorial, conservator, liberal, socialist, social democrat, tehnocrat etc. Valoarea concepțiilor politice se oglindește în programele și platformele partidelor politice, în natura organizării și conducerii societății[12].

Toate cele trei componente ale sistemului politic se află într-o strânsă legătură, asigurând, în parte și împreună, funcționalitatea subsistemului politic în calitatea sa de reglator al vieții sociale, al organizării și conducerii acesteia. Iar partidele politice, ca parte componentă a fiecărui element al subsistemului politic, prin programele și platformele lor electorale poartă cu sine opțiunile și vectorii politicii externe a statului. Este greu, dacă nu chiar imposibil, de subestimat rolul și valoarea partidelor politice în calitatea lor de element fundamental al guvernării democratice și prin prisma promovării politicii externe. Înțelesul modern al democrației reprezentative, codificat și definit prin numeroase standarde internaționale existente, atribuie un rol esențial partidelor politice, care au menirea „de a reprezenta, de a exprima, de a transmite și de a angrena ideile cetățenilor, interesele și opiniile lor cu privire la interesul comun”[13].

„Un partid este o reuniune de oameni care profesează aceeași doctrină politică”, scria B. Constant[14] încă de la începuturile fenomenului partizan, mai precis în 1816, oferind astfel una din cele mai vechi, mai redutabile și, în definitiv, mai pertinente definiții, pe cât de laconică pe atât de durabilă. G. Voicu, în lucrarea *Pluripartitismul. O teorie a democrației*, denotă că dimensiunea ideologică este, s-ar părea, primul caracter specific al partidelor care s-a impus ca importanță conceptuală. Această trăsătură s-a dovedit indiscutabil viabilă, căci și astăzi pare imposibil a se vorbi de partid fără a-l corela cu un proiect de oarecare factură doctrinală, ce poate merge de la o formă ideologică până la una pragmatică, accentuat tehnică, cu un fundament doctrinal abia observabil. Definiția lui B. Constant fusese însă precedată de observațiile lui D. Hume asupra partidelor politice în lucrarea *Eseuri politice*, observații care, într-un fel, s-au dovedit a fi mai adecvate cu evoluția fenomenului. D. Hume sesizează în această privință un aspect esențial: anume că programul politic joacă în faza inițială a unui partid un rol determinant pentru coagularea indivizilor, dar că acesta trece cu timpul pe un loc secund, locul prim fiind ocupat de dimensiunea organizatorică, de

imperativele de ordin grupal[16]. Sociologul M. Duverger apreciază criteriul organizațional ca fiind esențial pentru definirea partidelor politice, reieșind din capacitatea acestuia de a aduna în jur cetățeni. „Căci partidele actuale, scria sociologul francez, se definesc nu atât prin programul lor, sau prin clasa aderenților lor, cât prin natura organizației lor: un partid este o comunitate cu o structură particulară. Partidele moderne se caracterizează înainte de toate prin anatomia lor: protozoarelor din epocile anterioare le-a succedat partidul cu organism complex și diferențiat al secolului XX”[14].

Pare dificil a defini caracteristica principală a partidelor atâta timp cât fiecare autor vine cu abordări diferite. În traseul spre definirea rolului și locului partidelor politice în procesul de promovare și realizare a politicii externe, trebuie să acordăm o atenție sporită funcțiilor propriu-zise ale partidelor. În acest context, N. Enciu, în *Politologie*, citându-l pe S. Tămaș cu a sa lucrare *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*, menționează că într-o accepție mai largă, în majoritatea sistemelor politice de esență democratică, partidele politice îndeplinesc următoarele șase funcții: elaborează doctrine și programe politice pe care le propun populației în vederea aplicării lor, în cazul obținerii suportului electoral necesar; mobilizează cetățenii în competiția politică, acționând ca factor de socializare politică și de orientare a opțiunilor și a voturilor populației; recrutează membrii elitei politice pe plan local și național; își asumă responsabilitatea guvernării societății în cazul obținerii victoriei în alegeri; articulează interesele populației, dându-le o expresie adecvată prin convertirea lor în politici publice; în cazul în care guvernează, partidele au rolul de a soluționa conflictele sociale și politice, de a asigura echilibrul societății prin realizarea unui minim de consens social, național și internațional[17].

Am văzut că ținta ultimă a fiecărui partid constă în preluarea puterii. Pentru aceasta se realizează trei acțiuni principale: elaborarea unui program, mobilizarea opiniei publice și selectarea elitelor politice. În funcție de o doctrină, de o anumită ideologie sau de câteva valori politice de referință, fiecare partid își elaborează un ansamblu de măsuri pe care dorește să le vadă puse în practică de către guvernul pe care își propune să-l conducă. Acest program trebuie să fie revizuit periodic, pentru a ține seama de evoluția opiniei publice, dar și de modificarea conjuncturilor economice și sociale. În jurul programului său, partidul trebuie să încerce mobilizarea cetățenilor, adică să obțină adeziunea unui mare număr dintre ei la proiectul politic elaborat, prezentat și apărut, invitându-i pe aceștia să voteze pentru candidații propuși de el, și care reprezintă acest program în bătălia electorală, pentru a obține puterea[18].

Dimensiunea teleologică este esențială pentru conceptul de partid politic. Ea este cea care îi marchează diferența specifică cea mai marcantă, care îi

dă deopotrivă contur și substanță. În plus ea sintetizează sau subordonează atât dimensiunea ideologică, cât și cea organizațională, în sensul că explică rațiunea existenței lor. Este motivul pentru care William R. Schonfeld tratează partidele politice, în lumina oferită de studiile asupra comportamentului electoral, ca „polarizatori de interese, transmițători de ideologie, de doctrină și de atitudini politice, modelatori de politici publice, creatori de legături între cetățeni și guvern”[19].

Alți politologi, ca Francois Borella, văd în partide „mașini electorale”, menite să controleze și să capteze energia populară[16]; din acest punct de vedere, ele pot fi privite și ca „revelatori și acceleratori sociopolitici sau frâne la schimbare. Se cuvine de a nu ne crampona de rolul electoral, parlamentar și guvernamental ale partidelor, ci dimpotrivă, de a le avea în vedere ca forțe sociale, capabile de a pune în mișcare mase populare spre un ideal național”[20].

Așa cum am definit mai sus, programul partidelor reprezintă o parte componentă a mecanismului de funcționare și racordare ale acestor asociații benevole de cetățeni, definite astfel de Dimitrie Gusti, la cerințele mobile ale societății. În acest context, partidele politice vin cu abordări substanțiale de politică externă, prevăzute atât în program, cât și în platformele electorale. Or, ele se succed și se completează reciproc, deoarece, dacă programul este adoptat în cadrul congresului, ca organul suprem de conducere și decizie al partidului, atunci platformele electorale reprezintă ansamblul de idei care este pus la baza unei acțiuni politice în comun pentru a atrage electoratul și a se asigura în competiția dată în lupta pentru acapararea puterii.

Pentru a argumenta ideea trasată mai sus, în care partidele politice sunt generatori de vectori și conținuturi de politică externă, vom face referire directă la prevederile stipulate în program și vom analiza gradul de reflectare al acestora în platformele electorale. Ca punct de reper vor servi cele mai importante și active partide ale eșichierului politic din Republica Moldova.

În ordinea amplasării lor pe axa politică, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova ocupă segmentul electoratului de stânga și promovează opțiuni de politică externă încadrate în aspecte precum crearea condițiilor pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Vamală Belarus-Kazahstan-Rusia, aderarea la Proiectul integraționist al Uniunii Euroasiatice și intensificarea procesului de negociere cu partidele comuniste și cele de stânga din spațiul CSI, în vederea constituirii unui partid internațional unificat de stânga, ținând seama de perspectiva formării Uniunii Euroasiatice și impactul politic al acesteia în regiune.

Prin asociere, prevederile de politică externă prevăzute și promovate în programe și platformele electorale recente ale comuniștilor nu prezintă o schimbare categorică a evoluției traseului integraționist. În viziunea lor, Re-

publica Moldova trebuie să rămână în spațiul de influență estic, prin menținerea parteneriatului în structurile CSI, consolidarea relațiilor cu Ucraina și a parteneriatului strategic cu Federația Rusă, ca sarcină primordială a politicii externe.

Măsurile de integrare vestică țin de crearea unui nivel nou de relații între Republica Moldova și UE, nivel ce ar permite cetățenilor Republicii Moldova accesul deschis în spațiul european și ar asigura accesul liber al mărfurilor autohtone pe piața comună europeană[21]. Însă, în opinia noastră, acestea reprezintă doar declarații la nivel înalt, lipsite de un mecanism viabil, care să faciliteze traseul spre UE. PCRМ vede în eventuala integrare vestică doar un beneficiu economic și ezită să adere la valorile și tradițiile europene consacrate în timp.

Programul politic al Partidului Democrat din Moldova, ca unificator al forțelor centriste, așa cum se autodeclară în identitatea sa, definește politica externă a Republicii Moldova ca o mostră de politică ezitantă și, deseori, declarativă. Adesea s-a preferat o politică externă multivectorială, de balansare între Est și Vest, fără a se angaja să graviteze spre centrele constituite de putere, care erau în stare să ofere sprijin politic, economic sau în materie de securitate. Potrivit aceluiași document[22], integrarea europeană își menține caracterul prioritar, însă un accent deosebit este plasat pe reabilitarea sistemului de relații moldo-ruse în baza unor măsuri de depolitizare totală a acestora, prin departajarea problemelor legate de reglementarea conflictului transnistrean și a altor probleme bilaterale, pentru a reda un caracter mai pragmatic relațiilor cu Federația Rusă.

O reflectare a prevederilor analizate mai sus o identificăm în platforma electorală, în care se optează pentru menținerea, în sfera politicii externe, a următoarelor principii extrem de importante: pragmatism și deideologizarea politicii externe; menținerea relațiilor reciproc avantajoase cu toți partenerii prin evidențierea vectorului de integrare europeană; neutralitate stabilă și lipsa blocurilor geopolitice; transferul accentelor pe promovarea, în primul rând, a intereselor economice și protejarea intereselor cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotare.

Obiectivele Partidului Liberal Democrat din Moldova, ca partid cu orientări politice de centru-dreapta, sunt multiple și se referă atât la procesul permanent de consolidare a partidului, cât și la rolul acestuia în viața politică a țării. Aceste obiective devin reale atât prin prevederile programului politic, cât și prin opțiunile platformei electorale. În acest context, potrivit programului adoptat la Congresul al V-lea din 11 decembrie 2011, PLDM consideră fundamentală promovarea unor relații reciproc avantajoase și edificarea unor parteneriate aprofundate, cu valențe strategice, cu țările vecine ca România

și Ucraina, și cu țările de interes prioritar, în particular cu statele membre ale UE, Statele Unite ale Americii, Federația Rusă și Estul dezvoltat puternic economic[23].

Potrivit programului, în planul politicii externe, partidul promovează o politică neutră, echitabilă și reciproc avantajoasă cu toți partenerii, indiferent de poziție geografică, influență politică sau interdependență economică. Însă, prin platforma electorală, partidul reorientează vizibil vectorul politicii externe spre aderarea în structurile UE. În baza obiectivelor declarate, relațiile externe promovate vor avea drept scop respectarea intereselor cetățenilor Republicii Moldova și a țării pe arena internațională. Prioritatea PLDM este să adopte un curs nou, ireversibil, de integrare europeană. Aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană este un scop fundamental al politicii externe și interne a PLDM. Integrarea europeană a Republicii Moldova, implementarea Criteriilor de la Copenhaga și respectarea angajamentelor asumate față de organisme internaționale în domeniul drepturilor omului vor reprezenta interesul național primar în relația Republicii Moldova cu UE și, în același timp, o prioritate absolută în plan intern, în procesul de construcție a unui stat de drept, democratic și cu valori europene.

Politica externă a Partidului Liberal, ca partid poziționat la extrema dreaptă a axei politice din Republica Moldova, se va axa pe protejarea intereselor naționale, pe construcția unor alianțe și parteneriate externe în măsură să garanteze independența, suveranitatea și integritatea teritorială a statului, aderarea la UE, relații economice reciproc avantajoase, protecția cetățenilor Republicii Moldova aflați la muncă peste hotare. Toate aceste prevederi se întâlnesc în strictă conformitate atât în programul electoral, cât și în platforma electorală ca documente reprezentative ale partidului.

Prioritatea absolută a PL o constituie aderarea Republicii Moldova la UE. Integrarea europeană este obiectivul major în politica sa internă și externă, promovat cu consecvență și determinare. Se va opta pentru a avansa în relațiile speciale cu partenerii strategici și de importanță, pe calea europenizării și dezvoltării Republicii Moldova. De asemenea, se va pleda pentru dezvoltarea unor relații de conlucrare cu organizațiile internaționale și se vor construi raporturi cu partidele politice și asociațiile politice internaționale în care să promoveze interesele naționale și viitorul democratic și european al statului. PL va contribui la construcția unor relații economice reciproc avantajoase cu o serie de state și organizații care să sprijine ascensiunea economică a Republicii Moldova de la periferia economică a Europei, spre un stat care susține modernizarea și dezvoltarea industrială în baza tehnologiilor noi. Pentru realizarea acestor deziderate devine necesară dezvoltarea unei diplomații economice eficiente și puternice. O altă prioritate a diplomației Republicii Moldova

și a serviciului consular va fi protecția cetățenilor, în special a celor aflați la muncă peste hotare, indiferent de destinație[24].

Considerăm că, cel puțin, în plan teoretic, partidele politice din Republica Moldova pot fi caracterizate ca agenți politici unificați și solidari, reieșind din prevederile programelor politice și a platformelor electorale promovate. Vectorul politicii externe devine unic prin declarațiile de integrare europeană și menținerea parteneriatului cu statele din Estul geopolitic, or criza și incapacitatea realizării acestor deziderate se naște odată cu diferența dintre ideologiile politice promovate și segmentarea electoratului pe criterii politice, etnice, lingvistice și culturale.

Implementarea opțiunilor și a strategiilor de politică externă, care consacra, oarecum, credibilitatea partidelor politice atât în interiorul, cât și în exteriorul statului poate fi redată prin trilogia: activitatea partidelor politice, activitatea parlamentară și activitatea guvernamentală. Ordinea logică reiese din geneza și modul de formare a acestor structuri instituționale la baza cărora se află opțiunea electoratului, iar ele, la rândul lor, se formează în baza sistemului politic declarat prin legea supremă, prin instituțiile și tradițiile politice ale statului.

În acest context, partidele politice din Republica Moldova, ca structuri complexe, dețin un rol esențial în viața politică – cel de reprezentare. Reprezentarea nu are loc doar într-un areal închis, rezervat, de tipul celui național. Reprezentarea politică a cetățenilor se realizează atât la nivel regional (european, în cazul nostru), cât și internațional. În acest context, doctrina declarată și promovată prin statut, program, decizii și acțiuni realizate devine punctul de unificare și consolidare a partidelor de aceeași orientare axială atât în interiorul, cât și în exteriorul statului democratizat, realizând activități de politică externă la nivel de partid.

În aceeași ordine de prezentare a partidelor de pe eșichierul politic, PCRM, pentru o experiență politică mai complexă și o abordare a scopurilor propuse în program, își declară extensia europeană în cadrul Partidului Stângii Europene, frecvent abreviat doar Stânga Europeană, devenind membru cu drepturi egale la 13 ianuarie 2007. Decizia de aderare în această organizație internațională a fost luată în cadrul ședinței de la Berlin, a Biroului partidelor de stânga din Europa. În urma aderării, doi reprezentanți ai PCRM intră în organele de conducere ale PSE. După cum a informat serviciul de presă, partidul a obținut acest statut în corespundere cu recomandările Partidului de stânga din Germania, Partidului Comuniștilor din Italia, precum și ale Partidului Comuniștilor din Franța. PCRM s-a dovedit a fi unicul partid din spațiul postsovietic care a aderat la structura politică de stânga ce funcționează în UE.

O analiză a Partidului Stângii Europene denotă că acesta este un partid

politic la nivel european și o asociație de partide socialist-democratice și partide comuniste (eurocomuniste) din UE și alte țări europene. Partidul Stângii Europene a fost creat în ianuarie 2004, cu scopul de a participa la alegerile din același an pentru Parlamentul European. Ideologic, Stânga Europeană se definește ca fiind la „stânga” polului social-democrat (de centru-stânga), fără a aluneca în extrema stângă. În legislativul european din 2009-2014, grupul parlamentar al Partidului Stângii Europene, care activează sub denumirea GUE/NGL - Stânga Unită Europeană / Stânga Verde Nordică, are 34 de euro-deputați, iar ideologiile promovate de fracțiune sunt socialismul, comunismul și eco-socialismul[25].

La nivel internațional, PCRМ își regăsește continuitatea în cadrul Uniunii Partidelor Comuniste, care reprezintă un grup al partidelor comuniste din statele fostei Uniuni Sovietice, format în 1993. Valorile promovate sunt lesne de înțeles prin ideologiile afirmate la nivel național și activități ce promovează ideea de conservare a geopoliticii tipice pentru spațiul estic.

Din perspectiva integrării și participării la nivelul structurilor partinice externe, PCRМ denotă capacitate de afirmare a politicii promovate și de colaborare cu parteneri europeni. Iar impactul acestei afiliere duce la menținerea încrederii propriului electorat în ideile promovate.

PDM se autodeclară, prin Statut, un partid cu vocație europeană care militează pentru edificarea unui stat de drept, social și democrat, integrat într-o Europă federală. Susține strategia de integrare a statului în structurile de cooperare europene și euroatlantice și promovează politica externă a statului consacrată dezvoltării relațiilor cu toate statele democratice.

Participarea europeană a PDM se realizează prin afilierea la Partidul Socialiștilor European (PSE), care este un partid politic compus din 33 de partide social-democrate, socialiste și laburiste din statele europene. PSE a fost fondat în 1992 la Haga ca succesor al Confederației Partidelor Socialiste a Comunității Europene și este al doilea cel mai mare partid din Parlamentul European, cu 201 membri. Șapte membri ai Comisiei Europene sunt reprezentanți ai PSE, iar un șir de personalități politice marcante, șefi de stat sau de guverne, ca Tony Blair (Regatul Unit), José Luis Zapatero (Spania), au fost reprezentanți ai PSE în Consiliul European[26].

Prin art. 9 al Statutului, PDM menționează că aderă la valorile și principiile promovate de Internaționala Socialistă și militează pentru aplicarea acestora în viața social-politică a Republicii Moldova. Colaborează și întreține relații cu partide sau organizații de orientare democratică, îndeosebi cu cele social-democrate și social-liberale. În acest context, Internaționala Socialistă reunește 143 de partide socialiste, social-democrate, laburiste, precum și organizații regionale de pe toate continentele și a fost creată în anul 1951, la Conferința

de la Frankfurt pe Main (30 iunie – 3 iulie). Sediul Internaționalei Socialiste se află la Londra. Obiectivele programatice ale organizației sunt definite în documentul „Scopurile și sarcinile socialismului democratic”, adoptat la Conferința de constituire și în declarația reuniunii Consiliului General (Oslo, 1962), intitulată „Lumea azi – perspectiva socialistă”. În ianuarie 2006 a fost ales ca președinte politicianul grec Giorgos Andreas Papandreou[27].

Potrivit participării politice la nivel european și internațional, PLDM își valorifică pe deplin viziunile doctrinare și ideologice, mizează pe coparticiparea în aceste structuri și susținere în procesul facilitării traseului Republicii Moldova spre structurile integraționiste ale UE.

Ca apartenență europeană, PLDM este membru cu statut de observator în cadrul Partidului Popular European (PPE) și împărtășește deplin ideea de integrare europeană și consolidare a democrației participative europene. PPE este un partid de centru-dreapta european, unul din cele mai mari partide transnaționale reprezentate în Parlamentul UE. A fost fondat în 1976 de către partide occidentale creștin-democrate, dar mai târziu a primit și partide europene conservatoare sau alte formațiuni politice de centru-dreapta. Este cel mai influent partid european și cel mai mare partid din Parlamentul European din 1999, din Consiliul European din 2002, și este de departe cel mai mare partid în cadrul prezentei Comisii Europene. Președintele Consiliului European și președintele Comisiei Europene aparțin PPE. De asemenea, mulți dintre părinții fondatori ai UE au fost membri ai partidelor care au format mai târziu PPE. În afara UE, partidul deține majoritatea în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei[28].

Această pondere de participare și implicare a partidului în cadrul structurilor europene denotă complexitatea politicilor promovate, iar PLDM deține un model viu de participare europeană, ceea ce, într-o anumită măsură, facilitează procesul aderării în UE prin adoptarea idealurilor unificatoare pentru o bună colaborare și participare la procesul decizional european.

Uniunea Internațională Democrată (UID) reprezintă structura în care PLDM își exercită afilierea internațională și este o asociație de aproximativ 80 de partide conservatoare, creștin-democrate, de centru și centru-dreapta. Formată în 1983, UID promovează valorile democratice prin stabilirea contactelor între parteneri, acțiuni în comun la nivel bilateral și multilateral și schimb de experiență. De asemenea asociația încurajează suportul mutual între parteneri și asigură dezvoltarea idealului de libertate a individului, democrației, competitivitatea întreprinderilor economice. Membrii fondatori sunt personalități notorii ca: Margaret Thatcher, George Bush Sr, Jacques Chirac, Helmut Kohl. IDU are un rol bine determinat în lumea modernă, unde azi o idee a unei țări devine mâine politică în altă țară[29].

Din această perspectivă, PLDM deține, prin participarea în structuri externe, o pondere sporită a capacității de promovare a valorilor străine la noi acasă și a celor autohtone în lume. Acest proces se definește astăzi ca globalizarea și integrarea lumii contemporane.

Pentru a prelua experiența de integrare europeană, PL a aderat la Partidul European Liberal Democrat și Reformist (PELDR), care este un partid politic pan-european cu ideologie liberală, reformistă și centristă. În Parlamentul European, PELDR face parte din Alianța Liberalilor și Democraților pentru Europa, condusă de Graham Watson, un liberal democrat britanic[30].

Deși nu are o prezență și o participare internațională, PL a afirmat în repetate rânduri dezideratul de a deveni membru al Internaționalei Liberale, care este o organizație ce reunește partidele de orientare liberală din întreaga lume. A fost constituită la Congresul Mondial al Liberalilor de la Oxford din 1947. După Congresul de la Marrakech (noiembrie 2006), din Internațională fac parte (cu statut de membru sau observator) 93 de partide. Documentele constitutive ale organizației sunt Manifestul Liberal din 1947, Declarația de la Oxford din 1967 și Apelul Liberal de la Roma din 1981. Documentul oficial pe baza căruia funcționează organizația este Constituția Internaționalei Liberale, amendată și adoptată în cadrul Congresului Internaționalei Liberale de la Oxford din noiembrie 1997[31].

Scopul proclamat al Internaționalei Liberale este să întărească legăturile dintre partidele liberale, să contribuie la consolidarea unei societăți bazate pe libertate individuală, responsabilitate personală și justiție socială, să furnizeze mijloacele necesare cooperării și schimbului de informații dintre organizațiile membre din toate statele participante.

Prin afilierea europeană și internațională, partidele politice din Republica Moldova consolidează opțiunile de integrare și globalizare ale statului și asigură pe deplin direcția vectorului politicii externe, acordând instituțiilor democratice oportunități de reformare și racordare la standardele internaționale, iar cetățenilor – posibilitatea unui destin european meritat.

Activitățile de politică externă la nivel parlamentar, redate prin prisma teoretico-metodologică, sunt expres stipulate în Legea fundamentală a Republicii Moldova, care în art. 60 (1) prevede că Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului și unica autoritate legislativă a statului. De asemenea, aceeași sursă indică faptul că Parlamentul aprobă direcțiile principale ale politicii interne și externe a statului și ratifică, denunță, suspendă și anulează acțiunea tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova[32].

Parlamentele reprezintă, prin definiție, o sinteză a tuturor forțelor politice, cărora electoratul le-a acordat dreptul de reprezentare. Diversitatea formațiilor politice prezente în lumea parlamentară fac ca și gradul de eficiență

al parlamentelor să fie mai mare odată cu evoluția sistemelor politice. Pe de altă parte, restabilite în drepturile lor firești – adesea după ani de totalitarism – parlamentele și-au reluat rolul esențial de a controla modul în care se desfășoară acțiunea organelor puterii în sectoarele de activitate, inclusiv în domeniul politicii externe[33].

Ce-a de-a treia componentă a trilogiei în implementarea activităților de politică externă este reprezentată de structura guvernamentală a statului, care, așa cum este definită în Constituția Republicii Moldova, art. 96 (1), Guvernul asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice. Astfel, influența crescândă a relațiilor internaționale asupra dezvoltării interne a țării conduce la faptul că problemele politicii externe dețin un loc important în activitatea guvernului, influențând asupra formării programului de activitate[34]. Obiectivele de politică externă ale guvernelor sunt definite, promovate și justificate publicului prin programele de guvernare, în funcție de anumite scopuri și finalități etice pe care guvernele le împărtășesc în scopul realizării propriilor interese ale statelor, inclusiv pentru menținerea suveranității și independenței statale sau pentru asigurarea securității și bunăstării sociale.

În condițiile afirmării dreptului internațional și principiilor sale de bază, a valorilor democratice, inclusiv a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, politica externă a statelor trebuie să țină cont din ce în ce mai mult de acestea în elaborarea și promovarea propriilor interese atât pe plan extern, cât și intern. Pornind de aici, statele sunt constrânse să-și realizeze politica lor externă în baza următoarelor principii internaționale: nerecurgerea la forță sau la amenințarea cu forța; reglementarea diferendelor internaționale prin mijloace pașnice; neamestecul în treburile interne ale altor state; cooperarea internațională; egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul lor de a-și hotărî singure soarta; egalitatea suverană a statelor; îndeplinirea cu bună-credință a obligațiilor asumate; inviolabilitatea frontierelor statelor; integritatea teritorială a statelor; respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. După cum susține J.K. Holsti, valoarea și cerința maximă a acestor principii este aceea că „nici un stat nu poate să caute realizarea, maximizarea și protejarea obiectivelor sale de politică externă, lezând prin aceasta interesele majore ale altui stat”. În realitate, principiile menționate servesc mai curând în calitate de constrângeri externe, statele construindu-și politica lor externă din considerente din cele mai diverse, în funcție de: gradul de interdependență și nivelurile de interacțiune, regimul politic, sistemul de guvernare, configurația politică internă și externă, valorile morale și religioase, interesele și cultura politică a elitelor, precum și alți factori de conjunctură ce influențează sau determină modificări ale raportu-

lui de forțe și statu-quo-ului existent. Complexitatea interacțiunii unora sau altora din acești factori și a impactului lor în procesul de luare a deciziilor fac dificilă estimarea eficacității și prognozarea acțiunilor de politică externă a statelor. Cu cât mai complexă este politica externă a unui stat, cu atât mai anevoioasă este determinarea nivelurilor de interacțiune, modul de formare și caracterul acesteia[35].

Tratarea conceptuală a partidelor politice prin prisma definirii politicii externe și a prevederilor și activităților programatice de politică externă, a gradului de implementare al acestora prin intermediul activității partidelor politice, a structurilor guvernamentale și parlamentare denotă, pe de o parte, importanța partidelor politice în contextul sistemului politic, iar pe de altă parte, incapacitatea acestora de a identifica un model de interes național unic, motivat de divizarea pe criterii politice și ideologice a electoratului și a întregii societăți.

Referințe bibliografice

1. Mitran I. Politologia în fața secolului XXI. București: Fundația „România de Măine”, 1997, p. 11.
2. Ibidem, p. 48.
3. Saca V., Cebotari S. Identificări conceptuale în cadrul sintagmei „proces integraționist – interes național – politică externă”. În: Revista de Filosofie și Drept, 2006, Nr. 3 (142), p. 62.
4. Burian Al. Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice. În: Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale, 2009, Nr. 2, p. 40.
5. Cebotari S., Saca V., Coropcean I. Politică externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste. Chișinău: Institutul Militar al Forțelor Armate, 2008, p. 25.
6. Ibidem, p. 24.
7. Defarges Ph. Organizațiile internaționale contemporane. Iași: Institutul European, 1998, p. 57-78.
8. Burian Al. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău: CEP USM, 2008, p. 116.
9. Ibidem, p. 117.
10. Russu P. Dicționar de terminologie uzuală diplomatică și de drept internațional. București: Cartea universitară, 2004, p. 164.
11. Evans G., Newnham J. Dicționar de relații internaționale. București: UNIVERSAL DALSI, 2001, p. 190.
12. Vâlsan C. Politologie. București: Editura Economică, 1997, p. 50.
13. Munteanu I. Partide politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme. Chișinău: Cartier, 2010, p. 4.
14. Duverger M. Les partis politiques. Paris: Armand Colin, 1951, p.9.
15. Ibidem.
16. Vezi: Voicu G. Pluripartidismul. O teorie a democrației. București: Editura ALL, 1998, p. 56.
17. Enciu N. Politologie. Curs universitar. Chișinău: CIVITAS, 2005, p. 233.

18. Chagnoulland D. Dicționar al vieții politice și sociale. București: All Educational, 1999, p. 108.
19. Schonfeld W. R., Les partis politiques. Que sons-ils et comment les etudier? În Ideologies, parties politiques et groupes sociaux, Etudes reunies par Yves Meny (Paris, Presse de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1989), p. 188.
20. Borella F. Les partis politiques en Europe (Edition revue et corrigeée, Paris, Edition du Seuil, 1984), p. 10.
21. Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova. În: <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pcrm-2009-ro.pdf> (vizitat 02.11.2012).
22. Programul Partidului Liberal Democrat din Republica Moldova. În: <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2010/electoral-program-pdm-2010-ro.pdf> (vizitat 02.11.2012).
23. Programul Politic al Partidului Liberal Democrat din Moldova. În: http://www.pldm.md/index.php?option=com_content&view=article&id=3635&Itemid=49 (vizitat 02.11.2012).
24. Programul Partidului Liberal din Republica Moldova. În: <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2010/electoral-program-pl-2010-ro.pdf> (vizitat 02.11.2012).
25. PCRM a devenit membru cu drepturi depline al Partidului Stângii Europene. În: http://www.moldova-suverana.md/old_site/index. (vizitat 07.11.2012)
26. PES in EU. În: <http://www.pes.eu/en/about-pes/pes-eu>. (vizitat 07.11.2012)
27. Progressive politics for a fairer world. În: <http://www.socialistinternational.org/about.cfm> (vizitat 07.11.2012)
28. Grupul PPE în cadrul Parlamentului European. În: <http://www.eppgroup.eu> (vizitat 07.11.2012)
29. International Democratic Union. History. În: <http://www.idu.org/history.aspx> (vizitat 07.11.2012)
30. Partidul Liberal a devenit membru al Partidului European Liberal Democrat și Reformator. În: <http://www.e-democracy.md/parties/docs/pl/201010181/> (vizitat 07.11.2012)
31. World Federation of Liberalism. În: <http://www.liberal-international.org/> (vizitat 07.11.2012)
32. Legea cu privire la Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 18.08.1994, nr. 1.
33. Rizescu Gh. Diplomația parlamentară. București: Lumina Lex, 2000, p.13.
34. Arseni A., Ivanov V., Suhaitco L. Drept constituțional comparat. Chișinău: CE USM, 2003., p. 166.
35. Caldare Gh., Gorincioi R. Politica externă a Republicii Moldova. În: Politologie. Chișinău: CE USM, 2007, p. 316.

**PROBLEMELE MIGRAȚIEI ȘI MANAGEMENTUL FRONTIERELOR
PRIN PRISMA PLANULUI DE ACȚIUNI UNIUNEA EUROPEANĂ –
REPUBLICA MOLDOVA PRIVIND LIBERALIZAREA
REGIMULUI DE VIZE**

Vladislav ȘARAN,
magistru în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Summary

The political events of the last three years have brought changes in cooperation between Moldova and the European Union. The Action Plan on visa liberalization, EU-Republic of Moldova visa dialogue is the document that Moldova must fulfill a series of reforms to achieve a liberalized visa regime with European Union. Our goal is to research issues of migration and border management in the context of a liberalized visa regime by adjusting the legal framework, the impact of biometric passports and no less important influence of the European Commission on visa liberalization success.

Evenimentele de pe scena politică din ultimii trei ani au adus schimbări în colaborarea dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, fapt ce a consolidat tot mai mult integrarea europeană ca o prioritate definitivă a politicii externe a Moldovei. La nivelul societății, cea mai mare așteptare și dorință a populației pro-europene a fost și este trecerea liberă a hotarelor în spațiul comunitar. De aceea, Guvernul țării a considerat că este momentul implementării unei modalități prin care cetățenii moldoveni vor putea călători liber în UE până când integrarea europeană nu va cunoaște o finalitate. Însă statele UE duc o politică destul de restrictivă în ceea ce privește libertatea circulației pentru cetățenii statelor ne-membre, iar pentru Republica Moldova aceste restricții au devenit și mai evidente odată cu aderarea României la spațiul comunitar în 2007. Instaurarea unui regim de vize, la un preț de 35 de euro, a format foarte rapid cozi interminabile la Ambasada României de la Chișinău.

În Moldova nu existau suficiente reprezentate diplomatice străine pentru a acoperi cererea de vize în UE. În acest context, în 2007 a apărut Centrul Comun de Vize, amplasat la Ambasada Ungariei, care actualmente oferă vize pentru 15 state membre ale Acordului Schengen ce nu au reprezentare diplomatică în Moldova. Astfel, cetățenii moldoveni au fost scutiți de plecări la București sau Kiev pentru obținerea de vize. Învățînd din experiența statelor balcanice, care au implementat cu succes reforme cu privire la libera circulație în UE, Guvernul moldovean și-a canalizat eforturile în rezolvarea

problemelor legate de securitatea documentelor, controlul de frontieră în perimetrul transnistrean și combaterea corupției.

Primele inițiative în inițierea unui dialog privind liberalizarea regimului de vize cu UE s-a conturat în conformitate cu prevederile Declarației Comune a Summitului Parteneriatului Estic din Praga și prin Declarația Comună a Consiliului de Cooperare UE - Republica Moldova din 21 decembrie 2009, care specifică expres posibilitatea obținerii liberalizării regimului de vize ce ar putea fi realizat treptat, dar numai după implementarea reformelor. Pe parcursul anului 2010 s-a consumat o perioadă de activitate de evaluare și structurare a dialogului privind liberalizarea regimului de vize. Astfel, toate reformele care trebuie urmate s-au concentrat în patru blocuri de probleme în baza cărora a fost elaborat Planul de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize cu Uniunea Europeană (în continuare Planul de Acțiuni).

Începutul anului 2011 a marcat o etapă importantă în rapoartele dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în domeniul Justiției și Afacerilor Interne prin demararea dialogului în domeniul de liberalizare a regimului de vize pentru cetățenii moldoveni. Planul de Acțiuni a fost aprobat de statele membre ale UE pe 16 decembrie 2010 și a fost prezentat la Chișinău de către Comisarul pentru Afaceri Interne Cecilia Malmström pe data de 24 ianuarie 2011. Acest document prevede condiții tehnice pe care autoritățile din Moldova urmează să le implementeze pentru ca cetățenii moldoveni să poată beneficia de circulație liberă în UE.

Principalele prevederi ale Planului de Acțiuni se referă la securizarea frontierelor, reformarea Ministerului de Interne, introducerea pașapoartelor biometrice, combaterea criminalității și a corupției etc. În special, liberalizarea vizelor este condiționată de: îmbunătățirea semnificativă a nivelului de securitate a documentelor, a migrației și a politicii de azil; reformele și cooperarea în domeniul ordinii și siguranței publice (inclusiv lupta împotriva traficului de ființe umane); abordarea problemelor de relații externe (inclusiv drepturile omului și libertățile fundamentale). Guvernul Republicii Moldova a aprobat Programul național de implementare a Planului de Acțiuni privind liberalizarea regimului de vize cu Uniunea Europeană (în continuare Programul de Implementare). Documentul include reformele prioritare, planul calendaristic, structurile responsabile și termenii de realizare. Conform acestui Program, ministerele și alte organe centrale ale puterii trebuie să asigure respectarea strictă a programului în termenii prevăzuți.

Pe lângă acest Program de Implementare, Republica Moldova mai dispune și de un glosar care explică toate conceptele-cheie și termenii tehnici care apar în foile de parcurs ale Albaniei, Bosniei și Herțegovinei, Macedoniei, Muntenegrului și Serbiei și în planurile de acțiuni ale Ucrainei și

Moldovei privind Planul de Acțiuni privind liberalizarea vizelor[1]. Experiența statelor care deja au trecut acest proces ne va ajuta să înțelegem cât de vaste sunt reformele pe care țara noastră trebuie să le implementeze pentru a dobândi circulația fără vize în UE. De asemenea, devine evident că aceste reforme vor fi benefice nu numai pentru țările care s-au angajat în procesul de liberalizare a vizelor, dar și pentru a proteja UE contra criminalității și imigrației ilegale din întreaga lume.

Planul de Acțiuni este compus nemijlocit din patru blocuri de probleme, după cum urmează:

Blocul 1: Securitatea documentelor, inclusiv implementarea pașapoartelor biometrice

Blocul 2: Imigrația ilegală, inclusiv readmisia

Blocul 3: Ordinea publică și securitatea

Blocul 4: Relații externe și drepturile fundamentale

Scopul nostru constă în cercetarea problemelor de migrație și managementul frontierelor în contextul regimului liberalizat de vize. La fel vom analiza eforturile care s-au depus cu privire la adoptarea unei noi Legi cu privire la frontiera de stat, aportul Serviciului Grăniceri al Republicii Moldova, modalități de monitorizare și control a fluxurilor migraționiste, rolul pașapoartelor biometrice și, nu mai puțin importantă, cooperarea cu Comisia Europeană care monitorizează parcursul liberalizării regimului de vize a Republicii Moldova cu UE.

În cel de-al doilea Bloc de probleme, care este responsabil de imigrația ilegală și readmisia, primul obiectiv stabilit este managementul frontierelor. Programul de Implementare și-a stabilit în acest domeniu consolidarea cadrului legal, inclusiv prin adoptarea unei noi Legi cu privire la frontiera de stat, precum și dezvoltarea unei mai bune cooperări interinstituționale eficiente dintre Serviciul Grăniceri, organele de drept și alte agenții implicate în gestionarea frontierei.

Cadrul normativ existent ce reglementează sistemul supravegherii și controlului frontierei de stat este depășit de imperativul timpului și învechit din punct de vedere moral, fiindcă Legea nr.108-XIII din 17 mai 1994 privind frontiera de stat a Republicii Moldova a fost elaborată în baza modelului sovietic bazat pe utilizarea trupelor militare la paza, supravegherea și controlul frontierei de stat[2]. Prin urmare, s-a impus necesitatea elaborării unui nou cadru legal care să asigure armonizarea legislației naționale cu acquis-ul Uniunii Europene și să constituie garanția unui management integrat efectiv. Proiectul legii cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova a fost aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1212 în data de 27 decembrie 2010, s-a făcut deja primul pas spre crearea unui cod comunitar al regulilor pe care

se bazează libera circulație a persoanelor peste frontiere, iar în 07 noiembrie 2011 Parlamentul Republicii Moldova a aprobat în a doua lectură proiectul dat. În cele din urmă, Legea a intrat în vigoare de la 01 iulie 2012.

În contextul atingerii cât mai rapide a regimului liberalizat de vize, remarcăm câteva prevederi din Lege care, în opinia noastră, creează incomodități cetățenilor străini la intrarea în Republica Moldova. Una din aceste prevederi se referă la facilitarea accesului de către persoane în zona de frontieră, care ar fi inconvenabil în câteva privințe. Articolul 12 impune niște condiții destul de severe de trecere a frontierei pentru cetățenii străini. Conform proiectului de lege cu privire la frontiera de stat, cetățenii care doresc să intre în țara noastră vor fi obligați să prezinte acte care confirmă scopul vizitei, invitația, rezervarea hotelului, voucher turistic, bilet tur-retur și altele[3]. Prin urmare, se dorește o înăsprire a regulilor de intrare în Moldova, care nicidecum nu vine în concordanță cu logica liberalizării regimului de vize RM-UE. Considerăm că trebuie create niște condiții mai lejere de intrare în Moldova pentru cetățenii străini, în caz contrar nu ne putem aștepta la un feedback pozitiv din partea Comisiei Europene.

Controlul fluxurilor migraționiste se realizează într-o bună parte prin asigurarea securității documentelor de trecere a frontierelor. În acest sens, una din condițiile primordiale pentru liberalizarea regimului de vize cu UE este eliberarea pașapoartelor biometrice.

Pașaportul cu date biometrice este cel mai protejat document pentru trecerea frontierelor și este acceptat și recunoscut de UE în procesul de migrație. Implementarea acestor documente de nouă generație la nivel mondial a fost condiționată de necesitatea sporirii nivelului de securitate a documentelor, prevenirea și contracararea traficului ilicit[4]. Din punct de vedere tehnic, noul pașaport este actul de identitate format dintr-o combinație de hîrtie și componente electronice sub forma unui cip care asigură integritatea pașaportului și a datelor biometrice. Cipul este un dispozitiv de securitate suplimentară care oferă pașaportului biometric un grad mai ridicat de protecție împotriva riscurilor de falsificare și fraudare. La fel, actul conține fotografia digitală, amprentele digitale, precum și datele personale ale posesorului: numele, prenumele, patronimicul, data nașterii, numărul pașaportului, data eliberării și data expirării termenului de valabilitate al acestuia și semnătura posesorului documentului.

La prezentarea pașaportului cu date biometrice pentru controlul de frontieră are loc identificarea persoanei prin metoda verificării fotografiei din cip cu cea imprimată de camera digitală. Cu ajutorul unui dispozitiv special are loc citirea amprentelor degetelor și identificarea ulterioară a posesorului prin intermediul verificării informației primite cu cea înscrisă în cipul pașaportului.

Cea mai mare problemă a persoanelor care solicită eliberarea pașapoartelor biometrice o constituie prețul relativ mare ce trebuia achitat și care era aproximativ +/- 75 euro în 2010, ceea ce este destul de costisitor pentru oamenii de rând. În acest sens, guvernul moldovean a preconizat să reducă prețul pașapoartelor la aproximativ 24-35 euro începând din 2011, datorită unui grant oferit de UE sub formă de echipament pentru producerea și procesarea pașapoartelor cu date biometrice în valoare de circa 2 mln de euro. Din 1 august 2011, prețul unui pașaport biometric era de cca 45 euro (700 lei), fiind eliberat pentru un termen de 30 de zile, și rămîne același și la etapa actuală. Prin urmare, ieftinirea despre care s-a vehiculat n-a avut loc în proporția în care s-a promis.

În decursul eliberării pașapoartelor actuale, cipul care conține informația biometrică nu este integrat, ci este ulterior atașat, chiar dacă Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor a Republicii Moldova poate demonstra printr-un certificat de securitate eliberat de Organizația Internațională a Aviației Civile (ICAO) că s-a verificat prin intermediul testelor că cipul pașaportului este imposibil de sustras și de a-l utilizat în alt scop decât cel pentru care a fost atașat. Totuși, autoritățile moldovenești au promis că vor elibera pașapoarte cu cip integrat încît să existe o armonizare deplină cu toate normele de securitate a pașaportului biometric.

Luînd în considerație importanța pașaportului biometric în contextul liberalizării regimului de vize cu UE, guvernul moldovean trebuie să promoveze o campanie publicitară prin care să se evidențieze beneficiile deținerii pașaportului biometric pentru care trebuie plătit un preț scăzut în raport cu libera circulație în UE. Acest fapt va accelera procesul de eliberare a pașapoartelor, care este întradevăr necesar. Totodată autoritățile moldovenești trebuie să urmărească și eliminarea pașapoartelor non-biometrice din sistemul național de pașapoarte, încît cele biometrice să le ocupe locul cît mai repede posibil. În acest context, expertul L. Litra consideră, „cu cît pașapoartele biometrice vor deveni mai accesibile și mai răspîndite, cu atît mai ușor le va fi autorităților să explice populației ce înseamnă un regim liberalizat de vize cu UE. Pentru a evita dezamăgirile ulterioare, trebuie ca fiecare să înțeleagă că va fi în continuare nevoie de vize pentru călătorii cu o durată mai mare de 90 de zile în UE și nu va permite dreptul la muncă”[5].

O provocare pentru Republica Moldova rămîne frontiera cu autoproclemata republică transnistreană. Guvernul de la Chișinău își pune mari speranțe că regimul liberalizat de vize va fi un punct de atracție pentru malul stîng al Nistrului și, după cum consideră premierul Vlad Filat, „soluționarea conflictului, care nu este doar al Republicii Moldova, va transforma țara noastră în furnizor de stabilitate”[6]. În acest sens, pașapoartele biometrice

trebuie să fie echivalentul autenticității, astfel încât să se găsească mecanisme de identificare și stopare a falsurilor la frontieră, unde autoritățile constituționale în eliberarea documentelor ale Moldovei nu au acces.

Un succes deja atins este că din 1 ianuarie 2012 cetățenii moldoveni din străinătate pot depune actele pentru perfectarea pașapoartelor cu date biometrice la reprezentanțele diplomatice ale Republicii Moldova[7]. Pentru cetățenii noștri de peste hotare noile pașapoarte simbolizează facilitarea liberei circulații și scutirea inconveniențelor de deplasare în patrie pentru perfectarea actelor, iar pentru autoritățile responsabile de managementul frontierelor ele reprezintă o mai mare securitate la hotare și o metodă eficientă contra migrației ilegale, a traficului de persoane și, nu în ultimul rând, lupta împotriva corupției transfrontaliere.

Un loc important în parcursul liberalizării regimului de vize îl ocupă Serviciul Grăniceri, fiindcă este autoritatea care este responsabilă de controlul și managementul frontierei de stat, în scopul combaterii faptelor specifice criminalității transfrontaliere, inclusiv migrației ilegale și asigurarea intereselor Republicii Moldova.

Programul de Implementare are ca scop demilitarizarea și profesionalizarea acestei autorități prin acordarea personalului unui statut special, descentralizarea procesului de luare a deciziilor, optimizarea structurii la nivel tactic, atribuirea competențelor pe întreg teritoriul țării. Demilitarizarea Serviciului Grăniceri a presupus înlocuirea tuturor militarilor în termen cu angajați pe bază de contract până la sfârșitul anului 2011. Profesionalizarea este un proces mai complex, multidimensional, de lungă durată și cu efecte diferite sub aspectul naturii lui. Procesul presupune transformări profunde la nivelul organizării, dotării cu echipament necesar pentru controlul și supravegherea hotarului, instruirii activității instituției frontaliere, schimbăriiacompaniate de implicațiile corespunzătoare în raporturile dintre Serviciul Grăniceri și societate (societatea politică, societatea civilă, instituții ale statului etc.), precum și în diverse compartimente ale vieții sociale.

Serviciul Grăniceri are un plan în desfășurare în cooperare cu experții Misiunii Uniunii Europene de Asistență la Frontieră între Moldova și Ucraina (EUBAM), a câtorva cursuri de instruire în domeniile Leadership și Abilități manageriale. Primii beneficiari ai acestor cicluri de formare au fost cadrele didactice ale Serviciului Grăniceri – profesorii din cadrul Colegiului Național de Grăniceri și cei de la secția metodică a Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare”[8]. Cursurile sunt audiate de inspectorii de frontieră din punctele de trecere și pichetele de grăniceri. Cele două părți, Serviciul Grăniceri și EUBAM, au convenit începerea primului training din luna martie 2012.

În cele din urmă, Serviciului Grăniceri a atins finalitatea procesului de demilitarizare. La data de 1 iulie 2012 a intrat în vigoare Legea cu privire la Poliția de Frontieră, conform căreia Serviciul Grăniceri este reorganizat în Poliția de Frontieră și transmis în subordinea Ministerului Afacerilor Interne (MAI). Noul organ al administrației publice își exercită atribuțiile și implementează politica statului în domeniul managementului integrat al frontierei de stat, prevenirea și combaterea criminalității transfrontaliere. Polițiștii de frontieră au pe deplin dreptul să inițieze urmăriri penale, să examineze contravenții și impună măsuri pentru stoparea migrației ilegale [9].

Procesul liberalizării regimului de vize pentru Republica Moldova reprezintă un interes firesc pentru UE și de aceea se întreține o colaborare la nivel instituțional. Acest dialog se menține prin întrevederile constante dintre oficialii europeni și cei moldoveni, dar și prin rapoartele Comisiei Europene, unde sunt remarcate realizările Planului de Acțiuni și punctele neîndeplinite din Programul de Implementate.

În data de 23 septembrie 2011, la Bruxelles, Comisia Europeană a prezentat primul raport ce conține progresele înregistrate de Republica Moldova și Ucraina în ceea ce privește punerea în aplicare a planurilor lor de acțiune în materie de liberalizare a vizelor. Raportul se axează preponderent pe implementarea acțiunilor ce țin de realizarea primei etape de consolidare a cadrului legislativ, dar și descrierea unui șir de măsuri deja întreprinse ce se referă la cea de-a doua etapă de implementare a Planului de Acțiuni. În general, Raportul referitor la Moldova a purtat o apreciere pozitivă în ceea ce privește adoptarea legislației și consolidarea cadrului juridic în domenii importante, cum ar fi securitatea documentelor, gestionarea frontierelor, gestionarea migrației, azilul, traficul de persoane, spălarea de bani și politica antidrog. Cu toate acestea, rămân de soluționat unele probleme și domenii precum protecția datelor, combaterea criminalității organizate, lupta împotriva corupției și a discriminării[10]. Prin urmare, reforme fundamentale ce sunt de o importanță majoră încă urmează să fie îndeplinite și este necesar, în opinia noastră, ca aceste reforme să fie realizate în termenii Programului de Implementate pentru a demonstra competența noastră în față Comisiei Europene.

Nu mai puțin importante au fost rundele de discuții în cadrul misiunilor de evaluare a UE la o serie de instituții din Moldova din perioada 7-10 noiembrie 2011, cu scopul de a evalua nivelul de realizare a angajamentelor asumate la etapa legislativă a Planului de Acțiuni[11]. Experții din cadrul Comisiei Europene și din state membre ale UE au pus spre examinare problemele Blocului 2 al Planului de Acțiuni – „Imigrația ilegală, inclusiv readmisia”, unde principalele preocupări spre îmbunătățire s-au considerat a fi

managementul migrației, politicile în domeniul azilului și managementul frontierei.

Cel de-al doilea raport de progres privind implementarea Planului de Acțiuni a fost făcut public la 14 februarie 2012. Raportul totalizează realizările privind ajustarea cadrului legislativ al Planului de Acțiuni RM-UE în ceea ce ține de liberalizarea regimului de vize[12]. Remarcăm, raportul Comisiei Europene confirmă ca fiind adoptat cadrul legislativ necesar pentru Blocul 1 privind securitatea documentelor și Blocul 2 privind gestionarea frontierelor și migrației, inclusiv readmisia. Se reiterează încă o dată mai multe succes din primul raport dar și progresele suplimentare care s-au realizat în ajustarea cadrului legislativ la standardele UE în domeniul drepturilor omului. Acest document sugerează că Republica Moldova trebuie să se concentreze mai mult asupra reformei afacerilor interne, respectiv Ministerul Afacerilor Interne trebuie să se preocupe mai mult de problema corupției, traficului de droguri și a ființelor umane etc. Pe de altă parte, Comisia Europeană recomandă adoptarea unei legi cuprinzătoare anti-discriminare cât mai curînd posibil. Considerăm că această remarcă este justificată și absolut necesară, mai ales că Republica Moldova încă nu a consolidat o poziție clară privind această Lege. Și mai mult predomină o confuzie la nivel de înțelegere prin care discriminarea este sinonimă cu minoritățile sexuale. Dirk Schuebel, Șeful Misiunii Uniunii Europene în Moldova declara, la briefingul din 27 martie 2012, că fără adoptarea legii antidiscriminare moldovenii nu vor putea circula fără vize în UE. Schuebel argumentează că „mai mult de 50% din populație va beneficia pe urma adoptării acestei legi. Chestiunea ce ține de minoritățile sexuale este doar una din punctele stipulate în lege. Sperăm că vom trece în cea de-a doua fază în acest an (anul 2012). Adoptarea acestei legi este în interesul tuturor cetățenilor”[13]. Suntem de acord că reformele nu sunt făcute pentru UE, ci pentru Moldova și pentru binele cetățenilor, de aceea nu are rost amînarea adoptării în Parlament a legii antidiscriminare.

În urma multor controverse, proiectul de lege care prevede combaterea discriminării a fost modificat și redenumit ca Legea cu privire la egalitatea de șanse. Sintagma „orientare sexuală” nu a fost exclusă din text, dar se regăsește doar într-un articol care stabilește că nicio persoană nu poate fi discriminată la locul de muncă în baza orientării sale sexuale. Fiind introduse aceste modificări, în data de 25 mai 2012, Legea cu privire la asigurarea egalității a fost adoptată[14]. Astfel că, adoptarea acestei legi apropie mai mult regimul liberalizat de vize cu UE pentru Republicii Moldova și fortifică încrederea că reformele pot fi duse pînă la capăt.

Obiectivul principal al Planului de Acțiuni care se urmărește a fi atins este obținerea libertății de circulație a cetățenilor moldoveni în UE prin in-

termediul instaurării unui regim liberalizat de vize. Nu negăm faptul că s-au făcut foarte multe, însă faza ajustarea cadrului legal va fi valorificată doar dacă faza a doua, cea a aplicării legislației, va fi realizată în termenii stabiliti de Programul de Implementare. Este primordial ca partenerii europeni să fie convinși că în Republica Moldova s-a făcut pînă la capăt reforma justiției, reforma Serviciului de Grăniceri, reforma MAI față de care este strîns legată prevenirea și combaterea corupției, a crimei organizate, securizarea frontierei de stat. Per total, aceste acțiuni sunt foarte voluminoase și ambițioase, însă efortul fiecărei structuri trebuie să convingă, astfel încît structurile europene să nu simtă riscul unul val necontrolat de imigranți odată cu renunțarea la vize. Este necesară asigurarea unei mai mari transparențe a deciziilor autorităților implicate direct în activitățile Planului de Acțiuni. Aici ne referim la publicarea periodică a rapoartelor de progres în privința sarcinilor din cadrul Programului de Implementare, în primul rînd a Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene. Cele două rapoarte de progres ale Planului de Acțiuni, ce aparțin Ministerului, au apărut pe site-ul instituției respective cu întîrziere și doar în limba engleză, ceea ce a format inconveniențe publicului larg de a se informa cu privire la mersul regimului de liberalizare a vizelor.

Am observat maniera foarte lejeră a ministrului de Externe I. Leancă, care ne asigura că etapa ajustării legislației este un succes iar unele sarcini ale Planului sunt realizate chiar „în avans”. Considerăm că încă nu este momentul potrivit să jubilăm, chiar dacă ministrul Leancă, deja de cîteva ori, își promite demisia dacă pînă la sfîrșitul anului 2012 Republica Moldova nu va avea regim liberalizat de vize cu UE [15]. Argumentăm scepticismul prin faptul că oferirea liberei circulații în UE este, în primul rînd, prerogativa partenerilor europeni, în a doilea rînd, faza aplicării legislației este mult mai complexă și realizarea ei va necesita un efort consolidat dintre diverse instituții și autorități din Moldova, și nu mai puțin important o stabilitate politică și un dialog constat cu instituțiile europene. În ceea ce privește afirmația cu privire la demisia ministrului Leancă, s-a mediatizat ca fiind una grăbită spusă cu scopul de a stimula mersul reformelor și prin urmare nu trebuie percepută la modul direct.

Autoritățile moldovene trebuie să elaboreze o politică de stat cît mai amplă pentru susținerea persoanelor originare din Republica Moldova aflate peste hotare. Practica încheierii de acorduri bilaterale cu statele-gazdă ale cetățenilor moldoveni privind garanțiile drepturilor în domeniul asigurării sociale, așa cum a fost făcut cu Grecia, Bulgaria, Portugalia, Italia, trebuie continuată.

Pe plan intern este foarte important ca atît autoritățile, cît și societatea civilă să explice ce înseamnă regim liberalizat de vize. Majoritatea cetățenilor,

mai ales cei din mediul rural, nu cunosc că liberalizarea regimului de vize cu UE asigură libera circulație a cetățenilor pînă la 90 de zile pe an și nu oferă dreptul la muncă. Un rol extrem de important îi revine mass-mediei, care poate difuza mesajul pe întreg teritoriul Moldovei și de aceea este necesară instruirea jurnaliștilor în vederea înțelegerii procesului de liberalizare, dar și a terminologiei cu care se operează în acest proces. În acest sens, este salutară existența portalului www.novisa.md, care postează nu doar toate știrile media la tema liberalizării regimului de vize, dar publică studii și analize competente, informații care prefațează experiența Balcanilor. Acest site este partenerul pentru Republica Moldova al portalului pentru proiectul “Pavînd drumul pentru liberalizarea regimului de vize cu UE în statele Parteneriatului Estic”, gestionat de PASOS (Asociația de Politici pentru o Societate Deschisă), sprijinit de Inițiativa pentru Reformarea Serviciului Public și Guvernare Locală (LGI) al Fundațiilor pentru o Societate Deschisă.

Analizînd, retrospectiv, toate succesele și carențele procesului procesului de liberalizare Republica Moldova a reușit să treacă la următoare etapă a dialogului cu UE. Comisia Europeană a decis, în data de 27 iunie 2012, avansarea Republicii Moldova la cea de-a II-a fază a dialogului privind liberalizarea regimului de vize[16]. Astfel, ideea negocierii unui regim de călătorie fără vize cu UE a devenit unul dintre cele mai importante obiective urmărite de autoritățile moldovene la nivel de politică externă. Eventualul succes sau eșec în realizarea acestui deziderat în următorii ani va avea un impact enorm asupra modului în care este percepută UE de către cetățenii Republicii Moldova, atît cei din țară, cît și cei de peste hotare. Un potențial succes, îndeplinirea deplină a Planului de Acțiuni, va consolida cu certitudine forțele democratice și pro-europene, va oferi stimulente solide pentru accelerarea procesului de reforme, va ajuta Moldova să devină atractivă în ochii propriilor cetățeni, inclusiv pentru populația din regiunea separatistă Transnistria, și, desigur, va consolida și mai mult vectorul european în țara noastră.

Referințe bibliografice

1. Glosar al Planului de Acțiuni pentru liberalizarea regimului de vize pentru Ucraina și Republica Moldova din 28.04.2011.
2. În cadrul Uniunii Europene, libera circulație a persoanelor și a mărfurilor prevede cerințe înalte în domeniul controlului la frontierele externe.
3. În: http://www.border.gov.md/news.php?id_news=355.
4. Proiectul legii cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova nr. 1212 din 27.12.2010.
5. Începînd cu 1 ianuarie 2011, în Republica Moldova sunt eliberate doar pașapoarte biometrice. În: <http://www.registru.md/publcation/161351/>.

Problemele migrației și managementul frontierelor prin prisma Planului ... _____

6. Combaterea corupției și reforma structurilor de forță ne îndepărtează de mult-așteptata Europă fără bariere.
7. În: <http://www.novisa.md/2012/02/07/combaterea-coruptiei-si-reforma-structurilor-de-fora-ne-indeparteaza-de-mult-asteptata-europa-fara-bariere/>.
8. Pașapoartele biometrice vor facilita regimul liberalizat de vize cu Uniunea Europeană. În: <http://unimedia.md/?mod=news&id=17157>.
9. Cetățenii moldoveni aflați peste hotare vor putea obține pașaportul cu date biometrice la misiunile diplomatice. În: <http://www.novisa.md/2012/01/02/cetatenii-moldoveni-aflati-peste-hotare-vor-putea-obtine-pasaportul-cu-date-biometrice-la-misiunile-diplomatice/>.
10. Grănicerii își vor îmbunătăți abilitățile de comunicare.
11. În: <http://www.novisa.md/2011/11/10/granicerii-isi-vor-imbunatati-abilita%C8%9Bile-de-comunicare/>
12. Activitatea de frontieră a Poliției de Frontieră a MAI în corespundere cu standardele Uniunii Europene. În: http://www.border.gov.md/links/integrarea_europeana.php
13. Rapoartele Comisiei privind progresele înregistrate de Republica Moldova și Ucraina în vederea liberalizării vizelor din 23 septembrie 2011.
14. Republica Moldova a găzduit misiunea de evaluare a UE în domeniul Dialogului privind liberalizarea regimului de vize. În: <http://www.mfa.gov.md/comunicate-presamd/489489/>
15. Cel de-al doilea Raport de Progres privind implementarea de către Republica Moldova a Planului de Acțiuni RM-UE în liberalizarea regimului de vize.
16. Dirk Schuebel: „Fără adoptarea legii antidiscriminare, Moldova nu va obține regim liberalizat de vize cu UE”. În: http://www.adevarul.ro/moldova/actualitate/Dirk-Schuebel-Legii-antidiscriminare-UE_0_671333147.html
17. Punct controverselor? Legea cu privire la asigurarea egalității ADOPTATĂ! <http://unimedia.info/stiri/video-punct-controverselor-legea-cu-privire-la-asigurarea-egalitatii-adoptata-48101.html>
18. [Ministrul de Externe al Republicii Moldova] Leancă promite regim fără vize cu UE în 2012! “Dacă nu, îmi dau demisia”. În: <http://unimedia.info/?mod=news&id=41268>
19. Republica Moldova a trecut la cea de-a II-a fază a dialogului privind liberalizarea regimului de vize. În : <http://unimedia.info/stiri/republica-moldova-a-trecut-la-cea-de-a-ii-a-faza-a-dialogului-privind-liberalizarea-regimului-de-vize-49465.html>

MANAGEMENTUL FUNCȚIEI PUBLICE ÎN UNELE STATE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE

Vladimir GARȘTEA, *competitor,*
Academia de Administrare Publică de pe lângă
Președintele Republicii Moldova

Summary

In the European Union countries the requirements are for top officials from two directions. The higher level, they face the challenge of the responding promptly to the government priorities, ensuring also the providing the public services impartially and fairly. The lower hierarchical level, they face the challenge of managing a large workforce of expected the efficiency and the effectiveness.

În dorința lor de a-și asigura legitimitatea, regimurile democratice se află în situația de a găsi un echilibru între două valori, ce se pot afla într-o relativă tensiune: asigurarea de servicii publice corecte și independente din punct de vedere politic și, în limita legii, receptivitatea funcționarilor publici la politicile guvernării aflate la putere. Neutralitatea administrației publice, în sensul de absență a afilierii politice, este, desigur, o condiție premergătoare pentru a garanta că, indiferent de orientarea politică a acestora, cetățenii vor beneficia de un tratament corect și echitabil. La nivel operațional, neutralitatea este menținută prin punerea accentului pe profesionalismul, meritul și competența funcționarilor publici. Aceste valori sînt importante pentru nivelul de echitate și de continuitate, care reprezintă un format-cheie al gradului de încredere al cetățenilor față de sistemul administrativ. În același timp, funcționarii publici trebuie să fie răspunzători în fața guvernului pentru elaborarea efectivă a programului, iar promptitudinea reacțiilor administrației la solicitările guvernării aflate la putere, în limitele legale și constituționale, este un element-cheie în implementarea politicilor guvernamentale. În statele Uniunii Europene cerințele adresate înalților funcționari publici provin din două direcții. De la nivel ierarhic superior, aceștia se confruntă cu provocarea de a reacționa cu promptitudine la prioritățile guvernului, asigurînd, totodată, oferirea de servicii publice în mod imparțial și echitabil. De la nivel ierarhic inferior, aceștia se confruntă cu provocarea de a gestiona o forță de lucru de dimensiuni mari de la care se așteaptă eficiență și eficacitate.

Statele au răspuns în mod diferit la aceste provocări, în funcție de tradiția administrativă și de prioritățile politice curente. Există totuși elemente comune în ultimele evoluții identificate privind managementul funcției publice în țările membre. S-a pornit de la distincția clasică între principalele

două tipuri de funcții publice. Mai întâi, un sistem al funcției publice bazat pe dezvoltarea unei cariere, în care includerea într-o bază de recrutare, care cuprinde potențiali înalți funcționari publici, are loc după absolvirea universității sau la începutul carierei profesionale și care recurge deseori la examene competitive. Ulterior, rata promovabilității este gestionată de organismul respectiv. În acest sistem, resursele sînt investite în dezvoltarea și carierele funcționarilor publici selecționați pentru a-i pregăti pentru înalta funcție publică. În al doilea rînd, un sistem al funcției publice de tip “posturi disponibile” în care candidații la o anumită înaltă funcție publică sînt recrutați de la nivelul funcției publice în sens larg și din sectorul privat, ceea ce conduce la o bază de recrutare de posibili candidați mai mare. O subcategorie a sistemului tip “posturi disponibile” este ”sistemul intradepartamental” al funcției publice, în care nu există un sistem al carierei bine dezvoltat pentru întreaga administrație. Numirile în funcție tind să se facă ținînd cont de vechimea în funcție și merit în cadrul departamentului în cauză [1, p.124].

Importanța dezvoltării managementului funcției publice este pusă în evidență de faptul că toate țările au întreprins reforme ale funcției publice. Tendința generală în statele comunitare este de focalizare a atenției asupra dezvoltării capacității manageriale. În timp ce managementul de performanță al funcției publice este o preocupare centrală în toate țările, la aceasta se adaugă din ce în ce mai des atenția acordată capacității de conducere și managementului schimbării, precum și managementului resurselor umane. Statele comunitare au descentralizat sarcinile de management în diverse proporții, împreună cu mecanismele de garantare a răspunderii individuale a cadrelor de conducere.

În acest context, pot fi identificate următoarele elemente tipice pentru evoluția funcției publice: măsuri pentru promovarea unei mai mari mobilități. Mobilitatea în cadrul sectorului public și experiențele acumulate în economie sînt considerate din ce în ce mai mult ca un element benefic și de formare continuă; numirile în înalte funcții publice sînt făcute pentru o perioadă limitată (sau prin contracte cu durată limitată) într-un număr tot mai mare de state membre ale UE; existența unui sistem specific de management al funcției publice în unele țări (Belgia, Olanda, Marea Britanie); elemente ce țin de un sistem de remunerare mai flexibil sau un sistem de salarizare bazat pe performanță au fost deja introduse în unele țări; importanța majoră a formării pentru dezvoltarea personală a funcționarilor publici.

Unele state au dezvoltat sisteme specifice de management al funcției publice creînd departamente specializate care au ca obiective: îmbunătățirea managementului funcției publice la cel mai înalt nivel; selectarea și dezvoltarea unei categorii de manageri executivi foarte competenți cu abilități de

conducere și expertiză managerială; responsabilizarea adecvată a managerilor pentru performanța individuală și organizațională; utilizarea sistemelor de plată și de ocupare a posturilor pe bază de performanță; garanții pentru ca managerii executivi să acționeze pentru asigurarea interesului public și fără presiuni de natură politică.

În cele mai multe dintre statele Uniunii Europene, majoritatea angajaților publici au statut de funcționari publici. Aceasta înseamnă că sînt guvernați de o lege a funcției publice, care este o lege publică, și nu de legislația muncii, care constă în legi private sau civile aplicabile relațiilor dintre angajații și angajatorii sectorului privat. Totuși, importanța sindicatelor trebuie remarcată prin angajamente colective, încheiate cu guvernul în cadrul raporturilor publice, de exemplu, în Franța, Spania, Portugalia, Grecia, Irlanda, Olanda, Belgia și Suedia. În Suedia, Legea funcției publice este minimalistă, pentru că reglementează drepturile și îndatoririle specifice, precum și măsurile disciplinare, în timp ce legislația muncii și înțelegerile colective reglementează alte condiții de angajare. Marea Britanie este un caz aparte: funcționarii publici au reglementări specifice, conferindu-le statut de funcționar public, dar nu există o lege generală a funcției publice. În țările Uniunii Europene, regula este ca un angajat public să fie funcționar, iar excepția este să dețină un contract de muncă cu statul. Situația este valabilă și angajaților din administrația locală (cu excepția Marii Britanii, unde funcționarii locali se supun legislației muncii)[2, p.62].

Reieșind din această situație, managementul funcției publice în țările membre ale UE comportă o serie de particularități. În Franța, Ministerul Funcției Publice și al Reformei de stat reprezintă instituția publică care gestionează funcția publică centrală și teritorială. *Direcția generală de administrare a funcției publice*, constituită în cadrul Ministerului din 1945, este structura care gestionează resursele umane ale statului, aducînd o contribuție importantă în materia reglementărilor sociale referitoare la remunerarea funcționarilor publici, la condițiile de muncă ale acestora, la timpul de lucru necesar îndeplinirii sarcinilor de serviciu. Ea își exercită tutela asupra școlilor administrative interministeriale și este responsabilă de dialogul social cu organizațiile sindicale. Această direcție se află la dispoziția ministrului Funcției Publice, al Reformei de Stat și al Administrării Teritoriale [36, p.283]. Ministrul prezidează *Consiliul Superior al Funcției Publice de Stat*. Pentru funcționarii publici, care fac parte din categoria înalților funcționari publici, nu există încă un organism care să realizeze managementul înalților funcționari publici[3, p. 201]. *Direcția generală de administrare a funcției publice* monitorizează procesul de dezvoltare a carierei funcționarilor publici și, în acest context, gestionează și cariera funcționarilor publici din

categoria înalților funcționari publici. În procesul reformei funcției publice din Franța s-au creat, începând cu anul 2003, Serviciile interministeriale pentru reforma de stat, care au competență pentru: modernizarea gestiunii funcției publice și a structurilor de stat; simplificarea procedurilor administrative; dezvoltarea administrației electronice.

În cadrul sistemului carierei, funcționarul intră în serviciul administrației pe un post de începător, la cel mai jos nivel al unei cariere pentru care sînt cerute cunoștințe și o pregătire suficientă; funcționarul este promovat în funcție de un sistem reglementat. Funcționarul face, în general, carieră pînă la pensionare. Mai multe state organizează periodic concursuri deschise. După anumite probe orale și/sau scrise, listele cu rezultatele și performanțele candidaților sînt publicate. Cei mai buni candidați sînt recrutați în ordinea clasării pînă ce toate posturile sînt ocupate. În intervalul dintre două concursuri, posturile vacante sînt atribuite în funcție de listele de rezervă de la recrutare. Concursurile reprezintă metoda de selecție cea mai utilizată în Franța, Germania, Irlanda, Italia, Luxembourg, Portugalia, Spania și Belgia. În Franța există trei mari tipuri de concursuri organizate la nivelul funcției publice de stat, funcției publice teritoriale și funcției publice spitalicești. Concursul organizat de funcția publică de stat este un concurs extern, deschis candidaților care nu fac parte din funcția publică și care îndeplinesc criteriile minimale de vîrstă și pregătire. Aceste concursuri sînt organizate în scopul de a recruta personal din afara funcției publice pentru posturile de acces la o carieră într-un anumit corp (grup)[4, p.4]. De exemplu, pentru a avea acces la o carieră de categoria A, candidații trebuie să aibă o diplomă universitară. Aceste concursuri sînt organizate în fiecare an de către ministerul sau departamentele competente în funcție de nivelul postului vacant.

Concursul funcției publice teritoriale este un concurs intern organizat pentru recrutarea personalului deja angajat în funcția publică și care dorește să intre în alte grupe sau dorește să obțină un post la un nivel înalt. Concursul intern reprezintă în mod sigur un instrument al promovării interne. Acesta are reputația de a fi mai accesibil decît concursul extern. În plus, dorind să deschidă funcția publică către societatea civilă, legi speciale au prevăzut un nou tip de concurs de admitere la anumite școli (ENA, IRA, ENM), accesibil persoanelor care pot să demonstreze capacitatea lor de a exercita o activitate profesională în sectorul privat sau de a îndeplini un mandat ca membru ales al unei adunări a unei autorități locale sau regionale[5, p.3-6].

În Germania există o distincție tipică între funcționarii publici care sînt angajați deținînd autoritate publică sau puteri de stat (în jur de 40 % din angajații publici) și restul, care sînt supuși legislației muncii și convențiilor colective specifice. Legea germană oferă criterii pe baza cărora se face distincția

între *Beamte* (funcționari publici) și *Angestellte* (angajați de stat), și anume capacitatea de a exercita funcții de autoritate publică. Funcționarii publici sînt priviți ca brațele executante ale statului, agenți ai puterii publice, deși au capacitatea de a sluji orice guvern, independent de orientare (principiul neutralității politice) și sînt responsabili în fața legii. Conceptul de “exercițiu al autorității publice” este legat de problemele referitoare la interesul național, lege și ordine, suveranitatea statului, aplicarea legii etc. Totuși, profesorii universitari și profesorii de toate nivelele, inclusiv cei din școala primară, și aproape toți angajații din administrația locală sînt funcționari publici. Cei care nu sînt funcționari publici sînt priviți doar ca îndeplinind o profesie în sectorul public sau în economie, sau în serviciile publice finanțate din bugetul de stat. Austria și Luxembourg se apropie de modelul german.

Managementul funcției publice și al funcționarilor publici se realizează în Germania – stat federal – la nivelul landurilor, în mod descentralizat. În vederea realizării flexibilității administrative, a fost concentrată la nivelul landurilor inițiativa descentralizării managementului resurselor umane. Astfel, având în vedere principalele strategii de reformă ale Guvernului, funcțiile publice generale și serviciile au fost transferate în subordinea autorităților federale. În Germania nu există o autoritate centrală care să gestioneze managementul funcției publice și al funcționarilor publici, structura corpului, termenele, condițiile de încadrare fiind standardizate de administrația federală și administrația landurilor. În acest sens, responsabile de recrutarea funcționarilor publici, precum și de asigurarea condițiilor de dezvoltare a carierei acestora, sînt serviciile publice ale ministerelor [6, p.4]. În Germania, criteriile de bază pentru o carieră de un anumit nivel sînt fixate prin lege. În ceea ce privește celelalte criterii, acestea sînt stabilite de către Bund sau de landuri și departamente, în funcție de exigențele specifice ale posturilor vacante anunțate în mod public (Stellenausschreibug). Criteriile de selecție sînt reprezentate de aptitudini, cunoștințe și experiențe anterioare. Metodele de selecție germane sînt în mod considerabil descentralizate. De-a lungul reformelor, s-a trecut la procedura de recrutare deschisă. Principiul esențial este acela că funcționarii sînt recrutați mai degrabă pentru un post precis decît pentru o carieră specifică. Pentru a fi recrutați, candidații trebuie să îndeplinească condițiile fixate de departament și/sau agenția competentă. În acest caz, aptitudinile specifice cerute pentru un post sînt mai importante decît o diplomă cerută pentru o carieră precisă, cum este în cazul țărilor care aplică sistemul carierei. Diferența importantă în raport cu alte grupuri este că în acest caz nu există proceduri oficiale universal aplicabile. De fapt, metodele de selectare sînt comparabile cu cele din sectorul privat. Legea nu specifică criteriile de formare decît pentru anumite posturi cu un înalt nivel

de responsabilitate sau pentru posturile din funcția publică exercitate în cadrul unui sistem al carierei (diplomat, agent de poliție, militar).

În Suedia, Ministerul Justiției este răspunzător de coordonarea reformelor managementului public. Agenția Suedeză pentru Dezvoltare Administrativă are atribuții în ceea ce privește revizuirea sectorului public precum și reforma din acest sector în general. Are, de asemenea, rolul de a implementa reformele managementului public la nivelul agențiilor. Acest aspect subliniază faptul că în Suedia s-a realizat o descentralizare progresivă a managementului resurselor umane către agenții, avînd ca scop creșterea eficienței și eficacității în acest sector. Guvernul a delegat, astfel, responsabilitatea miniștrilor și șefilor de agenții, Agenția pentru angajații guvernamentali devenind organismul central de negociere a acordurilor colective cu privire la salarii[7]. În Suedia, criteriile de selectare sînt stipulate de către Constituție și de Legea angajării în funcția publică. În acest cadru, personalul este recrutat la fel ca și în sectorul privat. Diferite metode de selecție sînt în general aplicate la interviuri.

În Olanda, politica de personal a fost centralizată, iar sectorul public a fost obiectul unei reforme administrative. A fost înființat în 1995 Oficiul pentru înalții funcționari, acesta avînd ca scop profesionalizarea și integritatea serviciului public prin implementarea politicilor guvernamentale, investind în resursa umană, în calitatea și mobilitatea acesteia. Are rolul de a stabili legături și relații între ministere, precum și de a dezvolta serviciul public în vederea creșterii calității acestuia. Această instituție se află în subordinea Ministerului de Interne, care are, la rîndul său, importante atribuții și responsabilități în domeniul politicii generale de personal.

În Danemarca, unul dintre cele mai importante obiective ale reformei administrației publice, este cel cu privire la realizarea unui cadru legislativ privind funcția publică. Pentru a coordona acest efort, Guvernul a înființat Direcția pentru Regulamente în interiorul Ministerului de Finanțe. Același minister are competențe în realizarea politicii de personal în cadrul serviciului public prin elaborarea de programe, instrucțiuni și recomandări atît pentru funcționarii publici, cît și pentru înalții funcționari publici[8]. Serviciul public din Danemarca este gestionat în mod descentralizat de către ministere și agenții, separînd funcțiile politice de cele administrative. Reformele din Danemarca din 1969 și din Italia din 1993 au urmat modelul german. În Italia, doar cîteva mii de funcționari de rang înalt sînt subordonați Legii funcției publice, ceilalți supunîndu-se legislației muncii.

Astfel, se poate spune că doar Danemarca (de la Legea din 1969) și Italia (de la Legea din 1993) au realizat o redefinire a funcției publice prin redimensionarea sa în ultimii cincizeci de ani. În Suedia, o astfel de redefinire a

condus la extinderea dimensiunii funcției publice prin includerea majorității angajaților publici, din cauza reformei legislației muncii și a presiunilor sindicale.

În Danemarca și în Olanda, departamentul și/sau agenția vizată furnizează o descriere specifică a postului și alege metodele de selectare aplicabile în funcție de importanța acestui post și a sarcinilor care trebuie să fie executate. În Olanda, recrutarea se efectuează frecvent prin evaluări. Prima etapă a procedurii de recrutare este aceea de a pune în aplicare procesul de selecție din cadrul propriului organism. Postul vacant nu face obiectul unui anunț decât dacă nu există candidați valabili sau dacă se dorește în mod specific recrutarea unei persoane din afara organizației. În general, nu există nici o dificultate pentru a putea prevedea posturile vacante datorită personalului intern. În mod obișnuit, un nou funcționar este mai întâi numit temporar, pentru o perioadă de probă de maximum doi ani. La sfârșitul acestei perioade el poate fi numit definitiv.

În Finlanda, reforma politicii de personal este într-o continuă evoluție. Scopul principal al acestei acțiuni este de a realiza o politică de personal competitivă, corectă și responsabilă, împreună cu dezvoltarea unui nivel înalt de etică a funcționarilor publici. Autoritatea publică responsabilă de realizarea managementului resurselor umane pentru administrația publică din Finlanda este Departamentul de Personal din cadrul Ministerului de Finanțe. De asemenea, competența cu privire la politicile de personal și modificările în structura politicilor salariale au fost delegate și descentralizate ministerelor și agențiilor. În Finlanda, deciziile de recrutare sînt frecvent bazate pe evaluarea consultanților externi, iar administrațiile organizează interviuri complementare[9, p.3-7].

În Spania, gestiunea funcției publice și a funcționarilor publici este realizată de Ministerul Administrației Publice, prin Direcția Generală a Funcției Publice. O altă autoritate publică cu competențe în materia funcției publice este Consiliul Superior al Funcției Publice, care reprezintă organul superior de coordonare și consultare cu privire la politicile privind funcția publică. Are atribuția de a dezbate și a propune măsurile de coordonare a politicilor de personal pentru toate palierele administrației publice și, în special, cu privire la evidența personalului, sistemele de acces la funcția publică, relațiile dintre posturile aferente funcțiilor publice [10, p.3-7].

În Grecia, Ministerul de Interne, al Administrației Publice și al Descentralizării în cadrul politicii generale a Guvernului coordonează planificarea resurselor umane în conformitate cu nevoile serviciilor publice. Ocuparea funcțiilor publice vacante este guvernată de principiile *egalității de șanse* în vederea ocupării funcției publice, *selecției după merit*, *obiectivității*, *trans-*

parenței, solidarității sociale și publicității. Gestiunea sistemului este încredințată unei autorități administrative centrale și independente: Comitetul de selecție a personalului. Comitetul de selecție a personalului constituie un juriu central care atribuie posturile vacante, acest juriu poate fi asistat de jurii descentralizate. Calificativele obținute în urma concursului pot crește ținând cont de criteriile sociale, regionale (regiuni dezavantajate) sau de merit (de exemplu, un doctorand). Candidații sînt numiți în funcție de calificativul lor final și de dorința lor referitoare la posturile dorite. Nu este necesar să se procedeze la fel pentru toate posturile vacante. Listele de priorități sînt stabilite pe baza criteriilor valorice (calificări, specializări) sau pe baza situațiilor sociale. Directorii sînt recrutați prin concurs la Școala Națională de Administrație Publică, concurs ce este accesibil profesorilor universitari, licențiaților în domenii tehnice sau agenților serviciilor publice în funcție. Această pregătire dă dreptul la un grad și la patru grile suplimentare din baremul salarial.

În Marea Britanie [11, p.445], Comisia Serviciului Public este responsabilă, încă din 1855, pentru respectarea principiilor selectării și numirii în serviciul public, pe baza meritelor și a competiției corecte și deschise. Începînd cu 1995, Comisia are și rolul de a soluționa contestațiile care nu au putut fi rezolvate prin procedurile interne în cadrul autorităților conform Codului Serviciului Public. Membrii Comisiei Serviciului Public sînt numiți de către Coroană și își exercită funcțiile sub prerogativele regale. Aceștia nu sînt numiți ca funcționari publici și sînt independenți față de ministere. Ei raportează anual rezultatele activității direct reginei, iar publicarea raportului este obligatorie. Cu privire la procedurile de recrutare în funcția publică, constatăm, nu există proceduri formale specifice sectorului public, recrutarea făcîndu-se după normele consacrate în sectorul privat. În Anglia este în vigoare Codul de Gestiune al Funcției Publice, care cuprinde drepturile de reprezentare, de recurs intern, funcționarii publici putînd face apel contra anumitor decizii și acte ale angajatorului pe lîngă tribunalele muncii.

În Marea Britanie, modul de selectare este stabilit prin Codul de recrutare a comisarilor funcției publice. Departamentele și agențiile sînt ele însele responsabile de organizarea recrutării personalului (calendar, nevoi, criterii de îndeplinit etc.). O schemă de carieră specifică, desemnată sub numele de „fast stream“ (filieră rapidă) pentru universitari, constituie o excepție de la acest sistem, cu caracteristici structurale diferite. Pentru aceste cariere, selecția este coordonată de biroul funcției publice și este efectuată de agenția de servicii privind recrutarea și evaluarea. Termenul „fast stream“ indică faptul că persoanele cu studii universitare competente sînt promovate, în special, prin cadrul unui program de formare după intrarea lor în cadrul

funcției publice, pentru a-și însuși cât mai repede posibil cunoștințele necesare exercitării posturilor cu responsabilitate sau a funcțiilor de încadrare.

Pentru majoritatea candidaților, procesul de selecție urmărește trei etape: 1) o lucrare de evaluare printr-un chestionar a unei zile de lucru; 2) un centru de evaluare de două zile care cuprinde o serie de lucrări, de exerciții de grup și de interviuri, ce țin de comitetul de selecție din cadrul funcției publice de la Londra. În al doilea studiu, interviurile pot îmbrăca orice fel de forme. Ele se pot baza pe capacitățile intelectuale ale candidaților, pe sondarea cunoștințelor și aptitudinilor lor specializate sau pe acoperirea intereselor și pe o experiență mai largă; 3) o întâlnire de aproape 40 de minute cu comitetul de selecție finală. Proba calificării se compune din 4 teste de aptitudini notate în mod obiectiv și pe baza unui chestionar. Testul de aptitudini permite evaluarea aptitudinilor verbale și matematice, precum și capacitatea de a raționa în mod logic. Chestionarul cuprinde întrebări despre candidați, despre centrele lor de interes și despre experiența lor. Notele obținute la testul de aptitudini și la chestionar sînt combinate din punct de vedere statistic pentru a obține un etalon general angajat pentru a selecționa candidații. În contextul evoluției generale a managementului funcției publice europene, se observă o tendință către o și mai mare descentralizare, pe de o parte, și o importanță crescută a dimensiunii europene, pe de altă parte. Procesul de descentralizare presupune transferul de competențe de la administrația centrală către cea regională. Acest fapt implică și transferul de funcționari din administrațiile centrale către entitățile regionale (Belgia, Irlanda, Spania, Italia). Influența crescută a dimensiunii europene reprezintă un alt element fundamental. Această influență se observă, în special, în domeniul programelor de schimburi europene pentru funcționarii din statele membre. Totuși, trebuie remarcat faptul că în două dintre noile state membre, Austria și Finlanda, mobilitatea în raport cu alte state membre ale UE și în alte instituții europene este foarte rară. De altfel, aderarea la UE impune exigențe ridicate administrației publice, iar celelalte servicii publice joacă un rol din ce în ce mai hotărîtor în alegerea operatorilor economici atunci cînd se decide localizarea activității acestora.

Toate marile forme de mobilitate (geografică, profesională și/sau funcțională) pot fi observate în diverse funcții publice. Dar frecvent se face distincția între mobilitatea voluntară și obligatorie. În general, mobilitatea este încurajată din următoarele motive: din punctul de vedere al administrației, mobilitatea este un mijloc de a crește flexibilitatea funcționării ministerului, a biroului sau a agenției; din punctul de vedere al funcționarului, mobilitatea permite familiarizarea cu alte domenii de lucru, dezvoltarea de noi aptitudini, extinderea orizonturilor, progresul pe plan profesional.

În ceea ce privește diversele fundamente juridice ale mobilității, putem face distincția între mobilitatea temporară și transferul permanent. În cazul schimbării temporare, Franța și Germania au pus la punct o serie de instrumente care vizează favorizarea flexibilității în cadrul managementului funcționarilor publici. În Marea Britanie, numărul de departamente temporare (voluntare) este ridicat, iar instrumentele utilizate în acest scop sînt clasificate, deoarece mobilitatea provine în mare parte din diferitele ministere sau autorități.

Printre altele, în Olanda au fost concepute diverse instrumente și puse în aplicare pentru a promova mobilitatea temporară. Ca exemplu, cităm: echipele de proiect, grupuri de funcționari care sînt afectate pentru o scurtă perioadă proiectelor speciale. Apoi, acești funcționari revin la posturile lor (Belgia a recurs la această tehnică); colaborarea structurală cu agențiile interimare de lucru; acordurile de cooperare dintre ministere în vederea schimbului de personal special calificat sau redundant.

În ceea ce privește mutarea permanentă, Irlanda a pus la punct un instrument interesant. Pentru numirea într-un grad superior, candidații sînt selecționați pe bază de concurs. Gradele sînt identice în toate ministerele, ceea ce permite o mobilitate interministerială. Italia a elaborat o soluție demnă de interes pentru reafectarea personalului ca urmare a restructurării. Funcționarii italieni au posibilitatea de a-și prezenta după bunul lor plac candidatura pentru posturile vacante din cadrul funcției publice care sînt publicate pe o listă. Acești funcționari sînt mutați pe baza unei liste întocmite de administrația gazdă. În cazul funcționarilor declarați redundanți și care nu au făcut cerere de schimb, aceștia sînt reclasați de către oficiu pe baza unei liste a posturilor rămase în ciuda mobilității voluntare. În Olanda au fost create centre de mobilitate pentru a ajuta personalul excedentar să găsească locuri de muncă în alte părți. În Belgia, Finlanda, Franța, Luxembourg și Spania, posibilitățile de transfer sînt în general limitate, și adesea un schimb nu este posibil decît pentru o scurtă perioadă. În Finlanda a fost introdus un sistem de rotație a personalului, care permite funcționarilor să ocupe diferite posturi timp de 6 sau 12 luni, fără să-și mai schimbe angajatorul. Recent, Austria și Germania au început să promoveze mobilitatea funcționarilor în cadrul filierelor de carieră dintre diferite departamente. În Franța, diversele forme de mobilitate a agenților publici sînt considerate ca fiind un instrument ce permite adaptarea administrației la noile sale sisteme de carieră. Totuși, transferurile au loc, de obicei, la cerere, în interesul funcționarului. Mobilitatea geografică se poate efectua prin intermediul mutărilor, această formă de mobilitate vizează în fiecare an aproape 3% din funcționari. Pe planul mobilităților funcționale există diverse posibilități:

punerea la dispoziție, în care funcționarul își poate efectua serviciul timp de trei ani într-o administrație de stat, o instituție publică, o instituție sau un organism ce furnizează servicii de interes general, sau pe lângă o organizație internațională, continuând să perceapă remunerarea corespunzătoare postului anterior; detașarea prin care funcționarii își pot efectua serviciul în agențiile din administrația centrală, în instituții publice și întreprinderi publice, pe lângă colectivitățile locale sau regionale, în cadrul organizațiilor internaționale, precum și în întreprinderi, instituții sau asociații private care furnizează servicii generale. Aceste persoane juridice își plătesc funcționarii, dar acestea își conservă drepturile de avansare și de promovare în administrația de origine. Spania autorizează transferurile dacă cererea funcționarului este asociată unei evaluări sau unui concurs specific, sau dacă este asociată unei nominalizări a celor mai înalți funcționari. Există un transfer din oficiu, dacă vechiul post al funcționarului a fost suprimat în urma unei restructurări. Transferurile din oficiu către o organizație internațională sau pentru sarcini specifice se efectuează temporar, în timp ce transferurile permanente către un alt departament au loc cu acordul funcționarului.

În majoritatea țărilor nu există o legătură formală între mobilități și procedurile de evaluare a funcționarilor. Oricum, se constată frecvent faptul că mobilitatea este considerată ca fiind unul dintre numeroșii factori ai procedurilor de evaluare. Majoritatea țărilor asociază mobilității posibilitatea de a privi o formare complementară, în special pentru a pregăti personalul redundant pentru noile posibilități de angajare, dar și pentru a permite, după mutare, transmiterea cunoștințelor necesare executării noilor funcții[12, p.10]. Printre altele, se semnalează faptul că s-a ținut cont de mobilitate în cadrul derulării carierei. Din acest punct de vedere, Marea Britanie subliniază pericolul confuziei rotației posturilor cu dezvoltarea carierei. În Austria, legislația referitoare la funcția publică prevede diferite mijloace pentru a asigura mobilitatea, dar se prevede o promovare a mobilității geografice și profesionale în cadrul carierei. În Germania, o schimbare a carierei este publică în interesul serviciului fără ca aprobarea funcționarului să fie necesară. Printre altele, funcționarul poate fi încărcat de sarcini (eventual, de rang inferior), care nu corespund funcției sale, pentru maximum o perioadă de 2 ani.

În Danemarca, Irlanda, Italia, Olanda și Portugalia, Suedia și Marea Britanie, mobilitatea geografică sau profesională cu sau fără schimbare de angajator este frecventă și ușor realizabilă. În acest grup de țări, opțiunile pentru mobilitate sînt numeroase. Transferul de la un departament la altul este frecvent. În Danemarca, sistemul liberal sau multilateral de schimb a fost introdus între diverse ministere, instituții etc., în anumite cazuri între

sectoarele public și privat. În Irlanda, funcționarii pot, în termenii reglementărilor de serviciu, să fie obligați să-și ocupe funcțiile oriunde în țară, dar, în practică, personalul activ, pentru gradele generale de serviciu (adică, gradele serviciilor comune din toate departamentele), nu este obligat să-și schimbe postul. La nivelul cadrelor medii, mobilitatea poate lua orice formă. În cadrul recrutării stagiilor universitari, funcționarii care au gradul de ofițer administrativ trebuie să treacă în fiecare an pe la alt minister, pe o perioadă de trei ani după angajarea în funcția publică.

În Italia sînt posibile toate formele de mobilitate, fie la cererea funcționarului, fie din oficiu prin Dipartimento della funzione pubblica.

În cadrul reformei structurale a funcției publice, Olanda a început promovarea mobilității funcționarilor. Pentru posturile de nivel înalt, o schimbare de posturi și de sfere de responsabilitate este una dintre condițiile de avansare.

În Portugalia, funcționarii pot fi transferați din oficiu, dar există numeroase moduri de a lua în considerare interesul și dorința acestora în materie de mobilitate. În Suedia nu a fost stipulată nici o decizie referitoare la mobilitate, dar, în general, ea este larg practică conform directivelor fixate de departamente, agenții responsabile, mobilitatea profesională fiind susținută și încurajată de sistemul de remunerare a funcției publice suedeze, în care salariile sînt determinate de la caz la caz. Mobilitatea între diverse segmente de pe piața muncii este dorită, ceea ce explică faptul că se acordă tot atîta valoare experienței profesionale cîștigată în sectorul privat, cît și celei obținute în funcția publică.

În Marea Britanie, anumiți funcționari, în general funcționarii care ocupă un post superior celui de clerical officer și care-și exercită funcțiile avînd normă întreagă, își pot schimba postul pe teritoriul național și în anumite cazuri și pe teritoriile de dincolo de mare. O schimbare permanentă a unui post accesibil față de domiciliu sau o mutare temporară poate fi impusă tuturor funcționarilor. În principiu, mobilitatea profesională este încurajată, în special, pentru posturile de rang înalt. O schimbare a angajatului este posibilă nu doar în diverse ministere și/sau agenții, ci și între sectorul public și cel privat.

În majoritatea țărilor nu există o legătură formală între mobilități și procedurile de evaluare a funcționarilor. Oricum, se constată frecvent faptul că mobilitatea este considerată ca fiind unul dintre numeroșii factori ai procedurilor de evaluare. Majoritatea țărilor asociază mobilității posibilitatea de a privi o formare complementară, în special pentru a pregăti personalul redundant pentru noile posibilități de angajare, dar și pentru a permite, după mutare, transmiterea cunoștințelor necesare executării noilor funcții. Prin-

tre altele, se semnalează faptul că s-a ținut cont de mobilitate în cadrul derulării carierei. Din acest punct de vedere, Marea Britanie subliniază pericolul confuziei rotației posturilor cu dezvoltarea carierei. O altă componentă a managementului funcției publice o reprezintă formarea continuă. Formarea personalului public datează din anii '60 ai sec. XX, atunci când reforma administrativă s-a înscris pe ordinea de zi a funcției publice.

Nevoile de formare a funcționarilor au determinat administrațiile din țările Uniunii Europene să-și pună în aplicare sistemul de formare. Aceste sisteme sînt diferite de la o țară la alta. Ele sînt, într-adevăr, determinate pe larg de către sistemul funcției publice din fiecare țară. Deși, în general, sistemele funcției publice rezultă din tradiția administrativă, un anumit număr de alți factori influențează organizația generală a sistemelor de formare: structura guvernamentală (stat centralizat, stat federal), regimul personalului funcției publice (sistemul carierei, sistemul caracteristicilor structurale diferite), statutul personalului (statutul funcționarului, statutul contractual), condițiile de acces la funcția publică (selectarea prin concurs, selectarea prin intermediul candidaturii), nivelul de educație impus prin recrutare (formarea inițială generală, formarea inițială specializată), condiționarea strategiei, filozofia, chiar structura formării, strategiile formării. În sistemul carierei, formarea îmbracă, în general, o importanță structurală mai mare decît în sistemul caracteristicilor structurale diferite. Într-adevăr, condițiile de acces la funcția publică în primul sistem (recrutarea prin concurs și nivelul de educație) impun ca o formare pentru un post să pregătească personal recrutat pentru munca în funcția publică.

În sistemul cu caracteristici structurale diferite, formarea poate avea mai puțină importanță, în măsura în care se trece la recrutarea personalului care posedă o educație adecvată pentru un anumit post. Oricum, chiar acești „specialiști“ pot avea nevoie de o anumită formare de-a lungul vieții active, pentru a fi la curent cu noile tehnologii sau alte schimbări. Acesta este cazul Olandei, în care, chiar dacă nu există o adevărată politică de formare continuă, ministerele și alte organisme publice integrează din ce în ce mai mult în sistemele lor de perfecționare cadre prin programele de formare la locul de muncă. În materie de formare, au fost înregistrate eforturi în egală măsură în Suedia. Deși formarea este un drept și nu o îndatorire, noile programe de formare vizează perfecționarea competențelor care au fost concepute și puse în aplicare.

Distingem următoarele categorii de formare a personalului: formarea prealabilă recrutării; formarea inițială generală; formarea de adaptare la post după recrutare; formarea continuă (care se derulează pe toată perioada carierei de agent). Formarea prealabilă recrutării este o caracteristică a anumitor

țări, care aplică sistemul carierei. Aceasta se prezintă ca un element de selecție. Aceasta este specifică administrațiilor naționale, care practică recrutarea agenților lor pe calea concursului. Candidații intră în școlile administrative care îi trimit apoi către posturi specifice, în funcție de formarea primită și în funcție de un clasament. Acesta este cazul Franței, unde formarea prealabilă a agenților precede integrarea acestora în structurile administrative ale statului. Această formare are drept scop transmiterea către noii agenți a bazelor de la care ei vor putea să-și exercite în mod eficient sarcinile, dar și bazele de referință utile pentru ansamblul carierei lor[13]. Formarea inițială generală este practică în numeroase țări dotate cu sistemul carierei pe toată perioada stagiului funcționarului recent recrutat. Aceasta cuprinde frecvent un program de formare generală privind drepturile și practicile administrative. Formarea pentru adaptarea la locul de muncă vizează pregătirea agentului public cu tehnicile specifice funcției sale. Această formare este concepută să asigure frecvent o pregătire specifică pentru un post de lucru; ea poate rezulta din stagii, din acțiuni de formare organizate de către administrații sau în perioade de școlarizare în școli specializate. De exemplu, în Marea Britanie, formele de „induction training” sînt puse în aplicare imediat după recrutare. Formarea continuă vizează îmbogățirea și aprofundarea permanentă a cunoștințelor generale și profesionale ale personalului administrației publice, calificarea competențelor în anumite domenii de activitate (ansamblu de cunoștințe, experiențe și aptitudini) pentru a-i permite asumarea în mod eficient a funcțiilor ocupate. Formarea continuă poate fi obligatorie, facultativă sau poate condiționa o promovare. În Irlanda, Olanda și Suedia, formarea continuă este doar facultativă, dar în Olanda, guvernul are datoria să ofere oportunități, iar funcționarul are dreptul la un concediu cu menținerea salariului. În Irlanda, formarea este asigurată, în special, de către Civil Service Training Centre, pentru cadrele intermediare și superioare și de către Institute for Public Administration pentru cadrele din administrațiile centrale și locale, dar și de către agențiile externe. În Suedia nu există un centru de formare specifică, ci o agenție pentru dezvoltarea personalului (Swedish Agency for Administrative Development, SWAD), care elaborează o strategie de oferte de formare. Printre altele, FORUM EUROPA dezvoltă în egală măsură o strategie în planul formării specifice afacerilor europene. Posibilitățile și condițiile referitoare la formarea continuă sînt fixate pentru majoritatea sectoarelor în cadrul convențiilor colective sau, eventual, în contractele individuale sau chiar în cazul nevoilor specifice.

În Belgia, Germania, Grecia, Luxembourg, Portugalia, Spania și Marea Britanie, funcționarul nu este obligat să urmeze o formare specifică (cu excepția perioadei inițiale de stagiul), dar aceasta este fie o condiție, fie un

atu pentru promovare; formarea facultativă este propusă de către școlile de stat și este prevăzută o reglementare referitoare la condițiile de menținere a salariului. În Belgia, condițiile legate de concediu cu menținerea salariilor sînt strict reglementate. În Germania, situația se distinge prin caracterul său descentralizat. Ministerele, cum ar fi Ministerul de Finanțe, de exemplu, dispun de propriul lor institut de formare (Bundesfinanzakademie). Totuși, principalul institut de formare pentru ministerele de la nivel federal rămîne Academia Federală de Administrație Publică (Bundesakademie für öffentliche Verwaltung), care aparține Ministerului Federal de Interne și care se bucură de o mare autonomie. La nivelul landurilor este bine de menționat existența Școlii Superioare de Științe Administrative (Hochschule für Verwaltungswissenschaften) din Speyer, care reprezintă nu doar un institut de formare important pentru landuri, dar are și statut de universitate (învățămînt postuniversitar). În Germania, legea stipulează obligația funcționarilor de a-și asigura propria formare pentru a urma evoluția sarcinilor postului vizat. Printre altele, formarea continuă este unul dintre criteriile luate în calcul în timpul deciziei de promovare și o condiție pentru a accede la o carieră direct superioară. Funcționarul german nu are dreptul legal la formarea de-a lungul carierei și nici la concediu pe această perioadă. Participarea la formările instituțiilor de mai sus este înlesnită, chiar încurajată. În Grecia, participarea la programele de formare continuă este obligatorie. Formarea suplimentară facultativă este favorabilă promovării. Aceasta este asimilată cursurilor de încadrare sau unei specializări și este realizată de INAP (Institutul Național pentru Administrație Publică). Funcționarul are posibilitatea, în circumstanțe specifice, să-și ia concediu cu menținerea salariului pe o perioadă de maximum trei ani pentru a urma o altă formare sau o formare în străinătate. În Luxembourg, funcționarul are mai puțin de trei ani să urmeze un curs de formare profesională cu aprobarea IFA (Institutul de Formare Administrativă). În Portugalia, funcționarii au dreptul constituțional la formare continuă (art. 73 din Constituție). Principalele instituții de formare sînt: INA (Institutul Național de Administrație), pentru administrația centrală, și CEFA (Centrul de Formare pentru Administrațiile Locale), pentru administrațiile locale.

În concluzie, constatăm că managementul funcției publice și diversitatea condițiilor de acces în funcția publică în cadrul statelor comunitare își găsește, în principal, originea în sistemul educațional al statelor membre. Totodată, exercițiul de comparare a eficienței managementului funcției publice în statele comunitare ține și de dificultățile de a compara normele lor educative.

Referințe bibliografice

1. Androniceanu A. Management public internațional. București: Editura Economica, 2000. 165 p.
2. Ibidem, p.62.
3. Alexandru I. Administrația publică. București: Lumina Lex, București, 2007. 760 p.
4. Eymeri J-M. De la souplesse dans la rigidité: les corps administratifs à la française. În: EIPASCOPE, 2000, nr. 2, p.134-141.
5. Hinescu D., Pavel I., Hinescu A. Managementul public în România și țările UE. În: Revista de comerț, 2004, v. 5, nr. 6, p.25-34.
6. Ibidem, p.4.
7. Cardona F. Dimensiunea funcției publice în țările europene – tendințe și progrese. Maastricht: Seminar IEAP, 2000, p.67-78.
8. Ibidem.
9. Bossaert D., Demmke C., Nomden K., Polet R. Funcția publică în Europa celor cinci-sprezece: noi tendințe și evoluții. În: European Institute of Public Administration. Maastricht, 2001, p. 18.
10. Ibidem, p.3-7.
11. Alexandru I. Op. cit.
12. Bossaert D., Demmke C., Nomden K., Polet R. Op. cit.
13. Les systèmes de formation dans le service public des pays de l'OCDE. Document SIGMA, 1997, nr. 16, p. 83.

CARACTERISTICILE SOCIAL-ECONOMICE ALE MODULUI DE VIAȚĂ AL POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA ȘI INFLUENȚA LOR ASUPRA CAMPANIILOR ELECTORALE

Ion MOCANU, *doctorand,*
Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

Author studies in this article the basic economic and social factors (GDP, unemployment, corruption, global financial crisis, education, health, crime and others) that influence the attitude of the Republic of Moldova's population towards the political process and electoral activity. A special attention is given to the fact that the social-economic crisis in Moldova has a chronic character since it gained the independence, causing the stagnation of development of a participative political culture.

Vorbind despre rolul partidelor politice și al instituțiilor sociale în formarea procesului politic din Republica Moldova, vom stabili un set de factori care influențează asupra activismului electoral al populației. Aici ne vom referi mai întâi la unul din factorii fundamentali care influențează acest proces – factorul economic. După obținerea independenței, Republica Moldova a trecut prin schimbări importante în toate domeniile vieții cetățenilor. Transformările sociale au fost însoțite de criza economică permanentă, iar produsul intern brut (PIB) s-a redus cu mai bine de jumătate. A crescut brusc rata șomajului, s-a redus considerabil nivelul veniturilor, a avut loc degradarea infrastructurii sociale, s-a înrăutățit starea de lucruri în sistemul învățământului, ocrotirii sănătății, culturii, s-au accentuat problemele legate de securitatea personală.

Reformele efectuate de-a lungul anilor deseori nu aveau obiective strategice clare, nu aveau o idee națională a dezvoltării țării, din care cauză în societate s-a creat o situație critică. În economie, aceasta a dus la demolarea sectorului agricol, la reprofilarea și închiderea multor întreprinderi, la diminuarea PIB cu mai mult de 50%. În 2011, datoria externă totală a Republicii Moldova a atins cifra de 5,45 miliarde de dolari [1], sau 79% din PIB.

Rezultatele cercetărilor de teren înfăptuite de autor în ultimii patru ani denotă o percepere a economiei de către populație drept una aflată în stagnare, cristalizându-se prin tendințe negative. Apreciind situația economică a Republicii Moldova, respondenții tot mai des menționează că aceasta este mai proastă sau mult mai proastă. Dacă în 2009 astfel considerau 30,6%, atunci în 2012 același lucru l-au menționat 48,7% (36,8% în 2010 și 42,1% în 2011). (Aici și în continuare sunt utilizate rezultatele cercetărilor de teren

înfăptuite de autor în anii 2009-2012). Prin urmare, crește și numărul celor nemulțumiți de situația economică actuală (2009: 60,5%; 2010: 66,8%; 2011: 68,1%; 2012: 71,5%), respectându-se și aici tendințele negative de creștere a ratei celor nu prea mulțumiți și deloc mulțumiți de la an la an. Eficiența reformelor efectuate în ultimii ani la fel trezește nemulțumiri în rândul cetățenilor. Dacă aprecierea pozitivă a acestora rămâne stabilă (2009: 23,2%; 2010: 20,4%; 2011: 20,8%; 2012: 19,2%), atunci aprecierea negativă a cunoscut în ultimii patru ani o creștere considerabilă de aproximativ 15 puncte procentuale (2009: 49,7%; 2010: 51,3%; 2011: 60,2%; 2012: 64,5%). Sondajul experților, efectuat de către Secția de Sociologie a Institutului de Integrare Europeană și Științe Politice, a arătat că marea parte a specialiștilor din domeniu consideră stratificarea economică apărută în perioada postprivatizare drept un fenomen distructiv (56,7%), aproape fiecare al treilea o apreciază ca un fenomen neutru (28,4%), și doar 12,2% o apreciază drept un fenomen constructiv. Aceleași tendințe au fost întâlnite în focus grupuri, unde intervievații se arată nemulțumiți de calitatea reformelor, de discrepanța uriașă dintre scopurile propuse de către guvernările țării pe parcursul anilor de independență și rezultatele acestora, precum și de faptul că repartizarea resurselor a fost făcută de către și pentru elita din fosta R.S.S.M., iar cetățenii de rând au fost supuși sărăciei. Din această cauză, consideră ei, nici dorința guvernării de a aplica standardele europene asupra realității moldovenești nu va avea sorți de izbândă.

Ca efect al închiderii mai multor întreprinderi a crescut rata șomajului. În 2011, media anuală a ratei șomajului a constituit 6,7% [2]. Aici este important de menționat că o mare parte a persoanelor neîncadrate în câmpul muncii preferă să-și găsească un loc de muncă peste hotare și nu se înscriu la bursa muncii, deoarece economia națională nu este în stare să ofere locuri de muncă pentru cei care intră în categoria populației economic active [3 p.17]. Cu toate că Biroul Național de Statistică prezintă cifra de 6,7%, problema șomajului este actuală pentru un grup mult mai mare de persoane și a fost menționată drept importantă de către 22,9% din respondenți.

O bună parte dintre noile probleme apărute sunt legate de procesele de globalizare, de deschidere a hotarelor țării (criza financiară, emigrarea ilegală, traficul de persoane etc.). În prezent, circa 600.000 de cetățeni au emigrat în Rusia, Ucraina, Italia, Portugalia, Turcia, SUA, Israel, Canada ș.a., iar împreună cu migranții sezonieri această cifră trece peste 900.000, ceea ce reprezintă 2/3 din populația aptă de muncă. Remitențele formează circa 23% din PIB, iar după nivelul veniturilor pe cap de locuitor Republica Moldova este recunoscută drept cea mai săracă țară din Europa [4].

Economia țării este afectată serios de fenomenul corupției, indicele

percepției careia este apreciat cu 2,9 puncte de către Transparency International, iar Republica Moldova se plasează pe locul 112 în lume la acest capitol [5]. Problema corupției funcționarilor de toate nivelele a fost indicată în 2012 de 31,2% (2009: 35,7%; 2010: 29,8%; 2011: 25,9%). Lipsa transparenței în activitatea organelor publice, imposibilitatea de a rezolva problemele cotidiene fără de mită, lipsa justiției imparțiale și multe altele sunt carențele sistemului, frecvent menționate de către intervievații noștri în cadrul focus-grupurilor. Astfel, problema corupției a fost mereu și rămâne a fi în topul greutăților cu care se confruntă populația. Intervievații menționează că în cadrul organelor de stat domină dezordinea și omisiunea, majoritatea infractorilor evită justiția, pentru bani fiecare poate soluționa orice problemă din orice sferă a vieții. În consecință, s-a produs dezamăgirea populației cu privire la reformele sociale, pierderea sentimentului de protecție socială, a încrederii în ziua de mâine și, potrivit cercetărilor noastre, dezamăgirea față de idealurile democrației.

La toate aceste probleme economice s-a adăugat, în ultimii ani, și criza financiară globală. Fiind întrebați despre impactul crizei asupra situației financiare a familiilor lor, 84,5% dintre respondenți au menționat că au resimțit criza (2009: 65,8%; 2010: 70,2%; 2011: 84,5%). Observăm o tendință de creștere a persoanelor afectate de acest fenomen economic mondial. În cadrul focus-grupurilor, intervievații au menționat că impactul crizei este resimțit prin creșterea șomajului, reducerea salariilor, slăbirea puterii de cumpărare a leului și creșterea prețurilor la produsele de bază. De asemenea, criza a lovit în familiile cu migranți sezonieri sau permanenți, din cauza faptului că bugetele lor se reduc în urma crizei din țările în care muncesc.

Situația economică gravă, la rândul ei, influențează negativ asupra sferei sociale. În cadrul structurii sociale s-a intensificat diferențierea, divizarea în bogați și săraci, a devenit caracteristică mobilitatea descendentă masivă a muncitorilor instruiți și calificați. Pe tot parcursul perioadei de independență, salariul mediu lunar a constituit mai puțin de jumătate din bugetul de consum al populației. Spre exemplu, salariul mediu pe economie în ianuarie 2012 a constituit 3193 lei (în sfera bugetară – 2839,1 lei), în timp ce cheltuielile medii de consum pe o persoană au fost de 1510,8 lei.[2] Cercetările efectuate de către autor în perioada anilor 2009-2012 confirmă că situația socio-economică precară reprezintă problema numărul unu cu care se confruntă majoritatea populației țării. Sondajul din 2012 arată că problema creșterii prețurilor la produsele alimentare și la serviciile comunale rămâne a fi cea mai actuală (69,0%). Aceeași problemă a fost menționată de 73,2% în 2009, 75,0% în 2010 și 66,2% în 2011, ocupând mereu locul de frunte în opțiunile respondenților. Este destul de impunător numărul persoanelor care trăiesc

sub nivelul minim de existență. Fiind rugați să aprecieze nivelul veniturilor familiei, 22,1% dintre respondenți au menționat că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar (în 2009: 18,7%; în 2010 20,2%; în 2011: 23,6%). Marea majoritate a cetățenilor (86%) sunt nemulțumiți de suma de bani pe care o pot administra, inclusiv 44% dintre respondenți sunt „totalmente nemulțumiți”. Doar 8% sunt mulțumiți de suma de bani de care dispun. Astfel, indiferent de modalitatea în care este formulată întrebarea din anchetă, sărăcia, nemulțumirea față de situația materială ies întotdeauna în prim-plan în răspunsurile celor chestionați.

În spațiul rural, numărul celor satisfăcuți de propriile venituri este mai mic, în comparație cu localitățile urbane: indicele respectiv în mediul rural a constituit 6%, iar în cel urban – 11%. Deși interdependența gradului de satisfacție vizavi de venituri și de tipul mediului de trai este sesizabilă, aceasta nu iese explicit în evidență. Asupra indicelui respectiv are influență nu doar suma de bani deținută de respondent, ci și nivelul cerințelor acestuia. Cerințele locuitorilor din mediile urban și rural sunt, de asemenea, neomogene. Persoanele tinere sunt satisfăcute, într-o măsură mai mare, de veniturile de care dispun, în raport cu persoanele de vârstă mai înaintată. Astfel, dintre persoanele cu vârsta de până la 30 ani numărul persoanelor satisfăcute de suma de bani pe care își pot permite s-o folosească constituie 23%. Dintre persoanele cu vârsta de peste 60 de ani sunt satisfăcute doar 9%. Cauza rezidă în nivelul jos al pensiilor, precum și în redistribuirea veniturilor în interiorul familiei de la generațiile mai în vârstă în favoarea celor tineri.

În cadrul focus-grupurilor intervievații își manifestă nemulțumirea de faptul că tarifele pentru căldură sunt mai mari decât în Europa, cu toate că Republica Moldova ar avea, chipurile, relații preferențiale cu Federația Rusă în cadrul CSI. Problema salariilor mici, a pensiilor și indemnizațiilor mici pentru bătrâni și invalizi în anul 2012 s-a plasat pe locul doi – 57,4% (2009: 45,8%; 2010: 43,7%; 2011: 53,2%;). Prețurile la mărfuri îi preocupă, într-o măsură mai mare, pe locuitorii de la sate decât pe cei din urbe, precum și pe cei cu un nivel scăzut de instruire. În cadrul unui focus grup organizat în municipiul Chișinău am încercat să convenim cu participanții la discuție asupra mărimii pensiei pe care ar dori să o primească. Aceștia au menționat că pensia ar trebui să fie indexată în raport cu creșterea tarifelor comunale. La moment se consideră că o pensie bună ar fi în mărime de 3000 de lei. Cu toate acestea, dacă pensionarul locuiește de unul singur, această sumă nu este suficientă. Pensiile actuale sunt suficiente doar pentru a achita tarifele comunale și procurarea produselor alimentare, nemaiajungând bani pentru medicamente sau pentru petrecerea timpului liber. Spre exemplu, ieșirea la un concert este un lux de înimaginat pentru majoritatea pensionarilor din

Chișinău, nemaivorbind despre cei din zonele rurale. La Cahul, interviuatorii noștri au menționat pensia de 1700 de lei, ceea ce i-ar ajunge unei persoane, cu excepția medicamentelor scumpe pe care nu le pot procura din pensie.

Salarizarea proastă și creșterea permanentă a prețurilor trezesc populației îngrijorări serioase față de generațiile în creștere. Viitorul copiilor constituie o problemă pentru 57,4% din respondenți (2009: 44,9%; 2010: 46,0%; 2011: 52,5%;), aceasta fiind una din chestiunile de baza cu care se frământă majoritatea populației, fiind foarte des întâlnită în rândul persoanelor cu vârsta medie, cu venituri medii și scăzute. Sondajele calitative indică îngrijorarea persoanelor de vârsta a doua și a treia față de sistemul educațional. Este pregnantă ideea că statul nu se ocupă de problemele tineretului, iar acesta, în marea sa parte, este educat de străzi și de emisiunile TV de calitate proastă. ”Viitorul ne va demonstra”, conform interviuaților noștri, ”că dacă nu investim în dezvoltarea spirituală și intelectuală a tineretului, vom culege roadele respective. Copacul nu dă roadă dacă nu este udat la rădăcini”. Problema cea mai mare a societății, în viziunea interviuaților, este cea a moralei, a culturii care domină în societate. ”Oamenii de la conducere vin la fel din popor, și le sunt caracteristice aceleași trăsături care persistă în mase. Trebuie să apară o schimbare în atitudinea fiecărui om față de cei din jur, or în spatele tuturor proceselor negative din economie, politică, din alte sfere ale vieții stă degradarea morală”.

Printre alte caracteristici sociale care influențează comportamentul și statutul populației un loc aparte îl ocupă studiile. La ora actuală, asigurarea materială și nivelul de instruire se presupun reciproc. Persoanele mai instruite din Moldova sunt, în medie, mai asigurate material.

Acest lucru nu înseamnă că bunăstarea materială poate fi obținută întotdeauna grație specialității pe care o are omul. Se știe că mulți tineri nu-și pot găsi astăzi un serviciu în conformitate cu specialitatea obținută. Cu toate acestea, nivelul înalt de instruire ridică șansele persoanei pe piața muncii, aceasta devine un pretendent cu mai mult succes în obținerea unei funcții bine remunerate (chiar dacă ea nu are legătură cu specialitatea obținută). În acest context, trebuie să menționăm cum apreciază populația rolul statului în educarea noilor generații. Anual, mai mult de o treime a absolvenților liceelor și gimnaziilor și jumătate din absolvenții școlilor medii nu au acces la instituțiile superioare de învățământ din cauza lipsei surselor materiale pentru continuarea studiilor. Iar după finisarea studiilor doar 14% obțin un loc de muncă conform specialității. În discuțiile focalizate de grup s-a stabilit o anumită nemulțumire față de sistemul educațional, care nu este conectat la relațiile de piață reale, iar majoritatea absolvenților nu-și pot găsi un loc de muncă conform profesiei și așteptărilor. Astfel, a crescut numărul

celor nemulțumiți de calitatea studiilor primite. Din 10 persoane, 4 (43%) sunt nemulțumite de studiile pe care le obțin copiii acestora la școală (2009: 38,1%; 2010: 31,2%; 2011: 39,9%). După cum s-a menționat în discuțiile în grup, s-a ajuns la situația că ”tineretul pleacă la studii nu cu scopul de a se încadra ulterior în câmpul muncii, ci din dorința părinților de a oferi copiilor studii superioare cu orice preț, din dorința de a scăpa de muncile agricole, de a avea mai mult timp liber, cu toate că majoritatea știu că diploma nu le va oferi un loc de muncă bine plătit nici în țară, nici peste hotare”. S-a menționat că ”în instituțiile superioare de învățământ ar fi bine să fie primiți doar acei ce dispun de capacități, or persoanele cu capacități mai reduse ar trebui să însușească anumite profesii simple, întrebate atât pe piața internă, cât și internațională, și să nu piardă anii în zădar”.

O astfel de stare a lucrurilor, evident, impune o parte însemnată a populației active să caute o sursă de venit care i-ar asigura un trai decent, or aceasta, în cele mai multe cazuri, poate fi găsită doar în afara țării. Aici vom menționa că datele statistice oficiale ale Biroului Național de Statistică în privința migrației nu reflectă starea de fapt. Dacă acestea ne arată că anual emigrează pentru a se stabili cu domiciliul permanent sau temporar în străinătate nu mai mult de 10 mii de oameni[2], atunci orice cercetare calitativă sau cantitativă, precum și aplicarea metodei observației ne demonstrează că această cifră este cu mult mai mare. Astfel, fiind întrebați despre faptul dacă familia lor are un membru care lucrează sau a lucrat peste hotare, 34,2% au menționat că au în prezent un membru de familie în afara țării, alți 13,3% au menționat că ei sau cineva din familie au astfel de experiență, încă 18,1% au menționat că ei sau cineva din familie au asemenea planuri pe viitor, și doar 48,3% au menționat că nimeni din familia lor nu are o experiență de muncă peste hotare. Remitențele reprezintă un surplus foarte important la bugetul familiei pentru 20,3%, important – pentru 19,1%, nesemnificativ – pentru 11,4%, iar 49,2% au menționat că nu au astfel de câștiguri. În focus-grupuri s-a menționat că cei mai mulți oameni pleacă ilegal și lucrează la stăpâni, în condiții foarte grele. Deseori se întorc din Rusia, mai nou din Polonia sau Cehia fără nici un ban, fiind înșelați de angajator. Totuși, și aici lipsa unei pregătiri juridice elementare a cetățenilor noștri se răsfrânge asupra veniturilor lor. Nu doar lipsa unui regim liber de vize îi împiedică pe migranți să aleagă țările Uniunii Europene în detrimentul Federației Ruse. Se menționează, că atât salarizarea mai bună, lipsa impozitelor la muncile la negru, dar și câmpul sociopsihologic comun, limba, trecutul istoric care îi leagă pe cetățeni de Federația Rusă determină alegerea rutelor estice. În ultimii ani încep să migreze și acei oameni care nu înfruntă anumite greutăți materiale. Peste hotare, aceștia întâlnesc un alt mod de viață, nu se confruntă cu corupția, reușesc

să obțină un venit înalt. Pe de o parte, migranții își soluționează problemele financiare ale familiilor, pe de altă parte, cei rămași acasă, în special tineretul, trăiesc cu iluzia că peste hotare poți trăi "ca în povești", primind destul de ușor remitențele pe care părinții, rudele le dobândesc la cele mai grele munci. Desigur, printre moldovenii aflați peste hotare există destul de mulți doritori de a se întoarce acasă, dar lipsa locurilor de muncă, salarizarea proastă sunt factorii determinanți care îi impun să munească și să tolereze rolul secundar care le este impus de societățile străine. Vom menționa impactul extrem de negativ al fenomenului migrației asupra educației noilor generații. Un interviuat a menționat: "banii nu vor înlocui o copilărie frumoasă alături de părinți". În opinia multor intervievați, guvernanții noștri sunt cointeresați ca moldovenii să plece cât mai masiv peste hotare, în special la negru, pentru că aceștia nu se întorc mult timp în țară, trimițând doar remitențe și de asemenea îi bucură faptul că nu trebuie să poarte responsabilitate pentru ei. "Cei plecați sunt într-un fel susținuți de cei din țară. Decât să se întoarcă în Moldova și să nu facă nimic, mai bine să stea peste hotare și să muncească pentru bani buni".

Condițiile nefavorabile de muncă, salarizarea proastă, lipsa perspectivelor sunt factori care influențează negativ asupra satisfacției populației față de serviciul pe care îl practică. Dacă în 2009 destul de mulțumiți și foarte mulțumiți de lucrul lor se arătau 35,7%, în 2012 – doar 29,1% (în 2010 -37,2%; în 2011 – 33,9%). Numărul celor nesatisfăcuți și total nesatisfăcuți a crescut de la 20,1% în 2009 până la 27,4% în 2012. Numărul atât de mic de persoane mulțumite de propriul loc de muncă poate fi explicat prin faptul că majoritatea dintre ele nu lucrează, nu sunt antrenate în procesul de producție.

Un indicator important al calității vieții, dar și o necesitate de bază a fiecărui individ, pe care statul și-o asumă să o asigure din momentul constituirii, o reprezintă securitatea cetățenilor. Studiile efectuate arată tendințe de creștere a flagelului criminalității în țară, iar aceasta se observă și în percepția respondenților. Spre exemplu, în ultimii ani practic s-a dublat numărul de furturi înregistrate (de la 9136 în 2009 până la 15060 în 2011)[2]. Dacă în 2009 71,0% din respondenți menționau că nu au fost victime a furturilor, tâlhăriilor, escrocheriilor, violenței pe teritoriul Republicii Moldova, atunci în 2012 această cifră a ajuns la 65,2%. 28,1% au menționat că au avut de suferit de pe urma infracțiunilor în ultimii 3 ani, iar 6,7% – în perioada anterioară. Fiecare a opta persoană (11,9%), consideră criminalitatea și infracțiunile printre cele mai importante probleme ale țării.

Situația deplorabilă din sfera socială a dus la aceea că Republica Moldova a ajuns pe ultimul loc în Europa la capitolul speranța de viață, care consti-

tuie 69,3 ani (73,41 ani pentru femei și 65,00 ani pentru bărbați)[6]. În acest sens, trebuie să facem referință la aprecierea calității asistenței medicale de către populație. Doar fiecare al cincilea interviuat este satisfăcut de deservirea medicală de care beneficiază. De asistența medicală sunt, cel mai des, nemulțumiți cei cu o situație materială grea, care nu pot achita serviciile medicale cu plată. Dintre aceștia, 84% nu sunt mulțumiți de această deservire. Dintre persoanele cu situație materială medie, 75%, iar dintre persoanele cu situație materială prosperă – 61%. Concomitent cu creșterea nivelului asigurării materiale a respondentului crește și nivelul aprecierii situației asistenței medicale. Altfel spus, respondenții mai realizați material beneficiază de un ajutor medical mai calificat, fapt ce influențează nivelul de satisfacție față de deservirea medicală. Mai mult de jumătate dintre respondenți (55,5%) au indicat că sunt nemulțumiți de sănătatea lor. Bărbații sunt satisfăcuți într-o măsură mai mare de sănătatea lor decât femeile. Dintre bărbați, sunt satisfăcuți de sănătate 47%, dintre femei – doar 34%. Mai des sunt satisfăcute de propria sănătate persoanele cu o situație materială mai bună (respectiv: cu o situație materială precară, 24%, cu situație materială medie, 44%, cu situație materială bună, 57%). Interdependența aici poate fi interpretată în două feluri: cei sănătoși reușesc să câștige mai mult, iar cei care au o situație materială bună își pot permite servicii mai de calitate. S-au constatat cu exactitate următoarele: asemenea caracteristici, precum sunt asigurarea materială joasă și insatisfacția față de propria sănătate se combină adesea. Intervievații au menționat în focus- grupuri că asigurarea medicală este o ficțiune. Ei nici pe departe nu primesc servicii medicale contra sumei achitate pentru poliță și sunt nevoiți să plătească de câteva ori pentru a obține niște consultații și proceduri de o calitate dubioasă. Ca urmare, aproape fiecare a cincea persoană (18,2%) consideră că bolile și epidemiile reprezintă una din cele mai importante probleme cu care se confruntă populația țării.

Caracteristicile social-demografice ale respondenților influențează evaluarea diferitelor elemente ale situației social-economice și politice din țară. Influența acestor caracteristici nu este identică. Se face imediat remarcată influența condițiilor economice asupra vieții și asigurării materiale a respondenților. În felul acesta, odată cu creșterea nivelului asigurării materiale a respondenților crește și aprecierea dată condițiilor locative ale acestuia. Pe parcursul perioadei efectuării studiilor, nivelul de satisfacție vizavi de condițiile spațiului locativ a scăzut. Dacă în 2009 62% din respondenți s-au declarat mulțumiți de condițiile locative, atunci în 2012 această cifră a ajuns la 50%. Sunt mici indicii nivelului de satisfacție a populației vizavi de situația sanitară, de curățenia și gradul de îngrijire a localităților. Numai 23% dintre

respondenți sunt mulțumiți, într-o măsură sau alta, de condițiile existente.

Nici situația din localitatea respondenților nu este una care i-ar aranja. Fiind rugați să aprecieze viața oamenilor din localitate în comparație cu cea de acum 5 ani, 40,1% au menționat că viața a devenit ceva mai proastă sau mult mai proastă (2009: 32,4%; 2010: 34,4%; 2011: 37,1%).

Toate fenomenele sociale menționate mai sus au o influență enormă asupra procesului politic din țară, or situația social-economică, după care Republica Moldova se plasează de facto printre cele mai sărace state din Europa, stopează dezvoltarea instituțiilor sociale din țară și, respectiv, contribuie la formarea sentimentului de apatie și pasivitate civică în rîndul cetățenilor. În acest context, vom menționa că Indicele Dezvoltării Umane, calculat de ONU, pentru anul 2010 plasează Republica Moldova pe locul 102, în categoria statelor cu o dezvoltare umană medie, după așa state precum Tonga, Salvador, Gabon, Suriname sau Botswana[7].

Situația socioeconomică precară a dat naștere migrației masive, din cauza căreia peste hotarele țării conform datelor neoficiale se află aproape un milion de moldoveni. Cu toate că circa $\frac{1}{4}$ din populația țării se află peste hotare, la alegerile parlamentare din 2009 peste hotare au votat – 35.077[8], iar la alegerile parlamentare din 2010 au votat – 64201[9], ceea ce denotă că factorul migrațional influențează decisiv asupra participării cetățenilor Republicii Moldova la alegeri. Deși se presupune că cetățenii aflați în afara țării sunt deconectați de la viața politică din țară, dreptul de a alege și de a fi ales este un drept fundamental, garantat de Constituție, iar politica promovată în ultimul timp de mărire a numărului de urne de vot în perioada alegerilor peste hotarele țării trebuie să fie continuată.

De asemenea, nivelul scăzut al calității vieții nu creează condiții favorabile pentru creșterea activismului electoral. În focus-grupuri, deseori, intervievații se arătau dezamăgiți de activitatea puterii centrale în soluționarea unor probleme ale populației. Lipsa schimbărilor spre bine, nerespectarea promisiunilor din campaniile electorale împing cetățenii spre un comportament apolitic. Cetățenii se dezamăgesc în capacitatea liderilor de a schimba lucrurile spre bine, își pierd speranța în ziua de mâine și, respectiv, ajung la concluzia că participarea acestora la alegeri, sau absenteismul nu schimbă absolut nimic în viața lor.

Problemele economice și sociale, greutățile cu care se confruntă majoritatea populației se reflectă și în atitudinea populației față de direcția în care se dezvoltă țara. Astfel, doar 22,1% consideră că lucrurile merg într-o direcție bună (2009: 19,3%; 2010: 19,9%; 2011: 21,4%). În același timp, numărul scepticilor a crescut în comparație cu anul 2009 aproximativ cu 10 puncte procentuale (2009: 53,7%; 2010: 59,8%; 2011: 63,1%; 2012: 63,3%).

Dacă în 2009 fiecare al patrulea respondent nu putea să răspundă la această întrebare, fiind în așteptarea viitoarelor rezultate ale guvernului nou-creat, atunci în prezent această cifră a scăzut cu 12,4%, o bună parte din cei indeciși migrând spre categoria celor nemulțumiți de cele întâmplate în țară. Distribuția răspunsurilor la această întrebare semnalează și frica față de schimbări, nepătrunderea în esența lor, orientările spre vechile forme de dezvoltare economică. Nostalgia pentru stabilitatea precedentă împiedică o parte a populației să accepte modificările ce au loc în viața economică a țării. Răspunsurile la această întrebare se deosebesc puțin, în funcție de caracteristicile social-demografice. Cel mai mare număr de persoane dintre cele care au indicat că țara se dezvoltă în direcție corectă sunt de o vârstă tânără (23%). Bineînțeles, cei a căror situație materială este mai bună sunt de acord cu direcția în care se dezvoltă țara. Respectiv, 32% dintre persoanele cu situație materială bună, 25%, cu situație materială medie și 10%, cu situație materială dificilă.

Predispozițiile protestatare nu se exprimă în tentativa de a-și spune cuvântul, de a pleda pentru propriile interese, de a cere soluționarea problemelor proprii. De cele mai multe ori ele se manifestă sub forme pasive – prin refuzul de a participa la vot. Rezolvarea problemei privind activizarea rezidă, în principiu, nu doar în schimbarea și perfecționarea procedurii alegerilor, cât mai degrabă, în stabilirea unei gestionări reale a puterii de către populație.

Neîncrederea populației față de instituțiile puterii a condiționat pasivitatea politică și, într-o anumită măsură, pasivitatea electorală. Pasivitatea locuitorilor țării, refuzul de a-și folosi drepturile democratice pot fi explicate prin sărăcia cumplită, prin situația tensionată pe piața locurilor de muncă.

Schimbările instituționale care au avut loc în domeniul proprietății au condus, în final, la o mare izolare a muncitorilor de mijloacele de producție. În consecință – refuzul de a încerca să influențeze în vreun oarecare mod situația. Frica de a rămâne fără mijloace de existență plasează pe un loc neînsemnat interesul față de procesul electoral, față de modul în care se creează și se legitimează guvernarea țării.

Cercetarea noastră a demonstrat că sărăcia populației afectează toate laturile vieții sociale. În condițiile sărăciei mari a majorității, multe dintre procesele sociale nu decurg în felul în care, potrivit opiniei organizațiilor sociale de prestigiu, ar trebui să decurgă. Cercetările au stabilit că, în acest moment, în țara noastră, stratificarea patrimonială reprezintă cel mai puternic factor care diferențiază comportamentul.

Situația materială a respondenților determină, în cea mai mare măsură, modul lor de viață. În țările democratice dezvoltate, situația patrimonială

determină doar consumul persoanei, accesul la obiectele de lux, dar nu exercită o influență decisivă asupra tuturor laturilor vieții, după cum se întâmplă astăzi în Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. Datoria externă brută a Republicii Moldova la sfârșit de perioadă, 30.06.2012 http://www.bnm.md/md/external_debt
2. Banca de date a Biroului Național de Statistică www.statistica.md
3. GOTIȘAN. Iurie. Evoluții, tendințe și pronosticuri referitoare la piața muncii din Republica Moldova în apropierea acesteia de standardele UE. Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT, Chișinău, 2007.
4. Коваленко. И. Рост ВВП за счет ненаблюдаемой экономики. Логос-пресс, № 49, (929), 13.01.2012
5. Corruption perceptions index 2011 <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>
6. Statistica gender a BNS <http://www.statistica.md/category.php?l=ro&idc=264>
7. Human Development Index (HDI) 2010 http://hdr.undp.org/en/media/Lets-Talk-HD-HDI_2010.pdf
8. Rezultatele alegerilor parlamentare din 5 aprilie 2009 <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2009/results/>
9. Alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010; Rezultatele renumărării voturilor în ansamblu pe țară din 15 decembrie 2010 (inclusiv diferențe) <http://www.voteaza.md/ddif>

TRANZIȚIA LA TELEVIZIUNEA DIGITALĂ – UN TEST PENTRU DEMOCRAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Ludmila BARBĂ, *doctorandă*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The TV digitization should be based only on principles that protect and strengthen the freedom of the expression, press freedom and access to the information. Otherwise, prevents the same experts will be obvious negative impact of the digitization, which will lead to monopolization of the media market, reducing the media pluralism and blocking the flow of the information.

Libertatea de exprimare este o valoare indispensabilă oricărei societăți democratice și ea este în conexiune directă cu mass-media. Presa scrisă, audiovizuală și on-line prin însăși activitatea ei urmează să asigure dreptul la libera exprimare și informare. Volumul restricțiilor nemotivate impuse de guvernare mass-mediei este în raport indirect cu nivelul de libertate de exprimare: mai multe restricții înseamnă mai puțină libertate. Respectarea dreptului la libertatea de exprimare a marcat întreaga istorie a democrației occidentale. Spre exemplu, în 1787, Thomas Jefferson, al treilea Președinte al Statelor Unite ale Americii (1801–1809), autorul Declarației de Independență (1776), a scris: “Dacă ar fi să decid între a governa fără presă sau presa fără guvern, nu aș ezita nici o clipă să aleg presa”. (Thomas Jefferson, *Letters*)

Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de ONU la 10 decembrie 1948, a însemnat încă un pas înainte pe calea democratizării. Adoptarea acestui document de către majoritatea țărilor lumii a subliniat o dată în plus valoarea libertăților pe care omul le deține de la naștere, iar libertatea de expresie în acest context este un deziderat global, dar și o condiție nouă de activitate pentru mass-media.

Eforturile Republicii Moldova de a se sincroniza cu democrațiile occidentale impune autoritățile să facă față cerințelor unei societăți libere. Însă trecutul istoric al acestui spațiu și regimul totalitar din care provin și s-au format foștii, dar și actualii lideri, își lasă amprenta. Să supunem analizei în acest moment un singur fenomen – procesul de digitalizare a televiziunii în țara noastră.

Către 17 iunie 2015, Republica Moldova urmează să încheie procesul de tranziție de la televiziunea analogică terestră la cea digitală terestră. Acest angajament țara noastră și l-a asumat, de rînd cu alte 104 state ale lumii, semnînd deciziile Conferinței Regionale de Radiocomunicații din 2006 de

la Geneva. La nivel național acest obiectiv este stipulat în Legea nr. 69-XVI din 27 martie 2008.[1]

Trecerea la TV digitală are capacitatea să ofere consumatorului de informație mai multe surse de informare, ori prin intermediul tehnologiilor valabile prin standardul DVB-T2 și al metodei de comprimare MPEG-4.

Printr-un singur multiplex, sau, mai popular vorbind, pe o singură frecvență va fi posibilă translarea pînă la 15 posturi TV. „Această schimbare va aduce cu sine o altă etapă – cea a economiei digitale în Moldova; furnizorii de conținut audiovizual și operatorii de radiodifuzare vor fi capabili să-și dinamizeze oferta grație unui set de servicii inovative, mult mai în concordanță cu cererile audienței, în termenii calității imaginii, gradului de acoperire, fixe sau mobile, și interactivității orizontale și verticale la nivel local, regional și național. Avantajul pe care îl prezintă televiziunea terestră pentru autorități este acela că va rămâne cel mai potrivit instrument de măsurare a acoperirii universale și că, odată cu digitalizarea, va fi posibilă crearea unor servicii administrative interactive” – se susține în proiectul Programului privind tranziția de la Televiziunea analogică terestră la cea digitală terestră publicată pe pagina web a Ministerului Tehnologiei Informației și Comunicațiilor. [2]

Deși este vorba de unele schimbări cantitative, această modernizare nu trebuie privită doar ca un proces pur tehnic. În funcție de modul de utilizare a acestor noi oportunități, în Republica Moldova ar putea fi sporit sau redus pluralismul mass-mediei. Aceleași îngrijorări pot fi manifestate și față de conținutul mediatic.

Mai întii să reamintim unele angajamente la nivel național și internațional ale țării noastre făcute anterior și care țin de libertățile omului. La 28 iulie 1990, Republica Moldova a aderat la Declarația Universală a Drepturilor Omului, care include și art. XIX privind libertatea opiniilor și exprimării. Constituția – legea cadru a Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, conține prevederi generoase privind accesul liber la informația de interes public.[3] Articolul 4(1) al Constituției prevede: “Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”. Deci, țara noastră a recunoscut prioritatea prevederilor Declarației Universale a Drepturilor Omului. Acum să vedem dacă aceste angajamente se regăsesc sau sunt aplicate în procesul de digitalizare a spațiului audiovizual național.

Esența televiziunii digitale terestre este de a aduce avantajele societății informaționale în fiecare familie. Aceasta urmează să ofere noi posibilități de informare fiecărui cetățean în parte, să-i asigure un pluralism al mijloacelor media și o diversitate a conținutului mediatic. Digitalizarea televiziunii

trebuie să excludă monopolizarea sau concentrarea mai multor medii audiovizuale în proprietatea unei singure persoane sau grup de interese. În acest scop, experții OSCE recomandă să fie separată licențierea pentru furnizorii de multiplex de licențierea pentru furnizorii de conținut. Aceștia mai susțin că procesul de tranziție de la televiziunea analogică terestră la cea digitală să fie efectuată sub controlul public. TV digitală trebuie să prevadă existența unui pachet social (oferit gratuit), din care, în mod obligatoriu, să facă parte radiodifuzorul public, iar la data stopării emisie analogice, fiecărei categorii de consumatori să-i fie asigurat accesul la semnalul digital.

Dacă urmărim ultimele evoluții și indicii în presa moldovenească în general, situația este mai bună decât acum 3-4 ani. Potrivit raportului Freedom House în 2011, presa din Republica Moldova și-a schimbat statutul din „ne-liberă” în „parțial liberă”, înregistrând un salt de 25 de poziții în clasamentul libertății presei. Iar în raportul anual din 2011 a „Reporters sans frontières”, la categoria Indexul Libertății Presei în Lume, țara noastră a ocupat poziția 53 (cu 22 de poziții mai sus față de 2010, acumulând 16 puncte), devansând țări ca Bulgaria, Georgia, Grecia, Italia.[4] Această creștere însă nu poate fi considerată drept una constantă. Posibilitatea de a transmite mai multe posturi de televiziune prin intermediul unui multiplex poate reduce din libertatea presei, în cazul în care o persoană sau un grup deține mai multe proprietăți în domeniul audiovizualului, iar acordarea licențelor și selectarea posturilor TV ce vor fi incluse în așa-numitul „pachet social” (transmise fără a fi codificate, în condiții Free To Air) nu va fi transparent și echidistant. În prezent, societatea moldovenească, consumatorul de informație, nu are suficiente motive să se simtă protejat de situații dominante ale unor operatori sau chiar de o monopolizare a spațiului audiovizual. În Memoriul privind libertatea presei în Republica Moldova, ce cuprinde perioada 3 mai 2011 – 3 mai 2012, dat publicității de Centrul de Jurnalism Independent, sunt aduse mai multe exemple când diverși politicieni sunt proprietari sau co-proprietari ai unor instituții media.[5] Și aceasta în situația în care în actele oficiale de înregistrare nu apar numele proprietarilor reali. Din aceste motive, Co-președinta Comitetului de cooperare parlamentară din partea UE, Monica Macovei, aflată în vizită la Chișinău în octombrie 2012, a recomandat adoptarea unui nou Cod al Audiovizualului care să oblige proprietarii instituțiilor mass-media să iasă din anonim. [6]

Pe de altă parte, în țara noastră nu există o experiență prea extinsă în care cetățenii să lupte și să dobândească dreptul la informație. Dacă instituțiile mass-media au făcut asemenea tentative, dând publicității cazurile de refuz sau tergiversare a oferirii de informație de interes public, consumatorul de rînd se limitează în cazul informației audiovizuale la sursele de informare

oferite de operatorii de cablu. La moment, acești distribuitori, de exemplu, modifică conținutul pachetelor de programe fără o aprobare, sau, cel puțin, o consultare cu consumatorii de servicii. De cele mai dese ori în contractele semnate de părți nici nu sunt stipulate asemenea prevederi. Deocamdată nu există siguranța că odată cu trecerea la TV digitală consumatorii de informație își cer mai activ dreptul la informație pluralistă și diversă, iar prevederile proiectului Programului privind tranziția de la Televiziunea analogică terestră la cea digitală terestră publicată pe pagina web a Ministerului Tehnologiei Informației și Comunicațiilor naște unele semne de întrebare. De exemplu, documentul prevede ca Multiplex-ul nr.1, ce urmează să fie lansat pînă la sfîrșitul anului 2012, să fie inclus obligatoriu Postul Public de televiziune, dar și posturile private „cu acoperire și audiență semnificativă”. [7] Fără îndoială, acesta este un lucru pozitiv. Însă, dacă primul multiplex urmează să fie lansat pînă la sfîrșitul anului 2012, apoi cel de-al doilea – abia către 1 ianuarie 2014, iar cele cu acoperire regională – începînd cu 1 iulie 2014, ceea ce denotă că operatorii de multiplexuri din start sunt plasați pe poziții inegale. [8] Acordarea licenței pentru crearea și administrarea primului multiplex, care va aparține IS „Radiocomunicații” potrivit proiectului Programului, urmează să fie transmisă „prin încredințare directă” sau, altfel spus, „gratis”, pe cînd pentru multiplexele nr.2 și nr.3 – prin concurs și cu plată. [9]

Prevederile respective din program contravin Constituției Republicii Moldova, care prin art. 126 alin.(2)lit. b) obligă statul să asigure libertatea comerțului și activității de întreprinzător, protecția concurenței loiale, crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție. [10] La fel, condițiile favorizante create pentru IS „Radiocomunicații” în raport cu alți agenți economici (potențiali investitori în crearea și administrarea multiplexelor) contravin și prevederilor Legii cu privire la protecția concurenței. [11]

În întreaga Europă trecerea la televiziunea digitală și introducerea serviciilor multimedia la nivel național pe piața serviciilor de retransmisie a programelor audiovizuale stimulează concurența și inovația. Furnizarea serviciilor de programe de televiziune în sistem digital terestru reprezenta un pas înainte calitativ în ce privește nivelul serviciilor de programe de televiziune recepționate de populație.

În Proiectul Programului privind tranziția de la Televiziunea analogică terestră la cea digitală terestră elaborat de Ministerul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor deocamdată nu se întrevide crearea unei atmosfere de concurență. Mai mult, acesta nu conține un set de acțiuni menite să asigure păstrarea posturilor TV regionale, care sunt și ele un însemn al democratizării societății moldovenești. Cît ține de prioritatea statului de reintegrare

a țării, programul nominalizat nu are nici un aliniat în care să fie stipulate perspectivele digitalizării TV în regiunea din stînga Nistrului.

Odată cu tranziția de la Televiziunea analogică terestră la cea digitală terestră, toate mediile audiovizuale vor parcurge un proces de transformare profundă. Și în acest caz se face evidentă necesitatea elaborării și ajustării cadrului legislativ, care să răspundă provocărilor impuse de aceste restruc-turări. Importantă în acest sens pentru Republica Moldova este și experi-ența țărilor occidentale, care au demarat procesul de digitalizare mult mai devreme (Marea Britanie – în 1998, Spania – în 2000 etc.) și recomandările OSCE.[12]

Elementul de bază al digitalizării este asigurarea accesului la un număr mai mare de posturi TV și radio, dar, în primul rînd, a pluralismului real și a diversității de conținut. Digitalizarea urmează să fie utilizată și pentru a diminua diferențele în accesul la informație a persoanelor cu venituri reduse în comparație cu cei ce-și pot permite abonarea la posturile criptate.

Pînă în 2015, statul trebuie să identifice resurse pentru informatizarea populației și asigurarea păturilor social-vulnerabile cu echipamente de re-cepționare gratis. Marea Britanie a creat în 2005 un „sistem de ajutor pentru trecerea la televiziunea digitală” Digital Switchover Help Scheme. În 2007, statul italian a adoptat o lege prin care acordă consumatorilor, care pe par-cursul anului au achiziționat televizoare cu decodoare, înlesniri la plata im-pozitelor pe venit.[13]

România nu a putut să-și îndeplinească angajamentul asumat în fața Uniunii Europene să finalizeze procesul de tranziție la televiziunea digitală terestră pînă la 1 ianuarie 2012. În august 2010, prin Hotărârea de Guvern 833/2010, Executivul român a decis să amîne cu trei ani, pînă la 1 ianua-rie 2015, data încetării transmisiei analogice de televiziune. Decizia a fost justificată prin scutirea cetățenilor de a-și achiziționa noi echipamente în perioada de criză și asigurarea unui termen rezonabil de adaptare pentru operatori. Guvernul Republicii Moldova, la rîndul lui, ar trebui să ia în cal-cul de pe acum cheltuielile legate de asigurarea cu echipamentele necesare pentru recepționarea TV digitală a păturilor social vulnerabile.

Republica Moldova, în comparație cu țările Uniunii Europene, deja este în întirziere la capitolul digitalizarea TV. Finlanda este singura țară din Eu-ropa complet digitalizată, fiind urmată de Spania (98%) și Franța (98%), în timp ce în Croația cota de digitalizare TV ajunge la 96%, în Italia și Marea Britanie – 93%, Slovenia – 85%, Republica Cehă – 81%, Germania – 71% și Bulgaria – 56%. Potrivit Satellite Monitor, un studiu realizat de SES și în care sunt monitorizate 35 de țări europene în ceea ce privește gradul de digitali-zare TV. România se situează pe locul 30 din 35 de țări europene monitori-

zate, cu o cotă de digitalizare de 42%, fiind urmată doar de Lituania (39%), Bosnia (36%), Ucraina (29%), Serbia (24%) și Belarus (16%). [14]

Alegînd opțiunea de integrare europeană, Republica Moldova, în procesul de tranziție la TV digital, trebuie să se ghideze și de Directivele Comisiei Europene și Recomandările Consiliului Europei.

Digitalizarea TV, susțin experții europeni în domeniu, trebuie să fie bazată doar pe principiile care protejează și consolidează libertatea de exprimare, libertatea presei și accesului la informație. În caz contrar, preîntîmpină aceiași experți, va fi evident impactul negativ al digitalizării, care va conduce spre monopolizarea pieței mediatiche, reducerea pluralismului mijloacelor de informare și blocarea fluxului de informație.

Referințe bibliografice

1. Legea nr. 69-XVI din 27 martie 2008, Monitorul Oficial al RM, 2008, nr.74-75, art.247.
2. Programul privind tranziția de la Televiziunea analogică terestră la cea digitală terestră. www.mtic.gov.md/.../MTIC-Program_privind_tranzitia_de_la_televiziunea_digitala_3.07.2012.docx
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.1 din 18.08.1994.
4. Memoriu privind libertatea presei în Republica Moldova 3 mai 2011 – 3 mai 2012. <http://www.ijc.md/Publicatii/Final%20Memoriu.pdf>
5. Vezi: Memoriu privind libertatea presei in Republica Moldova 3 mai 2011 – 3 mai 2012, pag.1. <http://www.ijc.md/Publicatii/Final%20Memoriu.pdf> si http://www.adevarul.ro/moldova/actualitate/Plahotniuc_este_acuzat_ca_incalca_legea_fiind_proprietarul-beneficiarul_a_5_radiodifuzori_cu_acoperire_nationala_0_730727291.html).
6. <http://www.trm.md/ro/politic/monica-macovei-r-moldova-campioana-la-capitolul-reforme/>
7. Programul privind tranziția de la Televiziunea analogică terestră la cea digitală terestră, p.12. (5. Etapele și termenele de implimentare). www.mtic.gov.md/.../MTIC-Program_privind_tranzitia_de_la_televiziunea_digitala_3.07.2012.docx
8. Idem, p. 12-13.
9. Idem, p. 5-6.
10. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311496>
11. Legea Republicii Moldova nr. 1103-XIV din 30.06.2000 cu privire la protecția concurenței. <http://www.law-moldova.com/laws/rom/zashite-konkurentsii-ro.txt>
12. Путеводитель по вопросам перехода на цифровое телерадиовещание. Бюро Представителя ОБСЕ по вопросам свободы СМИ. Вена, 2010
13. Путеводитель по вопросам перехода на цифровое телерадиовещание. Бюро Представителя ОБСЕ по вопросам свободы СМИ. Вена, 2010, p.86-87.
14. <http://hdsatellit.blogspot.com/2012/07/pe-ce-loc-se-afla-romania-la.html>

MOȘTENIRE

VALENȚE ALE ȘTIINȚEI FILOSOFICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA (a doua jumătate a sec. al XX-lea)

Summary

The article are highlighted the main directions of research in philosophy in the Republic of Moldova during a half-century and are listed the main achievements, weaknesses and prospects for the future.

Investigațiile științifice academice în domeniul filosofiei în Republica Moldova debutează abia după cel de-al Doilea Război Mondial, odată cu crearea, în 1956, a Sectorului de istorie a gândirii social-politice și filosofice din Moldova în cadrul Filialei Moldovenești a Academiei de Științe din URSS. Totuși, și până la aceasta, în RASSM și în Basarabia interbelică au apărut unele studii cu caracter filosofic. La Tiraspol, în anii '30 ai sec. XX, activează I.V. Ocinski, care a publicat câteva studii cu tematică filosofică în limba română în revista "Octombrie" – *Darvinismul* (1932, nr.7), *Întemeietorul materialismului dialectic* (1933, nr.3) ș.a., precum și în limba ucraineană în diferite reviste din Ucraina – *Філософія Чернышевського* («Червоний шлях», 1929, № 2), *Зародки матеріалізму в творах і житті Г.С.Сковороди* («Прапор марксизму», 1929, №1), *Емпіриокритицизм на Україні* (Лесевич) (Наукові записки Луганського Інституту народної освіти, ч.ІІ, 1931), *Філософія Гегеля* (Луганск, 1931) ș.a. În Basarabia, la Chișinău, apar mai multe cărți cu tematică socială și filosofică: *Socialismul și creștinismul social* (1926) de Nicolae Buzea, *Filosofia și istoria ei* (1927) de Ioan Savin, *Problema politicii creștinești și statul* (1933) de Alexandru Boldur, *Problema gradului de conștiință* (1943) de Nicolae Neagu etc. În revista "Viața Basarabiei" se publică mai multe studii cu caracter filosofic, printre care menționăm articolele *Individualismul uman în epoca contemporană* al lui Mihail Zavițchi (1939, nr.7-8), *Din datele unui neoumanism* al lui V.I.Chicu (1939, nr. 5) etc.

În anii '50, la Chișinău, au văzut lumina tiparului câteva monografii, broșuri și articole științifice consacrate cercetării concepțiilor filosofice și sociale ale lui Nicolae Spătaru Milescu, Dimitrie Cantemir, Ion Neculce[1], ceea ce a dat un imbold dezvoltării investigațiilor în domeniul respectiv. Menționăm lucrările lui Dimitrie Ursul *Concepțiile filosofice și social-politice ale lui Nicolae Milescu Spătaru* (1955) și Vasile Ermuratschi *Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir* (1956). Numărul publicațiilor în domeniul istoriei gândirii filosofice din Moldova a crescut semnificativ după anul 1969, când Sectorul de istorie a gândirii social-politice și filosofice din Moldova s-a

transformat în Secția de Filosofie și Drept a Academiei de Științe din Moldova. Drept rezultat al investigațiilor efectuate în anii '60 în domeniul istoriei filosofiei naționale a fost editarea lucrării de sinteză *Din istoria gândirii social-politice și filosofice din Moldova*[2], în care sunt schițate etapele principale ale procesului ideatic din Moldova până în cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea (1918) și unde pentru prima dată sunt analizate concepțiile unor gânditori ținuți la indice de regimul comunist (Vasile Lașcu, Alexandru Sturdza ș.a.).

În următoarele decenii, știința filosofică din Republica Moldova se îmbogățește cu noi lucrări. A fost întreprinsă editarea unei colecții de broșuri de popularizare dedicate maselor largi de cititori cu genericul „Gânditorii moldoveni”, în care sunt expuse concepțiile social-politice, filosofice, etice, estetice și pedagogice ale cronicarilor Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, ale gânditorilor umaniști Nicolae Spătaru Milescu și Dimitrie Cantemir, ale iluminiștilor Amfilohie Hotiniul, Gheorghe Asachi, Constantin Stamati, Constantin Negruzzi, Alexandru Hâjdău, Alecu Russo, ale clasicilor literaturii române Mihai Eminescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, ale scriitorilor basarabeni Constantin Stamati-Ciurea, Alexei Mateevici ș.a. Multiple articole științifice, tipărite în diferite culegeri și reviste, ne dezvăluie concepțiile filosofice, social-politice și științifice ale unor gânditori mai puțin cercetați în acea perioadă: Alexandru Sturdza, Vasile Lașcu, Alexei Koțovski, Teodor Porucic, Alexei Bârlădeanu ș.a. S-au editat câteva monografii actualizate, bazate pe noile cercetări în domeniul istoriei filosofiei românești, consacrate operei și concepțiilor filosofice ale lui Nicolae Spătaru Milescu, Dimitrie Cantemir, Constantin Negruzzi, Andronache Donici, Antioh Cantemir, culegeri de texte ale operelor lui Nicolae Zubcu-Codreanu și Amfilohie Hotiniul[3]. Obiect al investigațiilor la nivel monografic au devenit câteva probleme majore: dezvoltarea gândirii estetice în Moldova, motive filosofice în creația populară, continuitatea curentului umanist în gândirea filosofică din Moldova în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea, „noua conștiință religioasă” în Basarabia la începutul secolului al XX-lea ș. a.[4] Larga discuții asupra necesității respectării principiilor științifice și obiectivității în cercetarea istoriei gândirii filosofice și social-politice din Moldova au avut loc în procesul pregătirii pentru editare a ediției *Istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova*[5].

De rând cu cercetările în domeniul istoriei gândirii filosofice și sociale se efectuează investigații și în domeniile ontologiei, teoriei cunoașterii, epistemologiei. În cadrul catedrelor de filosofie de la universități sunt editate culegeri de articole cu o tematică diversă. Institutul Agricol din Chișinău (azi Universitatea Agrară) editează în 1970 „Probleme de filosofie”(«Некоторые вопросы философии») în redacția șefului de catedră

din acea perioadă, doctorul în filosofie Dimitrie Ursul. Culegerea include câteva articole consacrate istoriei filosofiei (A. Platonov. *Conceptiile filosofice ale lui B.P. Hasdeu*; A. Platonov. *Caracterul popular al esteticii lui B.P. Hasdeu*; S. Roșca. *Locul lui Mihail Kogălniceanu în istoria gândirii filosofice din Moldova*), câteva articole consacrate formelor de manifestare a religiozității și psihologiei religiozității semnate de T. Bâscu și G. Luțenko ș.a. Catedra de Filosofie și Economie Politică a Institutului de Medicină (azi Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie "N. Testemițanu") editează în 1972, în redacția profesorului Alexei Șceglov, "Probleme de istorie a filosofiei" («Некоторые вопросы истории философии»), care include articole de V. Tonkovidov, consacrate concepțiilor social-politice ale lui Mihai Eminescu și Vasile Alexandri, ale lui P. Berlinski, în care sunt elucidate probleme de psihologie genetică în viziunea lui Jean Piaget, F.-P. Maine de Biran și a altor psihologi francezi. Catedra de Filosofie a Universității de Stat din Chișinău editează în 1981 două culegeri de articole: "Schițe de istorie a filosofiei. Probleme de filosofie" («Очерки по истории философии. Проблемы философии»), în redacția lui Leonid Grișanov, și "Aspecte ale cunoașterii sociale. Probleme de filosofie" («Проблемы социального познания. Вопросы философии»), în redacția lui Nicolae Cojocar. În anul 1990, Catedra publică o nouă culegere intitulată "Probleme de istorie a filosofiei" («Вопросы истории философии»). După cum menționează în *Introducere* redactorul științific al volumului, profesorul Leonid Grișanov, articolele incluse în culegere pot fi divizate în patru categorii: 1) istoria filosofiei marxist-leniniste (N. Gortopan, L. Șteinman); 2) istoria filosofiei occidentale (V. Krecikov, E. Saharneau, M. Bucaros, R. Samoteev); 3) istoria filosofiei ruse (E. Fonari, I. Țvik); 4) istoria gândirii filosofice și social-politice din Moldova (Ș. Lupan și N. Gortopan, T. Verțan, M. Bulgaru, L. Grișanov și M. Bulgaru; S. Coandă). Atragem atenția asupra articolului E. Saharneau, care diferă prin tematica netradițională: *Pesimismul social în concepțiile despre societate al "noilor filosofi"*. Remarcăm, până la începutul anilor '90, în fosta Uniune Sovietică, inclusiv în RSSM, se admitea doar sintagma "critica" filosofiei burgheze. În culegerea editată în 1972 de Catedra de Filosofie și Economie Politică a Institutului de Medicină articolul lui Petru Berlinski este intitulat *Critica unor principii metodologice ale psihologiei genetice a lui Jean Piaget*. Exemple de acest fel pot fi aduse foarte multe. Catedra de Filosofie din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, la rândul ei, a publicat și ea câteva culegeri de articole, printre care se evidențiază volumul "Semnificația conceptuală și metodologică a dialecticii" («Мировоззренческое и методологическое значение диалектики») (Chișinău, 1980). Printre autori – Nicolae Mihai, Iury Bulaev, Lidia Dergaciov, Nicolae Banuh. Evidențiem articolul lui Nicolae Cojocar – *Dialectica în cercetarea cunoașterii sociale*. Câteva culegeri de

articole consacrate problemelor de filosofie a editat și Secția de Filosofie și Drept a Academiei de Științe a Moldovei.

Un anumit rol în difuzarea rezultatelor investigațiilor științifice în domeniul filosofiei l-a avut în perioada respectivă revista „Buletinul Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Seria Științe sociale” («Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук»), care apare din 1951. Pe lângă alte compartimente, cum sunt Economia, Istoria, Etnografia și Studiul artelor, în Buletin există și compartimentul Filosofia și Dreptul. Chiar din primul deceniu de editare revista publică articole consacrate concepțiilor filosofice ale lui Dimitrie Cantemir (autor Vasile Ermuratschi), savanților naturaliști din Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea – Iacob Cihac, Constantin Vârnăv, Teodor Stamati (autor Natalia Agasieva), scriitorilor Constantin Stamati, Constantin Negruzzi, Alecu Russo, Mihai Eminescu, Constantin Stamati-Ciurea ș.a. (1958, nr.3(48). În următoarele decenii publicațiile consacrate concepțiilor filosofice ale gânditorilor și scriitorilor clasici din Moldova devin mai numeroase, se diversifică și autorii. Dimitrie Ursul, Vasile Ermuratschi, Alexandru Babii publică articole despre Ivan Ocinski, Alexandru Hâjdău, Vasile Lașcu, Alexei Koțovski etc. (1962, nr.1; 1975, nr.3; 1977, nr. 2). Mai multe articole sunt consacrate problemelor filosofice ale științelor naturii, teoriei cunoașterii. Menționăm articolul lui Anatolie Saboșciuc *Problema genezei imaginii psihice*, în care autorul demonstrează că în procesul activității de reflectare obiectul efectuează o acțiune dublă asupra subiectului, în primul caz nemijlocit, prin sine însuși, iar în cel de al doilea – mijlocit, în calitate de imagine ideală (1979, nr.3, p.57). A.Babii, M.Goldenberg, G.Berghiner abordează diferite aspecte ale filosofiei occidentale contemporane (1976, nr.3; 1977, nr.3). D.Ursul și I.Țvik evidențiază tendințele de apropiere dintre estetică și religie (1979, nr.1). A.Suslov și Gr. Vasilescu abordează probleme de etică și estetică (1974, nr.2, 1980, nr.2). În articolul *Activitatea cultural-estetică a subiectului și "creația conform legilor frumosului"* Grigore Vasilescu afirmă că problema naturii și esenței legilor frumosului rămâne deschisă atâta timp cât nu va fi rezolvată problema centrală a științei estetice – problema naturii și a esenței fenomenului estetic în genere (1980, nr.2, p.51). Petru Rumleanski, în articolul *Despre conținutul logic și gnoseologic al principiilor științifice*, ajunge la concluzia că conținutul logic al principiului exprimă gradul de generalizare de către el a faptelor realității, iar conținutul gnoseologic exprimă rolul euristic al principiului în procesul de cunoaștere, funcția lui în construirea teoriilor” (1981, nr.2, p.73-74). Teodor Țirdea în articolul *Problema obiectivității cunoașterii filosofice a omului* («Проблема объективности философского познания человека») opinează că cunoașterea filosofică a omului exclude atât absolutizarea laturii naturale, cât și a celei social-istorice, cunoașterea obiectivă a

omului se realizează prin unitatea dialectică a acestor două laturi (1989, nr.1, p.42). În articolul *Producerea și colectarea: strategii alternative și perspective de dezvoltare* («Производство и собирательство: альтернативные стратегии и перспективы развития») Arcadie Ursul argumentează necesitatea restructurării producerii pe calea ecologizării maxime și sinteza ei cu neocolectarea (1989, nr.2, p.59).

În anii `80 ai sec. XX cercetările științifice în domeniul filosofiei s-au axat și pe problemele teoriei cunoașterii, în special cele ce privesc atitudinea cognitivă a omului. Rezultatele acestor investigații și-au găsit reflectare în monografiile: *Activitatea constructivă a gândirii și caracterul ei imaginativ* (A.Saboșciuc, 1978), *Sursa și geneza fenomenelor psihice* (A.Saboșciuc, 1981), *Premisele senzoriale ale gândirii* (A.Saboșciuc, 1984), *Analiza gnoseologică a mecanismelor psihologice ale genezei gândirii* (A.Saboșciuc, 1990). Alți cercetători și-au axat cercetările pe problemele filosofice ale informaticii, tehnicii și ecologiei, instituirii modelului de noosferă: *Проблема информации в современной науке* (A.Урсул, 1975), *Ускорение, интенсификация, экология* (A.Урсул, 1988), *Путь к ноосфере* (A.Урсул, 1993). Obiect de cercetare devin aspectele filosofice ale științelor naturii. În acest domeniu menționăm lucrările Nataliei Agasieva – *Gândirea biologică în Moldova în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea* (1984). Din istoria gândirii biologice în Moldova (din timpurile străvechi până la mijlocul secolului al XIX-lea (1978) notăm articolul lui A.Babii și L.Mocrea – *Conceptiile filosofice ale naturaliștilor din Moldova la începutul secolului al XX-lea* (1979). De asemenea, s-au realizat și investigații în domeniul esteticii cu o problematică care a axat cercetările în aria istoriei esteticii naționale și universale, sociologiei artei, categoriilor estetice și genurilor artistice, reflectarea problematicii estetice regăsindu-se în cercetările întreprinse de Al. Babii, Șt. Lupan, Gr. Vasilescu, T. Melnic. O parte din rezultatele acestor investigații se regăsesc în publicațiile lui Gr. Vasilescu – *Tendința spre frumos și frumusețea tendințelor* (1987), *Эстетический портрет молодежи* (1988), *Noi orientări și tendințe* (1994) de Timofei Melnic.

Problematica filosofiei sociale ocupă un loc important în publicațiile din perioada anilor `70–`80. Menționăm lucrările lui Alexandru Poșca, Ana Pascaru, Pantelimon Varzari ș.a. Printre edițiile din domeniu amintim monografiile lui Dimitrie Ursul și Victor Corbu. *Perfecționarea morală a personalității*. (1980); Vasile Țapoc. *Cultura și progresul social* (1983); Dumitru Căldare. *Omul și poziția sa în societate* (1987).

Cercetătorii științifici din domeniul filosofiei au participat și la elaborarea unor dicționare și manuale pentru învățământul preuniversitar și universitar: *Dicționar de filosofie* (A.Babii, Gh.Bobână, 1985), *Introducere în filosofia și metodologia științei* (N.Mihai, 1996), *Filosofie. Manual pentru clasa 12*

(Gh. Bobână, V. Juc, E. Saharneanu ș.a., 2001). Maria Bulgaru. *De la democratismul moderat la democratismul revoluționar*. Materiale metodice (1981).

În Republica Moldova s-au efectuat importante investigații în domeniul studierii și valorificării critice a moștenirii filosofice. E destul să comparăm ceea ce s-a făcut cu ceea ce se cerea să se facă, pentru a descoperi un șir întreg de lacune cauzate de starea generală a științei filosofice din fosta Uniune Sovietică, dominată de concepții neștiințifice, subiective, cu o accentuată tentă ideologică. Domina exclusiv „un dogmatism indiferent, laș și mărginit”, o pasiune nestăvilă pentru comentarii scolastice, ucigând în germene orice idee proaspătă[6]. Un fond vag de „adevăruri” intangibile era folosit de funcționarii ideologici în calitate de măciucă cu care loveau în cei ce se încumetau să abordeze concepțiile unor gânditori „incomози”. Această atmosferă stagnantă i-a făcut pe mulți filosofi să se retragă la „periferia paradigmei dominante”[7]. Metastaza dogmatismului a atins și cercetările în domeniul istoriei gândirii filosofice. Această ramură a cunoștințelor filosofice a suferit nu mai puțin decât alte domenii, fapt ce se confirmă în urma unei analize mai minuțioase a rezultatelor cercetărilor istorico-filosofice din Republica Moldova efectuate în anii '50-'70 ai secolului al XX-lea. Istoria filosofiei era tratată în această perioadă ca o luptă aprigă între materialism și idealism, fără a ține cont de specificul acestui proces în anumite condiții istorice. Rezultatul unor astfel de „abordări” s-a dovedit a fi nefast. În unele lucrări este promovată ideea neîntemeiată, potrivit căreia anume materialismul constituie curentul dominant în istoria gândirii filosofice și social-politice din Moldova, din care cauză cercetarea concepțiilor gânditorilor idealști trebuie să ocupe un loc secundar și nesemnificativ. Au fost excluși din procesul ideatic gânditorii religioși, nu se ținea cont de operele lor, „filosofemele folosite de ei nu erau traduse în limbajul istoriei filosofiei”[8]. Era ignorat, de asemenea, faptul că izvorul principal al formării gândirii filosofice în perioada medievală îl constituia literatura religioasă. În analiza multiplelor fenomene ale istoriei gândirii filosofice din Moldova domina o abordare îngustă, de clasă, determinată de concepția unilaterală privind existența în cadrul fiecărei culturi naționale a două culturi: una burgheză, „reacționară”, și alta proletară, „progresistă”. Drept rezultat a fost aproape unanim acceptată divizarea tuturor gânditorilor în „drepti și nedrepti”: primii, de regulă materialști, au dreptate în toate, pe când cei de-al doilea, idealști, dimpotrivă, promovează idei reacționare. Cercetătorii s-au obișnuit să „nu observe” neajunsurile materialismului și meritele idealismului. Astfel, în mod artificial a fost sărăcită istoria dezvoltării gândirii filosofice din Moldova pe parcursul mai multor secole.

Orientările lipsite de teme, uneori vădit eronate, au deformat tabloul real al istoriei gândirii filosofice din Moldova, ridicând la începutul anilor '90 un mare număr de probleme, unele fiind chiar primordiale, soluționarea

cărora era extrem de necesară. Devenise imperioasă elucidarea rolului filosofiei idealiste în dezvoltarea gândirii naționale. Era important de urmărit destinele politice ale filosofiei din Moldova, specificul ei ca parte componentă a culturii filosofice românești. Necesita studii aprofundate filosofia iluministă din Moldova ca parte componentă a iluminismului românesc, la fel ca și gândirea democrată, revoluționară și liberală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, rămânea încă necercetată îndeajuns gândirea filosofică din Basarabia în perioada interbelică.

Noile realități politice și culturale din anii '90 ai secolului trecut au favorizat un spectru larg de posibilități în abordarea problematicii filosofice, de expunere adecvată și cercetare a istoriei gândirii filosofice naționale de pe pozițiile metodei istorismului critic. Excluderea din programele de studiu a disciplinelor materialismul dialectic, materialismul istoric, comunismul științific a contribuit la faptul ca mulți dintre profesorii ce predau aceste cursuri să se orienteze spre predarea istoriei filosofiei. La catedrele de științe filosofice se editează materiale didactice și note de curs având ca tematică istoria filosofiei universale și naționale. Printre primele de acest fel sunt cele semnate de Teodor Țirdea, Lidia Dergaciov, Tudor Dumitraș, Mihail Braga, Simion Roșca, Ludmila Roșca, Valeriu Capcelea, unele dintre ele conținând pe alocuri inexactități și tratări perimate[9]. Un nivel științific mai elevat observăm în lucrările care constituie rezultatul unor cercetări în cadrul tezelor de doctorat consacrate elucidării concepțiilor filosofice, sociale, estetice ale gânditorilor Alexandru Sturdza, Constantin Stere, Constantin Rădulescu-Motru, Vasile Lașcu, Mircea Florian[10]. Problematika istorico-filosofică se diversifică la începutul secolului al XXI-lea. De la analiza concepțiilor unor gânditori aparte se trece la abordarea tematică, care cuprinde curente și orientări dominante în anumite perioade de timp atât în filosofia națională, cât și în cea europeană. Semnificative în acest sens sunt lucrările elaborate de cercetătorii Victor Juc, Dumitru Căldare, Dumitru Grama, Maria Bulgaru, Eudochia Saharneau, Svetlana Coandă, Gheorghe Bobână[11]. Manualele de filosofie și istorie a filosofiei, materialele didactice sunt elaborate în această perioadă la un nivel teoretic și științific mai elevat[12]. Un șir de articole consacrate problemelor de istorie a filosofiei au apărut în *Revista de filosofie și drept*. [13]

Faptele menționate nu ne permit să considerăm că în cercetările istorico-filosofice din Republica Moldova nu mai există probleme. Nu este editat până acum un volum de sinteză consacrat istoriei gândirii filosofice și sociale din Moldova. Valorificarea moștenirii filosofice necesită crearea bazei istoriografice a cercetărilor istorico-filosofice prin editarea operelor reprezentative ale gânditorilor moldoveni[14]. Este necesară restructurarea radicală a metodologiei istorico-filosofice, ralierea ei la standardele europene.

Bibliografie și note

1. Урсул Д. *Философские и общественно-политические взгляды Н. Г. Милеску-Спафария*. – Кишинев, Государственное Издательство Молдавии, 1955; Ермуратский В. *Общественно-политические взгляды Дмитрия Кантемира*. – Кишинев, Государственное Издательство Молдавии, 1956; Coroban V., Russev E. Ion Neculce. – Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1956.
2. Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova. – Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1970.
3. Ермуратский В. *Дмитрий Кантемир – мыслитель и государственный деятель*. – Кишинев, Издательство «Карта Молдовенеаскэ», 1973; Урсул Д. Т. *Н.Г.Милеску Спафарий*. – Москва, «Мысль», 1980; Бобынэ Г.Е. *Философские воззрения Антиоха Кантемира*. – Кишинев, Издательство «Штиинца», 1981; Бабий А.И. *Дмитрий Кантемир*. – Москва, «Мысль», 1984; Грама Д.К. *Общественно-политические и правовые воззрения Андронакия Донича*. – Кишинев, Издательство «Штиинца», 1983; Грама Д.К. *Политико-правовые воззрения Константина Негруци*. – Кишинев, Издательство «Штиинца», 1986; Zubcu-Codreanu Nicolae. *Scieri*. – Chișinău, Editura „Știința”, 1979; Amfilohie Hotiniul. *Gramatica de la învățătura fizicii*. – Chișinău, Editura „Știința”, 1990.
4. Мельник Т.Г. *Из истории эстетической мысли Молдавии*. – Кишинев, Издательство «Штиинца», 1988; Бобынэ Г.Е. *Гуманизм в философской и общественной мысли Молдавии в XVII – начале XVIII вв.* – Кишинев, Издательство «Штиинца», 1988; Bobână Gheorghe, Moraru Sergiu. *La izvoarele gândirii*. – Chișinău, Editura „Știința”, 1988; Топилина В.М. *Религиозная философия в Молдавии начала XX века*. – Кишинев, Издательство «Штиинца», 1990.
5. Бобынэ Г.Е. *В. Лашков – мыслитель и общественный деятель. (Научная дискуссия)* // Известия Академии Наук МССР. Общественные науки, 1988, № 1, p.79-81.
6. Никифоров А.Л. *Философия в годы застоя* // Вестник Академии Наук СССР, 1990, № 1, p.17.
7. Ibidem, p.21.
8. Babii Alexandru I. *Cercetări istorico-filosofice în Moldova. Realizări și perspective* // Revista de filosofie și drept, 1992, nr. 1, p.16.
9. Țirdea Teodor, Dergaciov Lidia. *Filosofia în concepții și personalități*. – Chișinău, 1995; Roșca Simion, Roșca Ludmila. *Istoria și filosofia culturii naționale. Material didactic pentru liceeni, studenți, profesori*. – Chișinău, 1997; Dumitraș Tudor *Istoria filosofiei antice*. – Chișinău, 1997; Dumitraș Tudor *Istoria filosofiei medievale*. – Chișinău, 1997; Capcelea Valeriu *Filozofie. Introducere în istoria filosofiei și în studiul principalelor domenii ale filosofiei*. – Chișinău, Editura ARC, 1998; Braga Mihail, Lozovanu Ecaterina, Lozovanu Constantin, Rocaciuc V., Slabu Gheorghe, Vârțanu Teodor. *Istoria filosofiei. Ciclu de prelegeri. Partea I*. – Chișinău, 1996; Braga Mihail, Țapoc Vasile, Apostol A. *Istoria filosofiei. Ciclu de prelegeri. Partea a II-a*. – Chișinău, 1998.
10. Vrabie Emil Teodor. *Concepțiile filosofice și sociologice ale lui Al. Sturdza*. – Chișinău, 1993; Juc Victor. *Concepțiile filosofice ale lui Vasile Lașcu*. – Chișinău, 1994; Lozovanu Constantin. *Filosofia socială a lui C.Stere*. – Chișinău, 1995; Surugiu Liliana. *Gândirea filosofică și socială în Basarabia (1918-1944)*. – Chișinău, 1996; Pascaru Tudor P. *C. Rădulescu-Motru despre etapele de constituire și tipurile principale ale personalității umane*. – Chișinău, 1996; Bobână Gheorghe. *Profilul unui destin*. – Chișinău, Editura Știința, 1996; Juc Victor. *Din istoria gândirii politice românești*. – Chișinău, 1997; Troianowski Lidia. *Concepția estetică în creația lui Constantin Stere*. – Chișinău, 1997; Lozovanu Ecaterina. *Problema cunoașterii în filosofia lui Mircea*

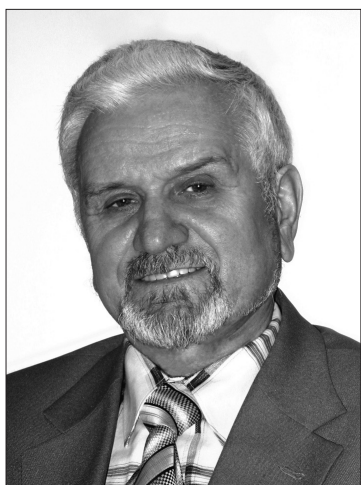
- Florian. – Chișinău, 1998; *Filosofia lui Constantin Stere în contextul culturii românești*. – Chișinău, 1997.
11. Caldare Dumitru. *Din istoria gândirii filosofice românești*. – Chișinău, Centrul Editorial USM, 2000; Grama Dumitru C. *Tendențele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859)*. – București, Editura ACTAMI, 2000; Bulgaru Maria. *Gândirea iluministă în Moldova. Opinii și realități*. Chișinău, Centrul Editorial USM, 2001; Saharneau Eudochia. *Sensul și orientările procesului istoric contemporan*. – Chișinău, Centrul Editorial USM, 2001; Coandă Svetlana. *Valori filosofice naționale în context european*. – Chișinău, Centrul Editorial USM, 2003; Bobână Gheorghe. *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*. – Chișinău, Editura Epigraf, 2005; Bobână Gheorghe. *Antioh Cantemir – poet, gânditor și om politic*. – Chișinău, Editura Știința, 2007.
12. Saharneau Eudochia. *Orientări antropologice în filosofia secolelor XIX-XX*. Chișinău, 1999; Caldare Dumitru *Filosofia antică*. Chișinău, Centrul Editorial USM, 1999; Roșca Ioan N., Bobână Gheorghe, Saharneau Eudochia, Juc Victor. *Filosofia. Manual pentru clasa 12*. – Chișinău, Editura Prut Internațional, 2001; Цырдеа Теодор Н., Берлинский Петру В. *Философия (С курсом биоэтики)*. – Кишинев, Издательско-полиграфический центр *Medicina*, 2002; Țaroc Vasile. *Inițiere în istoria filosofiei universale*. – Chișinău, Centrul Editorial USM, 2002; Șaptefrați Silvia. *Filosofia modernă (Material didactic)*. – Chișinău, 2008.
13. Babii Alexandru. *Dimitrie Cantemir și scolastica* // Revista de filosofie și drept, 1993, nr.2; Babii Alexandru. *Izvoarele bizantine și vest-europene ale gândirii lui Dosoftei* // Revista de filosofie și drept, 1993, nr.3; Bulgaru Maria. *Alexandru Hâjdeu: probleme de filosofie a istoriei* // Revista de filosofie și drept, 1993, nr.1; Radu Cezar. *Valențe actuale ale esteticii iluminismului românesc* // Revista de filosofie și drept, 1994, nr.1; Babii Alexandru. *A. Russo și F. Lamennais. Confluență de idei* // Revista de filosofie și drept, 1994, nr.1; Babii Alexandru. *Dimitrie Cantemir și Aureliu Augustin. Continuitate estetică* // Revista de filosofie și drept, 1995, nr.1; Lozovanu Constantin. *Problematica filosofică în scrierile din tinerețe ale lui Constantin Stere* // Revista de filosofie și drept, 1995, nr.1; Juc Victor. *Vasile Lașcu despre existență și nonexistență, viață și moarte* // Revista de filosofie și drept, 1996, nr.1; Zmeu Grigore. *Postmodernismul și cultura estetică* // Revista de filosofie și drept, 1996, nr.1-2; Lozovanu Ecaterina. *Problema obiectului filosofiei în concepția lui Mircea Florian* // Revista de filosofie și drept, 1996, nr.1-2; Bălănescu Sorina. *Carte de învățatură: Filosofia lui Tolstoi de Vasile Harea* // Revista de filosofie și drept, 1998, nr.1; Бабий Александр. А.С. Пушкин и А.С.Стурдза // Revista de filosofie și drept, 1999, nr.1; Isac Ionuț. *Moștenirea intelectuală a lui Mircea Eliade: aspecte ale mitologiei politice în societățile moderne și postmoderne* // Revista de filosofie și drept, 2005, nr.1-3; Troianowski Lidia. *Valențe estetică-morale în creația lui Alexandru Sturdza* // Revista de filosofie și drept, 2005, nr.1-3; Troianowski Lidia. *V.Ermuratschi: segmente ale creației* // Revista de filosofie și drept, 2006, nr.1-2; Bobână Gheorghe. *Mircea Eliade și identitatea axiologică românească* // Revista de filozofie, sociologie și științe politice, 2007, nr.1.
14. Menționăm în acest sens apariția volumului Димитрий Кантемир. *Избранные философские произведения*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii Gheorghe Bobână. Chișinău, Cartea Moldovei, 2003.

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filosofie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

FELICITĂRI

DOCTORUL HABILITAT ÎN ȘTIINȚE FILOSOFICE,
PROFESORUL UNIVERSITAR

Teodor N. ȚÎRDEA
LA 75 DE ANI

Teodor N. Țîrdea s-a născut la 26 august 1937 în satul Sobari, județul Soroca, România. De mic copil a însușit adevărul, că pentru a obține ceva în viață nu este altă cale decât cea de a munci insistent, cu dăruire de sine, deseori pînă la sacrificiu. Acest îndemn i-a fost călăuză sfântă pe tot parcursul vieții și activității sale. După absolvirea școlii medii nr. 1 din or. Soroca (1954) se înscrie la Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din or. Chișinău. În anul 1958 este repartizat ca profesor de fizică și matematică la școlile din satele Valea-Trestieni, Șendereni și Gro-

zești, raionul Nisporeni, de unde peste numai un an de zile este încadrat în rândurile Armatei Sovietice (1959-1962). După demobilizare (perioada 1962-1969), Teodor N. Țîrdea se încadrează din nou în calitate de profesor de matematică și fizică la Colegiul de Industrie al produselor lactate din or. Harkov (Ucraina).

Capacitățile cu care l-a înzestrat natura i-au permis să îmbine cu succes lucrul pe tărâmul pedagogic cu studiile la o a doua facultate. Din anul 1964 este student al Facultății de Automatică și Construcții de Aparate a Institutului Politehnic din Harkov. După absolvirea facultății (1969), cu diploma de inginer-electric, tânărul specialist se reîntoarce la baștină, având deja o serioasă pregătire profesională și o bună experiență de viață. Aceste calități n-au rămas neobservate, fiind angajat în cadrul aparatului Comitetului Central al Komsomolului din RSSM, unde activează pe parcursul a trei ani. Anume această activitate i-a marcat soarta de mai departe, determinându-l de a trece „de la fizică la lirică”, astfel că în anul 1972 susține cu succes examenele la doctorat în domeniul filosofiei. Concomitent cu investigațiile ști-

ințifice în acest domeniu, Teodor N. Țirdea își reia și activitatea pedagogică, ținând cursuri de electrotehnică, tehnologie a metalelor și desen liniar la Școala Profesională Tehnică nr. 4 din or. Chișinău. Fiind pedagog și inginer, acumulând vaste cunoștințe în aceste domenii, insistent studiază filosofia. În anul 1975, după susținerea tezei de doctor în științe filosofice cu genericul *Problema informației sociale*, se deschid noi perspective profesionale, care-i permit să se includă în activitatea universitară.

În anii 1975 – 1976 ocupă postul de prorector în activitatea cu studenții de peste hotare al Universității de Stat din Moldova, în 1977 – de decan, din 1977 până în 1985 a fost ales secretar al USM, după care urmează postul de șef al Secției de Instruire în domeniul științelor sociale a Ministerului de Învățământ Superior și Mediu de Specialitate al RSSM. În tot acest răstimp continuă să țină cursuri de filosofie studenților de la Universitatea de Stat din Moldova, incluzându-se activ și în viața social-politică din republică.

O nouă cotitură semnificativă în cariera profesorului universitar Teodor N. Țirdea coincide cu a doua jumătate a anului 1987, când Domnia Sa este ales șef al Catedrei de Filosofie, iar din 1999 – al Catedrei de Filosofie și Bioetică a Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, unde activează cu succes până în prezent. Și aici se cuvine să menționăm curajul civic al profesorului Teodor N. Țirdea de a prelua conducerea unei catedre de filosofie într-o instituție medicală, care e prea departe de fizică și matematică, de inginerie, și care are specificul său destul de pronunțat. Dar și în acest post, ca și în multe altele precedente, s-a manifestat dârzenia cu care Domnia Sa este obișnuit să depășească orice obstacol. Probabil, numai el știe câte eforturi, ce muncă a fost nevoit să exercite pentru ca într-un termen destul de restrâns să câștige autoritatea colegilor de catedră, să întrețină relații de colaborare cu conducerea USMF „Nicolae Testemițanu”, șefii de catedre și subdiviziuni, să le câștige credibilitatea și susținerea. Dar poate cel mai dificil a fost să înceapă de la zero și să însușească o bună parte din terminologia medicală și a bazei metodologice și conceptuale a medicinei. Pregătirea fizico-matematică și tehnico-inginerească solidă i-au permis să se aprofundeze în cercetările filosofico-metodologice ale științei și tehnicii, în studierea problemelor filosofice ale științelor naturale și exacte. Concomitent, s-a antrenat într-o activitate științifică intensă, care în anul 1992 s-a încununat cu susținerea tezei de doctor habilitat în științe filosofice cu genericul *Informatizarea, cunoașterea și dirijarea socială: probleme filosofico-metodologice și sociale* și obținerea titlului științifico-didactic de profesor universitar.

În decursul ultimilor 25 de ani, sub influența directă a profesorului Teodor N. Țirdea, Catedra de Filosofie și Bioetică s-a transformat într-o

catedră cu o rezonanță răsunătoare în țară și peste hotare. Astăzi, la catedră funcționează cu succes magisteratul, doctorantura și postdoctorantura (pe două specialități – bioetica – 09.00.05 și filosofia și metodologia științei – 09.00.08), cursurile de instruire pentru susținerea examenului de doctorat la Istoria și Metodologia cercetării științifice, activează cu mare succes cercul filosofic studentesc. Păstrând continuitatea generațiilor și frumoasele tradiții, Domnia Sa a reușit să ajusteze componența colectivului catedrei la imperativele timpului, acordând o atenție deosebită problemei perfecționării profesionale și educației cadrelor științifico-pedagogice tinere. În această perioadă a avut loc o restructurare radicală a planurilor de studii și programelor analitice la filosofie, s-a introdus studierea aspectelor filosofice ale informatizării, intelectualizării și axiologizării sociumului, sinergeticii, noosferologiei, problemelor de etică și logică formală și, pentru prima dată în republica noastră, a unui curs de bioetică, disciplină careia îi aparține viitorul; s-au implementat noi metode și forme de instruire etc. Din inițiativa profesorului Țârdea a fost fondată Asociația de Bioetică din Republica Moldova (2001) și Centrul Național de Bioetică (2005) pe care le conduce și în prezent.

De o mare popularitate în rândurile tineretului se bucură cursurile ținute de profesorul Teodor N. Țârdea nu numai în USMF „Nicolae Testemițanu”, dar și în alte instituții superioare din capitală. Domnia Sa a fost și este implicat în procesul de instruire la Universitatea de Stat din Moldova (Facultatea Filosofie, Psihologie și Sociologie), Institutul de Științe Reale, afiliat USM, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

Profesorul Teodor N. Țârdea este autorul a peste 330 de lucrări științifico-metodice, inclusiv 32 monografii, manuale, dicționare și broșuri, indicații metodice. A reprezentat filosofia și bioetica Republicii Moldova la diverse conferințe, congrese, simpozioane naționale și internaționale (Moscova, Kiev, Minsk, Kursk, Volgograd, Lvov, Iași, București, Galați, Țirgu-Mureș, Arad, Split ș.a.). Este bine cunoscut și înalt apreciat ca un specialist de forță în problemele filosofice ale supraviețuirii omenirii, ale informaticii, sinergeticii, noosferologiei, ecologiei, medicinei, bioeticii, în analiza metodologică a tendințelor integrative și general-științifice ale cunoașterii contemporane, a fenomenelor subtil-vibratile în societate, a intelectualizării și conexiunilor ei cu axiologizarea și scientizarea activității umane etc¹. Sub îndrumarea lui au fost susținute un șir de teze de doctor în științe și de doctor habilitat, inclusiv pe specialitatea *etica și bioetica*.

¹ Vezi: **П.В. Алексеев.** *Философы России XIX-XX столетий.* Биографии, идеи, труды. Москва: Академический Проект, 2002, p. 1056.

Pe parcursul întregii sale activități, profesorul Teodor N. Țirdea s-a manifestat ca un savant și pedagog experimentat, manager al învățămîntului universitar, om cu înalte calități morale. Filosofii din Republica Moldova și de peste hotarele ei apreciază la justa valoare activitatea protagonistului².

În evoluția gândirii filosofice și corespunzător activității științifice a profesorului Teodor N. Țirdea putem evidenția câteva perioade.

Prima perioadă a activității științifice cuprinde anii 1970-1985, cînd își axează interesul profesional în analiza *filosofiei informației sociale*, examinării rolului acesteia în dezvoltarea progresului global, regional și local. Filosoful studiază acest fenomen reieșind metodologic din teoria reflectării, definind categoria de informație drept noțiune general-științifică, iar mai apoi interpretează informația socială ca un gen al acesteia – cel mai superior tip, alături de informația elementară, biologică și computerială³. Informația în viziunea lui reprezintă nu altceva decît o latură a reflectării, și anume – *diversitatea reflectată*. Informația aici se manifestă drept o neghentropie. De pe aceleași poziții metodologice, definește natura și esența *informației sociale* care realizează în socium o multitudine de funcții. Teodor N. Țirdea a dezvăluit și a desfășurat conținutul acestui fenomen în teza de doctor în științe filosofice cu genericul *Problema informației sociale* (1975), de altfel, o disertație de pionierat în fosta URSS⁴ și nu numai.

În a doua perioadă de activitate științifică (1985-1995) prelungind cercetarea filosofiei informației sociale, pune accentul pe studiul altor două fenomene (derivate de la prima) – *informatica și informatizarea*, extrem de importante pentru evoluția ascendentă a sociumului, asigurării securității adecvate a celui din urmă, dar insuficient studiate în literatura filosofico-metodologică de pe atunci. *Informatica* în viziunea lui Teodor N. Țirdea este, pe de o parte, o ramură aparte a economiei naționale, totalitatea tehnicii și a tehnologiilor informaționale automatizate, iar pe de altă parte – un domeniu de cunoștințe, o știință, o disciplină general-științifică, o teorie a activității informaționale. *Informatica socială* de asemenea este interpretată de filosoful Teodor N. Țirdea netradițional. El aplică un mod de abordare original și în aceeași măsură adecvat în studiul acestui fenomen. Tipul de informatică nominalizat studiază nu pur și simplu informația socială, cum

² Vezi: **Arcadie D. Ursul, Ion E. Mereuță, Pavel I. Vizir.** *Caracterul distinctiv al gândirii filosofice a prof. universitar Teodor N. Țirdea și aportul ei în filosofia contemporană* // Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina în strategia de asigurare a securității umane / Materialele conf. a XII-a Șt. Intern., 28–29 august 2007 / red. resp. *Teodor N. Țirdea*. Chișinău: CEP “Medicina”, 2007. – 398 p.

³ Vezi **T.(Ф.) Н. Цырдя.** *Социальная информация. Философский очерк.* – Кишинёв: Штиинца, 1978. – 144 с.

⁴ Vezi: **Философский** энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1983, p. 217.

se scria în literatura de pe atunci. În explicarea informaticii sociale savantul reiese din faptul că pe parcursul interacțiunii societății și industriei informaționale au loc două procese importante – *informatizarea sociumului și socializarea industriei informatice*. Anume aceste două fenomene (și procese) – informatizarea și socializarea – atât după conținut, cât și după formă, sunt obiectul de studiu al *informaticii sociale*⁵.

Informatizarea se interpretează ca o etapă generală și inevitabilă a evoluției civilizației umane, o perioadă de asimilare a tabloului informațional al lumii, de concepere a comunității legilor de circulație a informației în natură și societate. În baza informatizării se formează memoria socială, societatea informațională și intelectul social, care au o semnificație deosebită, aparte în elaborările noilor paradigme ale strategiei de existență umană și supraviețuire a omenirii. În literatura științifico-filosofică, informatizarea este supusă unei examinări nu izolat, aparte, dar în srînsă legătură, în cuplu, cu așa fenomene cum ar fi *cunoașterea și administrarea publică*⁶. Rezultatele investigațiilor efectuate de Teodor N. Țîrdea în a doua perioadă de activitate științifico-filosofică au stat la baza tezei de doctor habilitat în științe filosofice cu genericul *Informatizarea, cunoașterea și dirijarea socială: probleme filosofico-metodologice și sociale* (a. 1992).

A treia perioadă începe prin anul 1995. Bazîndu-se pe investigațiile sale precedente din domeniul filosofiei informației, informaticii și informatizării, plus noile elaborări ale altor savanți din Federația Rusă, România, Franța, Italia, SUA, Canada, Ucraina etc. în această direcție, își propune un scop bine determinat – de a contribui la elaborarea noilor paradigme în teoria strategiei de supraviețuire a omenirii. În publicațiile sale argumentează că la formularea teoriei universale a existenței umane, a noilor paradigme și mecanisme de realizare a acesteia o au așa domenii ale științei contemporane cum ar fi informatica socială, ecologia socială și, în cea mai mare măsură, sociocognitologia și noosferologia. Direcțiile nominalizate ale științei contemporane vizează un șir de fenomene neordinare, obiectiv cauzate de imperativele dezvoltării omenirii (devenirea și consolidarea civilizațiilor informaționale, ecologice, cosmice, a societății noosferice, creată în viitor în baza intelectului planetar-social, poate chiar și a intelectului cosmic⁷). În opinia sa, este nevoie de o reflexie filosofică a fenomenelor respective și a

⁵ Vezi **Teodor N. Țîrdea**. *Informatica și progresul social*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1989. – 112 p.;

⁶ Vezi: **Ф.(Т.) Н.Цырдя** *Информатизация, познание, социальное управление. Философские очерки*. Кишинёв: Штиинца, 1992. – 182 с.

⁷ Vezi: **Teodor N. Țîrdea, Viorica Gh. Leancă**. *Intelectul social din perspectiva supraviețuirii omenirii*. Monografie. Chișinău: CEP „Medicina”, 2008. – 199 p.

activității umane, adică de o elaborare a unei direcții specifice a filosofiei contemporane, pe care el o numește *filosofie a supraviețuirii*.

Tematica lucrărilor sale filosofice nu au un caracter întâmplător, arbitrar, ci prezintă un tot întreg, o trecere succesivă de la o idee la alta, de la o abordare la alta. De la bun început ele sunt concentrate asupra rezolvării *problemei problemelor* – elaborarea noilor paradigme în strategia existenței umane, dezvoltării inofensive a omenirii. În această ordine de idei, Teodor N. Țirdea elaborează unele idei ale *filosofiei supraviețuirii*, componente, paradigme și principii care ar contribui la realizarea practică a strategiei dezvoltării inofensive a civilizației contemporane, propune mecanisme și mijloace de realizare ale acesteia, precum informatizarea, intelectualizarea, bioetizarea și noosferizarea sociumului, ca mai apoi să argumenteze că instrumente-cheie în asigurarea strategiei securității omenirii în realizarea *dezvoltării durabile* sunt unitatea paradigmatelor noosferologiei și bioeticii, cu alte cuvinte, unitatea noosferizării și bioetizării spațiului social ca un tot întreg⁸.

Din a doua jumătate a anilor '90 ai sec. XX, Teodor N. Țirdea este preocupat preponderent de o nouă orientare filosofico-științifică – *bioetica*, care apare, după cum se știe, în SUA în a. 1970, drept necesitate de extindere a cunoștințelor moralei tradiționale asupra viului, asupra biosferei. Profesorul Teodor N. Țirdea nu doar susține tradițiile lui W.R. Potter, ci continuă să dezvolte esențial această filosofie aplicativă, știință a supraviețuirii. Pentru prima dată se propune o nouă abordare *conceptual-traietorială* – pentru analiza dezvoltării cunoștințelor bioetice pe parcursul a mai mult de 40 de ani, evidențiind aici cinci asemenea trasee, printre care numai două – bioetica timpurie și cea tardivă a lui W.R. Potter – au contribuit la crearea modelului teoretic adecvat al eticii biologice, interpretată în sensul larg al cuvântului⁹.

În condițiile dezvoltării vertiginoase a tehnologiilor scientofage planetare, profesorul Teodor N. Țirdea elaborează o nouă metodologie pentru cunoștințele bioetice – *biocentrică*, care esențial le depășește pe cele precedente – metaetică (conceptuală) și normativă¹⁰. Pentru prima dată în litera-

⁸ Vezi: **Teodor N. Țirdea**. Elemente de informatică socială, sociocognitologie și noosferologie. Chișinău: USAM, 2001. – 272 p.

⁹ Vezi: **Teodor N. Țirdea**. Traseele istorico-noționale și modelele teoretice în dezvoltarea bioeticii: analiză teoretico-metodologică și comparativă // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2011, nr.1, p.7-18; **Teodor N. Țirdea**. Abordarea traietorial-noțională a dezvoltării bioeticii: analiză teoretico-metodologică și comparativă // Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei. Chișinău: Print-Caro, 2011. p. 9-20.

¹⁰ Vezi: **Т. (Ф.) Н. Цырдя**. Становление биоцентрической методологии – императив этики эпохи высоких глобальных технологий // Человек в пространстве болезни: гуманитарные методы исследования медицины. / Сборник научных статей. Под ред. Е.А. Андриановой. Саратов: Издательский центр «Наука», 2009, p. 55-63.

tura respectivă sunt formulate principiile filosofico-metodologice și imperativele morale ale bioeticii, interacțiunea și deosebirea lor¹¹, interconexiunea bioeticii generale, speciale și clinice. Promovează procedee și abordări ne-tradiționale în bioetica și practica medicală – acordul informat și abordarea interpretativă (hermeneutică), substituirea eticii monologului cu etica dialogului. Prezintă interes analiza și concretizarea modelelor și aspectelor bioeticii, noțiunilor – lumea biomedicală, demnitatea și umanismul din perspectivă și interpretarea lor bioetico–planetară¹² etc.

Continuarea logică a activității de cercetare a purces la formarea unei noi și neordinare concepții – *bioetica socială*. Acest domeniu specific și neobișnuit al eticii biologice, după părerea lui Teodor N. Țirdea, este un fenomen complicat și inedit conexas, pe de o parte, cu devenirea toleranței bioetice și moralității sociumului referitor la toate nivelele materiei vii (*bioetizarea societății*), iar pe de alta, cu specificul reflectării bioetice privită în acest caz ca un nou tip de înțelepciune, ca un nou mod de viață specific și o nouă mentalitate, ca o nouă ideologie și politică aparte referitor la problemele lumii biomedicale (*adaptarea bioeticii*). Autorul argumentează că *bioetica socială* este un fenomen care nu pur și simplu studiază procesul de *bioetizare* a societății și *adaptării bioeticii*, ci nivelul lor de manifestare, adică gradul lor de interacțiune și interconexiune în socium. Bioetizarea este activitatea de implementare a principiilor metodologice și normelor, regulilor și imperativelor bioeticii în mediul social. Bioetica socială tinde să implementeze în societate așa norme și reguli care ar reflecta prin morală un anumit aspect al interacțiunii și interconexiunii sociumului și bioeticii într-un moment concret de timp și dezvoltare ale acestora¹³. Conform opiniei sale, apariția și formarea noului tip de bioetică – bioetica socială, cu un statut neordinar, determinat de extinderea și implementarea principiilor metodologice, nor-

¹¹ Vezi: **Teodor N. Țirdea**. *Filosofie și Bioetică*. – Chișinău: USAM, 2000, p. 209-211; **Teodor N. Țirdea**. *Principiile de bază ale bioeticii: tendințe și probleme // Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina practică în strategia de existență umană / Materialele Conferinței a IX-a Științifice Internaționale*. 10-11 martie 2004. Red. resp. *Teodor N. Țirdea*. Chișinău: CEP „Medicina”, 2004, p. 12-18.

¹² Vezi: **Teodor N. Țirdea**. *Demnitatea umană din perspectiva planetară și bioetică // Educația în Bioetică și Drepturile Omului în România*. – București: UNESCO, 2006, p. 357-362; **Teodor N. Țirdea**. *Umanismul din perspectiva bioeticii globale // Prin religie și știință spre pace și umanism / Materialele Conferinței științifico-practice Internaționale*. 25-28 octombrie 2006. Chișinău: CEP „Medicina”, 2006, p. 56-66.

¹³ **Т. Н. Цырдя** *Социальная биоэтика: теоретико-методологические аспекты. // Международнй государственный экологический университет им. А.Д. Сахарова. Минск: Экологический вестник, № 2 (16), 2011. p. 95-100; Т. Н. Цырдя. Статус, предмет и проблемное поле социальной биоэтики: методологический анализ // Биоэтика. Федеральный научно-практический журнал /Волгоград (Российская Федерация):№1(9), 2012, p. 5-11.*

melor și regulilor morale ale bioeticii în sferă și totodată de influența celei din urmă asupra manifestării lor sunt rezultatul cotiturii radicale în domeniul cunoștințelor etice (gândirii etice) și apariția în societate a viziunilor despre caracterul planetar al experienței morale, necesare pentru devenirea conștiinței noosferice, intelectului noosferic, mentalității noosferice, fără de care este imposibilă civilizația noosferică. Bioetizarea societății și adaptarea bioeticii devin instrumente-cheie în traversarea societății contemporane pe traiectoria noosferică, adică transformarea *sociosferei în noosferă*, trecerea civilizației actuale spre dezvoltarea socionaturală (durabilă), ce ar depăși criza invariabilă planetară, omnicidul global. În domeniul bioeticii contemporane omagiatul a lansat cinci monografii și manuale¹⁴, zeci de articole științifice, multe dintre care au fost prezentate la conferințe și congrese științifice internaționale.

Teodor N. Țirdea este fondatorul Școlii Științifice Naționale de Bioetică din Republica Moldova, care își desfășoară activitatea în următoarele direcții: 1) investigațională; 2) instructivă și educativă; 3) „iluminarea bioetică” a diverselor pături sociale din Republica Moldova. În aspect conceptual, Școala acordă o importanță majoră elaborării reperelor teoretico – fundamentale ale bioeticii, considerând că fără acestea nu pot fi realizate veritabile cercetări științifice.

Fire energetică, cu spirit de inițiativă și o vastă erudiție, profesorul Teodor N. Țirdea este permanent antrenat în viața organizațional-științifică a republicii. Printre cele mai responsabile funcții se enumeră cele de membru al seminarelor Consiliilor Științifice pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat în domeniul filosofiei, sociologiei și politologiei pe lângă Institutul de Integrare Europeană al AȘM și al Universității de Stat a Moldovei, membru al Comisiei de Experti a Consiliului Național de Acreditare și Atestare, membru al Consiliului Asociației Filosofilor din țară, membru al Colegiilor Redacționale ale revistelor științifice din țară și de peste hotare, Președinte al Asociației de Bioetică din Republica Moldova, Directorul Centrului Național de Bioetică din Republica Moldova etc.

Activitatea prodigioasă multilaterală a profesorului Teodor N. Țirdea, aportul considerabil în perfecționarea sistemului de instruire preuniversitară, universitară și postuniversitară la prosperarea științei, asigurarea teo-

¹⁴ Vezi: **Teodor N. Țirdea**. *Bioetică: origini, dileme, tendințe. Suport de curs*. Chișinău: Medicina, 2005. – 234 p.; **Teodor N. Țirdea**. *Elemente de bioetică*. Chișinău: Univers Pedagogic, 2005. – 176 p.; **Teodor N. Țirdea**. *Filosofie și Bioetică: istorie, personalități, paradigme*. Chișinău: USAM, 2000, 256 p.; În colaborare publică: *Философия (С курсом биоэтики)*. Учебник. Кишинев: Medicina, 2002-552 c.; *Dicționar de Filosofie și Bioetică*. – Chișinău: CEP Medicina, 2004. – 442 p.; *Bioetica medicală în sănătate publică*. Chișinău: Bons Offices, 2007. – 247 p.

retică și metodologică a strategiei de supraviețuire a omenirii au fost și sunt înalt apreciate de comunitatea științifică academică și universitară. Este Cavaler al Ordinului *Gloria Muncii*, Eminent al Învățământului Public din Republica Moldova, deținător al multor distincții și diplome. Despre aprecierea internațională a meritelor profesorului Teodor N. Țirdea ne vorbesc titlurile de membru titular al Academiei de Informatică a Ucrainei (1992), al Academiei Internaționale de Informatizare de pe lângă ONU (1996) și al Academiei Internaționale de Noosferă (Dezvoltare durabilă) (1998).

Spiritul creator și amabilitatea înnăscută, inteligența și erudiția, îmbinate cu cumsecădenia și verticalitatea, simțul tactului și bunăvoința de a fi alături la nevoie, responsabilitatea și exigența, în primul rând față de sine, au făcut ca academicianul Teodor N. Țirdea să se bucure de stima colegilor și prietenilor, studenților și doctoranzilor, a tuturor celor care îl cunosc.

Petru BERLINSCHI,
doctor în filosofie, conf. univ.,
USMF „Nicolae Testemițanu”,
Alexandru ROȘCA, *academician,*
Academia de Științe a Moldovei

DOCTOR HABILITAT ANA PASCARU LA 60 DE ANI

Dna Ana Pascaru și-a făcut studiile la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie (1970-1975), apoi a activat ca muzeograf la Muzeul de Istorie din Chișinău (1975-1977). A urmat doctorantura la Institutul de Filosofie din Moscova (1977-1981), iar din 1981 este angajată în funcția de cercetător științific stagiar la Secția Filosofie și Drept a Academiei de Științe a Moldovei. În același an susține, la Institutul de Filosofie din Moscova, teza de doctor în științe filosofice cu tema *Consecutivitatea generațiilor în societatea socialistă*. Din 1981 până în 2002 Ana

Pascaru activează în diferite funcții științifice – cercetător stagiar, cercetător științific, cercetător științific superior – în cadrul Secției Filosofie și Drept, apoi a Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei. În anul 2002, Ana Pascaru este aleasă prin concurs în funcția de șef al Sectorului Filosofie al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, aflându-se în această funcție până în prezent.

Domeniul de cercetare al dr. hab. Ana Pascaru înglobează probleme de filosofie socială, sociologia organizațiilor, politologie și relații internaționale. În cele circa două sute de lucrări științifice Domnia Sa abordează probleme cu referire la evoluția conflictelor sociale în relațiile interetnice și modalitățile depășirii lor, confluențele postmodernismului în societatea contemporană, problema valorilor în procesul continuității generațiilor. În anul 2012, dr. hab. Ana Pascaru a susținut, în cadrul Consiliului științific specializat de pe lângă Institutul Integrare Europeană și Științe Politice, teza de doctor habilitat în științe filosofice cu tema *Societatea contemporană între conflict și conciliere: Cazul Republicii Moldova*. Menționăm printre lucrările științifice monografice *Tineretul rural: realitate și perspective*, 1990; *Societatea între conciliere și conflict: cazul Republicii Moldova*, 2000; *Ponderea toleranței*, 2002; *Societatea contemporană între conflict și conciliere: Cazul Republicii Moldova*. 2012.

Doctor habilitat Ana Pascaru participă activ în realizarea proiectelor de cercetare științifică în calitate de executor și conducător de proiect. Menționăm printre cele mai însemnate următoarele proiecte: *Renașterea națională – bază a afirmării independenței Moldovei* (1991-1993); *Probleme actuale ale evoluției sociale* (1994-1995); *Stratificarea socială în Republica*

Moldova (1996-1997); Probleme actuale ale echităţii şi integrării sociale în Republica Moldova (1998-1999); Perspectivele dezvoltării durabile a Republicii Moldova: aspecte social-politice, ecosociale şi spirituale (1999-2001); Condiţia umană în contextul postmodernismului (2003-2005); Conexiunea valorilor naţionale şi general umane în RM în contextul PEV-ului (2006-2008); Redimensionarea valorilor sociale şi cultural-spirituale în contextul noii vecinătăţi cu UE (2009-2010); Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaştere (2011-2014). În ultimele trei proiecte, în calitate de conducător de proiect, a manifestat competenţă profesională, fiind la curent cu direcţiile de cercetare la standardele internaţionale, lucru care i-a permis să folosească mai amplu metodele şi mijloacele ştiinţifice în organizarea şi efectuarea cercetărilor ştiinţifice. Totodată, Doamna Sa posedă capacitatea nu numai la nivel individual, dar şi la cel de grup să organizeze lucrări de proporţii, inclusiv prin folosirea de noi metode şi procedee ştiinţifice; a efectuat stagieri prin Proiectul TACIS “Consolidarea Administraţiei Publice în Republica Moldova” la Institutul Naţional de Administrare Publică (Portugalia), Universitatea Liberă (Belgia) şi Institutul European de Administrare Publică din Maastricht (Olanda) (1997), este participantă la proiectul “In the shadow of the big nation” la Institutul de Conflicte Sociale din Budapesta, realizat în cadrul schimbului echivalent dintre AŞM şi Academia Ungară (1996), şi la proiectul “Migraţia temporară şi stigmatizarea migranţilor” în colaborare cu Laboratorul Antropologie & Sociologie Universitatea Paris10, Franţa (2008-2009). Din 1994 are titlul de conferenţiar cercetător, activând intens în procesul de instruire şi educaţie în calitate de profesor-tutore la Colegiul Invizibil din Moldova (CIM) (1996-2002), conferenţiar la Academia de Administrare Publică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova (1996 – prezent), conferenţiar la Universitatea Academiei de Ştiinţe a Moldovei (2009 – prezent). În 1999, Consiliul Ştiinţific al Universităţii New-Port din SUA i-a conferit titlul de profesor asociat pentru coordonarea cu succes a tezelor de masterat (MBA).

Cunoştinţele şi pregătirea academică i-au permis dr. hab. **Ana Pascaru** să se impună şi în activitatea în cadrul societăţii civile în calitate de expert în problemele stringente ale societăţii moldoveneşti. A activat ca expert în Proiectul de Susţinere a Cercetării de pe lângă Universitatea Central Europeană (Praga, Cehia) (1999-2001), expert în cadrul Programului Cadru F6 (2003-2006), expert în cadrul Programului Cadru F7 (2007 – present).

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor habilitat în filosofie,
Institutul Integrare Europeană
şi Ştiinţe Politice al AŞM

Nr.1
CUPRINS

FILOSOFIE

Arcadie Capcelea, Ion Rusandu, Valeriu Capcelea	Dimensiuni teoretico-metodologice și aplicative ale managementului ecologic	7
Vitalie Ojovanu	Oportunitatea devenirii unei teorii a valorilor medicale	17
Rodica Ciobanu	„Puterea” științei și raționalizarea acțiunii umane	30

SOCIOLOGIE

Andrei Timuș	Probleme sociale privind procesele de dezvoltare a economiei și creșterii solidarității în societatea moldavă	40
Valeriu Mîndru	Stratificarea socială după nivelul de trai: percepții ale populației	47
Vladimir Blajco	Кризис политического управления в современном молдавском обществе: причины и тенденции	55
Matei Șimandan	O abordare sociologică a comunicării în grupuri și organizații	65

ȘTIINȚE POLITICE

Alexandru Roșca, Pavel Midrigan	Viziuni asupra problemei globalizării culturale	78
Tatiana Bordei	Discriminarea – o provocare pentru societatea civilă din Republica Moldova în contextul integrării europene	85
Lilia Braga	Политический процесс и политическое участие в Республике Молдова	98
Виктор Матвиенко, Игорь Черинько	Сокращение штата украинских чиновников в контексте административной реформы	111

**STUDII EUROPENE ȘI
RELAȚII INTERNAȚIONALE**

Victor Juc	Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: abordări istoriografice	125
-------------------	---	-----

Yuri Josanu	Reformele constituționale și instituționalizarea regimurilor democratice în Europa postcomunistă	145
DEMOGRAFIE		
Olga Penina	Evoluția speranței de viață în Republica Moldova prin prisma schimbărilor structurii cauzelor de deces	156
Olga Poalelungi	Integrarea socială a străinilor în Republica Moldova: provocări, politici, practici sociale	165
MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE		
Georgeta Stepanov	Factorul politic și evoluția cadrului lingvistic și al mass-mediei în Republica Moldova	172
Mădălina Criciu-Manolescu	Rolul jurnalistului în construirea socială a realității	180
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE		
Alexandru Cosmescu	Conceptul de dialog la Mihail Bahtin	189
Irina Nistiriuc	Instituționalizarea și evoluția audiovizualului în Republica Moldova: aspecte politico-juridice și mediatice	199
Lilia Gribineț	Orientări geopolitice ale reprezentanților principalelor etnii conlocuitoare în Republica Moldova	209
Наталья Мясникова	Региональные особенности миграции на пост-советском пространстве: гендерный аспект	220
MOȘTENIRE		
Gheorghe Bobână	Preocupări de filosofie în opera lui Alexandru Hâjdău	228
CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE		
Pantelimon Varzari	Recenzie la cursul universitar <i>Cultura politică. Curs de lecții</i>	238

Nr.2
CUPRINS

FILOSOFIE

Bogdan Popoveniuc	Război și pace. „Cultura civilizației”	7
Andrei Perciun	Convenționalitatea semnului iconic în concepția lui Umberto Eco	19

SOCIOLOGIE

Toader Toma	Factorii de risc și formele violenței familiale	29
Сергей Хорозов	Устойчивость неправительственных организации Республики Молдова: проблемы и пути решения	42

ȘTIINȚE POLITICE

Alexandru N. Roșca, Alexandru S. Roșca, Pavel Midrigan	Dimensiunea politică a vieții sociale: general și particular	51
Constantin Solomon, Viorel Enea	Puterea și opoziția în alegerile parlamentare din Republica Moldova și din România	69
Лилия Брага	Политический процесс и политическое участие в Республике Молдова	87
Ion Rusandu	Societatea civilă: probleme și factori ale constituirii	101

**STUDII EUROPENE ȘI
RELAȚII INTERNAȚIONALE**

Victor Juc, Silvia Mîțcu	Contribuția Alianței Nord-Atlantice în asigurarea cooperării internaționale în domeniul nemilitar la începutul secolului XXI	108
Veaceslav Ungureanu	Geopolitica securității statelor mici: cazul Republica Moldova	119

DEMOGRAFIE

Olga Gagauz	Modificarea contractelor de gen în societatea de tranziție	133
Olga Poalelungi	Particularități de integrare socială a copiilor imigranților moldoveni în țara gazdă: cazul Italia	142

Valeriu Sainsus	Îmbătrânirea demografică rurală: aspecte, interdependențe, diferențe demospațiale	153
MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE		
Victor Moraru, Florin Paloșan	Dimensiunea spiritual-religioasă a activității mediatice	166
Lucia Grosu	Relațiile publice și procesele democratice	177
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE		
Cătălin Neagu, Laura Neagu	Doctrina liberală. O abordare economică	188
Marina Gorbatiuc	The liberalization of the visa regime for the Republic of Moldova in the European Union	196
Maria Diacon	Prevederi programatice cu privire la procesul de integrare europeană în platformele electorale ale partidelor parlamentare (1994–2010)	204
Elena Cușca	Delimitări noționale privind politicile științifice	213
Ana Gunevoi	Politica ecologică a Uniunii Europene: abordare teoretico-metodologică	224
MOȘTENIRE		
Lidia Troianowski	Basarabia – imperativ major în opera bolduriană	230